

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

ÇİN'İN DOĞU AFRİKA'DAKİ YUMUŞAK GÜÇ
POLİTİKALARI: KENYA, TANZANYA VE UGANDA
ÖRNEKLERİ

DOKTORA TEZİ

Ensar Sezer KÜÇÜKALTAN

İstanbul
Ekim-2020

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

ÇİN'İN DOĞU AFRİKA'DAKİ YUMUŞAK GÜÇ
POLİTİKALARI: KENYA, TANZANYA VE UGANDA
ÖRNEKLERİ

DOKTORA TEZİ

Ensar Sezer KÜÇÜKALTAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ömer ÇAHA

İstanbul
Ekim-2020

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Unvan-İsim Soyisim

İmza

Başkan Prof. Dr. Ömer ÇAHA

Üye Prof. Dr. Ertan AYDIN

Üye Prof. Dr. Michelangelo GUIDA

Üye Doç. Dr. Erhan İÇENER

Üye Dr. Öğr. Üyesi Hakan ERDAGÖZ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Ali Güneş

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doktora tezi olarak hazırladığım “Çin’in Doğu Afrika’daki Yumuşak Güç Politikaları: Kenya, Tanzanya ve Uganda Örnekleri” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadargeçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

İmza

Ensar Sezer KÜÇÜKALTAN

ÖN SÖZ

Gözleri gelecek ümitleriyle ışıldayan insanlarına, insana huzur veren doğasına ve her seferinde bir şekilde bizleri şaşırtan güzelliklerine hayran olarak yıllardır çeşitli bölgelerinde bulunma fırsatı bulduğum güzel kıta Afrika'nın, üç güzide ülkesi Tanzania, Kenya ve Uganda'da bana son derece misavirperver bir şekilde yardımcı olmaya çalışan değerli dostlarıma teşekkür ederim. Ayrıca bu çalışmada tecrübeleri ve bilgileri ile bana yol gösteren, başta tez danışmanım Prof. Dr. Ömer ÇAHA olmak üzere, Prof. Dr. Michelangelo GUIDA, Doç. Dr. Erhan İÇENER ve Dr. Mehmet METİN'e, manevi desteklerini her an yanımda hissettiğim Osman Bedreddin Tamay ile sevgili aileme desteklerinden dolayı teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

ÇİN'İN DOĞU AFRİKA'DAKİ YUMUŞAK GÜÇ
POLİTİKALARI: KENYA, TANZANYA VE UGANDA
ÖRNEKLERİ

Ensar Sezer KÜÇÜKALTAN
Doktora, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ömer ÇAHA
Ekim-2020, 330+XVII Sayfa

Bu tez, Çin'in Doğu Afrika'da bulunma sebeplerini yumuşak güç stratejisi kapsamında incelemektedir. Dışa açılma ve Barışçıl Yükseliş politikaları ile dünyadaki nüfuz alanını dolaylı olarak genişleten Çin'in bölge politikaları Kuşak ve Yol inisiyatifi kapsamında ele alınmıştır. Eğitim, kültür, medya, insani yardım gibi yumuşak güç etkenlerinin bölgedeki etkileri incelenirken, yatırım, ulaşım, altyapı, tarım gibi hususların da aynı kapsamda ne derece etkili yumuşak güç etkenleri haline dönüşebildiği tahlil edilmiştir. Tezin odaklandığı konular, Çin'in yumuşak güç etkenleri ve ekonomik ilişkileri ile Doğu Afrika'daki Kenya, Tanzanya ve Uganda'da yeni bir bağımlılık oluşturma kapasitesi, orta ve uzun vadede bu ülkelerle Çin arasındaki ilişkinin yönünün neokolonyal bir yöne evrilme ihtimali ve Çin'in sunduğu kalkınma modeli ile bölge ülkelerinin yönetimlerinin daha fazla otoriter hale gelmeleri durumudur. Bu kapsamda, "Üçüncü Dünya" lideri Çin'in bölge ile kurduğu dayanışmanın bugün nasıl kullanıldığı ve bölge ülkelerinin siyasetçileri ile bürokratik kadrolarının bugünkü ilişkilerde Çin'den nasıl yararlandığı incelenmiştir. Çin ile bu ülkeler arasında yapılan ve çoğunlukla gizli tutulan anlaşmaların yerel medyaya yansıyan maddeleri araştırılmıştır. Çin yardımları yerinde incelenerek her üç ülkede gözlemler yapılmıştır.

Çin, Yeni İpek Yolu ve Kuşak ve Yol girişimi kapsamında incelenen üç ülkede yaptığı hamlelerle, kaynakların rahatça hem Çin'e taşınabilmesini, hem de Çin'den gidecek malların kesintisiz şekilde Doğu Afrika üzerinden tüm kıtaya ulaşmasını garanti altına almak istemekte, üç ülkeye sağladığı fonların Çinli şirketler tarafından kullanılmasını sağlayarak malzeme, işçi gibi giderler kapsamında verdiği paranın önemli bir kısmını geri almakta, borçların yeni krediler ile kapatılmasını

kolaylaştırarak borç tuzağı diplomasisini etkin şekilde kullanmaktadır. Yumuşak güç stratejilerini Konfüçyüs'ün fikirlerini bu alana adapte ederek yapan Çin'in, verdiği kredileri geri ödemekte zorlanan üç ülkede yeni bir bağımlılık oluşturması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çin, Yumuşak Güç, Pekin Uzlaşısı, Kuşak ve Yol, Yeni İpek Yolu, Doğu Afrika, Kenya, Tanzanya, Uganda

ABSTRACT

CHINA'S SOFT POWER POLITICS IN EAST AFRICA: KENYA, TANZANIA AND UGANDA CASES

Ensar Sezer KÜÇÜKALTAN

Ph. D. Political Science and International Relations

Dissertation Supervisor: Prof. Dr. Ömer ÇAHA

October-2020, 330+XVII Pages

This thesis examines the reasons of the People's Republic of China appear in East Africa as part of its soft power strategy. China's regional policies which indirectly expanded its area of influence in the world through its policies of outward expansion and Peaceful Rise are discussed within the scope of the Belt and Road initiative. While examining the effects of soft power factors such as education, culture, media, and humanitarian aid in the region, it has been analysed to what extent the issues such as investment, transportation, infrastructure, agriculture can become effective soft power factors within the same scope. The questions are; whether China, with its soft power factors and economic relations, creates a new dependency in Kenya, Tanzania and Uganda in East Africa? Will the direction of the relationship between these countries and China evolve in a neo-colonial direction in the medium and long term? In this context, it was examined how the solidarity established by the "Third World" leader China with the region is used today and how the politicians and bureaucratic cadres of the countries in the region benefit from China in today's relations. China wants to ensure that the resources can be easily transported to China and that goods from China to the whole continent can reach the entire continent via East Africa without interruption through the three countries examined under the New Silk Road and Belt and Road Initiative. China, which has made soft power strategies by adapting Confucius' ideas to this field, is expected to create a new dependency on the three countries that have difficulty repaying the loans it has given.

Key Words: China, Soft Power, Beijing Consensus, Kenya, Tanzania, Uganda

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
HARİTALAR LİSTESİ.....	xv
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	xvi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Tezin Sorunsalı ve Konusu	1
1.2. Tezin Önemi ve Özgün Değeri	4
1.3. Tezin Yöntemi.....	6
1.4. Tezin Düzeni	8

İKİNCİ BÖLÜM

FARKLI YAKLAŞIMLARI İLE GÜÇ VE TÜRLERİ

2.1. Güç Üzerine Kavramsal Tartışmalar.....	11
2.2. Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Güç.....	17
2.2.1. Realizm-Neorealizmde Güç.....	17
2.2.2. İdealizm/Liberalizm-Neoliberalizmde Güç	19
2.2.3. Gücün Üzerine Farklı Tartışmalar	21

2.3. Gücün Çeşitleri	24
2.3.1. Sert Güç	24
2.3.2. Yumuşak Güç	28
2.3.2.1. Yumuşak Güç Kaynakları.....	33
a) <i>Ulus Markalaşması</i>	35
b) <i>Kamu Diplomasisi</i>	37
2.3.2.2. Yumuşak Güç Uygulama Yöntemleri.....	40
a) <i>Medya</i>	40
b) <i>Dil</i>	43
c) <i>Değişim Programları</i>	45
d) <i>Sinema</i>	47
e) <i>Dış Yardımlar / Yatırımlar</i>	50
f) <i>Ticaret</i>	51
g) <i>İnsani Yardım</i>	52
h) <i>Diğer Alanlar</i>	53
2.3.3. Yumuşak Güç Kapsamında Karşılıklı Bağımlılık ve Hegemonya Kavramlarına Bakış.....	54
2.3.4. Akıllı Güç (<i>Smart Power</i>).....	57
2.3.5. Keskin Güç (<i>Sharp Power</i>).....	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“ÜÇÜNCÜ DÜNYA” LİDERLİĞİNE GİDEN YOLDA ÇİN

3.1. Dünden Bugüne Çin Dış Politikası	63
3.2. Çin Dış Politikasının Genel Prensipleri	64
3.2.1. Çin Dış Politikasında Karar Alma Süreci.....	65
3.3. Mao Dönemi Dış Politikası 1949-1976	67
3.3.1 Üçüncü Dünya Kavramı	69
3.4. Çin- SSCB İlişkilerinin Bozulması	72

3.5. Deng Dönemi ve Tiananmen'e Giden Süreç 1978-1989	74
3.5.1. Tiananmen Sonrası Süreç 1989-1999	75
3.6. Yeni Yüzyıl	76
3.7. Yükselen Çin	77
3.7.1. Çin Siyaset Düşüncesi ve Konfüçyüs'ün Tekrar Hatırlanması	79
3.8. Xi Jinping Dönemi ve Üç Bölge Dünya Anlayışı	82
3.9. Çin-Afrika İlişkileri	85
3.9.1. 20. Yüzyılda Çin- Afrika İlişkileri ve Afrika Politikası	86
3.9.2. Ekonomik İşbirliği	93
3.9.3. Çin'in Afrika Yatırımları	93
3.9.4. Dış Yardımlar	95
3.9.4.1. Tarımsal Gelişimin Desteklemesi	97
3.9.4.2. Eğitimin Geliştirilmesi Faaliyetleri	98
3.9.4.3. Medikal Ekipman ve Sağlık Hizmetlerinin Geliştirilmesi	99
3.9.4.4. Sosyal Refah İmkânlarının Geliştirilmesi	100
3.9.4.5. İnsani Yardım	101
3.10. Çin-Afrika İlişkilerinde 2021 Hedefleri	103
3.10.1. Siyasi İşbirliği Hedefleri	103
3.10.2. Ekonomik İşbirliği Hedefleri	104
3.10.3. Kültür ve Eğitim Alanında İşbirliği Hedefleri	108
3.10.4. Askeri Alanda İşbirliği Hedefleri	109
3.11. Yeni İpek Yolunda Afrika'nın Önemi	109
3.12. Afrika'ya Çin Göçü	115
3.12.1. Diaspora-Çin İlişkileri	119
3.13. Çin'in Afrika Politikasına Neokolonyalizm Eleştirisi	120

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU AFRİKA’NIN ÖNEMİ

4.1. Doğu Afrika Bölgesinin Sınırları	123
4.2. Doğu Afrika Coğrafi Özellikleri	124
4.3. Doğu Afrika’da Bulunan Farklı Uluslar ve Sosyolojik Yapı.....	126
4.4. Portekizliler Dönemi 1498-1698.....	130
4.5. Arapların Bölgeyi Kontrol Altına Alması ve Umman Dönemi 1698-1890.....	134
4.6. İngilizlerin Doğu Afrika’da Yönetimi Ele Alması ve Almanlarla Yapılan Paylaşım	137
4.6.1. Heligoland–Zanzibar Antlaşması-1890	139
4.7. İki Savaş Arası Dönemde Doğu Afrika	141
4.8. Değerlendirme.....	143

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÇİN YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKASI BAĞLAMINDA KENYA

5.1. Kenya’nın Jeopolitik Yapısı.....	145
5.2. Kabileler ve Sosyal Yapı.....	146
5.3. 1886-1933 Arası Dönem	148
5.4. Dünya Savaşı Sonrası.....	150
5.4.2. Devonshire Deklarasyonu.....	151
5.5. Toplumsal Direnişin Belirginleşmesi.....	153
5.6. 1933-1963 Dönemi	154
5.7. Mau Mau İsyanı ve Bağımsızlık	155
5.8. Kenya-Çin İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi 1963-2020	156
5.8.1. Bağımsızlık Sonrası Dönemdeki İlişkiler: 1963-1978	157
5.8.2. Moi Dönemi ve Soğuk Savaş’ın Bitişinin İlişkilere Etkisi: 1978-2002 ..	159
5.8.3. İktidar Değişimi ve Diplomatik İlişkilerin Gelişmesi: 2003-2012	160
5.9. Kenya ve Çin Arasındaki Dengesiz Ticaret	164

5.10. Çin'in Kenya Üzerindeki Yatırımları ve Kalkınma Yardımları	166
5.11. Çin'in İç Bölgelere Ulaşımını Sağlayacak Karayolu Projeleri	168
5.12. Deniz Yoluna Entegre Demiryolu Projeleri.....	169
5.13. Liman Projeleri: Çin'in Kenya'daki "İnci Taneleri"	173
5.14. Çinli Turistlerin Kenya'ya İlgisi	176
5.15. Kültürel Diplomasi: Mandarin Öğrenimi ve Konfüçyüs Enstitüleri.....	177
5.16. Çin Medyasının Afrika'daki Kalbi: Nairobi	182
5.16.1. On Bin Köy Projesi.....	184
5.16.2. Yerele Özel İçerik.....	186
5.16.3. Yerele Uygun Medya Dili	187
5.16.4. Medyadaki Kaygı.....	187
5.17. Değerlendirme.....	188

ALTINCI BÖLÜM

ÇİN'İN YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKASI BAĞLAMINDA TANZANYA

6.1. Tanzanya Tarihine Kısa Bir Bakış	190
6.1.1. Sömürge Dönemi	191
6.1.2. Sömürge Sonrası Dönem	192
6.1.2.1. Arusha Deklarasyonu ve "Ujamaa"	192
6.2. Tanzanya- Çin İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi.....	195
6.2.1. Zanzibar Devrimi ve Çin'in Devrimdeki Konumu.....	197
6.2.2. Tanganyika ve Zanzibar Birleşmesi Sonrasında İlişkiler: 1964-1985....	198
6.2.3. Ujamaa'nın Terkedilmesi Sürecinde İlişkiler: 1985-2005.....	200
6.3. Tanzanya-Çin Arasındaki Ticaret	203
6.4. Çin'in Yardım ve Yatırımları.....	205
6.4.1. TAZARA: Çin'in Bağımsızlık Hediyesi	206
6.4.2. Urafiki Tekstil Fabrikası.....	208

6.4.3. Tanzanya'dan Dünya'ya Çin Malı İhracı	209
6.4.4. Çin'in Potansiyel İncisi: Bagamoyo Limanı.....	210
6.4.4.1. Bagamoyo Projesi Neden Önemleniyor?	213
6.4.5. Çin'in "Stadyum Diplomasisi"	215
6.4.6. Ulaşımında Düşük Maliyetin Çin İmajına Katkısı	216
6.5. Çin-Tanzanya Arasında Savunma Diplomasisi ve Etkileri.....	218
6.6. İletişim Araçları ile "Hayatı Kolaylaştıran" Çin.....	220
6.6.1. Çin Siber Egemenlik için Tehdit mi?	221
6.7. Eğitim ve Kültür Alanında Benzer Uygulamalar.....	222
6.8. Medyada Giderek Artan Çin Görünürlüğü	224
6.9. Tanzanya'ya Çinli Göçü Kapsamında İşveren ve İşçi İlişkilerinin Yansımaları	226
6.10. Değerlendirme.....	228

YEDİNCİ BÖLÜM

ÇİN'İN YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKASI BAĞLAMINDA UGANDA

7.1. Uganda Tarihine Kısa Bir Bakış	232
7.1.1. Bağımsızlığa Giden Süreç 1894-1962	233
7.1.2. İktidar Savaşı Yılları 1963-1971	233
7.1.3. Idi Amin Dönemi ve Asyalıların Ülkeden Kovulması 1972-1980.....	235
7.1.4. Amin Sonrası Kaos Dönemi 1980-1986.....	236
7.1.5. Museveni'nin Uzun Süreli İktidarı 1986-2020.....	237
7.2. Uganda-Çin İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi.....	238
7.3. Uganda ve Çin Arasındaki Ticari İlişkiler	240
7.3.1. Ticaretin Uganda Sosyal Yaşamına Olumsuz Etkileri	241
7.4. Çin ve Uganda Arasında Yatırım ve Yardım İlişkileri 1962-2020.....	243
7.4.1. Afrika Tarımında Yeşil Devrim mi?.....	244
7.4.1.1. Çin-Uganda Dostluk ve Tarımsal Teknoloji Uygulama Merkezi.....	246

7.4.1.2. Tarım Desteğinin Devamı.....	248
7.4.1.3. Hanhe Çiftliği Dosyası	248
7.4.2. Ulaşımında Uganda-Çin Ortaklığı ve Tartışılan Proje Döngüsü	249
7.4.3. Sağlık Alanındaki İşbirliği.....	253
7.4.4. Çin'in Dijital İpek Yolu'nda Uganda	255
7.4.4.1. "Güveli Şehirler" Kimler için Güvenli?	257
7.4.5. Eğitim ve Kültürde İkili İlişkiler	258
7.5. İmaj ve Medya.....	260
7.6. Enerji Alanında İşbirliği Çalışmaları	261
7.7. Değerlendirme.....	264

SEKİZİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

8.1. Sömürgecilikten Çin'in Himayesine Doğu Afrika?.....	268
8.2. Doğu Afrika İçin Yeni Bir Bağımlılık Olarak Çin Yumuşak Güç Politikası ...	271
8.3. Çin'in Doğu Afrika'daki Borç Tuzağı Diplomasisi.....	272
8.4. Çin Yönetim Biçiminin Doğu Afrika'da Bir Modele Dönüşme Potansiyeli	273
8.5. Yumuşak Güç Politikası ve Bölge Halkının Çin Algısı.....	276
8.6. Çin'in Elitleri Hedef Alan Yumuşak Güç Stratejisi.....	278
8.7. Çin'in Yumuşak Güç Kullanımında Diplomasının Yeri.....	281
8.8. Doğu Afrika'da Batı Emperyalizminden Çin'e Özgü Neokolonyalizme Geçiş Potansiyeli.....	282
EKLER.....	328

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.3.1.1: 2018 Dünya Askeri Güç Sıralaması	26
Tablo 2.3.1.2: Nispi Gayrisafi Milli Hasıla (%)	27
Tablo 2.3.2.1: Güç Çeşitleri	30
Tablo 3.9.1.1: Afrika Halklarının Çin'e Sempati Duyma Nedenleri.....	88
Tablo 3.9.1.2: Afrika'daki Cep Telefonu Satış Oranları.....	89
Tablo 3.12.1: Afrika'daki Çinli İşçi Sayısında Yıllara Göre Değişim	116
Tablo 6.3.1: Tanzanya ve Çin Arasındaki Ticaret Dengesi 1996-2006.....	203
Tablo 6.3.2: Tanzanya İthalat Oranları	204
Tablo 6.10.1: Tanzanyalıların Çin'e Olumlu Bakma Sebepleri.....	230
Tablo 7.3.1: Uganda'nın Çin'den İthalatı	241
Tablo 7.7.1: Uganda'ya Borç Veren Kurumların Şeffaflık Karşılaştırmaları	265

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 3.11.1: Yeni İpek Yolu Güzergâhları.....	111
Harita 3.11.2: Doğu Afrika Tren Yolları Projeleri.....	113
Harita 4.6.1.1: Berlin Konferansı Sonrası Afrika'nın Paylaşımı	140
Harita 6.4.4.1: Bagamoyo Limanı Projesi.....	211

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 5.10.1: Kenya-Tanzanya Sınırdaki Lunga Lunga Sınır Kapısında Bir Görüntüleme Cihazı	167
Fotoğraf 5.11.1: Malindi'de Çin Tarafından İnşa Edilen Otoyol	169
Fotoğraf 5.16.1.1: On Bin Köy Projesi Kapsamında Suswa Köyü'ndeki Sevinç	185
Fotoğraf 5.16.1.2: Kırsalda Bir Duvar	186
Fotoğraf 6.4.4.1: Bagamoyo Limanı'nın Temel Atma Töreni	212
Fotoğraf 6.8.1: Doudou ve Kayınvalidesi Dizisinin Swahili Dilindeki Afişi	225

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations
BBC	British Broadcasting Corporation
BBG	Broadcasting Board of Governors
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BRICS	Brasil-Russia-India-China-South Africa
CCP	Communist Party of China
CCTV	China Central Television
CNN	Cable News Network
CSIS	Center for Strategic and International Studies
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
FOCAC	Forum on China–Africa Cooperation
FRELIMO	Frente de Libertação de Moçambique
IMF	International Monetary Fund
İŞİD	Irak ve Şam İslam Devleti
KCA	Kikuyu Central Association
NATO	North Atlantic Treaty Organization
PLA	People’s Liberation Army
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TANU	Tanganyika African National Union
TAZARA	Tanzania-Zambia Railway
TİKA	Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
VOA	Voice of America

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Tezin Sorunsalı ve Konusu

Bu çalışma Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Afrika'daki üç ülkede (Kenya, Tanzania, Uganda) yumuşak güç faaliyetlerinin bölgede yeni bir bağımlılık oluşturma potansiyelini incelemeye odaklanmıştır. Bu faaliyetlerin başarı seviyesi, halk ve yöneticiler üzerinde nasıl bir etki bıraktığı ve ilerleyen dönem için potansiyel bir tehdide dönüşme kapasitesi tartışılmıştır. Çin'in küresel bir projesi olan Kuşak ve Yol ile ilgili genel bir incelemenin ardından bölgeye dair yansımaları değerlendirilmiştir. Bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıkları tarihlerden başlayarak bugüne dek gelen Çin-Doğu Afrika ilişkilerine değinilmiş, literatürde konuya dair eserlerin incelenmesi ve sahada üç ülkede yapılan temaslarla araştırma sorularına cevap aranmıştır.

Çin'in kıtada farklı alanlarda aktif olarak bulunması ve faaliyetlerinin son yirmi yılın en üst seviyesine çıkması onu daha görünür kılmaktadır. Bugün kıtanın sahra altı bölümünde bulunan bir ülkeye gidildiğinde, yoğunluğu yer yer değişmekle beraber, Çinliler tarafından işletilen oteller, restoranlar, hatta mahalleler görülebilir. Yine Çinli şirketlerin yapımını üstlendiği otoyol ve havaalanları kullanılabilir, Çin dizileri ve programları televizyonda izlenebilir. Bazı ülkelerde bir Çinli'nin kabile reisi olduğunu görmek bile mümkündür (Baoyin, 2019). Tüm bu görünürlük, kıta insanında memnuniyet ve kaygı gibi iki zıt duygunun hissedilmesini beraberinde getirmektedir. Bir kısım, Çin'in ülkelere getirdiği fırsatları ve Batı kampına alternatif oluşturmasını önemli bir kazanım olarak görürken, diğer bir kısım ise Çin'e artan bağımlılığın tehdit haline gelmesinden endişe duymaktadır. Yatırım temelli kalkınma modeli ile varlığını genişleten Çin'e dair Tanzanyalı bir diplomat, Çin'in kendilerine Batı'nın aksine yetişkin gibi davrandığını söylerken (Shangwe, 2017: 93), Sierra Leone'nin Çin büyükelçisi ülkesine yapılan yatırımlarla ilgili olarak, "Çin gelir ve yapar. Çevresel etkiler, insan hakları, iyi veya kötü yönetim ile ilgili toplantılar düzenlemez. Bunun doğru yöntem olduğunu söylemiyorum ama Çin yatırımları böyledir." diye eklemektedir (Taylor, 2006: 946). Gerçekten de Çin

projelerinin kıtaya gelişinde kriterlerin Batı'dan oldukça farklı olduğu görülmektedir. Sudan'a, Zimbabve'ye Batı tarafından uygulanan ambargoların Çin yatırım ve yardımları ile zayıflatılması bu kriterlerin farklılığının bir göstergesidir. Çin, Afrika ülkelerine neyi nasıl yapacaklarını söylemek yerine, sert şartlar olmaksızın yardım ve yatırım yapmaktadır. Tartışma konusu haline gelen bu yatırımlar ile ilgili son dönemde kaygı açıklamalarının medyada daha görünür olduğu müşahade edilmektedir. Çin'in cömert tutumu karşısında genellikle olumlu görüşlerini belirten kimi liderlerin son dönemde kaygılı açıklamalar yapması, ikili ilişkilerde bazı çatlaklar oluşturmaktadır. Tanzania lideri Magufuli'nin ülkesindeki bir liman projesine dair Çin'in sunduğu anlaşma maddeleri ile ilgili yaptığı "yalnızca delilerin kabul edeceği talepler" sözü uzun süre konuşulmuştur (Chambers, 2019). Eski Güney Afrika Cumhuriyeti Başkanı Thabo Mbeki'nin, tüm kıtayı Çin ile olan temasta kolonyal bir ilişkiye (*colonial relationship*) karşı uyarması medyada yankı bulmuştur (BBC, 2006). Çalışma, bu iki farklı görüşü savunan kesimlere Kenya, Tanzania ve Uganda özelinde eğilmiş ve üç ülkenin Çin ile ilişkilerinin boyutuna odaklanmıştır. Bu ilişkinin hangi yumuşak güç etkenleri üzerinden sağlandığı incelenmiştir.

Yumuşak güç, Joseph Nye (1990) tarafından literatüre eklenen bir kavram olmasına rağmen, yumuşak güce benzeyen ancak ismi net şekilde koyulmayan pek çok güç tanımının Nye ile benzerlikler taşıdığı görülmektedir. En genel anlamıyla cazibe sayesinde başka bir ülkeyi manipüle etmek olarak ifade edilebilecek bu güç çeşidinin, Çin'e dair uygulama biçiminde ekonomik alandaki faaliyetlerin etkin olduğu görülmektedir. Klasik tanımdaki sinema, sanat gibi cazibe etkenlerinin Çin tarafından Afrika özelinde çok daha büyük kapsamlı projelerin alt başlıklarına dönüştüğü görülmektedir.

Kapsamı detaylandırılacak olan bu projelerin uygulanma alanı Afrika kıtası olduğunda kavram biraz daha farklılaşmaktadır. Özellikle yumuşak gücün bağımlılığa dönme potansiyeline dair en uygun çalışma alanlarından birinin Afrika kıtası olduğu söylenebilir. Geçmişteki sömürge dönemlerinin acısının taze olması ve dünyanın sömürge güçlerinin bugün diplomatik bağlar kurulan eşit seviyedeki aygıtlar haline gelmesi, kıta ülkelerinin ilişkilerde denge çabası çerçevesinde değerlendirildiğinde anlam kazanmaktadır. Altmışlı yıllarda başlayan bağımsızlık girişiminin tüm kıtada karşılık bulması ve ülkelerin birer birer bağımsız olmaları

sonrasında, eski düzenin değişme sancısı oldukça derinden hissedilmiştir. Düne dek söz sahibi yapılmayan ev sahibi halkların kendi topraklarını yönetme evresine geçişi, Avrupa devletlerinin devrede olduğu bir aralıkta gerçekleşmiştir. Ekonomik, siyasi ve sosyal yetersizliklerin çözümünde başvurulmuş bazı ülkelerle kurulan bağımsızlık dönemi ilişkilerinin, bir süre sonra yeni bir bağımlılık haline geldiği görülmüştür. Nitekim Gana'nın ilk lideri Kwame Nkrumah, neokolonyalizm kavramını 1963 yılında ilk kez kullanarak, Afrika ülkelerinin eski sömürge ülkeleri ile yeni ilişkisini tanımlamıştır. Teorik olarak bağımsız bir ülkenin, siyasi ve ekonomik açıdan dışa bağımlılığı olarak özetlenebilecek bu kavramın, bölge ülkelerinin bugüne dek olan tarihlerinde değişmeden geldiğini savunan pek çok yazılı kaynak da bulunmaktadır (Nkrumah, 1965).

Çin, kıtanın sömürü geçmişinde bir aktör olarak bulunmaması sebebiyle bu tartışmanın içinde anılmamıştır. Aksine bağımsızlık süreçlerinde Afrika uluslarına verdiği destek sebebiyle uzun yıllar boyunca olumlu yanları ile hatırlanmıştır. Bu desteklerin kimi ülkelerde ideoloji paylaşımı, kimi ülkelerde kalkınma yardımları şeklinde olan yansımaları ortak bir paydada buluşmayı sağlamıştır. Bu payda, "Üçüncü Dünya" olarak adlandırılan, Soğuk Savaş ile birlikte ortaya çıkan komünist ve kapitalist kamplara karşı yeni bir alternatif oluşturan ve gelişmeyi hedefleyen ülkelerin Bandung Konferansı ile oluşturdukları paydadır. Üçüncü Dünya lideri olarak Çin, Afrika ülkelerine bağımsız bir gelecek adına her türlü desteği vermeyi tahahhüt etmiştir. Dahası, onlara Batı'nın haricinde Pekin Uzlaşısı olarak adlandırılacak yeni bir kalkınma modeli de sunacaktır (Ramo, 2004: 1-5). Bazı yöneticilerin ideolojik ve örgütsel yapılanma olarak da hayranlık duyduğu Çin'in antiemperyalist duruşu, ona kıta genelinde sempatik bakış açısı kazandırmıştır. Dışa açılma politikası sonrasında barışçıl yükseliş gibi sloganlarla büyük bir güce dönüşme hazırlığına girişen Çin'in en büyük projesi olarak değerlendirilen Kuşak ve Yol da bu derin ilişki içerisinde değerlendirilmiştir. Yeni İpek Yolu ve Deniz İpek Yolu gibi rotaların merkezinde bulunan Doğu Afrika'nın, geçmişin bakiyesi ve bugünün ekonomik şartları vesilesiyle Çin ile yakınlaşması bu bağlamda incelenmiştir.

Kenya, Tanzanya ve Uganda, bahsedilen projeler kapsamında oldukça önem arz eden ülkelerdir. Üç ülkenin, birbiri ile bağlantısı olması, ikisinin Hint Okyanusu'na kıyılarının ve dolayısıyla limanlarının bulunması, üç ülkenin kıtanın iç bölgelerine

ulaşımda kritik bir konumda bulunmaları, buldukları coğrafi bölgenin ekonomik anlamda en büyük ülkeleri olmaları, Çin ile ilişkilere daha derin odaklanılmasını gerektirmektedir. Genel olarak Doğu Afrika'nın, özelde de üç ülkenin seçilmesi, Çin'in bu ülkelerde büyük bütçeli benzer projeleri uygulaması ve uygulanan bazı projelerle ilgili kamuoyunda rahatsızlıkların dillendirilir hale gelmesi sebebiyledir.

1.2. Tezin Önemi ve Özgün Değeri

Çin-Afrika ilişkilerine dair literatür son on yılda genişlemiştir. Çin'in 2003 yılından itibaren Afrika'ya dair girişimlerini artırması ve FOCAC (Çin-Afrika İşbirliği Forumu) ile birlikte etki alanını her geçen yıl genişletmesi, bu alanda yazılan eserleri de beraberinde getirmiştir. Siyasetbilimci Deborah Brautigam'ın konuya ilişkin yazdığı “*The Dragon's Gift*” (2009), “*Will Africa Feed China*” (2015) ve “*Chinese Aid and African Development*” (1998) kitapları Çin'in Afrika kıtasındaki yükselişini konu almaktadır. Konuya ilişkin pek çok çalışması bulunan Chris Alden, Çin'in kıtadaki görünürlüğünün arttığı ilk yıllarda “*China in Africa*” (2007), “*China Returns to Africa*” (2008) eserlerinin yanı sıra pek çok makele de yazmıştır. Yine Alden'in 2018 yılında katkı sunduğu “*China and Africa: Building Peace and Security Cooperation on the Continent*” adlı çalışma da alandaki kaynaklardan biridir. Helsinki Üniversitesi'ndeki Konfüçyüs Enstitüsü'nün eski direktörü, akademisyen Anja Lahtinen'in “*China's Diplomacy and Economic Activities in Africa*” (2018) adlı kitabı, Çin devletinin yumuşak güç politikasını uygulayan kurumlardan birinde yöneticilik yapmış bir akademisyen tarafından yazılması sebebiyle güncel faaliyetlere dair bilgilerin edinilebileceği bir diğer kaynaktır. 2020 yılında yayımlanan, Pekin Üniversitesi'nden Zeqi Qiu'nın yazdığı “*When Friendship Comes*” kitabı, Çin tarafından bakış açısının nasıl olduğunu görme imkânı vermektedir. Çin'in yardımlarının sıralandığı bu kaynak, Çin'in yardım argümanlarına ilişkin katkı sağlamaktadır. Robert Rotberg editörlüğünde yazılan “*China into Africa: Trade, Aid and Influence*” (2008) kıtada Çin'in ticaret ve yardım alanlarındaki etkinliğini incelerken, David H. Shinn ve Joshua Eisenman tarafından kaleme alınan “*China and Africa: A Century of Engagement*” (2012) kitabı ikili

ilişkilerin geçmişine ve yazıldığı dönemdeki ilişkileri geniş bir perspektiften ele almaktadır.

Özellikle Çin ile Afrika arasındaki ilişkinin tarihsel anlamda değerlendirilmesi açısından altmışlar boyunca yayınlanan *Peking Review* dergileri önemli bir imkan sağlamaktadır. Dönemin ideolojik dinamikleri kapsamında Afrika ülkeleri ile kurulan dostluğun ve ideolojik dayanışmanın tarihi bu dergilerin arşivlerindeki haber ve makalelerden yararlanılarak anlaşılabilir.

İlişkileri yumuşak güç bağlamında ele alan çalışma sayısı daha azdır. Bu alanda Kenneth King'in yazdığı "*China's Aid and Soft Power in Africa*" (2013) ile yumuşak gücü Çin'in kıtadaki medya faaliyetleri üzerinden inceleyen bir edisyon olan "*China's Media and Soft Power in Africa: Promotion and Perceptions*" kitapları öne çıkmıştır. Yine aynı alanda yazılmış pek çok makale de ulaşılabilir durumdadır. Çalışma alanı olan üç ülkede ise ikili ilişkilerin yumuşak güç dairesi içerisinde incelendiği çalışma sayısı oldukça azdır. Kaynaklar daha çok Çin faaliyetlerinin tehlikesine dikkat çeken Batı kaynakları ile Çin'in kıtada bulunuşunu büyük bir erdem olarak sunan Çin çıkışlı makalelerden oluşmaktadır. Bununla beraber Çin'in Afrika kıtası ile ilişkilerine dair kaynaklar daha genel bir bakış açısı üzerinden gitmekte ve ülke bazlı analizleri kısa tutarak daha fazla ülkeyi çalışma kapsamına almaktadırlar. Ülkelerin Çin ile ilişkilerini tekil olarak inceleyen kaynak sayısı azdır. Türkiye'de yapılan çalışmaların da bu yönde olduğu görülmektedir. Çalışmalar kıtanın genelinin durumu üzerine yoğunlaşmakta, ülke bazlı çalışmalar olsa bile Kenya, Tanzanya ve Uganda'yı birlikte konu alarak Çin bağlamında inceleyen bir kaynak bulunmamaktadır.

Çin yumuşak gücünün kıtadaki varoluşuna odaklanan çalışmaların genellikle tüm kıtadan örnekler barındırarak daha genel bir anlatımda bulunması ve ülke bazlı çalışmaların genele göre daha az olması nedeniyle, üç ülkeye odaklanan bu çalışmanın literatüre katkı sağlaması umulmaktadır. Kaynakların sınırlı olması, Doğu Afrika'nın nu üç ülkesindeki faaliyetlerin incelenmesini daha değerli kılacaktır.

Tüm bunların yanında Türkiye'deki doktora tezlerinde yumuşak güç ve Çin ile bağlamında herhangi bir konu çalışılmamıştır. Yüksek lisans tezlerindeki benzer uygulamaların bir kısmı bir milyardan üzerinde nüfusa sahip olan Afrika'yı, bölgeleri arasında pek çok farklılık olmasına rağmen tek bir yer olarak sunmakta ve kuzey ile

güney, doğu ile batı arasındaki sosyolojik dinamiklere değinmemektedir. Bunun yanında az sayıda da olsa Çin'in bazı Afrika ülkelerindeki faaliyetlerini inceleyen çalışma bulunmaktadır. Çalışmanın diğer araştırmacılara katkı sunacağı umulan en önemli hususlardan biri ise karşılaştırmalı analiz imkânını sağlayacak olmasıdır. Birbirine benzer ülkelerin, farklılıklarının da hesaba katılarak incelenmesi sonraki çalışmalar için referans noktası olabilecek, kıtanın başka bölgesindeki iki veya daha fazla ülkede benzer bir çalışma daha kolay yapılabilecektir.

1.3. Tezin Yöntemi

Bölgedeki Çin faaliyetleri, bugüne dek Afrika'nın geneli hakkında yazılan eserlerden yararlanılarak ve kırsal bölgelere kadar gidilip halktan Çin'e dair görüş alınarak irdelenmiştir. Daha önce farklı ülkelerdeki benzer uygulamaların sonuçları da çalışmanın analiz kısmına fayda sağlamıştır. Çalışma sahası olan üç ülkenin Çin ile ilişkilerinin görünürlüğünün son dönemde artması sebebiyle konu hakkında yapılan çalışma sayısının az olduğu görülmüştür.

Tezin oluşturulmasında döküman taraması, medya takibi ve saha ziyaretlerinden yararlanılmıştır. Batı kaynaklı Çin-Afrika ilişkileri literatürü ile Afrikalı akademisyenler tarafından yazılan ikili ilişkilere dair kaynaklar taranmıştır. İki farklı bakış açısının karşılaştırılmasına olanak sağlayan bu tarama, çalışmayı detaylandırabilme ve tarafsız bir bakış açısının hâkim olması yönünde katkı sağlamıştır. Aynı zamanda Çin'in Afrika ülkelerinin bağımsızlık hareketlerine destek verdiği dönem olan 1960-1965 döneminde Çin kaynaklı İngilizce siyasi propaganda kaynakları taranarak özellikle çalışma sahası olan üç ülkeye dair çıkan makale ve haberler incelenmiştir.

Kenya, Tanzanya ve Uganda medyasında ikili ilişkilere dair haberler incelenmiş, bu kapsamda Çin ile üç ülke arasında gizlilik içinde yürütülen bazı anlaşmaların medyaya sızan bölümleri önemli yer tutmuştur. Üç ülkedeki siyasi ve ekonomik anlaşmalarda şeffaflığın az olması nedeniyle medyada dile getirilen her bir haberin değeri bulunmaktadır. Medya kuruluşları "gizlenen gerçeği ortaya çıkarma" motivasyonu olarak adlandırabileceğimiz bir davranışla bu tip haberlerin peşinde

koşmakta, yapılan haberlere tarafların genellikle sessiz kalması veya kısık bir sesle verilen cevaplar Afrika medyasını önemli bir çalışma alanı kılmaktadır.

Çalışma alanı olan üç ülkeye tezin yazım süresi boyunca ziyaretler gerçekleştirilerek Çin projelerinin bir kısmı yerinde müşahade edilmiştir. Yol projeleri, limanlar, kırsaldaki kalkındırma ve tarım projeleri, yardımlar yerinde incelenmiştir. Projelerde bulunan Çinli yöneticiler veya çalışanlar projelerle ilgili açıklama yapmamıştır. Çalışma sırasındaki kısıtlılıklardan biri, Çin'in bölge ülkeleri ile yaptığı anlaşmaların metnine ulaşım zorluğu olmuştur. Anlaşmalar ve ihalelerin çoğu basına açıklanmamakta, devlet kurumlarından da bu tip bilgilere ulaşmak mümkün olmamaktadır. Bir proje ile ilgili olarak araştırma yapmak istediğinizde basına sızan anlaşma maddeleri üzerinden gitmek bir zorunluluk halindedir. Yetkililerden basına yansıyan bilgilere karşı düşük yoğunluklu yalanmalar gelse de bunlar halkı ikna etmekten uzak kalmaktadır. Sömürü geçmişi olan ülkelerde bu tip çalışmalar yapmanın bir diğer zor yönü, geçmişe dair kötü hatıraların taze olmasıdır. Eskiye nispeten farklı bir yol benimseyen Çin'in faaliyetleri genellikle geçmiş örneklerle kıyaslanmakta ve karşılaştırılmaktadır. Ancak ne yöntem ne de enstrüman olarak benzeşen geçmiş sömürge zamanları ile bugünün Çin'inin birbiri ile kıyaslanması, çalışmanın odak noktasından uzaklaşma tehlikesi içermektedir. Böyle bir kıyas, bu çalışmanın bir sonraki versiyonu olabilir. Bu sebeple tezin ana teması olan Çin'in bölgede bugünkü politikası kendine has unsurlarla incelenmiştir.

COVID-19 salgını çalışmanın kısıtlılıklarından biri olmuştur. Salgın sebebiyle bölgedeki çalışmaların bazıları daha erken sonlandırılmış, Mandarin eğitimi veren devlet okullarının ziyareti ise tatil sebebiyle iptal edilmiştir. Salgının bir diğer olumsuz yanı, Çin hakkında görüşlerin çalışmanın başındaki daha olumlu seviyeden keskin şekilde olumsuzla dönüşü olmuştur. Yatırımlardan memnun olan halk kesimlerinde bile Çin'in varlığı sorgulanır hale gelmiştir. Bunu bölgede yaşayan Çinlilere karşı önyargının artması ve sözlü sataşmaların başlaması izlemiştir. Halkın Çin'e karşı öfkesinin artması, Çin'de yaşayan Afrikalılara karşı ırkçılığın görüntülerinin bölge medyasında servis edilmesi gibi etkenler, konu hakkında araştırma yapmayı zorlaştırmıştır.

1.4. Tezin Düzeni

Tezin ilk bölümünde güç ve güce dair kavramlar detaylı olarak incelenmiştir. Güç kavramının farklı kuramlarda hangi önceliklere dayandırılarak ifade edildiği ve uluslararası ilişkilerde ne gibi bir önem arz ettiğine odaklanılmıştır. Gücün sınıflandırılması hususunda sert güç ve yumuşak güç kavramları incelenmiş ve yumuşak güç vasıtasıyla ortaya çıkabilecek ulus markalaşması, kamu diplomasisi gibi başlıklar değerlendirilmiştir. Yumuşak güç yöntemlerinin neler olabileceği ve nasıl kullanılabilceği üzerinde durulmuştur. Son dönemde gündeme gelen akıllı güç, keskin güç gibi kavramlara da yer verilmiştir. Bu bölümün, güç üzerinde teorik bir temel kurması ve ilerleyen bölümlerde yumuşak gücün pratiğine dair fikri altyapı oluşturması amaçlanmıştır.

İkinci bölümün odak noktası Çin'dir. Bu kapsamda Çin'in siyasi tarihi ile başlayan bölüm, dış politika mekanizmasının incelenmesi ve Çin siyaset felsefesine değinilmesi ile devam etmiştir. Üçüncü dünya kavramının incelenmesi sonrasında geçmişten bugüne Afrika ilişkilerinden bahsedilmiştir. Çin'in Afrika'ya dair yatırımları, yardımları ve gelecek hedefleri incelenmiş, Yeni İpek Yolu'nda kıtanın önemine değinilmiş ve aynı zamanda Çin'in kıtaya hangi kanallar üzerinden yerleştiği detaylandırılmıştır.

Üçüncü bölümde Doğu Afrika bölgesinin tarihi, coğrafi ve siyasi önemi üzerinde durulmuş ve hem bağımsızlık öncesi hangi uluslar tarafından yerleşim merkezi haline getirildiği, hem de bağımsızlık sonrasında dış dünya ile nasıl ilişki kurduğundan bahsedilmiştir. Aynı zamanda Çin'in Doğu Afrika ile tarihsel bağı da ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

Dördüncü bölüm, ülke bazlı anlatımın başladığı bölüm olmuştur. Bu kapsamda Kenya ile başlanan bölümün ülke tarihine giriş yapması, bağımsızlığın kazanılmasından sonra Batı ülkeleri ve Çin ile ilişkilerinin incelenmesi sıralaması ile ilerlemesi hedeflenmiştir. Kenya ve Çin ilişkilerinin iktidar dönemlerine göre incelenmesinden sonra iki ülke arasındaki ticari ilişkiler, yardım ve yatırım ilişkileri, ulaşım projeleri, turizm ve kültür işleri, Çin medyasının Kenya'daki konumlanması

ve On Bin Köy Projesi incelenmiştir. Tüm faaliyet alanlarında Çin'in ülkeye kattıkları ve kamuoyunda olumsuz algı oluşturan adımları ayrı ayrı değerlendirilerek, faaliyetlerin son dönemde eskiye göre daha fazla dile getirilen potansiyel tehlikeleri üzerinde durulmuştur.

Beşinci bölümü oluşturacak olan Tanzanya'da, önce toprakların birleşmesine ve ardından bağımsızlık sonrası süreçteki kurucu siyasi ideolojinin Çin ile olan benzerliklerine değinilmiş ve onun bir model olarak Tanzanya'yı nasıl etkilediğine bakılmıştır. Ujamaa olarak adlandırılan bu yeni sosyalizm şeklinin Mao'nun fikirleri ile olan benzerlikleri ve Tanzanya yönetici kadrosunun Çin'e bakış açısına değinilmiştir. İki ülkenin geçmişteki en önemli ortaklık örneği olan TAZARA ve Urafiki gibi projelerden sonra günümüzde gündemde olan liman projelerinden bahsedilmiştir. Çin'in özellikle Afrika'da yaygın şekilde uyguladığı stadyum diplomasisi, yine bu bölümün konusu olmuştur. Kenya'da olduğu gibi Tanzanya'daki Çin medyası faaliyetleri, iletişim alanındaki girişimleri ve ulaşımdaki yeniliklere yer verilmiştir. Bir diğer başlık olan Çin'in savunma diplomasisi Tanzanya özelinde örneklendirilmiştir. En fazla konuşulan alanlardan biri olan siber güvenlik ve iki ülkenin bu alandaki işbirliğinin oluşturduğu kaygının nedenleri üzerine yoğunlaşmıştır. Yine bir diğer tartışma konusu olan göç de Tanzanya şartları ile incelenmiştir.

Çalışmanın altıncı bölümü Uganda'yı ele almıştır. Uganda'nın çalkantılı siyasi tarihi ve bu tarih içerisindeki dış ilişkilerine yer verilecek başlıkların sonrasında Çin ile ilişkilerin tarihine odaklanılmıştır. Çin ithalatının Uganda'da oluşturduğu olumsuz etki ve yardım-yatırım faaliyetlerindeki eleştiri noktalarına değinilmiştir. Çin ile alakalı olarak son dönemde en fazla konuşulan projelerden biri olan dijital ipek yoluna dair veriler paylaşılmıştır. Bu kapsamda başka ülkelerde de uygulanan ve bir benzerinin Kampala'da yapıldığı güvenli şehir uygulamasının Uganda'da halk ve özellikle muhalif siyasetçilerde uyandırdığı kaygıya odaklanılmıştır. Eğitim ve kültür alanında Konfüçyüs Enstitüsü'nün etkilerinin yanında, Uganda'da belli okullarda başlanan Mandarin eğitime değinilmiştir. Ülkenin önemli gündemlerinden biri olan enerji ve Çin'in bu alandaki etkinliği incenerek, bu vesileyle Çin'in bölge ülkelerindeki proje-kredi-şirket döngüsüne dair bilgiler verilmiştir.

Ülkelere özel bölümlerin alıcı ülke ve Çin arasındaki ilişkileri derinden inceleme şansı vermesinin yanında, her bölümün o ülkeye özel bir Çin girişimini daha derin

değınmesi de amaçlanmıştır. Örneğin, Çin'in pek çok ÷lkede aktif olan liman projeleri Kenya bölümünde, stadyum ve savunma diplomalarına yönelik bilgiler Tanzanya bölümünde, dijital ipek yoluna dair veriler ise Uganda bölümünde incelenmiştir. Bu ayırım, ÷lkelerin öncelenen yanları üzerine fikir verecek ve kafa karışıklığı oluşmasının önüne geçecektir. Aynı doğrultuda uygulanan projelerin benzerliklerinden Çin'in genel planının çerçevesi anlaşılır olacak, spesifik özellikleri sayılan daha farklı projeler üzerinden de ÷lke bazlı hedeflere dair çıkarımlar yapılabilecektir. Buradan ulaşılacak çıkarımların Çin'in Doğu Afrika özelinde ve kıta genelindeki hamlelerini anlaşılır kılması hedeflenmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

FARKLI YAKLAŞIMLARI İLE GÜÇ VE TÜRLERİ

Güç, her çağda insanoğlunu cezbeden, hayatta kalması için elinde bulundurması gereken bir olgudur. İlk çağlarda daha çok fiziksel bir yetiyi ifade eden bu kavram, sonrasında maddiyat, fikriyat gibi sahalarda da etkisini göstermiş ve sahip olanların diğerlerine karşı avantajlı bir durumda bulunmasını sağlamıştır. Yöntemi, nicelik ve niteliği zaman içerisinde değişiklik gösterse de önemini koruyan güç, ulus devletlerin kurulmasından sonra başka bir boyuta evrilmiştir. Kavramın kırılma noktalarından bir diğeri ise teknolojik gelişmelerden sonra değişen ve gelişen dünya düzeninde kendine has bir yer edinmesidir. Devletlerin askeri üstünlük haricindeki alanlarda güçlü olma gerekliliğinin farkında olmaları, literatüre gücün farklı çeşitlerini eklemiştir. Bu bölümde güçle ilgili görüş belirten kuramcıların görüşlerine, yeni güç çeşitlerine ve onların etki alanlarına dair bilgiler verilecektir.

2.1. Güç Üzerine Kavramsal Tartışmalar

Güç olgusu, tarihi insanlık tarihinin başlangıcına kadar götürülebilen, farklı disiplinler altında farklı tanımlarla değerlendirilebilen bir olgudur. Yalnızca akademik çalışmaların bir alanında değil, aynı zamanda sosyal hayatın içerisinde de önemli yer tutar. Sözlükte, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği, kuvvet, efor, bir olaya yol açan her türlü hareket gibi anlamlara gelir.

Güç, günlük hayatın tam içerisinde bulunduğu gibi, uluslararası arenada da görünürlük arz eden bir konumdadır. Taşımacılık yapılacak bir işte aynı özelliklere sahip kişilerden daha kaslı olanın işe alınması, mahallede top oynayan çocuklardan topa sahip olanın istediğini oynatabilme hakkı güce dair en basit günlük örnekler olarak verilebilir. İnsanların suç işleme potansiyeline karşı, üzerlerinde elinde bulundurduğu güç vesilesi ile yaptırım uygulayabilecek bir yapının olması ya da devletlerin birbirine karşı kendi vatandaşlarını korumak için dışarıdan gelebilecek

tehlikelere karşı koyabilme yetisi için mücadele etmesi de gücün farklı alanlarda kullanım örnekleridir.

Fiziksel olarak güç, mevcut kuvvetlerin kullanılması ile elde edilen verimliliklerdir. Davranışsal bir tanımlama ile güç istenilen sonuçları elde etmek için başkalarının davranışlarını değiştirme yeteneğidir. Uluslararası ilişkilerde güç, bir devletin başka bir devlete karşı uyguladığı ve normal şartlar altında o devletin yapmak istemeyeceği bir şeyi yapmasını sağlamaya yönelik etkidir (Yılmaz, 2008: 42).

Güç kavramı duyulduğunda algılarda ilk şekillenen şey zorlama içeren eylemler olmaktadır. Ancak Baldwin gibi düşünürler gücün aynı zamanda bir ödül yöntemi olarak da kullanılabileceğinin altını çizmektedirler (Baldwin, 1989). Uluslararası arenada gücün algılardaki ilk karşılığının zorlamaya dayalı eylemler bütünü olmasının asıl sebebi, aynı zamanda savaş kavramı ile ilişkisinin çok yakın ve derin olmasından kaynaklanır. Savaş ise iki farklı durumun çıktısı sayılmaktadır. Bunlardan birincisi insan doğası ve onun kötülüğü, ikincisi ise yanlış anlamalar silsilesidir. Gücün savaşla olan ilişkisine dair en klasik örneklerden birisi uluslararası ilişkiler alanında yazılan ilk kaynak sayılan Thukydides'in (2017) Peloponezya Savaşları eseridir. Eserde savaş anlatılırken aynı zamanda yazar, diyalog üzerinden realist bakış açısının ilk adımlarını atar. Atina ve Sparta birbirleriyle rakip durumundadır. Özellikle Atina'nın giderek güçlenmesi Sparta ve kolonileri üzerindeki tedirginliği arttırmıştır.

Thukydides, eserinin "Melian Dialogue" bölümünde Melianlardan Melos ile Atinalılar arasında geçen diyalog üzerinden çıkarımlar yapar. Atinalılar Melian'ı kuşattıktan sonra onlara kendi şartlarını sunmaktadırlar. Melos ise şartları kabul etmez ve Spartalıların kendilerine yardıma geleceği noktasında emindir. Atinalılar, Melian'ın tarafsızlığı gibi bir seçim şansı da olmadığını vurgular. Güçlü Atina'nın güçsüz Melian'a karşı diyalogdaki konumu son derece üstencidir. Çünkü Atina güçlüdür ve güçlü her hakka sahiptir. Melos'un ahlaki değerlere yaptığı atıf, adalet ve hak gibi kavramların da güçlü tarafından belirlenebileceği fikri üzerinden küçümsenir. Sonuç olarak anlaşma olmayacak ve Atina Melian'ı işgal edecektir. Burada anlatılan aslına bakılırsa uluslararası ilişkiler teorilerinden realizmin, idealizme kurduğu üstünlüktür. Yazar, adalet diye bir gerçekliğin olduğunu fakat bunun herkese eşit şekilde uygulanmayacağını belirtir. Thukydides'e göre herkes kendi yerini ve önemini gücü nispetinde elde eder. Buna göre güçlü olan istediğini

yapar ve zayıf olanın bunu kabul etmekten başka bir seçeneği yoktur. Atina elçi heyetinin Sparta meclisinde yaptığı konuşma tam olarak bu anlamı ifade eder. Heyet, tarih boyunca güçlülerin yöneticiler olduğunu, güçlülerin eline fırsat geçtiğinde başka kentleri zorla egemenlikleri altına aldıklarını ifade eder. Bu durum insan doğasına uygundur denilerek, işgale meşruiyet sağlanır (Thukydides, 2017:128) Yeri ve zamanı ne olursa olsun güç önemlidir ve güce dair diğer yapıları da etkiler. Bununla beraber kavram üzerinde herkesin iyi ya da kötü fikrinin olması, yer yer kafa karışıklığı da oluşturmaktadır. Waltz (2009) için gücün uygun tanımı tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir. Nye (1990: 153-171) güce dair cümlelerinde onu hava durumuna benzetir. Hava durumu hakkında herkes konuşur fakat pek az kişi onun işleyiş mantığı hakkında bilgi sahibidir. Hatta ona göre güç aşk gibidir. Yaşamayı, tanımlamasından daha kolaydır. Ancak bu durum onun gerçekliğini azaltmaz. Yüzeysel tanımlamalar ve kavramsal açıklamalar gücün tam olarak ne olduğunun anlaşılmasını ve bu sebeple de birçok meselede konumlandırılmaması sonucunu oluşturmaktadır.

Güç kavramını dahi iyi açıklayabilmek için, onu bütünleyen güç alanı, güç konusu ve güç kaynaklarına da değinmekte yarar vardır. Güç alanı (*domain of power*), güç sahibi olduğu kabul edilen kişinin etkileyebildiği kişilerin toplamını ifade eder. Güç konusu (*scope of power*), güç sahibinin kişileri hangi konularda etkileyebildiğini gösterir. Güç kaynakları (*sources of power*) ise kişinin başkalarını etkileyebilmek için hangi kaynaklardan yararlandığını belirtir (Sertel, 1979: 311-312). Güç denilen olgu kimi zaman bireylerin mülkiyeti olabileceği gibi devlet sistemlerinin içerisine yerleşmiş de olabilir. Devletler için güçlü olmak bir gerekliliktir ve bu gerekliliğin farklı yöntemlerle karşılanması gerekir. Siyasetin bir vasıtası olarak kullanılmayan veya kullanılma becerisi gösterilmeyen yeteneğin güç olma niteliği yoktur. Kısaca güç, ancak kullanılabilirse güçtür (Yılmaz, 2008: 43). Gücün kapasitesinin kullanılmasının yanı sıra kime karşı kullanılacağı da gücün oluşup oluşmaması noktasında etkindir. Burada sahip olunan kapasite ancak geçerli muhatabı karşısında bir değer ifade eder. Birbiri ile hiç ilişkisi olmayan iki devletin sahip oldukları kapasitenin birbirlerine karşı bir anlamı yoktur. Güç kavramının oluşması için bu iki ülkenin etkileşimde olması gerekmektedir (Özcan & Çınar, 2015: 247).

Machiavelli güce yönelik fikirlerini, ideal devlet adamına yönelik düşüncelerini dile getirdiği Hükümdar adlı eserinde paylaşır. Gerçek bir hükümdarın görevinin ulusal

çıkarları korumak olduğunu ve bu yolda da ahlaki ilkelerin önem arz etmediğini söyler. Ona göre güç amaç değil araçtır (Doğan & Kavak, 2014: 239-272). Amaca yönelik girişimleri engelleme ihtimalinden dolayı hükümdarın sözüne sadık davranması devlete yönelik bir beka sorunu oluşturabilir. Bu sebeptendir ki devleti en iyi şekilde yönetmenin yolu gücü elde tutmaktır. Machiavelli'nin tutumunu tartışmaya açan en önemli nokta gücü nasıl elde ettiğinin bir öneminin olmamasıdır.

Thomas Hobbes uluslararası ilişkiler çalışmaları için son derece önemli isimlerden biridir. Realist teorinin öncülerinden Hobbes'e göre güçlü olmak hayatta kalmanın tek yoludur. Gücün uluslararası ilişkiler teorilerinde nasıl algılandığına yönelik bölümde daha detaylı belirtilecek olan Leviathan adlı eseri, bu alandaki kilometre taşlarından birisidir. Devletin insan doğasının kötülüğünü kontrol altına alacak canavar olarak tanımlandığı eserde Hobbes (2016: 133), kılıcın zorunun olmadığı durumlarda ahitlerin yalnızca sözlerden ibaret olduğunu, insanı güvence altına almaya yetmeyeceğini söyler. Burada Hobbes'in güç kavramını düşmana korku salacak şekilde zorlayıcı ve baskılayıcı kapasite sahibi olma olarak tanımladığını görebiliriz.

Max Weber'e göre de güç, sosyal bir ilişki içinde olan aktörün, hangi dirençle karşılaşır karşılaşırsa, istediğini yapabilme pozisyonunda olabilmesidir (Weber, 1947: 152). Aynı zamanda istediğini yaptırabilmenin devamlılık arz eden yapıya evrilmesi ile oluşacak olan itaatın, en az maliyele uygulanmasının yolu da gönüllülük kavramının yerleştirilmesidir (Weber, 2013: 49). Gönüllülük kavramı itaat edenin bunu belli bir oranda isteyerek yapması şeklinde anlaşılmalıdır.

İlerleyen kısımda daha detaylı değinilecek realizmin önemli temsilcilerinden Morgenthau, teoriyi anlatırken uluslararası ilişkilerin temel amacının güç mücadelesi olduğunu vurgulamaktadır. Morgenthau bununla beraber gücün ne olduğu ile ilgili olarak kesin bir tanım yapmaz. Gücün elementlerini tartışanlar kadar uygulama sonrası ortaya çıkan sonuçları güçle özdeşleştirenler de olmuştur. Coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, nüfus, ulusal karakter, diplomasinin ve hükümetin kalitesi gibi sahip olunan niteliklere bakarak güç yorumları yapılabileceği gibi, sonuçlardan yola çıkarak hangi aktörün hangisinin davranışlarını yönlendirebildiği, yani gücün nasıl kullanıldığı da açıklanabilir (Özdemir, 2008:116). Dahl, gücü açıklarken, B'nin yapmayacağı şeyin A tarafından B'ye yaptırılması olarak örneklendirir. Direkt olmasa ve dolaylı olsa da A, bunu yaptırmaya neden olduğu

için aynı sonucu ortaya çıkarmaktadır. Yani A etkileyen ve B etkilenendir (Dahl, 1957:203).

Steven Lukes gücün boyutlarını üç farklı başlık altında tartışır. Bunlar karar alma sürecine etkisi olan, bu süreçten ayrı tutulan ve ideoloji ile oluşan boyuttur. İlk boyut (*decision*), gücün gözlemlenebilir yönü üzerine yoğunlaşır. Lukes'in güc anlatısında, Dahl'ın tanımından gidersek, A'nın yalnızca B'ye bir şey yaptırması yeterli olmaz. B'nin yaptığı fiilin aynı zamanda kendi çıkarlarına ters düşmesi gerekir (Lukes, 1974: 33). İkinci boyutta, gündemin kontrol edilmesi ve belirlenmesi, tartışılacak sorun ve konuların kısıtlanması, bir tarafın çıkarlarına hizmet eden ya da ona avantaj sağlayacak ayrıcalıklardan yararlanma gibi eylemsiz ya da kolayca gözlemlenemeyen güc uygulamalarından söz edilebilir (Dahl, 1957). Üçüncü boyut insanların bazen zorlanmadıkları halde kendi çıkarlarıyla uyuşmayan ya da tamamen ters olan tercihleri yapma motivasyonu ile ilgilenir. Burada ana etken ideolojidir. İdeoloji, güçsüzün çıkarlarına ters olarak güçlünün çıkarlarını desteklemesini sağlar. (Özdemir, 2008: 121). Lukes burada Antonio Gramsci'nin hegemonya kavramından etkilenmiştir (Ronning, 2014:5-7).

Jeremy Bentham güc literatürüne dolaylı ve önemli bir katkı yapmıştır. Gücün görünmeden uygulanması esasını Panoptikon adını verdiği bir hapisane örneği ile açıklar. Bu hapisanede gardiyanlar tarafından bütün odaların ve mahkûmların her hareketinin gözlemlenebileceği şekilde büyük pencereler vardır. Gardiyanlar mahkûmların hareketlerini gözlemleyebilirken, mahkûmlar o anda gözlemlenip gözlemlenmediklerinden emin olamadıkları gibi aralarındaki duvarlar sebebiyle birbirleriyle iletişim de kuramazlar (Özdemir, 2008: 122).

Bentham'ın bu buluşu, gözetlenenin sadece gözetlendiğine dair bir farkındalık oluşturmasını sağlar; böylece gözetleyen sadece bir bakış formunu alır. Bu bakışı üstünde hisseden herkes, gözetlenenin artık neredeyse kendini gözetler hale geleceği ölçüde içselleştirir (Ergur, 2016: 5-14). Görünüşte bir zorlama ya da baskı yoktur. Mahkûmlar gözlemlenmedikleri halde yanlış ve istenmeyen davranışlarda bulunmazlar. Korku, onları böyle bir sonuca iter. Öyle ki mahkûmlar, kötülüğü yapma düşüncesinden ve hatta ona dair herhangi bir istekten de kendilerini uzaklaştırmış olurlar (Foucault, 2017: 87-95). Güce dair en ilginç benzetmelerden biri kuşkusuz Bentham'ın bu örneğidir. Foucault (2017), Panoptikon kavramını açıklarken feodal toplumda köylünün yalnızca köyü ile ilgilenmesi, vergi ödemesi,

askerlik yapması gibi görevlerinin kapitalist bir topluma geçiş sürecinde gözetlenmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Ona göre iş bölümünde kimin ne iş yaptığı, olası isyan ve itaatsizlik hareketleri gibi detayların iktidar tarafından bilinmemesi kapitalist düzeni altüst edebilirdi. Bu sebeple her bireyin keskin bir şekilde gözetlenmesi gerekli bir hale gelmiştir. İktidar, söylem ve özne ilişkisi içerisinde gücün yansımalarını değerlendirirken gücün, söylem, kültür ve ile dil diyalektik bir ilişkide olduğunu ve bu ilişki içerisinde birinin diğerini etkilediğinden bahsetmektedir. Söylem, gücü aktarır ve üretir; onu güçlendirir ama aynı zamanda zayıflatır ve açığa çıkarır. Kırılgan hale getirir ve engellenmesini mümkün kılar (Foucault, 1998: 100). Bu bağlamda güç süreklidir. Buna göre güç edinilen, ele geçirilen veya paylaşılan bir şey değildir. Güç ilişkileri diğer ilişkilerin dışında değildir ve güç ilişkileri üstyapı ile ilişkilendirilemez (Foucault 1980, 94).

Frankfurt Okulu eleştirel kuram çerçevesinde gücün üç boyutuna atıf yapar. Bunların ilki başka bir devletin davranışını istenen yönde değiştirmektir. Başka bir boyut, Bentham'ın ortaya koyduğu örneğe de benzer şekilde, göze çarpmadan uygulanan gizli güçtür. Üçüncü boyut ise seçenekler arasında sınırlama ile özendirmeye yönelik olarak uygulanan güç sistemidir (Yılmaz, 2008: 43-44).

Güç her ne kadar uluslararası siyasal öznelerin davranışlarını yönlendiren bir boyuta sahipse de gücün davranışa ve ampirik yansımalarına indirgenmesi de o derece yanlıştır. Bu çerçevede güç ve şiddet kavramlarının birbirinden açıkça ayrılması çok önemlidir. Şiddet ilişkisi zorlar, yok eder ve olanakları kapatırken, güç baskıcı olmak zorunda değildir. Siyasal sonuçları gerçekleştirme kapasitesi olarak güç, özgürlüğe engel olmayıp, hatta onun gerçekleşmesi için bir araç olarak da görülebilir (Tanrısever, 2014: 71). Özgürlüğün gerçekleşmesine açılabilen kapısı ile güç aslında zihnimizdeki şeklini de başka bir hale bırakabilir.

Her alanda bir ihtiyaç olarak görülen güç, aynı zamanda vazgeçilmez bir yönetim aracıdır. Yönetimi gerçek anlamda uluslararasılaştırmak, gücü uluslararasılaştırmak demektir ve uluslararası yönetim pratikte yönetme amacı için gerekli gücü sağlayan devletin yönetimidir (Carr, 2015:148).

2.2. Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Güç

Uluslararası ilişkiler teorileri, güce kendilerine özgü bir bakış açısı ile bakmakta ve onu birbirinden farklı önceliklerle farklı konumlara oturmaktadır. Realistlerin, liberallerin veya yapısalcıların güce ilişkin ayrı yorumları güç literatürüne önemli katkıda bulunmuştur.

2.2.1. Realizm-Neorealizmde Güç

Realizm, uluslararası ilişkilerde devletlerin temel aktör olduğu ve bir devletin kendi çıkarlarını en üst noktaya taşımak için çalıştığını savunur. Bu durum değişik güç oranlarının sebep olduğu hiyerarşik bir yapıya işaret eder. Uluslararası ortam bu şekilde bir güçler dengesi halini alır. Bu güç dengesini kendi lehine değiştirmeye çalışan devletler askeri güce dayalı bir yapı sunmaktadırlar.

Uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde güce en fazla vurgu yapan realist teoridir. Realizmde insan doğasının kötü olduğuna atıf yapılarak genel bir ilişki çerçevesi çizilir. Uluslararası ilişkilerin ilk imgesine göre, savaşın önemli nedenlerinin odak noktası, insan doğası ve davranışlarıdır. Savaşlar bencillik, yanlış yönlendirilen saldırgan dürtüler ve ahmaklığın bir sonucudur. Diğer nedenler sonra gelir ve saydığımız bu nedenlerin ışında yorumlanmaları gerekir (Waltz, 2009: 17).

Savaşların çıkma sebebini yorumlamadaki ittifak realist düşünürlerin en önemli ortak noktasıdır. Niebuhr savaşın kökeninin insan ruhunun karanlık ve bilinç dışı kaynaklarından olduğunu söyler (Niebuhr, 1979: 158). William James'e göre savaş, yüzyıllardır süregelen geleneksel kavgacı doğasından kaynaklanmaktadır. İnsanın bu doğası değiştirilemez ve güdülerini bastırılmaz, ancak yönlendirilebilir. Bu sebeple kendisi gençliğin kömür çıkarma, gemicilik, yol inşası gibi işlerde kullanılmasını önermiştir (Waltz, 2019: 18-19). Güç birikimi bu şekilde serbest bırakılacaktır. Bu yol aslında insana koyulan zorunlu limitlere karşı gücün doğru kullanılması için önerilen bir yoldur. Çünkü limitleri aşma arzusu insan doğasından kaynaklanmaktadır.

Alanın önemli temsilcilerinden Machiavelli'e göre insanlar genellikle nankör, değişken, içten pazarlıklı, korkak ve çıkarıcıdır. İnsan doğasının böylesine kötü olduğu bir dünyada güç, kaçınılmaz olarak en önemli aktör haline gelmektedir. Güvenliği sağlamanın yegane yolu budur. Spinoza'ya göre her rolün amacı aktörün kendini koruma güdüsüdür (Waltz, 2019: 22).

Bu durumun uluslararası ilişkiler alanında ana etkeni devletlerin iyi ordulara sahip olması gerekliliğidir. Çünkü iyi orduların olmadığı yerde iyi kanunlardan söz edilemez. Ayrıca her an patlayacak bir bomba olan savaş, her an hazır olunması gereken bir durumdur. Machiavelli barış durumunun geçici, savaş halinin ise bir kural olduğunu belirtir (Machiavelli, 1999). Machiavelli devlet yöneticisinin yeteneğini belirleyen şeyin dünya siyasetindeki değişen siyasi güç dengelerini kabullenmesi ve bunlar doğrultusunda siyasetini sürdürmesi olduğunu söyler. Hükümdar bu sebeple katı yürekli olmasını bilmelidir. (Machiavelli, 1994: 100; Balcı, 2014:122).

Thomas Hobbes için bedensel güç bakımından en zayıf olan kişi, ya gizli bir düzenle ya da kendisi ile aynı tehlike altında olan başkalarıyla birleşerek, en güçlü kişiyi öldürmeye yetecek kadar güçlüdür (Hobbes, 2016: 92). Hobbes'in çıkış noktası insanın diğer bir insanı yok etmeye çalışması ve egemenlik altına alma isteğidir.

Gücün en önemli vurgusu insanların birbirlerine güvenemeyecek olmasıdır. Realist teorinin güce bakan kısmında, herhangi birinin başkalarına olan güvensizliğinden kurtulması için tehlike oluşturacak başka bir kuvvet kalmadığını görünceye kadar çok insanı hâkimiyeti altına almasından başka akla yatkın bir yol yoktur (Hobbes, 2016: 93). Buradan yola çıkarak devletlerin böyle bir uluslararası sistemde hayatta kalması iki şekilde gerçekleşebilir. Bunlardan ilkinde önleyici saldırı yaparak potansiyel işgalciyi kendisi işgal eder. Diğer seçenekte ise şiddet konusunda kimsenin eline su dökemeyeceği bir şöhret kazanır (Balcı, 2014: 124). Görüldüğü üzere iki yolun da ana etkeni güçtür. Bu görüş doğrultusunda Chamberlain, Dünya'da silahsız bir ulusun sesini duyurma şansının az olduğunu söyler (Carr, 2015: 148).

Morgenthau güce olan arzuyu insan doğasının iktidarı ve gücü elde etme arzusuna yönelik olan "animus dominandi" terimiyle açıklar. Gücün önemli olduğu bir dünyada, rasyonel bir politika izleyen hiçbir ulusun, gücü istemek ya da reddetmek

gibi bir tercih şansı yoktur. Stalin'in söylediği şekliyle zayıf olan dikkate alınmaz. Eğer mümkünse, bireyin iyiliği için gücü arzulamak, bizi yine de daha az göz alıcı ama daha az baskıcı olmayan ahlaki kusurlarla yüzleştirecektir (Morgenthau, 1965: 192-200). Çünkü güç, insanların doğaları gereği peşinde koştukları yüce bir değerden çok, mümkün olduğunca kullanışlı bir araç olarak ortaya çıkmaktadır (Herz, 1951; Waltz, 2009: 37).

Morgenthau'ya göre gücün kaynakları şu unsurları içerir: Coğrafya, doğal kaynaklar, endüstri, askeri hazırlıklılık, nüfus, ulusal karakter, ulusal moral, diplomasi ve hükümetin etkinliği. Burada tek tek faktörlerin kendi aralarındaki ve onların diğerleri karşısındaki göreceli değişimleri ulusal gücü etkiler (Tanrıseven, 2014: 56).

Klasik realizmin eleştirilmeye başlandığı fikirler ekonomik gücün önemini tam olarak kavrayamaması, iç ve dışı politikayı tamamen birbirinden ayırması, güçlünün haklılığını yasallaştırması gibi noktalardan olmuştur. Neorealistlerin çıkış noktası sistemi devletlerin birbirleriyle tekil ilişkileri üzerinden değil, sistemin bütünsel unsurlarının ilişkileri üzerinden tanımlamalarıdır. Buna göre realistlerin sıkça dile getirdiği insan doğasının kötülüğü ve insanda bulunan güvensizlik, şüphe gibi dürtüler altında devletler bazında uluslararası yapının anarşik durumda olmasından kaynaklanmaktadır. Böyle bir durumda bir devlet her ne kadar barışçı davranırsa da çatışma kaçınılmazdır. Klasik realistler için bir amaç olan güç, neorealist kuramcılar için güvenliği sağlama noktasında bir araçtır.

2.2.2. İdealizm/Liberalizm-Neoliberalizmde Güç

Piyasa bazlı ekonominin de rüzgârı ile liberal hükümet modeli, özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında tüm dünyada yükselen bir konuma gelmiştir. İlk kez bir dünya savaşından çıkmış olan ve bunun travmasını uzun süre yaşayacak devletlerde kabul görmesi ve memnuniyetle karşılanması normal bir durum sayılabilir.

John Locke, David Hume gibi isimler liberal düşüncenin kurucu önderleridir. Sanayi Devrimi düşünce liderliğini Fransa'dan alıp İngiltere'ye teslim ettiğinde, on dokuzuncu yüzyıl ütopyacılığına karakteristik şeklini veren Jeremy Bentham'dır. İnsan doğasının temel özelliğinin hazzı arama ve acıdan kaçınma olduğu önermesinden yola çıkan Bentham, bu önermeden “en çok sayıda insanın en çok

derecede mutluluğu” ilkesi şeklindeki meşhur formülünde iyiyi tanımlayan akılcı bir etik geliştirdi. Sonrasında bu akılcılık, kamuoyunun yanılmazlığı doktrini ile birleşti. Öyle ki James Mill, *The Liberty of Press* kitabında şöyle yazmıştır: “Akıl sahibi olan her insan kanıtları değerlendirme ve ağır basan kanıt tarafından yönlendirilme ve belirlenmeye alışkındır. Çeşitli sonuçlar kanıtlarıyla birlikte eşit özen ve eşit beceriyle sunulduğunda, bazıları yanlış yönlendirilse bile çoğu insanın doğru olanı tespit edeceği ve en büyük kanıtın gücünün, her ne ise, en büyük etkiyi doğuracağı ahlaki kesinlikle sabittir” (Mill, 1825; Carr, 2015: 75). Liberal inancın esas temeli, kamuoyu görüşünün akılcılık vasıtasıyla kendisine sorulan tüm sorulara doğru cevap verebileceğine dayanan bu düşüncedir. Buna göre doğru akıl yürüten herkes, Bentham’a referansla doğru hareket edecektir. Hatta bu durum eğer doğru kullanılırsa kamuoyu savaşı engellemede yeterli olacaktır. Ünlü bir savaş karşıtı olan Sir Norman Angell’in, savaşın kimseye fayda getirmeyeceğine dair tezini kanıtlama çabası da buradan gelir. Çünkü ona göre savaş sadece anlayamama durumudur (Carr, 2015: 76).

19. yüzyılın liberal teorideki en önemli ismi şüphesiz Woodrow Wilson’dur. Geçmişten aldığı bu mirası Avrupa’ya kadar taşımıştır. Milletler Cemiyeti, Briand-Kellogg Paktı gibi hamleler liberalleri sorunu tamamen çözdüklerine inandıran etkenler olmuştur. Ancak sonrasında tüm bu barış durumunun tam tersine dönerek dünyanın başka bir dünya savaşına doğru gitmesi liberal teoriye yöneltilen eleştirilerin artmasına sebep olmuştur. Liberalizm ile onu eleştiren realizmin tartışması uluslararası ilişkiler disiplinde yaşanan ilk ve en önemli tartışmadır.

Güç unsuruna daha fazla atıf yapan kesim neoliberallerdir. Neoliberalizmin literatüre yumuşak gücü kazandıran teori olması açısından da önemli bir yeri bulunmaktadır. Liberalizmin bir eleştirisi olmakla beraber, liberal temelli kaynaklara dayanmaktadırlar. Buna ek olarak liberaller, realistlerle taban tabana zıt olsalar da, neoliberaler güce verdikleri önem bakımından realistlerle benzerlikler göstermektedirler. Güce verdikleri önemin yanında sistemi de kaosa yönelik olarak tanımlamaları bir başka benzer noktadır (Baldwin, 1993). Aradaki fark, realistlerin bu kaotik uluslararası sistemin devletleri birbirlerinden güçlü olmaya ittiği fikri yerine, neoliberalerin bu kaos ortamında bile işbirliği fırsatı olduğunu savunmalarıdır. Güç olgusu üzerinden bir karşılaştırmaya gidecek olursak,

neorealistlerin ana güç kaynağı askeri unsurlar iken, liberal kesim karşılıklı bağımlılık üzerinden daha çok ekonomik unsurlara dikkatleri çekmiştir.

Özellikle neorealistler ile neoliberallerin güç anlayışları üzerinde benzerlikler olduğunu vurgulamak gerekir. Neorealistler, realistleri ekonomik parametrelere yeterli önemi vermemekle itham ederken aslında kendi güç tanımlarına atıfta bulunmaktadırlar. Anarşi sisteminde yeteri kadar güç olmanın, başka aktörlerin aldığı kararlar karşısında özerklik imkânı tanıyacak olması güce duyulan ihtiyacın sebebidir.

Neoliberal güç anlayışında da bunun bir benzerini görmek mümkündür. Onlar da bu durumu yine anarşik bir ortamda diğer aktörlerin yaptığı hamlelerin oluşturduğu maliyetlerden kurtulabilme kapasitesi olarak tanımlar. Neoliberallerce bağımlılık derecesi olarak kabul edilen durum, neorealistlere göre hareket özgürlüğüdür (Özdemir, 2008: 131). Neoliberallere yöneltilen birçok eleştiri, onların farklı olgulara bakış açısı ve yeni çözümler üretememesi üzerine kurgulanmaktadır. Özellikle yumuşak güce verdiği büyük öneme rağmen, sert gücün elde edilmeden yumuşak gücün bir anlamının olmadığını savunanlar oldukça fazladır. Bu bağlamda neoliberal görüşün de güç üzerinde birtakım farklılıkları olmasına rağmen, realist yaklaşımın güç tanımlamasını reddedemediğini söylemek mümkündür.

Buradan varılacak sonuç bu teoriler arasındaki asıl farkın gücün unsurları olduğudur. Bu bağlamda neorealist teori askeri ve ekonomik kaynaklara dayalı sert güce önem verirken, neoliberal teori sonraki bölümde detaylı olarak bahsedilecek olan yumuşak güç unsurlarını öncelemektedir.

2.2.3. Gücün Üzerine Farklı Tartışmalar

Konstrüktivist yaklaşımda devletlerin davranışlarını belirleyen en önemli unsurlar fikirler ve düşüncelerdir. Çıkarları askeri ve ekonomik güç olarak gören realizme karşın, konstrüktivistler çıkarları fikir ve düşünsel algılamalar yoluyla tanımlarlar. Askeri ve ekonomik güç de fikirler tarafından tanımlanan bu çıkarlar doğrultusunda anlamlandırılır. Fikirler ve algıların doğrultusunda kullanılmadığında gücün pek bir anlamı olmamaktadır (Wendt, 1999: 121-149).

Bu noktada ülkelerin birbirlerine atfettikleri kimlikler önem kazanmaktadır. Devletler kendi çıkar ve önceliklerini tanımlarken aynı zamanda başka devletlere de belli kimliksel anlamlar yüklerler. Örneğin ABD'nin güçlenmesi hemen sınırında bulunan Kanada için bir tehdit algılaması oluşturmazken, yine kendisine çok yakın bulunan Küba ya da Meksika'da bambaşka şekilde yorumlanmaktadır. İşte bu durum, fikirler yoluyla oluşturulan çıkarların güçle bağlantısını ortaya koymaktadır.

Çin Halk Cumhuriyeti ile Tayvan (Çin Cumhuriyeti) arasındaki kriz uluslararası pek çok alanda olduğu gibi Afrika'da da hissedilmektedir. Tayvan'ı ülke olarak tanıyan ve onunla iş yapan ülkelere herhangi bir yatırım yapmayan Çin Halk Cumhuriyeti, Burkina Faso'da Tayvan etkinliğinden rahatsız olmaktadır. Tayvan'ın bölgede etkinliğinin artması, Burkina Faso için bir tehdit ifade etmezken, Çin Halk Cumhuriyeti için kendi ilişki ağını tehdit eden bir durum olarak görülmekte ve Burkina Faso'da Tayvan etkinliğinin bitmesi adına çeşitli çalışmaları beraberinde getirmektedir.

Davranışsalcı teori özet olarak bilimsel çözüm yöntemlerinin uluslararası ilişkiler alanında da uygulanması gerekliliği üzerine yoğunlaşır. Doğal olarak bu eğilim gücün tanımlanması sürecinde de öncelenmiştir. Davranışsalcılar güç kavramının çok belirsiz bir şekilde tanımlanmasından rahatsız olmuşlardır (McClelland, 1973: 60). Onlara göre güç somut şekilde ölçülebilir olmalıdır (Tanrıseven, 2014: 58).

Yaptıkları güç tanımları ile gücün devletlerin davranışlarında değişiklik yapabilecek bir araç olduğunu ileri sürmüşlerdir. Davranışsalcıların başlıca amacı ulus devletler topluluğunda güç statüsünün göstergelerini hesaplayarak güç hakkında genellemeler üretmektir. Odak noktalarını bu duruma uygun olarak bir devletin diğer devlete karşı mücadele sorunundan, devletlerin barışçıl ya da savaşçı güç uygulamalarıyla ilgili olarak kendi aralarında nasıl sıraladıklarına yöneltmişlerdir (Tanrıseven, 2014: 59). Araştırmalarını genişleterek, durumu askeri güçler dengesinden çıkarıp diğer faktörleri de kapsayacak hale getirmişlerdir. Buna rağmen davranışsalcı teori ölçülebilir bir güç söylemi oluşturma hedefinde başarılı olamamıştır.

Eleştirel teori, güç kavramına daha çok "Dünya sistemi" yaklaşımıyla bakmış ve hem neoliberal hem de yapısalcı söylemleri eleştirmiştir. Dünya sistemi yaklaşımı Immanuel Wallerstein tarafından geliştirilmiştir. Bu sistemde devletler merkez-çevre ve yarı çevre ayrımlarıyla ayrılmıştır. Bu bağlamda diğer teorilere yöneltilen asıl

eleştirilerden biri uluslararası sistemi Batılı devletlere ve onların geliştirdiği sisteme bağlamalarıdır. Buna göre, Batı ve Doğu'dan çok Kuzey-Güney ilişkilerine bakıldığında dünyadaki adaletin dağıtımı ve dağılımı net şekilde görülecektir. Wallerstein, Dünya sistemi içinde gücü tanımlarken uluslararası alandaki eşitsizliğin sürekli olarak devam ettirilmesi olarak tanımlamıştır. Bu açıklamanın içerdiği tanıma göre devletler birbirlerinin davranışlarını bir şekilde etkiler. Bu genellikle ideoloji aygıtları ve kültürel yapılarla olmaktadır (Wallerstein, 1983: 31). Fakat aynı zamanda Lukes'in dediği gibi etkilenen aktörün çıkarlarının olumsuz etkilenmesi durumunda gerçekleşeceği hususunda ittifak edilmektedir (Lukes, 1974: 26). Bu noktada yalnızca karşı tarafın etkilenmesinden değil, karşı tarafın çıkarlarının olumsuz etkilenmesinden bahsedilmektedir (Tanrısever, 2014: 67).

Eleştirel kuram, realist güç anlayışını aktörlerin yalnızca diğer aktörün davranışlarını değiştirme gücüne sahip olduğunda gerçek gücün üzerine konuşulabileceği varsayımı noktasından eleştirir. Eleştirel yaklaşımlara göre modern güç bu noktada ortaya daha geçerli bir tanım koymaktadır. Çünkü modern güç insanları özne haline getirmektedir. Eleştirel teorinin güce bakış noktasındaki bu durum, onu yumuşak gücün kullanımı ve alanları başlıklarına yaklaştırmaktadır.

Feminist teori uluslararası ilişkilere farklı bakış açısı getiren teorilerden biridir. Feministler uluslararası ilişkiler teorilerinin tamamını cinsiyet temelli bir bakış açısına sahip olmakla eleştirmişlerdir. Teori içerisindeki kavramlar da doğrudan erkek egemen yaklaşıma eleştiri çerçevesinde oluşturulmuştur. Aynı şekilde güç de erkek merkezli bir düşüncenin temelidir. Bu bağlamda feminist eleştirinin önemli noktası uluslararası ilişkilerdeki güç kavramı değil, onun erkek merkezli söylemidir.

Marksist teori uluslararası ilişkileri kapitalist ekonomik düzenle ilişkilendirir. Bu yapının en önemli aktörleri ise devletler değil sınıflardır. Buna bağlı olarak düzendeki tüm diğer aktörlerin ilişkileri ancak sınıf mücadelesi bağlamında açıklanabilir. Çoğu aktör hâkim sınıfın çıkarlarını korumaya yönelik olarak dizayn edilmiştir. Ekonomik parametreler ve kapitalist sistem anlayışı eleştirisi kapsamındaki Marksist bakış açısında, güç de hâkim sınıfın elinde bulundurduğu sermaye ile ilişkilendirilmektedir.

2.3. Gücün Çeşitleri

Güç kullanım araçları ve sonuçları bakımında farklı alanlara ayrılmaktadır. En fazla kullanılan kavramlar sert güç, yumuşak güç ve akıllı güç kavramlarıdır. Tüm bunlara ek olarak keskin güç kavramının da özellikle Çin ile alakalı olarak kullanılmaya başlandığını görmekteyiz. Bu kavramlar belli noktalarda birbirinden net şekilde ayrılmakla beraber çoğunlukla dirsek temasındadırlar. Farklı güç kavramları aynı zamanda diğerinin yerini sağlamlaştırma vazifesi de görebilir. Son dönemde ittifak edilen noktalardan biri sert gücün, yumuşak güce katkısı hatta sert güç olmadan yumuşak gücün fazla bir şey ifade etmeyeceğidir. Bu düşünceye yöneltilen eleştiriler olmakla beraber Dünya siyasetine baktığımızda gerçeklik payını da görmekteyiz.

2.3.1. Sert Güç

Sert gücün iki unsuru askeri ve ekonomik güçtür. Nye'nin (2004) yumuşak güç tanımlamasında yumuşak gücün tehdit ve yaptırım içermediği ele alındığında, ekonomik güç, çeşitli yaptırımlar için kullanıldığında bir sert güç çeşidi halini de alabilir. Hem askeri güç, hem ekonomik güç, bir ülkenin rakibini alt edebileceği veya durumu lehine şekilde değiştirebileceği araçlardır. Bununla birlikte sert güçten bahsedildiğinde akla ilk gelen nokta askeri güç olmaktadır. Güçlü bir ordu, ülkenin çıkarlarını korumada ve harici düşmanlara karşı caydırıcılık noktasında önemli bir avantajdır.

Savunma dönemlerinde de güçlü ordu devletlerin öncelikli olarak önem verdikleri konuların başında gelir. Dünya politikasında önemli roller oynamak isteyen ülkeler, daima güçlü ordulara sahip olmaya önem vermişlerdir (Yılmaz, 2008: 48). Sert güç, havuç ve sopa benzetmesindeki sopa kısmıyla ilişkilendirilmektedir. Önceleri kesin çözüm olarak nitelendirilen askeri yöntemlerin, eskiyle kıyaslandığında bugün aynı yeri koruyup koruyamadığına dair tartışmalar sürmektedir. Kitle iletişim araçlarının gelişmesi, askeri müdahalelerin maliyetlerinin fazlalığı ve bunun sorgulanır hale gelmesi, müdahale yapan ülkeye desteğin özellikle halk bazında azalması gibi etkenler onu çoğu kez ilk tercih olmaktan çıkarmaktadır. Özellikle kamuoyunun çok önemsenmediği ülkelerde askeri müdahale seçeneklerinin daha kolay alındığı

görülmektedir. Özbekistan'ın Afganistan müdahalesine katılma süreci çok kolay bir şekilde olurken, Türkiye'nin Irak müdahalesi için topraklarını kullanıma açması kamuoyu tepkisi sonucu mecliste reddedilmiştir.

Askeri gücün zaman içerisinde geçirdiği değişime baktığımızda iki önemli etki görmekteyiz. Bunlardan ilki teknolojiadaki gelişimdir. Askeri seçenekler nükleer savaşlar için kullanılabilir bir tehdit olması boyutuna kadar uzanmıştır. Bu durumun silahları kullanmanın bedelinin kazandıracaklarından fazla olacağıdır. Nükleer gücü olmayan Kuzey Vietnam, nükleer gücü olan ABD'yi yenmiştir. Arjantin'in nükleer gücünün olmaması, İngiltere'nin nükleer gücüne rağmen İngiliz Falkland Adaları'na saldırmasını engellemiştir (Nye, 2004: 41-45). İkinci husus milliyetçiliğin modern iletişim teknolojileri vesilesiyle yükselmesidir. İmparatorlukların yükselen milliyetçiliklerle birlikte Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yıkılması ve sonucunda ulus devletlerin yaygın hale gelmesi sömürge yönetimlerini maliyetli hale getirmiştir. Demokrasi ile yönetilen ve kamuoyu baskısı yüksek olan ülkelerin refaha yönelik politikaları da askeri güce harcanan parayı gündeme getirmiştir. Tüm bu sebepler askeri gücün maliyetini ön plana çıkarmaktadır ancak bu, müdahalelerin veya savaşların yüksek maliyet sebebiyle biteceği anlamına gelmez. Devletlerin varoluşsal kaygılarını harekete geçiren tehditlerde askeri güç yine birincil yöntemdir. Gelişmiş demokrasilerde savaş olasılığı hala var olsa bile yüz yıl ya da elli yıl öncesinde olduğundan çok daha az kabul edilebilirdir (Meuller, 1989: 22). Buradan hareketle ulaşılan sonuç, zamanla askeri fetih hırısının azaldığı ve devletlerin farklı güç yolları aramaya başladığıdır (Cooper, 2000: 22).

Tüm bu verilerin yanında uluslararası sistemde askeri çözüm yöntemleri hala başvurulmuş ve çözüme katkı sunduğu iddia edilen yollardan biri olma özelliğini tam olarak kaybetti diyemeyiz. Sert gücün bu alanında ordu kapasiteleri önem kazanmaktadır. Ancak askeri kapasiteyi de silahlı kuvvetlerdeki asker sayısına endekslemek mümkün değildir. Askeri gücün ölçülmesinde en önemli etkenlerden biri o ülkenin nükleer güce olan yakınlığıdır. Diğer bir etken, ülkenin diğer ülkelerde bulundurduğu üs sayısıdır. Bir ülke ne kadar fazla üsse sahipse o kadar hareket kabiliyeti vardır denebilir. Üs noktasının önemi askeri gücün diğer etkenlerini etkileme noktasında ortaya çıkmaktadır. Orduların manevra kapasiteleri ve lojistik destek alabilme durumları bu alana girmektedir.

Tablo 2.3.1.1: 2020 Dünya Askeri Güç Sıralaması

Ülke	Güç Endeksi
Amerika Birleşik Devletleri	0.0606
Rusya Federasyonu	0.0681
Çin Halk Cumhuriyeti	0.0691
Hindistan	0.0953
Japonya	0.1501
Güney Kore	0.1509
Fransa	0.1702
İngiltere	0.1717
Mısır	0.1872
Brezilya	0.1988

Kaynak: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>

Elli beş farklı askeri faktörün değerlendirilmesiyle oluşan yukarıdaki tabloda, sert gücü kullanma kapasitesi yüksek olan ABD, Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan, Güney Kore gibi ülkelerin aynı zamanda diğer bir güç unsuru olan yumuşak güç kullanımını hususunda da ön sıralarda olduğunu söylemek mümkündür. Buradan çıkan sonuç askeri gücün, diğer güç unsurlarının yanında hala önemli bir konumu olmasıdır. Çin Halk Cumhuriyeti yumuşak güç için kaynaklarını oldukça cömert kullanırken askeri yatırımlarını da ihmal etmemektedir.

Salt askeri güç sert gücün tek unsuru değildir. Ekonomi de sıklıkla yumuşak gücün yanı sıra sert gücün içerisinde kullanılmaktadır. Ülkelerin ekonomik gücünün ölçülmesinde sektörlerin dağılımından, markalarına kadar geniş bir yelpaze bulunmaktadır. Ülkenin parasının değeri ve gayrisafi milli hasılası gibi ölçüm değerleri de hesaba katılır.

Ekonomik güç yalnızca sert güç kapsamına değerlendirilmemektedir. Ancak sert gücün uygulanması hususunda askeri kapasite sonrasındaki en büyük etkidir.

Aslına bakılırsa ekonomi faaliyetlerini her iki güç türünün de temeli olarak nitelendirmek yanlış olmaz. Güçlü bir ekonomi askeri kapasitenin en üst düzeye çıkarılmasına da katkı sağlar, ülkenin cazibesini arttırmaya da katkı sağlar.

Tablo 2.3.1.2: Nispi Gayrisafi Milli Hasıla (%)

Ülke/Yıl	1945	1975	2005	2020	2050
ABD	60	55	30	30	20
ÇHC	10	-	20	30	35

Kaynak: Yılmaz, 2008: 58

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Çin ile ABD arasındaki fark hızla kapanmakta ve bu dengenin değişmesi beklenmektedir. Bununla beraber bu iki önemli güçten biri askeri kapasite artırımı ile sert gücü üzerinden baskın konumunu güçlendirme yolunu tercih ederken diğeri ekonomik gücünü yumuşak güç yatırımlarını öncelikle kullanarak kullanmaktadır.

Ekonomik gücün sert güç bağlamında en önemli kullanım alanı diğer ülkelere yapılan ekonomik ambargolar ve cezalandırmalardır. İran'a uygulanan ekonomik ambargo bu alandaki örneklerden biri durumundadır. 1986 yılında, Apartheid rejiminin başlangıcından kırk yıl sonra ABD, Avrupa Komisyonu ve Japonya tarafından Güney Afrika Cumhuriyeti'ne uygulanan ekonomik ambargonun amacı ırkçı rejimin sona ermesi için baskı unsuru oluşturmaktır. Ülkelerin ticari meselelerde uyguladığı bu baskı aslında bir savaş taktiği olarak değerlendirilebilir. Benzer bir durum Sudan örneğinde görülebilir. 1997 yılında başlayan Amerikan ambargosu ticaret, devlet varlıklarını dondurma, finans kuruluşları üzerinde çeşitli baskılar yoluyla ülkeye büyük kayıplar yaşattı. Clinton döneminde başlayan ambargonun amacı, ülkenin terör konusunda attığı adımlar, çatışmaların durması, insani yardımın ülkenin çeşitli bölgelerine ulaştırılması hususundaki çabalar sonucunda 12 Ekim 2017'de, tam yirmi yıllık bir süreden sonra kaldırıldı. Buna rağmen Sudan ekonomisi hem bölünmenin etkisi hem de ambargonun kısıtlamaları sebebiyle hala kendine yetecek durumda bulunmamaktadır. Bu örnek ekonomik kısıtların bir güç biçimine dönüşmesini oldukça açık göstermesi açısından önemlidir.

Tüm bunlarla beraber, iki farklı ülkenin en etkili dış politika araçlarını belirleme sürecinde, maliyet kısıtlamasının olmadığı durumlarda, en önemli etkenin askeri güç

olduğu açıktır. Fakat eşit ordu, eşit silahlar ve teçhizatlar olduğunda ise ekonomik gücün ne kadar önemli bir rol oynadığı daha açık görülmektedir.

2.3.2. Yumuşak Güç

İkinci Dünya Savaşı biterken Stalin ile Churchill arasında geçen bir diyalog oldukça ilginçtir. Stalin'in tercümanlık görevini üstlenen Valentin Berezhkov'un anılarında anlattığı şekliyle, 1944 yılında Churchill, Stalin'e Polonya halkı ile ilgili müspet şeyler anlatır. Kendilerinin Vatikan'a son derece bağlı olan bu halka karşı sorumluluklarının olduğunu belirtir. Stalin buna cevap olarak çokça bilinen, "Papa'nın kaç tümeni var?" sorusunu yöneltir (Lotman, 2018). Gücü tamamıyla sayısal çoğunluk üzerinden tanımlayan bu zaman dilimi bugün yerini daha farklı etkenlerle bölüşmek durumunda kalmıştır.

Afganistan'da Taliban hükümeti 2001 yılında düşerken, o dönemin Hindistan Başbakanı, yeni göreve gelen hükümeti kutlamak için silah ve yiyecek yerine, Kabil'e, içerisinde çok sayıda Bollywood filmi ve çok sayıda Hint müziği olan bir uçakla gitmiştir. Sonrasında bunlar tüm bir şehre dağıtılmıştır (Pocha, 2003: 9). Bu ve bunun gibi örnekler rahatlıkla çoğaltılabilir. Mesele yıllar içinde farklı etkenlerin temasıyla değişen güç anlayışıdır. Önceden kesin çözüm olarak görülen yolların bugün eskisi kadar tercih edilebilir olmadığı görülmektedir.

Küreselleşme vesilesi ile sınırların ortadan kalkması yalnızca bireysel erişilebilirliğin değil aynı zamanda cemiyete yönelik erişilebilirliğin de artmasına sebep olmuştur. Bugün ortak bir payda etrafında bir araya gelen insanlar oluşturdukları sivil toplum kuruluşları ile dünya çapında bir etkiye sahip olabilmekte ve bu etkiyle zaman zaman devletleri yönlendirebilmektedir. Elbette bu durumun yalnızca iyi amaçlarla sınırlı kalması düşünülemez. Terör örgütleri de aynı enstrümanlar vesilesiyle kendilerine geniş ağlar kurabilmekte ve devletleri tehdit eder hale gelebilmektedir. Sert güç bu gibi durumlarda işlevsiz kalmaktadır. Suriye ve Irak'ta kurduğu sisteme Avrupa'dan, Japonya'dan, Amerika'dan militan bulabilen IŞİD böyle bir yapının örneğidir. Mesafelerin kalkması ve teknolojik ilerleme kitle imha silahlarını erişilebilir ve ucuz hale getirmeseydi durum farklı olabilirdi. Friedman ve Nye bundan "teknolojinin demokratikleşmesi" terimiyle bahseder (Harvey, 2004: 166).

Bugün bir uçak kaçırma eylemi yalnızca bilet maliyetinden az bir masrafla yapılabilir. İnternet, eskiden sadece hükümetlerin ve çok uluslu şirketlerin kurabildiği ağı, bugün tek başına kurabilmektedir. Yumuşak güç bölümüne kavramın olumsuz yönleriyle başlanmasının sebebi aslında yumuşak gücün yukarıda anlatılan durumlara yaptığı katkı ve bugün en fazla konuşulan yönünün bu olmasıdır. Doğru kullanıldığında ise yumuşak güç devletler için bulunmaz bir nimet olmaktadır.

Joseph Nye, bu kavramı ilk olarak 1990 yılında yazdığı kitabı “*Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*”da kullanmıştır. Sonrasında 2004 yılında “*Soft Power: The Means to Success in World Politics*” kitabında kavrama bazı eklemeler yapmıştır. Kavram en sade haliyle, istenilen bir şeyi cazibe ile karşı tarafa yaptırabilmektir. Bu, gücün ikinci yüzü olarak tanımlanmaktadır (Nye, 2004). Bununla birlikte yumuşak güç ve sert gücün birbiri ile ilişkili olduğunu unutmamak gerekir. İkisi de başkalarının davranışlarını etkilemek suretiyle amaca ulaşılabilir yöntemleridir (Nye, 2017: 27).

Bu iki güç çeşidi arasında maddi ve manevi bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bir ülkeyi askeri yollarla zorlamak yerine, eğer o ülkenin örnek aldığı, özendiği ülke olursanız, amaçlarınızı çok daha az maliyetle gerçekleştirebilirsiniz. Meselenin aslı diğerlerini değişime zorlamak yerine cezbetmektir. Bu yolla karşı tarafın sizin istediklerinizi istemesini sağlar ve onları kararlarınızın doğruluğuna ikna etmiş olursunuz. Özellikle politikacılar, bu durumun uzun zamandır farkındadırlar. Demokrasi ile yönetilen ülkelerde zorlama, yani “sopa” siyaseti işe yaramamaktadır. Durumun bu yönü, siyasetçileri yumuşak güç elementlerini daha etkin kullanma yoluna itmiştir. İç politikada uygulanan bu sistem, başarısı görüldükçe bir dış politika aracı olmaya başlamıştır. Nye’a göre, tercihleri etkileyebilmek, çekicilik, kültür, politik değerler ve kurumlar ile ahlaki otoritesi olan siyasi tercihler gibi soyut değerlere yöneliktir. Bu bize, bir liderin, başkalarının da benimseyeceği değerleri temsil ettiğinde, liderlik maliyetinin çok daha az olacağını göstermektedir. Uluslar bazında düşünüldüğünde bir ülkeyi büyük askeri maliyetler yerine yumuşak güç vasıtasıyla daha ucuz yolla liderliğe taşıyabilir.

Yumuşak gücü yalnızca ikna etme durumu olarak görülemez. Çünkü ikna aynı zamanda sert gücün de bir sonucu olabilir. Ancak cazibe, tam anlamıyla kavramı karşılayan sözcüktür. Cazibe, kabullenmeyi beraberinde getirir. Bu kabullenme

başkasının tercihlerini yönlendirmeyi de bir süre sonra ortadan kaldırır. Tercihler artık cazibe sahibi ile cezbedilen arasında herhangi bir fark teşkil etmemeye başlar.

Tablo 2.2.2.1: Güç Çeşitleri

	Sert	Yumuşak
Davranış Yelpazesi	-Komut -Zorlama -Teşvik verme	-Gündem -Cazibe -İkna etme belirleme
En Muhtemel Kaynaklar	-Baskı -Karşılıklar -Yaptırımlar -Rüşvet	-Kurumlar -Değerler -Kültür -Politikalar

Kaynak: Nye, 2017:57

Uluslararası ilişkiler ve özellikle ilerleyen kısımlarda değinilecek kamu diplomasisi alanlarında kullanımı dışında yumuşak güç, aynı zamanda “ulus markalaşması” (nation branding) kavramı için de kullanılmaktadır. Ulus markalaşması, bir ülkenin diğer ülkeler üzerindeki halklarla iletişim kurması ve onları yukarıda anlatıldığı şekliyle cazibeden etkilenen bir hale getirmesi için önemli bir yoldur. Çeşitli markalaşma stratejileri ile çekiciliği artırmak şeklinde ifade edilir (Kerr & Wiseman, 2013: 366).

Davies’e göre yumuşak güce sahip olduğunu iddia eden kişi, statü, otorite, itibar, para, ilim ya da güzellik gibi bazı özelliklere sahip olmalıdır. (Davies, 1991) Afrika’dan örneklerle gidecek olursak, Kwame Nkrumah ya da Sankara bilinirlikleri sebebiyle yumuşak güce sahiptir. Ancak uluslararası ilişkilerde bunu belirlemek bireylere kıyasla daha zordur. Bu zorluğu aşmak ve bir tarafın bu güce sahip olup olmadığını belirleyebilmek adına bazı soruları sormak gerekir. Örneğin yumuşak gücün ne olduğu, kim tarafından yürütüldüğü ve kimle ilgili olduğu noktalarını belirlemek önemlidir. Bir ulus gerçekten yumuşak güce sahip olduğunu iddia ediyorsa, bu güç kim tarafından yönlendirilmektedir? Devlet mi, sivil toplum kuruluşları mı, ticari organizasyonlar mı veya bireyler mi? Etkenleri nelerdir? Uygulanan yumuşak güçten hedeflenen kitle kimlerdir? Bazı durumlarda güç,

toplumun çoğunluğu yerine yalnızca belli bir zümre tarafından kabul görebilir (Fan, 2008: 149).

Yumuşak gücün ne olduğu sorusunun cevabı onun kaynaklarının ne olduğu ile ilgilidir. Sonrasında tam olarak kim tarafından uygulandığı noktası önem kazanır. Yumuşak gücü uygulayan yönetim organları mıdır (*government*), sivil toplum kuruluşları mı? Veyahut büyük ticari şirketler mi, bireyler mi? Üçüncü nokta ise kimle ilgili olduğudur. Yani yumuşak gücün nesnesinin kim olduğudur. Nye'nin kitabında verdiği örnek üzerinden gidersek, zıplamasını istediğiniz biri ya zıplamayı seviyorsa? Dolayısıyla gücü başkalarının değişen davranışları açısından ölçerken, öncelikle bu kişilerin tercihini bilmemiz gerekir.

Yumuşak güç, her ne kadar Nye ile bilinir olsa da, önceki bölümlerde kendi güç tanımları üzerinden örnek verdiğimiz bazı düşünürlerin terimlerinden de etkilenmiştir. Örneğin Morgenthau, milli gücün dokuz unsurundan bahsederken, bunlardan milli karakter, milli ahlak, diplomasinin kalitesi, yönetimin kalitesi gibi dört başlıkta konumuzla ilgili kısımlara dokunur. Gill ve Huang'a göre, Morgenthau, Knorr and Cline'nin görüşleri Nye tarafından birleştirilmiş ve popüler hale getirilmiştir (Gill & Yanzhong, 2006: 17).

Öte yandan yumuşak güç konsepti iki bin yıl öncesine kadar götürülebilir. Çin kültüründe bulunan atasözleri bunun önemli göstergelerindedir: “Küçük su damlaları taşı delebilir.”

“Savaş Sanatı” ile bilinen Sun Tzu, yüzyıllar önce savaşmadan kazanma üzerine olan fikirleri ile ünlenmiştir. Konfiçyüs, “Hiçbir şey yapmamanın gücünü biliyorum, en yumuşak olan en güçlü olanı yenebilir.” demiştir (Fan, 2008: 151).

Dünya'da kabul edilen gerçekliklerden birisi, gücün batıdan doğuya doğru kaydığıdır. Hatta bu ayrımın içerisine kuzeyden güneye kayış da eklenebilir. Batı'nın gelişmiş ülkeleri bugün hala küresel finansal krizlerin etkileriyle uğraşmaktadır. Bu, onların daha az askeri harcama yapma gerekliliği ve Dünya çapındaki etkilerinin daha efektif yollarla korunması zorunluluğunu beraberinde getirir. BRICS ülkelerinin (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika Cumhuriyeti) ekonomi ve askeri alandaki gelişimine baktığımızda bu tablo net olarak gözükmemektedir.

Diğer yandan Soğuk Savaş zaferle noktalamış ABD ve müttefikleri için Soğuk Savaş sonrası dönem askerî müdahalelere dönüş dönemidir. Soğuk Savaşın sessiz

çatışması özellikle 11 Eylül'den sonra yerini Batı müttefik grubunun Afganistan, Irak, Suriye gibi bölgelerdeki müdahaleleriyle sıcak çatışmalara bırakmıştır. Bu durum, daha küçük çaptaki bölgesel devletleri diğer bloğa yaklaştırırken, kamuoyunda ve hatta Avrupa Birliği ülkelerinde ABD ve müttefiklerine olan karşıtlık oranını yükseltmiştir.

İkinci geçiş, gücün devletlerden sivil topluma doğru olan hareketidir. Devletler, uluslararası ilişkilerin temel unsuru olmaya devam etmekle birlikte, kitleleri etkileme ve yönlendirme güçlerinin bir kısmını özellikle internete ve ana akım medyaya bırakmıştır. Bilginin sınırları aşma hızının maksimum seviyeye gelmesi, sosyal, kültürel ve siyasi açıdan daha elit, tartışan, okuyan bir toplum oluşturmuştur. Aktivizmle samimi olan bu küresel halk, kurulu rejimlerin meşruiyet tartışmasını artırmış ve onun kolayca bir ülkeden diğer ülkeye taşmasına (*spill-over*) imkan sağlamıştır.

Teknolojik ve ekonomik gelişmeler bu yönüyle yalnızca sınırların keskinliğini değil aynı zamanda bölgesel ve kültürel uzaklıkları da bertaraf etmiştir. Hükümetler arası kurumların, kâr amacı gütmeyen hükümet dışı kurumların, çok uluslu şirketlerin ve medyanın daha etkili olduğu bir döneme girilmiştir. Bazı bölgelerdeki (örneğin Ortadoğu ve Afrika) ülkelerde yumuşak güç elementlerinin orada bir evrensellik oluşturması gerekmez. Mevcut güç odaklarını değiştirmesi bile (Arap Baharı'nda olduğu gibi) orada bulunduğu önemli bir göstergesi olabilir.

Zaman içerisinde güç içinde meydana gelen bu değişim, sıradan insanların fikir ve inançlarının uluslararası siyasette bir aktör olmasını sağladığı için yumuşak güç daha önemli ve tartışılır hale gelmiştir. Diğer bir yandan da cazibeden etkilenen tarafın nasıl belirleneceği ve yumuşak gücün hangi kriterlerden oluşacağı tartışması popüleritesini korumaktadır. Yumuşak gücün tartışılan diğer noktası teori kısmıdır. Nye'a gelen eleştirilerin en fazla kısmı teorinin tam olarak tamamlanmaması kaynaklıdır. Teorinin belirsiz noktaları bu eleştirilerin dozunu artırmaktadır. Yumuşak gücün tanımı, araçları veya kaynakları sıkça birbirine karıştırılmaktadır. Bu eleştiri bir açıdan doğrudur çünkü yumuşak güç ucu açık bırakılan ve zaman içerisindeki değişimlerle beraber dinamik olarak değişecek bir yapı olarak ortaya çıkarılmıştır. Üstelik bazen sert güç kaynaklarının yumuşak gücün alt yapısı ile ilişkilendirilmesi, örneğin ekonomik meselelerdeki bazı noktalar, çoğu zaman tanımlar arasında net bir ayırım yapılmasının önüne geçer. Bu bağlamda ABD

ordusunun çok güçlü olması birileri için tehdit algısı oluştururken ya diğerleri için cezbediciyse? İşte bu gibi detaylarda aradaki ayrımın net olmaması eleştirilmektedir.

Ayrım için yukarıda da bahsedilen çözüm ideal gözükmemektedir. Ona göre bir ülkenin yumuşak gücü, kaynaklara sahip olması ile değil, onları kullanması ile ilgilidir. Eleştiri noktalarının yoğunlaştığı bir diğer konu Nye'in bu kavramının yeni olup olmadığına yöneliktir. Sun Tzu'nun savaşmadan kazanma sanatından binlerce yıl önce söz etmiş olması, Gramsci'nin hegemonya kavramı ile olan benzerlikler, Carr'ın "Yirmi Yıl Krizi" isimli çalışmasındaki kanaatle alakalı olan kısımlarının benzerlikleri, Morgenthau'nun gücün kaynaklarına yönelik saydığı maddelerin benzerlikleri gibi hususlar bu kavramın yeni bir kavram olmadığı, zaten daha önceden de ifade edilen bir güç kategorisi olduğu yönünde eleştirilere yol açmıştır. Bu eleştiri, çıkış noktalarını dikkate aldığımızda mantıklı gözükmemektedir. Ancak Nye'in yaptığını daha önceden var olan bir kavramı yeni gibi sunmak şeklinde tanımlamak mümkün değildir. Nye, eleştirilerdeki isimlerin öne sürdüğü maddeleri yumuşak güç başlığı altında toplayarak aslında olması gereken şekilde bir kavram boşluğunu doldurmuştur.

Diğer bir eleştiri noktası, kavramın yaptığı sivil toplum vurgusunun, egemen aktörün devletler olduğu sistemde anlaşılmasının zorluğudur. Bunun yanında yumuşak güç uygulamalarının sonuçlarının uzun vadede alınabileceği gerçeği ve uygulandığı ülkeler hususunda ayrı ayrı analize ihtiyaç duyulması kavramın kullanım zorluğunun sebeplerindedir. Hip Hop kültürünün Panama'da algılanması ile İran'da algılanmasının farklı olması ülkesel boyutta bir odaklanmayı gerektirir. Hatta İranlı gençlerle daha eski kuşak İranlıların algılamalarının farklı olması da yine değişik parametrelere odaklanma gerektirir. Bu örneklerde olduğu gibi yumuşak gücün net kullanımını hususu birden çok element içerir.

2.3.2.1. Yumuşak Güç Kaynakları

Nye yumuşak güç kaynaklarını 1990 yılında tanımlarken onları Amerikan kültürü, uluslararası kurumlar ve yasalar ile Amerikan çok uluslu şirketleri olarak tanımlamıştı. Dünya'daki değişim, kavramın da değişimini gerekli hale getirdi. 2004 yılında, daha önceki gruplamayı değiştirerek kaynakları kültür, siyasi değerler ve dış

politika olarak açıklıyordu (Nye, 2004). Bu üç başlıktan ikisi için bir süre sonra bazı eleştiriler yapılmıştır.

Kültürü basit bir grupta ile ikiye ayırdığımızda yüksek ve popüler olarak karşımıza çıkan başlıkların ikisi de yumuşak güç ihracı açısından önemlidir. Edebiyat, eğitim, resim gibi yüksek kültür öğeleri daha çok elit kesimler arasında bağ unsuru olurken, popüler kültür genç kitlelere ulaşmanın önemli araçlarından biri haline gelmiştir. Bir ülke eğer başka ülkelerdeki kitlelerin sempatisini kazanacak kültür ihracı yapabiliyorsa, net şekilde gücü doğru kullandığını söylenebilir. Amerikan Kültür Merkezleri, Çin Konfüçyüs Enstitüleri gibi kurumlar bu görevi yaparken kültür öğelerine ek olarak dili kullanmaktadır. Bu iki ülke örneği üzerinden gitmeye devam edersek, yılda yüzbinlerce öğrenci bu ülkelere gitmekte ve Amerikan veyahut Çin değerlerine sempati duymaktadırlar. Bu sebeple uluslararası öğrenci değişim programları, güçlü ülkelere önemli katkı sağlayan etkenlerden biridir.

Siyasi değerler ve tercihler, yumuşak güç konusunda ciddi bir yer tutar. Bir siyasetçi için doğru ve çoğunluk için paylaşılabilir kararlar vermek nasıl oy kaynağı demekse, iç siyasetin çıktısı olan bu sonuçlar ülkelerin yumuşak güç seviyesine de etki eder. Bunun yansımaları ile ABD’de uzun süre hükümet ve halk bazında desteklenen ırkçılık, Afrika’da Amerikan yumuşak gücünü azaltan bir etken olmuştur. Aynı şekilde bireysel silahlanma politikaları da bugün Dünya’nın geri kalanında Amerikan imajını olumsuz etkilemektedir.

Ülkenin dış politikası diğer ülkelerdeki cazibe mekanizmasını harekete geçirebilir. Norveç’in savaş karşıtı politikaları, göçmenlere karşı tutumu, çevre ve ekosistem politikalarındaki olumlu bakış açısı onun yumuşak gücünü Dünya çapında artırmaktadır.

Yine değişik ülkelerin dış yardımlarının ve yatırımlarının durumu, başka ülkeler arasındaki krizleri çözme hususundaki konumları, desteklediği veya desteklemediği anlaşmalar (Kyoto protokolü vb.) yumuşak güce direkt etki yapabilmektedir.

Yukarıda örneklendirilen bu üçlü grupta itirazlar da olmuştur. Fan, dış politikanın günün sonunda devlet tarafından belirlenen bir etken olduğunu belirtir. Ona göre dış politika, yumuşak güçten tam bağımsız olmamakla birlikte sert gücün elementidir (Fan, 2008: 151). Askeri müdahale durumunda siyasi güç, dış yardım ya da yaptırım durumunda ekonomik güç devreye girer ki bunlar sert gücün

seçenekleridir. İkinci itiraz noktası, siyasi değerlerin toplum kültürünün bir parçası olduğu, yani yumuşak güç için ayrı bir başlık olamayacağıdır. Bu durumda geriye kalan tek başlık kültürdür. Bu bakış açısında yumuşak güç, eşittir kültürel güçtür. Bu indirgeme bazı parçaları görmezden gelme olarak değerlendirilebilir.

Nye'in değişik makale ve kitaplarında kullandığı pek çok yumuşak güç etkeni bulunmaktadır. Bunlar, dış göçler, sığınma başvuruları, uluslararası öğrenci talepleri, Nobel ödülleri, yaşam beklentisi, deniz aşırı yardımlar, kamu diplomasisi, sportif başarılar, kitap-müzik gibi alanlardır. Hoogland'a göre (2014) Nye, asıl meseleyi, yani yumuşak gücün tam olarak ne olduğunu kaçırmaktadır. Nye'in verdiği örnekler her şeyi kapsamakta ancak hiçbir anlam ifade etmemektedir. Çünkü tüm ifade edilen örneklerde nedenler, kaynaklar ve etkiler birbirine karışmıştır (Hoagland, 2014). Bu bağlamda elinizde kaynakların olması, gücü elinizde bulundurduğunuz anlamına değil, güç için potansiyeli elinizde bulundurduğunuz anlamına gelir. Bu noktada elinde potansiyel barındıran taraf, bunu güce dönüştürmelidir. Çin ve Hindistan çok kadim kültürlerle sahip olmalarına rağmen etkileri farklıdır. Yedi bin yıllık Mısır medeniyetinin karşısında iki yüz yıllık bir tarihi olan ABD Dünya'ya kültür ihracı yapmaktadır (Fan, 2008: 151). İşte bu ayrım, tam olarak potansiyel ve bu potansiyeli kullanarak gücü elde etme ile ilgilidir.

Yapılan çalışmalarda, potansiyeli güce dönüştürme ile ilgili dört farklı başlık üzerine yoğunlaşmaktadır. Buna göre potansiyelin güce dönüşümü hususunda, para, siyasi yapı, sosyal birikim ve sosyal yapı etkili olacaktır. ABD'nin bu dört başlığa sahip olması ona potansiyelini güce dönüştürme fırsatı verir. Nitekim Çin de aynı ayrıcalıkları diğer ülkelerle olan ilişkilerini yansıtarak büyük bir yumuşak güç ihracatçısına dönüşmüştür.

a) Ulus Markalaşması

Küreselleşmenin, sınırları aşmanın, teknolojik gelişmenin ve özellikle internetin sağladığı tüm imkânlarla rağmen ülkeler ve kültürler arasındaki boşluklar ve bariyerlerin tam olarak ortadan kalktığından söz edemeyiz. Gelişmekte olan ülkeler, hem uluslararası ekonomik şartlara uyum sağlayamamakta, hem de devletlerarasındaki kötü şöhretleri sebebiyle hedefledikleri yerlere ulaşmaktan uzak durumda kalmaktadırlar. Bu ülkelerin çoğu yumuşak güç kaynaklarına sahiptir fakat

bu kaynakları güce dönüştürecek etkenlerden uzaktırlar. Bu etkenler finansal kaynaklar ve “*knowhow*” teknikleridir.

Dünya’daki tüm devlet yönetimleri, uluslarının hikâyelerini uluslararası topluluğa anlatmaya çalışırlar. Bu yalnızca propaganda yöntemleri ile değil, aynı zamanda duygulara hitap eden şekillerle de olmaktadır. İşte bu durum ulus markalaşması olarak tanımlanmaktadır. Konu üzerindeki araştırmalara göre uluslar yüzyıllardan beri markalaşma çalışmaları yapmaktadır. Bununla beraber markalaşma akademide yeni bir terim olarak görülmektedir.

Aktif markalaşma süreci özellikle turizm ve dış yatırımlar bağlamında büyük katkı yapabilecek bir fırsat özelliğine sahiptir. Bu hedef için oluşturulacak ulusal markalaşma stratejisi, o ülke için en gerçekçi, en yarışmacı yolun belirlenerek ortaya konması ve bu hedefe yönelik tüm aksiyonların gerçekleştirilmesine hizmet eder. Bu stratejinin en önemli hedefleri bir marka oluşturmak, iletişim tekniklerinin kullanarak pazarlama yapmak ve o ülke hakkındaki görüşleri olumluya doğru yönlendirmektir. Burada akla gelen kritik soru şudur: Bu yolla hangi şartlar altında, hangi mesajlar yollanır ve bu mesajı kimler alır, nasıl etkilenir?

Ulus markalaşmasını, daha önce kullanılan “yarışmacı kimlik” teriminin yenilenmiş sürümü olarak görenler oldukça fazladır. Onlara göre kullanılan bu yeni terim, kamu diplomasisi ve marka yönetimini kullanarak ulusal yarışmacı ruhu yakalamaya çalışmaktır. Bu alanda daha önce çeşitli ülkelerin yaptığını Çin uzun süredir uygulamaktadır. Çin’de düzenlenen olimpiyat oyunları ve çeşitli fuarlar gibi etkinlikler markalaşma alanında önemli rol oynamaya devam etmektedir. Çin’in bu ve buna benzer çabaları gelişmekte olan ülkelerde büyük bir memnuniyetle karşılanırken, Batı’da pek çok ülke bunu tehdit olarak algılamaktadır. Buradan çıkarılan önemli bir sonuç, ulus markalaşması sürecinde ülkelerin kendilerine bir “müşteri kitlesi” (hedef kitle) oluşturdukları ve buna yönelik stratejiler ürettikleridir. Böyle olmasaydı Çin’in ulus markalaşması adımlarının her ülkede aynı etkiyi oluşturması beklenirdi.

Ulus markalaşmasında üç farklı alt başlıktan söz edilebilir. Bunlar siyasi markalaşma, ekonomik markalaşma ve kültürel markalaşmadır. Bu üç etken birbirleriyle uyumlu şekilde ilerleyerek ülkenin yeni bir imaj üretmesine katkı sunar. Aslında üç başlık da aynı ortak amaca hizmet eder.

Öte yandan ulusların markaları ile ulus markalaşması süreci birbirine karıştırılmamalıdır. Bir telefon markası dünya çapında çok büyük bir üne kavuşabilir ancak günün sonunda sahipleri (çok-uluslu olsa bile) bellidir. Ulus markalaşmasının sahipleri ise sıradan insanlar, yerler, dil, kültür, tarih, yemek, moda, ünlüler olabilir. Bu bağlamda ulus markalaşmasının hükümetler tarafından sahiplenilip aktifleştirilmesi şart değildir. Bunu hükümet dışı kurumlar da kolaylıkla yapabilir. Yumuşak gücü potansiyelden gerçeğe dönüştürmenin yollarından bahsedilmişti. Fakat ulus markalaşması içerisinde buna yönelik en önemli iki etken kültür endüstrisi ve medya altyapısıdır. Çin örneği üzerinden gidecek olursak, bugün ihracat devi olan ülke her yıl dış ticaret fazlası vermektedir. Bu büyük ekonomiye rağmen Çin'in, kültür ihracatında kat etmesi gereken uzun yollar görünmektedir. Kültürel kaynakları, kültür endüstrisi oluşturmaktan uzak bir durumdadır. Uzakdoğu'da judo, aikido, kungfu gibi dövüş sanatları tüm dünyaya Japonya ve Kore tarafından ihraç edilmekte iken, şaolin sadece Çin sınırları içerisinde kalan bir örnektir.

b) Kamu Diplomasisi

Kamu diplomasisi yumuşak güç elementleri içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Değişen dünya düzeni içerisinde uluslararası ilişkilerin sadece devletlerarasındaki etkileşim olmaktan çıktığı bu dönemde, özellikle yeni devlet-birey ilişkilerini açıklama noktasında sağlam bir yer edinmiştir. Bu yer edinmedeki etkenlerden birisi, devletlerin askeri ve ekonomik olarak güçlü olmanın tüm dünya devletleri üzerinde tam anlamıyla etkili olmaya yetmediğini fark etmeleridir.

Kamu diplomasisi toplumların fikirlerini, yani kamuoylarını doğrudan etkilemeye yönelik faaliyetlerin tümüdür. Bu bağlamda iki farklı aşamadan bahsedilebilir. Bunlardan ilki devletten kamuya, diğeri de kamudan kamuya diplomasisidir (Kalın, 2011; 7). Devletten kamuya olan diplomasi, devletin politika ve uygulamalarını resmi araçlar ve kanallar ile halka ulaştırmasıdır. Kamudan kamuya olarak açıklanabilecek diplomasi ise sivil toplum kuruluşları, araştırma merkezleri, anketler, medya, üniversiteler, değişim programları, dernekler ve vakıflar yoluyla etkileşimin sağlanmasıdır. İkinci aşamanın devletler tarafından sahiplenilerek uygulanması günümüzde farklı bir yaklaşım olarak değerlendirilmemektedir.

1789 Devrimi ile birlikte monarşiler için tehlike çanları çalarken, o zaman kamu diplomasisi olarak tanımlanmasa da bugünün modern yöntemlerine benzer metotlar

uygulamaya çalışılmıştır. O dönem uygulanan bu eylemlerin ana fikri, toplumları rahatsız edecek tutumlardan kaçınmaktı. Bugün ile o dönemin farkı, geçmişte fikirleri etkileme çabasının iç meselelere yönelik olması ve devletlerin kendi toplumlarının fikirlerini değiştirme gayretiydi. Ulus devletler çağıyla gelişen uluslararası ilişkiler ile birlikte bu kavram başka ülkelerin halklarını etkilemeye evrilmiştir. Kavramı akademik olarak ilk kullanan Edmund Gullion kamu diplomasisini, başka devletlerin ve halkların fikirlerinin ve dış politika kararlarının, hükümetler, özel gruplar ve bireyler tarafından etkilenmesi olarak tanımlamıştır (Akçay, 2014: 18).

Günümüz şartlarında bu kavramı bir iletişim politikası olarak da görmek mümkündür. Bu iletişim politikasının aktörleri ise kar amacı gütmeyen kuruluşlardan medyaya, fikir önderlerinden sıradan vatandaşlara kadar geniş bir yelpazede değerlendirilebilir. Kamu diplomasisi bu aktörleri kullanarak başka ülkelerin hükümetlerini değil, kamuoyunu yönlendirmeyi hedefler.

Kamu diplomasisinin yakın döneme kadar farklı formlar ve terimler ile uygulandığını gördük. Örneğin Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği kendi cephesine çekmek istediği devletlerin halklarına yönelik faaliyetlerini propaganda adı altında yapmaktaydı. ABD amacı ise aynı olan bu eylemleri daha yumuşak geçişlerle uygulayarak durumu psikolojik savaştan başka bir boyuta taşımıştır. Gönülleri ve beyinleri fetih şeklinde değerlendirebileceğimiz bu tavır, o dönemde ABD'yi rakibinden ayıran etken olmuştur. Kitle iletişim araçlarının ve teknolojinin bu denli etkin olmadığı dönemde, kamu diplomasisinin asıl amacı hedefteki ülkenin halkını çeşitli yollarla etkilemek ve etkilenmiş bu topluluğun kendi hükümetine baskı yapmasını sağlayarak, özellikle dış politikada fakat yer yer de iç politikada değişikliklerin yolunu açmaktı. Szondi'ye göre, bugünkü duruma baktığımızda hedef diğer ülkelerin hükümetleri değil, ulusal çıkarlarının şekillendirilmesidir (Szondi, 2008: 7).

Nye'a göre kamu diplomasisinin üç farklı boyutundan söz edilir. Bu boyutların her üçü de önemlidir ve farklı oranlarda, devlet tarafından doğrudan bilgilendirilmeyi ve uzun vadeli kültürel ilişkileri içerir (Ninkovich, 1981:176). İlk boyutu iç ve dış politika kararlarının kapsamının açıklanmasını içeren günlük iletişimlerdir. Modern demokrasilerdeki hükümet yetkilileri bir karar aldıktan sonra, basına ne söyleyeceklerine ve nasıl söyleyeceklerine son derece önem verirler. Genellikle de

ulusal basına odaklanırlar, hâlbuki yabancı basın kamu diplomasisinin ilk boyutu için en önemli hedef olmalıdır. Bu noktada çoğunlukla yapılan hata yalnızca iç basına yönelik olarak tasarlanan anlatımlardır. İngiltere'deki üst üste yaşanan tren kazaları sonrasında İngiliz basını, ülkelerine yönelik olarak alaycı bir dille “üçüncü dünya ülkesi” tabirini kullanmıştır. Dış basına da aynı şekilde yansıyan bu başlık, İngiltere'nin gerilemekte olan ülke imajına olumsuz yansımıştır (Nye, 2004:154).

İkinci boyut kolay anlaşılır temalarla oluşturulan stratejik iletişimlerdir. Genellikle ülkelere yönelik temaların markalaştırılması süreciyle iletişim planlanır. Türkiye'nin turizm sektörünü geliştirmek amacıyla yaptığı “*Go Turkey*” buna bir örnektir. Çin yine bu boyut çerçevesinde değerlendirilebilecek “*Visit China Now*” hamlesi ile stratejik iletişim hususunda ilerleme kaydetmiştir. İngiltere'nin British Council ve British Tourist Authority tarafından oluşturulan ilerici ve çok kültürlü imajı, Irak Savaşı'nda Avrupa Birliği ile taraf değiştirmesi ve ABD'nin yanında durmasıyla büyük yara almıştır. Bu durum planlı bir iletişim stratejisinin konjoktürel olaylar sonucu nasıl tersine dönebileceğine de kanıttır (Nye, 2004:155).

Üçüncü boyut ise genellikle devlet bütçeleriyle düzenlenen değişim programları, burslar, konferanslar, paneller, seminerler yoluyla ilişkilerin sıkılaştırılmasıdır. Savaştan sonraki yıllarda ABD'nin kültürel ve akademik değişim programlarına yaklaşık yedi yüz bin kişi katılmış ve bu programlar Enver Sedat, Helmut Schmidt ve Margaret Thatcher gibi dünya liderlerine eğitim verilmesini sağlamıştır (Dale & Johnson, 2003:2).

Kamu diplomasisini geleneksel diplomasiden ayıran şey yalnızca yöntemi değildir. Bu çeşit bir ilişkide, bağlantının bir tarafında her zaman sivil toplumun veya sıradan insanların da olması, hedef kitle içerisinde en ulaşılabilen noktalara bile ulaşılması anlamına gelir. Hükümet bazlı sponsorlukların yerini yavaş yavaş özel kuruluş ve işbirliklerinin alması aynı değişimin bir ürünüdür. Soğuk Savaş döneminden kalma propaganda faaliyetlerinin yerini kültürel değerlerin, bireysel fikirlerin ve işbirliğinin alması da aynı kapsamda değerlendirilmektedir. Burada Soğuk Savaş dönemi propagandası ile kastedilen Sovyetler Birliği'nin attığı adımlardan çok diğer kamptaki müttefiklerin o zaman için değerli, günümüzde ise eskiyen uygulamalarıdır. Yeni uygulamada ise esas alınan iki farklı ekolden söz edilmektedir. Bunlardan ilki daha yumuşak bir geçişi baz alarak uzun vadeli planlar yapan ekoldür. Bu yaklaşımda kamu diplomasisi kültür üzerine yoğunlaşır. Diğer bir yaklaşımda ise

kamu diplomasisi daha saldırgan biçimde kısa vadeli planların odak noktası olur. Kültür aracının yerini iknaya dayalı yöntemler alır.

2.3.2.2. Yumuşak Güç Uygulama Yöntemleri

Yumuşak güç yöntemlerinin sınırlandırılması ve sınıflandırılması oldukça zordur. Günümüzde bu yöntemlerin içerisinde sayılmayan pek çok yöntemin, bundan birkaç yıl sonra yumuşak gücün en önemli kriterleri haline geldiğini görmek mümkündür. Bu yönüyle kavram, dinamik bir yapı olarak düşünülebilir. İlerleyen kısımda, farklı örnekler üzerinden değerlendirilen yöntemlerden bazılarına yer verilecektir.

a) Medya

Medya her dönemde çok etkili bir güç aracı olmuştur. Bağımsız olma gerekliliği ve mevcut bağımsızlığı üzerine çokça tartışılmakla beraber, ülkelerin hem yurt içi hem de yurtdışı gündeme dair olayların takip edilmesi ve yönlendirilmesi için başvurduğu yöntemlerden biri durumundadır. Günümüzün karmaşık ve yoğun politik süreçlerinde gündemin belirlenmesi ve istenilen yönde geliştirilmesi medya yoluyla yapılmaktadır.

İç politikada etkili bir araç olması, özellikle demokratik olmayan yönetimlerde çeşitli medya kolları üzerinde büyük bir baskının oluşması sürecini normalleştirir. Kuzey Kore gibi bir ülkede devletin kontrolünde olmayan bir medya sektöründen elbette söz edilemez. Demokratik toplumlarda gazetelerin, televizyonların ve radyoların fikir ve basın özgürlüğü kapsamında serbestçe faaliyet yapmaları beklenir. Buna rağmen medya patronlarının belli siyasi görüşlere yakın olmaları veya salt ekonomik varlıklarını devam ettirmeleri gerekliliğiyle gücün yanında durmaları, çoğu zaman özgür medyanın önünde engel teşkil etmektedir.

İç politikadaki yadsınamaz etkisinin haricinde dış politikada da en etkili araçların başında gelmektedir. Yumuşak güce sahip olduğunu iddia eden ve bunu kullanabilen bir aktörün mutlaka gündeme yön vermesi beklenir. Uluslararası arenada gündeme dair belirleyici bir pozisyonda olmanın yolu uluslararası medyaya yön verebilmektir. Her yıl farklı göstergelerin ölçümü ile düzenlenen “*The Soft Power 30*” (Mcclory, 2018) raporunun 2018 versiyonunda ilk beş sırada bulunan ülkelerin ölçülen değerlerinden biri de medya güçleridir. Bu sıralamada en önde bulunan Birleşik Krallık’ın en önemli medya kuruluşlarından biri olan BBC International, Dünya

çapında gündem belirleme kapasitesini elinde bulundurmaktadır. Uganda'nın aktivist muhalif şarkıcısı Bobi Wine özellikle BBC Afrika'da kendine yer bulmakta ve bu sayede Başkan Museveni'nin koltuğunu sarsmaktadır. Medyadaki parlamışından sonra ABD'ye çeşitli görüşmeler yapmak üzere gitme şansını yakalamıştır. Sonrasında Kenya'yı ziyaret etmiş ve ilk demecini yine BBC'ye vermiştir. Fransa'da TV5, yaptığı uluslararası yayınlar ile özellikle Afrika kıtasında büyük etki yapmaya devam etmektedir. El Cezire'nin Arap Baharı'ndaki etkisi bugün Ortadoğu'daki güncel meselelerde devam ederken, NHK World neredeyse tüm programları ile Japon kültürü üzerine büyük ilgi çekmeyi hedeflemektedir. CNN Dünya gündemine kendi yoluyla yön verme girişimlerini başarılı şekilde sürdürürken, Çin'in milli kanalı olan CCTV yaptığı uluslararası programlar ile Çin kültürünü tanıtmaya hedefinde büyük başarı göstermektedir. TRT, Hausa dilindeki yayınlarıyla Nijerya halkına seslenirken, Swahili yayınlarıyla Kenya, Tanzanya ve Uganda'nın yanında tüm Swahili coğrafyasını kapsamaktadır.

Yalnızca görsel değil, yazılı basın da etkisiyle gündem belirleme kapasitesine sahiptir. İç politikadaki etkisinin en güzel örneklerinden birini Doğu Afrika'dan vermek mümkündür. Kenya'da gazete gelirlerinin yüzde otuzu hükümetin verdiği reklamlardan gelmektedir. 2013 yılında Kenya hükümeti iki haftada kırk milyon Şilin harcayarak Başkan Uhuru Kenyatta adına tebrik mesajları yayınlamıştır (Ogola, 2017). Böyle bir durumda gazetelerin muhalif bir tutum sergilemesi mümkün değildir. Tanzanya ve Uganda'da da farklı bir durumdan söz edilemez. Bu göstergeler özellikle gazete sektörünün üzerindeki yönlendirebilme gücünü göstermektedir. Dış politika örneklerini de çoğaltmak mümkündür. İlk bölümde sayılan ülkelerin gazete ve dergi sektörlerindeki etkisi görsel medyada olduğundan farklı değildir. Güçlü gazetelerinin farklı ülkelerde o ülkenin diliyle basılması bu ülkeler için önemli bir propaganda yolu olmaktadır. Bu gazetelerin internet adresleri yeni medyada basılı versiyonundan çok daha fazla insana ulaşma imkânı sağlamaktadır. Le Monde, Frankofon Afrika ülkelerinde yaptığı basılı ve web yayınları ile televizyon sektöründeki kadar önemli bir yer edinmiştir.

Radyo, televizyondan daha eski tarihine rağmen diğer yayın organları ile bölgesel rekabetlere girebilmektedir. *Voice of America* yetmiş beş yıllık geçmişiyle bugün kırk beş farklı dile yayın yaparak haftada yaklaşık iki yüz kırk milyon insana ulaşmaktadır. Radyonun mobil uygulaması bir milyondan fazla kez indirilmiştir.

Yıllık iki yüz otuz beş milyon dolarlık bütçesi ve bin yetmiş sekiz çalışanı ile böyle büyük bir medya gücü, ABD için fazlasıyla önem arz eder. Aynı radyo kanalı geçtiğimiz aylarda Kongo'nun başkenti Brazzaville'de Fransızca yayın yapan bir istasyon kurarak eski bir Belçika sömürgesi olan ve Fransızca konuşan ülkede varlığını sağlamıştır. Dünya çapında yüzüncü radyo istasyonu, Afrika kıtasında ise otuz ikinci yerel frekans olma özelliği ile uluslararası medyada da kendine yer bulmuştur. Yayın akışında *Washington Forum*, *Religious Dialogue* gibi yayınlar bulundurmakta ve bu programların içeriği tamamıyla ABD'de hazırlanmaktadır (VOA). Voice of America, BBG'ye (*Broadcasting Board of Governors*) bağlı olarak çalışmakta ve doğrudan Amerikan Kongresi tarafından fonlanmaktadır. Radyo özellikle Afrika'da hala en etkili kitle iletişim araçlarının başında gelmektedir. Öyle ki çoğu ülke bölgesel frekanslar satın alarak bu alanda faaliyetlerini sürdürmektedir.

Bu noktada etkili örneklerden biri de Çin Halk Cumhuriyeti tarafından ortaya koyulan Çin'in Sesi projesidir. Çin'in Sesi projesi (*Voice of China*) Çin devletinin üç resmi kurumu tarafından desteklenen bir oluşumdur. Bunlar; Çin Ulusal Televizyonu (CCTV), Çin Ulusal Radyosu (*China National Radio*) ve Çin Uluslararası Radyosu (*China Radio International*)'dur. Bu oluşum on dört binden fazla kişiye istihdam sağlamaktadır. Kurumların birleştirilmesi, Komünist Parti'nin yeniden yapılanma politikası kapsamında, Başkan Xi Jinping'in partinin kontrolünün tüm kurumlarda egemen kılınma isteği ile yapılmıştır. Resmi haber ajansı Xinhua'nın parlamento onayıyla açıkladığı belgeye göre, *Voice of China* partinin, propagandasını, teorilerini, direktiflerini, ilke ve politikalarını anlatmak ve Çin kültürünün ulus aşırı seviyede tanıtılması görevlerine sahiptir. Bu yönüyle *Voice of America*'nın İkinci Dünya Savaşı esnasındaki misyonunu andırmaktadır. Propaganda Birimi'nin altında yönetilen *Voice of China*, Çin'in internet ve sosyal medya ile yönetmekte zorlandığı imaj çalışmasına yönelik çalışmalar yapmayı hedeflemektedir.

Geçtiğimiz on yılda yumuşak güç çalışmaları için milyar dolarlar harcayan Çin'in bu hamlesi de bir hayli maliyetli. CCTV, Washington ve Nairobi'de büyük başarılar kazandı. Özellikle Kenya'nın başkenti Nairobi'deki Kenyalı basın mensupları ile oluşturduğu haberler ve raporlar büyük ses getirdi. Tüm bunlar olurken Çin Ulusal Radyosu altmış beş farklı dilde yaptığı yayınlarıyla dünyadaki tüm radyo istasyonlarından daha fazla dilde yayın yapmayı başarmış durumda (Jiang, 2018).

Medyanın ülkelerin dış politikaları üzerindeki etkisini pek çok farklı örnekle ifade etmeye devam edebiliriz. Tüm bu örneklerin ana hususu, ülkelerin eski mücadele yöntemlerinin günümüzün teknolojik gelişimine uygun olarak değişmesidir. Bu değişim Soğuk Savaş dönemindeki propaganda stratejisi ile benzerlik göstermekle beraber, küreselleşme etkisiyle renklenen televizyon, gazete ve radyonun etkinliğinin artmasıyla yaşanmıştır. Yazılı ve görsel medya bugün ülkelerin yumuşak güç stratejileri üzerinde vazgeçilmez alanlardır.

b) Dil

İletişimin temel taşı dildir. Dünya üzerinde yaşamış milyarlarca insan ortak diller vesilesiyle iletişim kurmuş, medeniyetler oluşturmuşlardır. Pek çok dil, toplumların bitişi ile beraber tarihin sayfalarına gömülmüştür.

Böylesine önemli bir iletişim aracının zaman içerisinde ulus devletlerin oluşumundan sonra değerinin fark edilmesi ve hatta kullanışlı bir silaha dönüştürülmesi sürpriz bir gelişme değildir. Dil, aynı zamanda bir aidiyet aracıdır. Kamerun'da devam eden kriz bunu net şekilde göstermektedir. Ülkenin İngilizce konuşan bölgelerinde bir ayaklanma bulunuyor. Yirmi beş milyonluk nüfusun yüzde yirmisini oluşturan bu azınlık, geçen yıldan beri kendi bölgelerinde toplu gösteriler yapmaya başlamışlardır. Protestolar, güvenlik güçlerinin müdahalesi sonrasında şiddet olaylarına dönüşmüştü.

Kamerun'da Fransızca konuşan nüfusun artmasından dolayı 2017'de İngilizce konuşan bölgeler bağımsızlığını ilan etmişlerdi. Yeni bir ülke kurduklarını açıklayan ve adını da "Ambazonya" olarak deklare eden bu grup bugün de olayların merkezinde bulunuyor. Olaylarda yapılan müdahalelerde sekiz kişinin öldüğü bilgisi yayılmıştı. Aynı günlerde Uluslararası Af Örgütü, yüzlerce kişinin yaralandığını duyurmuştu.

İşin boyutu büyüyerek Nijerya ve Kamerun arasında yeni bir krize doğru gitti. İngilizce konuşan Nijerya ile Fransızca konuşan Kamerun dil üzerinden kavga etmeye başladı. İşte iletişimin temel noktası olarak bireyleri, toplumları birbirine bağlayan dilin, silah olarak kullanılmasının büyük krizleri beraberinde getiren etkisi buydu.

Dil bu kadar önemliyse, Dünya'da en fazla konuşulan dil olmanın da aynı oranda önemli olduğunu düşünmek mümkün. Amerikan ya da İngiliz kültürünün etkisinin daha fazla yere yayılması İngilizcenin konuşulma oranının artmasıyla doğru orantılı.

Başka bir açıdan baktığımızda Anti-Amerikan/İngiliz söylemlerin propagandası da aynı dille yapılıyor. Hatta terör örgütleri bile bildirimlerini İngilizce olarak oluşturup, bilinen Arap medya kuruluşlarının İngilizce yayın yapan kanallarına yolluyorlar. Örneklerden çıkarılacağı gibi yumuşak güçle dil arasında bir bağlantının olduğu kesindir. Ülkeler kendi değerlerini ortak dil üzerinden daha kolay şekilde sunmakta ve kabul ettirebilmektedir. İnternetin yayılması ile birlikte “mesafelerin ölümü” mümkün kılınmıştır (Cairncross, 2001). Bu hamle ile birlikte Fransızcanın yerine ‘lingua franca’ haline gelen İngilizce, Nye’in gözlemine göre diplomasinin de dili olmuş ve özellikle ABD’nin yumuşak gücünü, askeri ve ekonomik sert gücünün yerine koyma imkânını kazandırmıştır. Elbette bu sonucu elde etmesinde onun sert gücü ile oluşturduğu Dünya liderliğinin de payı büyüktür. Diğer ülkeler hem uluslararası siyasetin bir gerekliliği olarak, hem de içlerinden bazıları anti-Amerikan siyasetlerinin gerekliliği olarak İngilizceyi önemsemişlerdir. Bu bağlamda “ortak dil” olmanın önemi büyüktür. Başka bir örnek verilecek olursa, Amerikan resmi görevlileri ile görüşmede Türk heyetleri çoğunlukla İngilizce konuşur fakat Amerikan yetkililerden Türkçe konuşmaları beklenmez. Örnekteki ülkeyi ister Hollanda olarak değiştirin, ister Almanya, sonuç değişmeyecektir. Lider ülke ve dilinin konumu, o ülke hiç yumuşak güç faaliyetinde bulunmasa bile bundan farklı olmayacaktır. Örneğin Esperanto, içerisinde Latince, Yunanca, Roman ve Alman dillerinden oluşan eski bir dil olmasına rağmen hiçbir zaman hükmeden bir ülkenin dili olmaması sebebiyle kozmopolitan bir dil de olamamıştır.

Bugün Afrika kıtasına baktığımızda gördüğümüz şey, eski sömürge ülkelerinin kendilerini sömüren Batı ülkelerinin dillerini konuştuklarıdır. Fransızca, İngilizce, Portekizce, Almanca gibi dillerden bazıları ana dil coğrafyalarından daha fazla sayıda insan tarafından konuşulmaktadır. Diğer dillere sahip ülkelerin bu ülkelere yönelik hamlelerinde oyuna bir puan geride başladıkları gerçeği açık şekilde önümüzdedir.

Bugün Kenya’daki kırsal kesimden bir gencin, örneğin bilgisayar eğitimini İngilizce olarak tamamlaması ona birçok kapıyı açacaktır. Bu genç İsveç’te bir üniversitede eğitime devam da edebilir, başka bir ülkede mesleğini de icra edebilir.

British Council’in raporuna göre Dünya’daki bir milyar yedi yüz elli milyon insan çeşitli seviyelerde İngilizce konuşmaktadır. 2020 yılındaki tahmin bu sayısının iki milyar olacağı yönündedir. Liderler, iş dünyası, gençler, seyyahlar bu dili

konusmakta ve İngilizce küresel iletişimin operatörü olma görevi görmektedir (British Council, 2013). Bu perspektife göre İngilizce yalnızca lingua franca değil aynı zamanda siyasi, ticari, ekonomik ve kültürel olarak aktif bağlantıyı sağlamanın aracı olmasının yanında, uzak mesafeli toplumlar arasındaki farkı da ortadan kaldıran etkendir. Bu özellikleriyle de yumuşak güç için bulunmaz bir nimet olmaktadır.

c) Değişim Programları

Yükseköğrenimin uluslararasılaşması yumuşak güç ile sıkça ilişkilendirilir. Bölgesel veya ülkesel farklılıklar, birbirinden farklı algılamaları da beraberinde getirir. Çin'deki bir değişim programı ile ABD veya Avrupa'dakinin aynı olmaması gibi, etkileri de aynı değildir.

Bu alanda en fazla bilinen programlardan biri olan Erasmus Değişim Programı, Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanmaktadır. Avrupa'daki akademik birliğin sağlaştırılması için dizayn edilmiştir. ABD'deki programlar ise daha çok liberal değerlerin gelişimi ve otoriter rejimlerde uygulanması için araç olarak algılanmaktadır (Atkinson, 2010: 19).

Yapılan bir araştırmada başka bir ülkeye eğitim amacıyla giden öğrencilerin yarıdan fazlasının ev sahibi kültürden olumlu şekilde etkilendikleri sonucu alınmıştır. Yalnızca yüzde onluk bir kesim olumsuz etkiye maruz kalmıştır. Nye'in da öngördüğü şekilde, her ne kadar etkilenme dereceleri farklı olacaksa da, eve dönen öğrencilerin iyi niyet elçileri (reservoir of goodwill) olmaları muhtemeldir. Başta belirtilen şekilde değişim programları arasında ülkesel farklılıklar olmakla beraber, öğrencilerin ülke seçimleri motivasyonları arasında da birbirinden farklı kriterler bulunmaktadır. ABD tercihi genellikle en yüksek akademik standartların karşılanması sebebiyle yapılırken, Avrupa tercihinin sebebi kıta içerisindeki seyahat rahatlığı ve farklı burslardan yararlanma olanağıdır. Başka bir örnek olan Çin'in tercih edilme sebeplerinin başında Mandarin öğreniminin günümüzde büyük bir avantaj olması, Çin kültürünün klasik Batı kültüründe bulunmayan otantik öğeler bulundurması ve ülkenin ekonomik ve ticari olarak pek çok fırsatın kaynağı olmasıdır.

Fransa'nın eski sömürü ülkeleri ile olan ilişkisinin eğitim alanında bugüne yansımaları Afrikalı öğrencilerin en fazla tercih ettiği ülke olmasını sağlamıştır. Kıta ve Fransa arasındaki öğrenci değişim programlarında Afrikalı öğrenciler 2010 yılında tüm

öğrencilere oranın yarıya yakınına oluşturarak bu alandaki en yüksek rakama ulaşmışlardır (Akçay, 2014: 87). Eğitim diplomasisi olarak isimlendirebileceğimiz ilişki ağı Dünya’da yalnızca öğrencinin dolaşımı esası ile sınırlı değildir. Yine bir Avrupa Birliği projesi olan Jean Monnet Programı, yerel akademi insanlarını destekler. Yapılan başka bir araştırmada bu program tarafından desteklenen Çinli akademisyenlerin olumlu etkilendiklerini, hatta öğrencilerinin %70’ten fazlasının da derslerden sonra Avrupa Birliği bahsinde daha olumlu tutum içerisinde oldukları tespit edilmiştir. Yifan’ın buradan ulaştığı bir diğer ilginç sonuç ise, Çinli bir profesörün Avrupa Birliği konusunda yaptıkları ders, sunum ve diğer aktivitelerin, Çinli öğrenciler üzerinde olduğu kadar kamuoyunda da olumlu etki yapması, dahası bunun Çin’de Avrupalı profesörlerin yapabileceğinden daha etkili olduğudur (Yifan, 2015:621-623).

Aynı yumuşak güç kavramının sınırlarının tartışılması gibi, eğitim diplomasisinin de yumuşak güç kavramı üzerinde etkisinin ağırlığı tartışılmaya devam etmektedir. Eğer yumuşak güç “çekiciliğin gücü” ise ve başka ülkelerle alakalı toplumsal fikir oluşturmanın günümüzde değeri son derece arttıysa, değişim programlarının bir yumuşak güç aracı olduğu hususu nettir. Burada yalnızca bu programları düzenleyen ülkeler açısından değil, giden öğrencilerin de bu işin bir ögesi olduğunu düşündüğümüzde, eğitim almaya giden öğrenciler de aslında kendi kültürlerini ev sahibine tanıtmaktadırlar. Bu, karşılıklı etkileşimin daha hafif bir yönü olsa da etkisi küçümsenemez.

Dış eğitimin “imaj” oluşturma ya da düzeltme etkisi aynı zamanda dış politika bakımından da olumlu bir anlayış oluşturma araçlarındandır. Colin Powell, 2001 yılındaki bir konuşmasında, ülkesi için, Amerikan üniversitelerinde eğitim görmüş geleceğin liderleri ile dostluk kadar değerli başka çok az şey olduğunu belirtmiştir. Doğruluğu hiçbir zaman kanıtlanamayacak olsa da Joseph Nye ilginç bir detayın altını çizer. Nye, Sovyetlerin “açıklık” ve “yeniden yapılandırma” evrelerine girmesinde dönemin Rus karar mekanizmasındaki yetkililerin ABD’de eğitim almış olmalarının etkisi üzerine düşünmüştür. Verdiği örnek Alexandre Yakovlev’in Columbia Üniversitesi’nde (1958) güçlü siyasi bilimci David Truman’ın fikirlerinden etkilendikten sonra ülkesine dönmesini müteakiben politbüro üyesi olması ve Mikhail Gorbachev’in üzerinde liberal etkiyi oluşturmasıdır. 1958’den 1988’e kadar elli bin Rus’un Amerikan üniversitelerinde değişim programı

kapsamında eğitim gördüğünü de eklemek gerekir. Sonrasında giderek katılaşılan vize politikaları sonucu sayının azalmasını eleştiren Nye, bunun uzun vadede Amerikan yumuşak gücü için olumsuz bir hamle olacağını düşünmektedir (Banikamal & Ra'ess, 2018: 167).

d) Sinema

Sinema, yumuşak güç elementleri içerisinde önemli bir konumda bulunur. Joseph Stalin, “Amerikan filmlerini kontrol edebilseydim, tüm Dünya’yı komünist yapmak için başka bir şeye ihtiyacım olmazdı” der (Zhu, 2014). Hollywood ile birlikte, Amerikan sineması tüm Dünya için bir sosyalizasyon sürecinin parçası haline gelmiştir. Özellikle içerisinde bulunduğumuz küresel gelişim çağında başarı sadece kimin silahlarının kazandığı ile ilgili değil, aynı zamanda kimin hikâyesinin kazandığı ile de ilgilidir. Sinema da geleneksel olarak küresel hikâyeler anlatabilmenin en iyi yoludur.

Beyaz perde tahmin edilenden daha büyük ve daha verimli bir araçtır. Bu aracı en iyi kullanan ülke kusursuz Hollywood ile ABD’dir. Hollywood’un arkasından yapımlarıyla öne çıkan Hindistan sinema sektörü Bollywood’u ve Afrika kıtasından adından söz ettiren, sokak satıcılarının bile en fazla sattığı filmleri üreten Nijerya sineması Nollywood’u sıralayabiliriz.

Sinema ve devlet politikaları arasındaki bağlantıyı araştıran çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Hatta ortaya çıkması ile birlikte tüm Dünya üzerinde sarsıcı bir etki oluşturan Wikileaks belgelerinde bile konuya dair yazışmalar bulmak mümkündür (Moody, 2017: 1064). Sinema ve siyaset arasındaki ilişkiyi anlamak için Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki politik durum ve beyaz perdenin zaman içerisinde nasıl değiştiğini anlamak için bu değişimin politikalara nasıl etki ettiğinden bahsetmek gerekiyor.

Kevin Lee, Hollywood’un Amerikan ticaret politikasına etkisini araştırdığı bir makalesinde 1916 yılının ilk aylarından itibaren Amerikan elçilerinin Amerikan sinemasının etkin kullanılması yönünde Dışişleri Bakanlığı’na rapor verdiğini belirtmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrası gelişmeler ise bu durumun ciddiyetini ortaya koymuş ve Hollywood’un Dünya çapında ekonomik ve politik etkisinin Amerikan çıkarları için kullanılabileceği düşünülmüştür. Sonrasında durum Hollywood stüdyoları ile de paylaşılmıştır (Lee, 2008: 379).

Dünya Savaşı bittikten sonra İç ve Dış Ticaret Bürosu'nun dolaylı destekleri ile Motion Yapımcılık kurulmuştur. Özellikle Amerika'nın ticari ilişkilerinde avantaj sağlama düşüncesini destekleyici hamleler üzerinden şekillendirilen ilişki ağı, İkinci Dünya Savaşı'na kadar görevini yaparak bu konudaki birikimlerini devletle, ilgili birimler aracılığı ile paylaşmıştır (Trumpbour, 2007: 64-65). 1950'lerde Amerikan elçiliklerinin farklı ülkelere Amerikan filmlerinin girişlerinin kısıtlanması konusunda aldığı önlemler de bulunmaktadır. En bilinen örneklerinden biri bu dönemde yabancı ülkelere film girişlerine karşı katı olan İngiliz film politikasına karşı, dönemin büyükelçi ve ticaret ataşesinin tavırları sonrasında, Hollywood filmlerinin İngiltere'de diğer filmlerle aynı uygulamaya dâhil olmasının çıkarabileceği sorunların göz önüne alınarak yeni bir anlaşma yapılmasıdır. (Colman, 2009: 426; Moody, 2017: 1065). İlerleyen tarihlerde de buna benzer örnekler yaşanmıştır. Yakın dönemlerde ABD'nin İtalya'da vizyona girecek olan ve Amerikan okul hayatını eleştiren "Karatahta Ormanı" adlı filmin yayınlanması halinde Venedik Film Festivali'nin jüri heyetinden çekilmesi tehdidi bunlardan yalnızca bir tanesidir.

Hindistan yılda ortalama bin adet film üreten, Batılı ülkelerle hem sektörün büyüklüğü hem de ihracatı bakımından rekabet edebilen önemli bir ülkedir. 1897'den beri film üreten Bollywood bu konuda diğer Asya ülkeleri arasında büyük bir farkla önde bulunuyor. Üretilen filmlerin Sovyetler Birliği ve Çin'deki başarısı sonraki durağın Avrupa ve Amerika olmasını kolaylaştırmıştır. Sovyetlerin yıkılışı sonrası bu pazara yönelen Hint filmleri, uydularda ulaşılabilir hale geldikten sonra bu kapsama özel kanallara olan ilgi de artmıştır. (Rai, 2009)

2000 yılında Hindistan film endüstrisi Hint hükümeti tarafından iş sektörü statüsüyle tanınmış ve Hindistan Endüstriyel Kalkınma Bankası film yapımcılarına uzun vadeli krediler vermeye başlamıştır. Bu hamle Hindistan'ın yumuşak gücüne katkı sağlayacak tüm Hint filmlerinin olabildikçe fazla ülkede gösterime girmesi için bir teşviktir. Bir teşvik de yabancı yatırımcıların Bollywood endüstrisi ile meşgul olmaları konusunda oldu. Telekomünikasyon, yazılım ve medya alanları ile film endüstrisinin birleştirilmesi düşüncesi Hindistan'a büyük bir ivme kazandırmıştır. Üretilen içeriğin bugün uyduda, kablolu televizyon paketlerinde sunulabilmesi, üretim ve dağıtım ayağının da güçlendirilmesi ile Güney Asya'da diasporadaki 35 milyon insanın tüketim nesnesi olmasını sağlamıştır.

2008 yılında Hindistan Başbakanı Manmohan Singh Yabancı Hizmetleri çalışanlarına yaptığı konuşmada, yumuşak gücün Hindistan dış politikasında her gün daha fazla önem kazandığını belirtmiştir. Kuşkusuz bu açıklamadaki en önemli yumuşak güç elementi Bollywood'tur (Thussu, 2013: 425). Özellikle diaspora etkisi bu yapıda en fazla önem arz eden parçalardan biri olmuştur. Hint filmlerinin Dünya'daki en büyük dağıtımıcısının merkezi Londra'da bulunmaktadır (Rai, 2009). Bu durum elbette filmlerin en fazla bu ülkelerde izlendiğine dair bir veriye işaret etmez ancak sinemanın yumuşak güç kapsamındaki yeri bilet sayıları ile de ölçülemez. Diaspora etkisiyle çok sayıda Batılı Hint kültürü ile tanışmaktadır. Tayland, Endonezya gibi ülkelerde o ülkeye özel Bollywood kanalları oluşturulup izlenirken, İslam dünyasında içerik üzerinden ilgi çekici bir konsept oluşturulmaktadır. Batının bireyi öne çıkararak, aile kurumunu öteleyen içeriklerine karşı aile ve cemiyet merkezli Hint sineması özellikle Arap ülkelerinde popülaritesini artırmaktadır. Çoğu filmin galasının zengin Arap şehirlerinde yapılması da bu durumu doğrular niteliktedir. Sinemanın kültürü yayma ve tanıtmaya etkisine ilginç örneklerden biri 2009'da Hindistan'da düzenlenen silah fuarında yaşandı. İsraili bir silah üreticisi olan Raphael Gelişmiş Savunma Sistemleri Şirketi fuara İngilizce altyazılı, İsraili aktörlerin Hint kıyafetleri içerisinde dans ederek silah taşıdıkları ve şarkı söyledikleri bir video ile katıldı. Bu durum hem İsrail'de hem de Hindistan'da büyük ilgi çekti (Thussu, 2013: 429).

Çin'de Amerikan filmlerinin sansüre uğramasının çözümü Amerikan şirketlerinin Bollywood ile yakınlaşarak ortak film yapılmasında bulunmuştur. Daha önce de bahsedildiği gibi Afganistan'da Taliban rejimi çöktüğünde Hint Başbakanı Manmohan Singh ülkeye ilk ziyaretini Hint filmleri dağıtarak yapmıştır. *Wikileaks* belgelerinde geçen bir notta ABD kaynakları Afganistan'da Hint filmlerinin çok popüler olduğunu ve Hint aktörlerin Afganistan'ı ziyaret etmelerinin radikallere karşı iyi bir atak olacağını paylaşmışlardır. Lagos'ta, Beijing'de hatta İslamabad'da bile yukarıdakilere benzer örnekler görmek mümkündür. Çin'de, Lenin'in sinemanın en önemli sanat dalı olduğunun altını çizmesi bir miras olarak görülüp devraldıktan sonra, komünizmin propagandası için en uygun yol olduğuna da kanaat getirilmiştir. Süreç içerisinde birtakım değişikliklerle beraber, Amerikan "kültür emperyalizmi" ile savaşacak "*Chinawood*" devlet destekli bütçesiyle beraber yavaş yavaş beklenen atağı yapmıştır. Özellikle "*Main Melody*" olarak tanımlanan filmler, 1987 yılından

sonra devlet sponsorluğunda, Çin Komünist Partisi liderlerinin yaşamlarını, kahramanlıkları, savaş hikâyelerini, vatanseverlik temasına yoğunlaşan dramları ifade etmek için çekilerek servis edilmiştir (Su, 2010: 318). Çin, kendi için tehlike olarak gördüğü Amerikan yumuşak gücünü sınırlamak ve hatta kendi bölgesinde yok etmek amacıyla Amerikan silahını kullanmaktadır. Bu rekabette elbette öne geçmesi mümkün gözükme de bölgesel çapta gözle görülür bir aşama kaydettiğini söylemek gerekir. Afrika’da Nijerya filmlerinin tüm ülkelerdeki film satıcılarında bulunması bir tesadüfle açıklanamaz. Nijerya’da 1960’lardan beri bulunan sinema, 1990’dan sonra yerleşmeye başladı. İnsanlar o zamana kadar, güvenlik sebebiyle dışarı çıkamadıkları için geceleri Hint ve Amerikan filmlerini izliyorlardı. Sonrasında yaşanan yerleşme ile yerli yönetmenlerin on gün içerisinde tamamladığı filmler, iki dolardan yüz bin kopya satmaya başladı. Sadece tek bir stüdyo bulunmasına rağmen ülkenin dört bir yanında filmler çekilmeye başlandı. Bir filmin yaklaşık yirmi bin dolara mal edilmesi, yılda bin kadar Nollywood filminin piyasaya sürülmesini sağlıyor. Bu filmlerin çoğu Hausa ve İngilizce dillerinde çekiliyor. Ardından çevre ülkelere dağıtım yapılarak yerel dillerde dublaj imkânları ile evlerde yerini alıyor. Bu durum bütçe olarak milyon dolarlar harcanmadan da büyük bir etki yapılabileceğini bize gösteriyor. Bugün Afrika ülkelerindeki çoğu insan Nijeryalı yönetmenlerin ‘ustalığını’ konuşuyor. Hatta bu “ustalık”, Tanzanya, Kenya, Uganda ve Güney Afrika’daki film yapımcılarını da yeni girişimler için harekete geçirmiş durumda (Igbe, 2015).

Bu alanda spesifik olarak Amerikan, Hint, Çin, Nijerya veya başka bir ülkenin adının zikredilmesi önemli değil. Asıl mesele bu ülkelerin ve diğerlerinin sinema sektörünü önemli bir kültür aşılama aracı olarak görmesidir. Bir ülkenin yaşam tarzının yaygınlaşmasını sağlayabilecek kadar büyük bir adım olan bu sektör, ilerleyen yıllarda değerini daha da arttıracak ve belki de etkisini bugünden çok fazla hissedebileceğimiz bir noktaya doğru evrilecektir.

e) Dış Yardımlar / Yatırımlar

Yardımlar ve yatırımların ülkelerin cazibesinin artmasına yönelik olumlu bir etkisi bulunmaktadır. Pek çok ülke, bir başka ülkeden gelen büyük çaplı yatırımların veya yardımların etkisiyle bulunduğu eksenini değiştirme potansiyeline sahiptir. Bunun örneklerini Afrika kıtasındaki yatırımları kapsamında Çin örneğinde net şekilde göreceğiz.

ABD başta olmak üzere Batı olarak nitelenen İngiltere, Fransa gibi ülkeler genellikle yardım ve yatırımları belli kriterler üzerinden yapmaktadır. İstenen şartları sağlayan ülkelerin bu imkânlarla kavuşması, alıcı ülke üzerinde baskı unsuru oluşturmakta ve kriterleri sağlamaya yönelik adımlar atmasına vesile olmaktadır. Kısmen zorlama ile yerine getirilen şartların sonucunda alıcı ülke için büyük önem taşıyan maddi imkânlarla kavuşulması, yardım sağlayan ülkenin veya ülkelerin ideolojilerini ve yönetim tarzlarını alıcı üzerine taşımalarını sağlayabilir. Bu tip yardımların bir yumuşak güç etkenine dönüşebildiğinden söz etmek oldukça zordur. Almanya'nın Yunanistan'ı içinde bulunduğu ekonomik krizden kurtarmak için yardım etmesi büyük bir sempati vesilesi olmamıştır. Türkiye'ye gelen sığınmacılar için Türk devletine sağlanan yardımlar devlet bazında veya halkta büyük bir karşılık bulmamıştır. Örneklerini çoğaltabileceğimiz bu gibi hamleler, bağlı olduğu şartlardan mütevellit kimi zaman beklenenin aksine olumsuz bir imaj çalışmasının sebebi olmuşlardır.

Yine Çin örneğinden gidecek olursak, yardım ve yatırımlarını ülkelerin demokrasi indeksindeki yerine, yönetim biçimlerine, siyaset söylemlerine bakmaksızın yapam Çin'in özellikle alıcı ülkelerin öncelikle iktidar kadrolarında kazandığı olumlu imaj takdire değerdir. Devlet adamları ile başlayan bu olumlu havanın halka sirayet etmesi ve böylelikle alıcı ülkenin çoğunluğunda paylaşılması, yardım ve yatırımların doğru kullanıldığında güçlü bir yumuşak güç silahına dönüştüğünü gözler önüne sermektedir.

Yumuşak güçten etkilenen ülkelerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olduğu düşünüldüğünde, bu ülkelerdeki iktidarların, dış yardımlar ve yatırımlar vesilesi ile halklarına icraat göstermeleri büyük bir lütuftur. Dolayısıyla diğer maddelerin ilk hedefi daha çok halk iken, yardım ve yatırımlar başlığının ilk hedefinin yöneticiler, bürokratlar ve elitler olması doğaldır.

f) Ticaret

Ekonomik faaliyetlerin yumuşak gücün uygulanma sahasında geniş bir yer tuttuğu söylenebilir. Gücün her çeşidinin ekonomik yeterlilikle olan alakası, maddi yönden güçlü ülkelerin sahip oldukları gücü her alanda daha üst seviyeye çıkarmalarına imkân vermektedir.

Ticaret, özellikle devletlerin ikili ilişkilerinde belirleyici etkenlerden biridir. Karşılıklı ticaret hacminin artması, diğer alanlarda da etkileşimin önünü açması bakımından önemsenmektedir. İkili anlaşmalarla gümrük vergisi indirme, pazarlara girişin kolaylaştırılması gibi adımlarla yakınlaşan devletlerin, hem ticaretle uğraşanlar hem de sıradan halk için de yakınlaşma anlamına geldiği öngörülmektedir. Fuarlar, özel turlar gibi ticari girişimlerin turizmden kültür faaliyetlerine dek geniş bir yelpazede kelebek etkisi oluşturduğu Afrika özelinde oldukça fazla görülen durumdur. Çin, Hindistan gibi ülkelerde üretilen malların ucuz maliyetlerle kıtaya gelmesi, alım gücü yüksek olmayan halkın düşük kaliteli ancak gerçeğinden ayrılamayan malları ucuza satın alabilmesi, bir süre sonra bu alanda bir ülke markalaşmasını beraberinde getirmektedir.

Çin motosikletlerinin, Hint tekstil ürünlerinin Afrika'daki yansımaları ticari faaliyetlerden memnun olan grubun memnuniyeti şeklinde olmaktadır. Bunun yanında ucuz ürünlerin iç piyasaya verdiği zarardan ötürü greve giden çeşitli meslek grupları olduğunu da eklemek gerekir. Ticaretin keskin bir güç haline dönüşme süreci ise ithalat-ihracat dengesinin bozulduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Dış ticaret açığının büyümesi zamanla daha büyük borçlanmaları beraberinde getirebilmekte ve aradaki makas açılmaktadır. Zamanla bu durum, kimi Afrika ülkelerinde görebileceğimiz gibi ticari işlerin ödemelerinin doğal kaynaklar üzerinden yapılmasına evrilmekte ve egemenlik hususunda çeşitli kaygılar meydana gelmektedir.

g) İnsani Yardım

Kalkınma ve gelişimde Dünya'nın tüm bölgelerinin aynı hızda gitmediği bir gerçekliktir. Bu sebeple gelişmiş, güçlü ülkelerin gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelere çeşitli alanlarda farklı projelerle destekte bulunduğunu görmekteyiz.

Projeler, felaketler (deprem, sel, tsunami), kıtlık, kuraklık, açlık, temiz suya ulaşamama, eğitim, kalkınma gibi farklı konu başlıklarında ifade edilebilir. Bu tip krizlere karşı ABD, Avrupa Birliği ülkeleri, bazı zengin Arap ülkeleri ve Türkiye'nin hızlı yanıt verebilme kapasitesi, onları bu alanda ismi sayılanlar arasına katmaktadır. Hem devletlerin, hem özel sektörün, hem vatandaşların bu tip durumlarda harekete geçmesi olağan bir durumdur. Bütçesi diğerlerine göre kısıtlı sayılabilecek Türkiye, yalnızca TİKA üzerinden yılda yaklaşık 4 milyar doları bu tip projelere ayırmaktadır.

Bu bütçenin dağılımına bakıldığında üçte birinin özel sektör ve direkt yatırımlardan, geri kalanının ise devlet bütçesinden alındığı görülmektedir. Yine sivil toplum kuruluşları da yaklaşık iki yüz milyon doları bu projelere ayırmaktadır.

Böylesine büyük bütçelerin insani yardım projelerine ayrılması elbette ki paranın harcandığı ülkelerde yakınlık oluşturmaktadır. Somali krizinde, Suriye'nin önemli bir kesiminde oluşan Türkiye algısı bugün bambaşka bir boyuttadır. Özellikle Afrika ziyaretlerimizde Afrikalı devlet görevlileri ve halkın büyük teveccühü ile karşılaşmaktayız. İşin ilginç bir yönü, yardımların hangi kurumlar tarafından yapılırsa yapılsın, Türkler tarafından geldiği imajının oluşmasıdır. Devlet bağlantılı insanların kurum isimlerine takılmadan Türkiye'nin ismini zikretmeleri, bölgede oluşan güncel durumun çıktısıdır. Çekiciliğin kalpleri kazanma ile olan ilişkisini göz önüne aldığımızda insani yardım projelerinin ne derece önemli olduğu görülmektedir.

Yalnızca Türkiye açısından değil, kıtada daha önce varlığını sürdürmüş tüm ülkelerin yumuşak güç hassasiyetleri insani yardım alanını kullanmaları ile doğrudan ilişkilidir. Özellikle kırsal kesim insanına yönelik yapılan kalkınma, eğitim gibi sürdürülebilir projelerin hem bölge valileri hem devletin yüksek kademeleri için önemi büyük olmaktadır. Bu tip ülkelerin bu projelere ayıracak bütçesinin olmaması, yereldeki yöneticilerin omzuna büyük bir yük olmaktadır. Hizmet bekleyen halkın imdadına yetişen bir ülke, hem devlet yetkililerini bu sorumluluktan kurtarmakta, hem yerel halkı mutlu etmekte, hem de uzun vadede bazı hedefleri gerçekleştirme adına kritik olmaktadır.

Günümüzde insani yardımın bir sektöre dönüşmesi bu alanda dönen para miktarını yüksek noktalara çıkarmıştır. Bu durum, parası fazla olan ülkelerin yumuşak güce ayırdığı bütçelerin önemli bir kısmını insani yardım projelerine ayırmaları ile gerçekleşmiştir.

h) Diğer Alanlar

Yumuşak güç, alanları üst kısımda anlatılan kadar değildir. Farklı bölge ve ülkeler için yumuşak güç etkisi oluşturan pek çok alan bulunmaktadır. Bunların başında ekonomik yardımlar (yol-inşaat projeleri), sanat, edebiyat, müzik, lobi faaliyetleri, inançlar gibi başlıklar gelmektedir. Tüm bu alanlar ile ilgili pek çok örnekten bahsetmek mümkündür.

2.3.3. Yumuşak Güç Kapsamında Karşılıklı Bağımlılık ve Hegemonya Kavramlarına Bakış

Soğuk Savaş'ın bitişinden itibaren devletlerin birbirlerine olan ihtiyaçları sürekli artar hale gelmiştir. İlerleyen bölümlerde yumuşak güç kavramına yönelik noktalarda da sıkça değinilecek olan Keohane ve Nye tarafından tanımlanan ve yazdıkları “*Power and Interdependence*” kitabında değindikleri karşılıklı bağımlılık, milenyumdan itibaren küreselleşmenin hızıyla birleşerek daha da görünür bir hale gelmiştir (Keohane & Nye, 2001).

Egemen ulus devlet kavramını ürküten ve tehdit algısı oluşturan bu süreç aynı zamanda devletleri dolaylı ve zorunlu olarak işbirliğine itmektir. Realizmin siyasi, askeri ve ekonomik güçler arasındaki ilişkiyi net olarak anlatamadığını savunan Nye ve Keohane, karşılıklı bağımlılık teorisinin temellerini bu eleştiri üzerine atmışlardır.

Farklı aktörlerin politikalarına karşı, hassasiyet-duyarlılık (*sensitivity*) ve savunmasızlık derecesi (*vulnerability*) karşılıklı bağımlılığın seviyesini gösterir (Kroll, 1993; Gürkaynak & Yalçiner, 2009: 76). 1973'te yaşanan Petrol Krizi buna verilen örneklerden biridir. Steve Chan, “*International Relations in Perspective*” kitabında bu durumu Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve Avrupa'nın petrole olan bağımlılıkları üzerinden anlatır. Bu üç aktörün Ortadoğu petrolüne olan duyarlılıkları arasında fark bulunmamaktadır. Ancak Ortadoğu'da olacak herhangi bir krizden etkilenme seviyeleri farklıdır. İçlerinde bölge petrollerine en fazla derecede bağımlı olan Japonya'ya karşı, Ortadoğu ülkelerinin sahip olduğu (*bargaining power*) pazarlık gücü daha fazla olacaktır (Chan, 1984: 235; Gürkaynak & Yalçiner, 2009: 76).

Karşılıklı bağımlılık teorisi açtığı kanallar üzerinden yumuşak gücün tanımlanması ve kullanılmasına da olanak sağlar. Kompleks formunda uluslararası düzeni tanımlarken üç etken üzerinden gider. Birinci nokta uluslararası iletişim kanallarının artan sayısı, ikincisi uluslararası ilişkilerde hiyerarşinin olmaması ve üçüncüsü de uluslararası siyasette askeri gücün önemini yitirdiğine olan inançtır (Işıksal, 2004: 139-140).

Teorinin ilk formu, yani iletişim kanallarının artması, sivil toplum kuruluşlarının ve çok uluslu şirketlerin doğrudan etkisidir. Hükümet dışı örgütlenmelerin tüm dünyada güçlenip belirgin hale gelmesi ülkelerin iç ve dış politikaları arasındaki farkı da ortadan kaldırmaktadır. Bu durum devletleri birbirine daha fazla yakınlaştırır. Bir diğer önemli nokta hiyerarşi eksikliğidir. Eskiden uluslararası gündemin tepe noktasında olan askeri konular ve güvenlik meseleleri bugün devletler açısından pek çok gündemin bir arada değerlendirilme zorunluluğu ile değişime gitmek zorunda kalmıştır. Bugün bir ülkenin kendisini sadece güvenlik meseleleri ve askeri hamleler konularına odaklaması mümkün gözükmemektedir. Gündemin yoğunluğu ve iç-dış politikalar arasındaki makasın kapanması, iletişim kanallarının da artmasının etkisiyle tüm uluslararası diplomasi başlıklarını ülkelerin gündemi haline getirmektedir. Karşılıklı bağımlılığın faydaya yönelik üçüncü çıktısı yine Keohane ve Nye'nin, eskinin çatışma alanlarının güncel durumuna yönelik örnekler olmuştur. Buna göre Fransa ve Almanya İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası pek çok çatışmaya rağmen birbirlerini artık tehdit olarak algılamamaktadır. Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri geçmişteki iki atom bombasına rağmen artık birbirleri için tehdit algısında değillerdir. Bunun gibi örnekler, karşılıklı bağımlılığın askeri güç kullanılma olasılığını azalttığını göstermektedir (Keohane & Nye, 1998: 81-87).

Bu görüşe en büyük itiraz ise neorealist kuramın öncüsü Kenneth Waltz'dan gelmektedir. Karşılıklı bağımlılık yeni gerçekçilerin öncülük ettiği bir grup tarafından marjinal düzeyde bir kuram olmakla eleştirilmiştir. Waltz'a göre karşılıklı bağımlılık gerçek dışı temellere oturmaktadır. Devletlerin ilk önceliği ona göre hala güvenlik politikalarıdır. Yüksek derecede önemli ve düşük derecede önemli (high-low politics) şeklinde tanımlanan politikaların devletler için en önemli kısmının askeri politikalara değinen tarafı (*high*) geçerliliği üzerinde durmaktadır. Her ne kadar klasik realizm eleştirisinde ekonomik güce atıf yapsa da refah ve zenginliği arttırmaya yönelik politikaları (*low*) ikincil olarak görmektedir. Waltz, devletlerin rolünü aza indirmeye yönelik kısma şiddetle karşı çıkar ve uluslararası politikada mevcut uluslararası sistemin gerçekleriyle karşılıklı bağımlılığın uyuşmadığını söyler (Morse, 1972; Gürkaynak & Yalçın, 2009: 78).

Güç literatürü kapsamında değinilmesi gereken kavramlardan biri de hegemonya kavramıdır. Özellikle yumuşak güç bahsinde bu kavram sıkça ifade edilmektedir.

Kavramın daha net anlaşılması için yirminci yüzyıl tarihine daha yakından bakmak faydalı olacaktır. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan düzende ve sonrasında Soğuk Savaş yıllarında çift kutuplu sistemde ABD ve SSCB dışındaki ülkelerin büyük kısmının taraf olmak zorunda olduğunu görmekteyiz. Batı kampı olarak adlandırabileceğimiz Avrupa ülkelerinin ABD önderliğinde savaş sonrası toparlanma dönemi, komünist bloğun SSCB önderliğinde bir araya gelişi, yirminci yüzyılın ortasından itibaren farklı bir siyasi sistemin hâkim olmasını sağlamıştır. Bu yeni sistemde, devletlerin birbiri ile olan ilişkileri değişik parametreler üzerinden okunabilir. Hegemonya, bu parametrelerin hangi şartlar altında ve nasıl hegemonik bir güce dönüştüğü ile ilgilenmektedir.

Hegemonya, Antonio Gramsci'nin düşünceleri temelinde ifade edilebilecek bir kavramdır. Gramsci, kapitalist yapıların demokratik sistemler içerisinde alt sınıfları, onların rızası ile birlikte nasıl istismar ettiği sorusu üzerinde durmuştur. Otoriter rejimlerde üretimi elinde bulunduran elitlerin geri kalanlara karşı her türlü baskı ve zorlamayı yapması mümkünken, demokratik rejimlerde aynısını yapan elit kesimlere karşı alt sınıftaki insanların başkaldırması olağandır. Gramsci, bu başkaldırının olmamasının sebepleri üzerine düşünerek hegemonya kavramını oluşturmuştur (Zahran & Ramos, 2010: 21). Ona göre bir devletin diğeri üzerindeki baskın pozisyonu yalnızca zorla değil, aynı zamanda rızaya yönelik bir girişimdir. Bu rıza sivil toplum tarafından gösterilen rızadır. Sivil toplum, yüzde yüz olmasa da devletten otonom kurumlar oluşturmaktadır. Bu kurumlar Gramsci'ye göre okullar, kiliseler, basın, medya ve başka organizasyonlar olabilir. Sivil toplum, pasif bir teslimiyet karmaşık bir ağ aracılığıyla yayar (Sassoon, 1980: 116). Hegemonya, bu kurumlar vasıtasıyla bir devletin ahlaki, siyasi ve kültürel nüfuzunun toplumun alt katmanlarına yayılmasını sağlamaktadır. Bu yolla kazanılmış hegemonik bir iktidarın sert güç etkenlerini ön planda tutmasına gerek yoktur. Yönetici sınıf zor kullanabileceği araçları elinde tutmakla birlikte aynı zamanda rıza (*consent*) ve onayın meydana getirildiği sivil toplumu da yönlendirmektedir. Bu şekilde ideolojik ve politik hegemonya tesis edilmektedir (Gramsci, 1971).

Nye, yumuşak güç kavramı içerisinde Gramsci'nin fikirlerine de yer vermektedir. Hegemonya, yumuşak güç ile birlikte rıza üzerinden belli bir zümrenin geri kalanlar üzerinde üstünlük kurmasını ve bu üstünlükten memnuniyet duyulmasını ifade etmektedir (Nye, 1990: 32). Nye'nin Gramsci'nin tüm görüşlerini yumuşak güç

içerisine yansıttığı söylenemez ancak fikri temelinde yararlandığı söylenebilir. Nye'e göre bir devlet, diğer devlet üzerinde hakim olma konumunu çıkarları ortak göstererek ve buna karşı tarafı ikna ederek elde eder. Bu bağlamda yumuşak gücün, hegemonyaya giden yolda bir yöntem olduğu söylenebilir. Kültürel hegemoni kavramının bu bağlamda yeri de ayrıca değerlendirilmelidir. Yüksek "ahlak" sahibi batılı beyaz kahramanların Afrika'ya düzenledikleri askeri operasyonların işlendiği filmler bu perspektiften incelendiğinde, doğrunun veya olması gerekenin bu olduğuna dair düşüncenin ısrarla işlendiği görülebilir. Rıza söylemi ile birlikte değerlendirildiğinde zorlayıcı aygıtların yerine bu tip ikna edici araçların kullanımının yumuşak güç ile doğrudan bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür.

2.3.4. Akıllı Güç (*Smart Power*)

Akıllı güç, yumuşak ve sert güçlerin bileşkesinden ortaya çıkan ve Nye (2009) tarafından literatüre kazandırılan bir kavramdır. Yaklaşık yirmi yıldır güç terminolojisinde önemli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında yumuşak güç hamleleri ile anılmaya başlayan ABD'nin George W. Bush yönetimi esnasında Pentagon ve Dünya Ticaret Merkezi saldırıları sonrasında terörizmle savaş kapsamında tüm stratejisini sert güç unsurları üzerine dizayn etmesi ile beraber dünya, farklı bir güç sistemini konuşmaya başlamıştır.

ABD'nin bu sert tutumu, ulusal güvenlik stratejisi ve Ortadoğu'daki dış politikası pek çok ülkede ABD karşıtlığını büyük oranda yükseltmiştir. Aynı dönemde Çin, güncel durumu iyi analiz ederek güç stratejisini daha farklı bir noktada konumlandırmıştır. Başkan Hu Jintao, bu düzende "Çin'in Barışçıl Yükselişi" doktrini kapsamında, Bush'un izlediği politikanın tam tersini uygulayarak önemli temeller atmıştır. Jintao'nun aldığı bu karar önemlidir çünkü Çin, kamuyounda nispeten daha fazla görünür olan askeri hamlelerle bu oyuna dâhil olmak isteseydi, özellikle Afrika ülkeleri gibi örneklerde başarısız olması muhtemeldir. Çin'in "Saldırgan Yükseliş" stratejisi tam da bu sebeple değiştirilmiştir. Yeni söylem, Çin'in en hassas meselesi olan Tayvan sorunu haricinde, dünyanın geri kalan kısmında son derece kullanılabilir bir yapıda tasarlanmıştır. Ancak akıllı gücün doğuşunu yalnızca liderlerin seçimine veya doktrinlerine bağlamak mümkün değildir. İyi veya kötü seçimlerin dışında bu doğuşu ve gelişimi hızlandıran pek çok sebep bulunur.

Uzun vadeli değişimlerin temellerinin hızla atılması ve sonuçların beklenenden hızlı alınması etkenlerden biridir. G-8 ülkelerinin endüstriyel ekonomilerden post-endüstriyel ekonomilere hızlı geçişleri, bilgi teknolojilerinin ulus kapasitelerine doğrudan katkısı, önemli aşamaların kaydedilmesini sağlamıştır. Bu gelişimler hem askeri hem de askeri olmayan alanlarda ülkelerin etkilerinin devasa boyutlara ulaşmasına katkı sunmuştur. Ordular ve silahlar önemli kalmaya devam etmiş ama rolleri büyük ölçüde değişmiştir. Bunu sağlayan da askeri unsurların askeri olmayan unsurlar (yumuşak güç elementleri) ile birleştirilmesidir. Savaş ve mücadele dünyası daha dijital, daha esnek ve iletişim teknolojilerinin devlet gücüne hizmet ettiği bir yöne doğru evrilmiştir. (Arguilla & Ronfeldt, 1999)

Çıkış noktası olduğu için akıllı gücün ABD üzerinden tartışılması beklenen bir durumdur. Akıllı bombalardan akıllı telefonlara kadar geniş bir yelpazede “akılcı” hamleler görebilmekteyiz. Fakat devletlerin daha akıllı hale gelmesi sadece onlara özgü bir durum olarak kalmamaktadır. Devlet dışı aktörlerin de aynı etkiye kavuştuğunu düşünürsek, El-Kaide gibi örgütlerin de bu akılcı devrimlerden yararlandığını görürüz. (Thomas, 2003:112-123)

Açık şekilde denilebilir ki, bu çağda Dünya’daki konumunu geliştirmek isteyen her aktör, yeni stratejiler geliştirmeli ve temellerini “akılcılık” ilkesine göre kurmalıdır. Sadece devletler ve devlet dışı organizasyonlar değil, bunların hedef noktaları olan insanlar, camialar/toplumlar da akılcı stratejiler geliştirmektedirler. Medya ve sosyal medyanın yapısı, yükseköğrenimin farklı ülkelerde yapılması sonucu dış dünyayla temasın yoğunlaşması, insanların kendileri ve toplumları hakkındaki farkındalık seviyesinin artması gibi etkenler, hedef kitlenin yumuşak veya sert güç unsurlarının oyun sahası ve aktörleri olmasını zorlaştırmaktadır. Bu eğitimli yeni nesil, devletlerinden geçmiştekenden daha farklı uygulamalar beklemektedir.

Böyle bir durumda yumuşak güç ile sert gücün doğru zaman ve miktarlarda kullanılması önem kazanacak ve iki gücün birleşimini, uyumunu doğru yapan taraflara avantajlar sağlayacaktır. Kısacası akıllı güç, yumuşak ve sert güç uygulamalarının sentezlenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulusal güvenlik stratejisi ve medeniyetler çatışması gibi tezlerin kapsamındaki dış politika uygulamalarından sonra ABD’deki CSIS (*Center for Strategic and International Studies*) bir komisyon kurmuş ve bu konu ile ilgili bir rapor hazırlamıştır. ‘*A Smarter More Secure America*’ ismiyle hazırlanan bu raporun amacı ABD’nin Dünya

çapındaki otoritesinin sağlamlaştırılmasına yönelik çözümler sunmaktır. Raporda akıllı gücün ne yumuşak ne de sert güç olduğu, onun bu ikisinin uyumlu ve doğru şekilde kullanılması gerekliliği ifade edilmiştir (CSIS, 2007).

Akıllı güç stratejisi öldürülen düşman sayısından çok, kazanılan müttefik sayısı ile ilgilenme üzerine kuruludur. Bu çekicilik ve cazibenin kullanıldığı yumuşak güç uygulamaları ile de olabilir, Afganistan hükümetinin Taliban'la savaşması için ABD ordusunu ülkesine davet ederek sert güç unsurlarının kullanılmasına imkân vermesi gibi de olabilir. Kavramın kilit noktası, ABD'nin sert gücünü dengeleme gerekliliğidir. Dünya liderliğini korumanın yolu bu dengeden geçmektedir. Bu dengeleme Latin Amerika, Asya ve Afrika'da çeşitli akıllı güç uygulamalarını beraberinde getirmiştir. Detaylarına çok fazla girmeden örnek vermek gerekirse ABD'nin Bush yönetiminde başlattığı "*The African Growth and Opportunity Act*", "*Plans for AIDS*", "*Millenium Challenge Corporation*" uygulamaları gösterilebilir. Sözü geçen uygulamalar bir denge içerisinde ABD'nin merkezi konumunu korurken aynı zamanda alıcı ülkeler tarafından gönüllülük teması ile kabul edilmektedir (Hackbarth, 2008).

Akıllı gücü önemli kılan üç farklı madde üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki yumuşak güç ve sert güce göre daha kolay bir tanımlamaya ve kavramsallaşmaya uygun olması, ikincisi uluslararası gelişmeleri açıklama hususunda diğerlerine göre daha önde olması ve kurumsal gerçeklikleri daha net sunabilmesidir. (Wilson, 2008: 110)

2.3.5. Keskin Güç (Sharp Power)

Keskin güç, son dönemde güç literatüründe kendine yavaş yavaş yer bulmaya başlamıştır. Bu çalışmada yer bulmasının sebebi ise, Çin bağlamında anlatılacak yumuşak güç konseptinin içerisinde kullanılabilecek olmasıdır. Rusya ve Çin'in yumuşak güç uygulamalarını farklı açıdan değerlendiren keskin güç, Christopher Walker ve Jessica Ludwig tarafından Foreign Affairs'de yayımlanan bir makalede yer bulmuş, sonrasında Joseph Nye'in kritikleriyle zenginleşmiştir (Walker & Ludwig, 2017). Kavramın yeni olması onun sınırlarını ucu açık bıraksa da ana hatlar itibarıyla otoriter rejimlerin uygulamalarıyla ilgilenmektedir.

Keskin güç en kısa tanımıyla, çeşitli manipülasyon yollarını kullanarak siyasi etki oluşturma olarak tanımlanmaktadır. Çin, değiştirdiği dış politikası ile beraber yumuşak güç başlığına milyarlarca dolar harcamış, buna rağmen yumuşak güç sıralama raporlarında ilk 20'ye girememiştir. Keskin güç mimarları bunun sebebini, demokratik ülkelerde Çin'in otoriter rejim çıkışlı yumuşak güç uygulamalarının başarılı olamaması olarak görmektedirler. Bununla birlikte örneğin Afrika'da her dört kişiden biri Çin'i kendi ülkelerinin gelişimi ve kalkınması için rol model görmektedir (Lekarwe, 2016). Afrika'nın kendine özgü yapısı ile değerlendirildiğinde, bazı baskıcı ve otoriter rejimlerin Çin örneğini gereğinden fazla yüceltmesi, yönetim anlayışları arasındaki benzerlikle açıklanabilir.

Çin, değişim programları, kültürel aktiviteler, eğitim projeleri, dil enstitüleri, medya girişimleri gibi atılımlarla nüfuzunu artırma yoluna giderken, Rusya siyasi enstitüler, medya ve sosyal medya yapılanmaları ile aynı etkiyi yapmaya çalışmıştır. Demokratik rejimlerle yönetilen ülkelerde bu aktiviteler herhangi bir kısıtlama ile karşılaşmadan uygulama alanı bulmuştur. Dışarıda bu faaliyetleri sürdüren iki ülke evde ise tam tersine bir yönde giderek, dışarıdan gelebilecek siyasi ve kültürel etkilere karşı bariyerler koymuşlardır. Hedefledikleri nokta, tüm dünyayı kendi otoriter sistemlerine ikna edemeyeceklerine göre, demokrasiyi daha az çekici bir hale getirmektir (Walker & Ludwig, 2017).

Çin, büyüyen ekonomisi ile dünyada etkili hale gelmesinden sonra kendi sınırları içerisinde Komünist Parti (CCP) karşıtı herhangi bir söylemin bastırılması için tüm gücünü kullanmaktadır. "Natural Endowment for Democracy's International Forum of Democratic Studies"nin partnerleri aracılığı ile dört ülkede yaptığı analizler, Çin ve Rusya'nın uyguladığı yumuşak güç politikalarını masaya yatırmıştır. Ulaşılan sonuç, otoriter rejimlerin uyguladığı yumuşak güç politikaları denildiğinde aslında zorlayıcı keskin güç uygulamalarının anlaşılması gerektiğidir. Rapora göre otoriter ülkeler kamu diplomasisi politikalarında oldukça zayıftır. Bunun yerine sansür ve bilginin kontrolü, tercih edilen yumuşak güç olarak yer almaktadır.

Keskin güç, askeri uygulamalar içermeyen tüm güç çeşitlerini yumuşak güç olarak tanımlandığı gerçeğini sarsacak şekilde ortaya çıkmıştır. Çünkü teknikleri itibarıyla sert güç unsurlarını barındırmamakta fakat gerçekten yumuşak güç kapsamında da değerlendirilmemektedir. Otoriter rejimlerin yumuşak güç uygulamalarını direkt olarak keskin güç olarak algılanması gerekliliğine inananların temel noktası da

budur. Bu bakış açısına göre otoriter rejimli ülkelerin yumuşak güç tanımında olduğu gibi, çekicilik veya cazibe ile kalpleri kazanma gibi bir amacı yoktur. Onların amaçları, hedef kitleye ulaşacak bilgiyi manipüle etme ya da “zehirleme” yöntemiyle istedikleri imajı kabul ettirmektir (Orttung & Walker, 2014). Demokratik ülkelerdeki keskin güç uygulamalarının önemli avantajı, tespit edilmesinin kolay olmaması ve hedef ülkeler bu uygulamaları tespit edene dek projelerin hedefe ulaşabilme ihtimalidir.

Dünya 2008 yılını küresel ekonomik krizle mücadele ile geçirmiştir. Aynı yıl Çin için dışarıya açılıma stratejisinin elinde bulundurduğu kapitalle gerçekleştirmek için fırsat yılı olmuştur. Pek çok bölgeye yönelik yeni politikalar üreten Çin, Latin Amerika ve Karayipler için de bir “White paper” yayınlamıştır (Full text of China's Policy Paper on Latin America and the Caribbean, 2016). 2016 yılında yayınlanan ikinci belgeyle birlikte Peru’yu ziyaret eden Başkan Xi Jinping, değişim programları, kültürel faaliyetler ve medyada işbirliği gibi pek çok alanda fırsat açıklamaları yapmıştır (Ellis, 2016). Nitekim söylemler çok geçmeden faaliyete de geçmiş ve Arjantin, Peru gibi Latin ülkelerinde projeler başlatılmıştır. Bir süre sonra Arjantin’deki gazetelerde, Peru’daki televizyonlarda Çin ile ilgili belgeseller ve makaleler başlamış ve ilginç şekilde bu belgeseller ve makaleler Çin rejiminin propaganda aletlerine dönüşmüştür. Çin devleti tarafından fonlanan medya değişim ve eğitim programlarında, Latin medya çalışanlarının bir süre sonra otoriter rejime karşı destekleyici görüşleri ifade ettiği tespit edilmiştir (Walker & Ludwig, 2017).

Aynı şekilde Latin Amerika üniversitelerinde Çin devlet destekli burslar ile yapılan işbirlikleri, akademik camianın gücünü kullanarak kamuoyunda olumlu bir hava oluşturmayı hedeflemektedir. Konfüçyüs Enstitüleri ile yapılan ortaklıklarda da bazı etkileri gözükmektedir. Varşova Üniversitesi’nde açılan altıncı Konfüçyüs Enstitüsü’nün açılışı öğrenciler tarafından özgür üniversitenin kısıtlanması kaygıları ile protesto edilmiştir. Konfüçyüs Enstitüleri ile ilgili diğer bir iddia da müfredatlarında Komünist Parti politikaları doğrultusunda Çin’de yaşayan azınlıkların ya da sınır meselelerinin olandan farklı şekilde aktarılmasıdır. Slovakya örneğinde Dalai Lama’nın Slovak devlet başkanını ziyareti sonrası (2016), Slovak Teknoloji Üniversitesi’ndeki Enstitü yardımıyla, Tibet ile alakalı sınır sorunlarını anlatan “Çin Hikayeleri Çin Tibeti” adlı sergi açılmıştır (Woebom, 2017).

Rusların Slav ülkelerinde Avrupa etkisini azaltmak amacıyla yaptığı uygulamalarda da aynı taktik görülebilir. Örneğin Slovakya’da ortak Slav kökleri üzerinden AB karşıtı hava oluşturmaya çalışırken, Polonya’da geleneksel değerlere atıf yaparak aynı etkiyi oluşturmak istenebilir.

Araştırmalara göre Çin Hükümeti keskin güç uygulamalarında demokratik siyasi kurumlar olmadan da tek parti rejimiyle ekonomik gelişmenin mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Yunanistan örneğinde olduğu gibi, iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin büyümesi, bir süre sonra Çin’e avantaj olarak dönmüştür. Üstelik bu avantaj özellikle insan hakları konularında yaşanmıştır. Örneğin Haziran 2017’de, Avrupa Birliği’nin Çin’in insan hakları konusunda kınaması girişimi Yunanistan’ın vetosu ile karşılaşmıştır.

Bugün gelinen durumda, keskin gücün fazlaca konuşulur duruma gelmesinin en önemli sebebi kuşkusuz yumuşak gücün de dünyada büyük bir önem kazanmasıdır. Burada sorulacak soru ise, keskin gücün ortaya çıkmasının sebebi otoriter rejimlerin yumuşak güç uygulamalarındaki başarısı mı, yoksa Çin ve Rusya’nın diğer ülkelerle aynı yöntemleri uygulamasına rağmen Batı tarafından oluşturulan ‘onların otoriter yumuşak gücü’, ‘bizim demokratik yumuşak gücümüz’ ayrımı mıdır? Bu hususta özellikle Çin’in Afrika’daki faaliyetleri üzerinden yanıt aramak gerekirse her iki etkenin de payı olduğu söylenebilir. Çin, başka ülkelerin içişlerine müdahale etmeme ilkesi ve yardım ile yatırımlarında demokrasi kriteri aramaması sebebiyle daha rahat hareket edebilmektedir. Bu durum, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“ÜÇÜNCÜ DÜNYA” LİDERLİĞİNE GİDEN YOLDA ÇİN

Çin Halk Cumhuriyeti, 1949 yılındaki kuruluşunun üzerinden on yıl geçmesinin ardından “Üçüncü Dünya” olarak ifade edilen ve dönemin kapitalist ve komünist kampları dışında kalan az gelişmiş ülkelerin liderliğine yükselmiştir. Altmışlarda Afrika ülkelerinin bağımsızlık mücadelelerine verdiği destekle sempati kazanan Çin’in dış politika hamleleri ve Afrika politikası bu bölümde değerlendirilecektir.

3.1. Dünden Bugüne Çin Dış Politikası

Çin Halk Cumhuriyeti¹ kuruluşundan itibaren itibarlı ve güçlü bir ülke olmanın yollarını aramıştır. 1949’dan itibaren Çin Komünist Partisi’nin çabaları, özellikle dış politika alanında hep bu yönde olmuştur. Çin toplumu, imparatorluk çağı boyunca dünyanın en önemli güçlerinden birine duyduğu aidiyet ile gururlanmıştır. On sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllarda Avrupa’da yeni buluşların ortaya çıkışı ve sermaye birikimi Sanayi Devrimi’n ortaya çıkarmış ve Çin’in Avrupa ile arasındaki makas açılmıştır.

1839-1842 yılları arasında yaşanan Afyon Savaşları’nda İngiltere’den alınan ağır mağlubiyet ve 1894’teki Japon yenilgisi Çin’in uzun yıllar süren Asya’nın merkezi gücü olma özelliğini bitirmiştir. Halk, farklı devletlerin bölgeyi hâkimiyet altına aldığı dönemleri “aşağılanma yüzyılı” (*century of humiliation*) olarak tanımlamaktadır (Weismann, 2015: 152). Böyle bir psikolojik durumun toplumdaki yansımalarının yanında, devlette ve bürokraside oluşturduğu izler çok daha kalıcıdır. Bu izler Çin’in dış politikasına uzun süre yön vermiştir. Bugün bir yandan dünyanın büyük güçlerinden biri olma noktasındaki Çin, geçmişten miras olarak aldığı bu yönüyle diğer yandan kendini güvensiz hissetmektedir. Bu güvensizlik, dışarıdan gelen tehditlere karşı baskı altında hissetmeyi doğurmaktadır. Akademisyenlerin, sivil toplumun, politika yapıcıların üzerine düşündüğü meselelerin başında bu

---

¹ Bundan sonraki kısımlarda Çin Halk Cumhuriyeti Çin olarak, Çin Cumhuriyeti ise Tayvan olarak ifade edilecektir.

baskının tetiklediği kimlik meselesi gelmektedir. Çin milliyetçiliğinin çıkış noktası da burasıdır. Çin tarih kitaplarında aşağılanma yüzyılı, dünyanın merkezi olan bir ülkenin Asya'nın hasta adamına dönmesi olarak anlatılmakta ve bu durumun tersine çevrilmesi hususundaki en önemli olgunun 1949'daki komünist devrim olduğu vurgulanmaktadır (Callahan, 2004: 202).

Öz-üstünlük ve öz-aşağılık (*self-superiority/self-inferiority*) ikileminde siyasi ve ekonomik gelişimini sürdüren Çin, bugün katlanmış gelişim hızı en yüksek ülkelerin başında gelirken aynı zamanda küresel bir güç halini almıştır (Wei & Yu, 2011). Çin'in aynı zamanda Asya'da bölgesel bir güç rolü olma hedefi ve liderlik iddiası bulunmaktadır. Bu farklı etkenler ona farklı müttefiklik ilişkileri getirmektedir. Gelişen bir ülke olarak, kat ettiği deneyimleri daha az gelişmiş ülkelere aktararak onlarla ilişki kurmaktadır. Böyle bir ortamda, Soğuk Savaş döneminden beri Çin'in NATO ve Varşova Pakti'na üye olmayan bağlantısız müttefiklerin lideri olduğu söylenebilir. Yugoslavya, Hindistan, Mısır, Endonezya gibi ülkeler dönemin bağlantısızlar hareketinin öne çıkan üyeleridir (Williams, 1987: 51).

3.2. Çin Dış Politikasının Genel Prensipleri

Çin dış politikası 1954 yılında Hindistan ile yaşanan Tibet gerilimi sonrasında “Barış İçinde Beraber Yaşama” sloganı altındaki beş prensibe dayanmaktadır. Zaman içerisinde bu slogan, “Barışçıl Yükseliş”, “Barışçıl Gelişim”, “Armonik Dünya” şekillerinde de ifade edilmiştir. Bu prensiplerden ilki karşılıklı olarak sınırların bütünlüğüne ve egemenlik haklarına saygıdır. Diğerleri karşılıklı saldırmazlık, başka ülkelerin uluslararası meselelerine müdahale etmeme, eşitlik ve karşılıklı fayda, sonuncusu da barış içinde bir arada var olmadır (Brown, 2017: 14). Tüm bu ilkeler, özellikle komşularla iyi geçinme politikası üzerine dizayn edilmiştir. Bununla beraber Çin'in dış politikasında en fazla eleştirilen konu, bölge ülkelerine gösterilen iyi komşuluk politikasının Tayvan, Tibet ve Sincan gibi meselelerde yerini daha saldırgan bir tutuma bırakmasıdır. Aslında beş ilkenin ortaya çıkmasının amacı 1949 yılında kurulan yeni Halk Cumhuriyeti'nin özellikle kendi bölgesinde bir tehdit olmayacağını vurgulama çabasıdır. Çin'in kuruluş ilkeleri olarak tanımlanan üç hedefi bulunmaktadır. Bunlardan biri içeride siyasi istikrarlı ortamı korumak, diğeri egemenlik ve sınır ihlalleri karşısında güçlü durmak ve ulusal birlik, sonuncusu ise

kalıcı ekonomik ve sosyal gelişimdir (Jakobson, 2013:4). Dış politika ilkelerinin de bu hedefler doğrultusunda belirlendiğini görmekteyiz. Bu bağlamda geleneksel olarak dış politika hedeflerinin iç politikanın bir uzantısı olduğu söylenebilir (Vyas, 2019: 80).

İlk hedefin iç siyasi stabilizasyon olması sürpriz değildir çünkü Çin Komünist Partisi'nin iktidarı ve düzenin sürmesi, Çin'in varoluşu ile aynı görülmektedir. Bu sebeple herhangi bir iktidar değişikliği doğrudan düzeni değiştireceğinden dolayı içeride siyasi istikrar hedefi son derece önemlidir. Hedeflerden bir diğeri olan ulusal birliğin sağlanması, ülkenin daha güçlü bir seviyeye ulaşmada kilit noktalardan biri olarak görülmektedir. Ulusal birlik tüm Çin'in anavatan olarak tanımladığı ve içerisine Tayvan, Makao ve Hong Kong'un da dâhil edildiği alanı kapsamaktadır. Hong Kong ve Makao ile sağlanan birliğin tek eksiğinin Tayvan olarak kalması dikkatleri bu yöne çekmektedir. Sonuncu hedef olan kalıcı ekonomik gelişim ise Deng dönemi ve sonrasında en önemli hedef haline gelecektir. Dış politikanın inşası hususunda en temel noktanın sosyalist tek parti rejiminin korunması olması Çin'in iki faktöre odaklanmasını beraberinde getirmektedir. Bunlardan birincisi içeride ekonomik büyümenin sürmesi diğeri de milliyetçiliktir. Bu ikisi arasında doğrudan bir bağlantı olduğu söylenebilir. Eğer ekonomik gelişim ve büyüme sürerse bu Çin halkının Güney Çin Denizi ya da Tayvan konularında daha saldırgan politikaları onaylamasını sağlayabilir. Tam tersi bir durumda, ekonomik gelişimin durması ile halkın ilk eleştirisi sisteme ve yöneticilere olacak, bu durum da Çin'in Tayvan ve diğer adalarla alakalı mevzularda yeteri kadar odaklanamamasını beraberinde getirecektir (Weissmann, 2015: 156).

3.2.1. Çin Dış Politikasında Karar Alma Süreci

Çin dış politikasındaki karar alma sürecine yakından baktığımızda farklı kurumların etkilerini görebilmekteyiz. Bunlar, Çin Komünist Partisi, Devlet Konseyi ve Halkın Özgürlük Ordusu'dur (People's Liberation Army) (Jakobson & Knox, 2010: 4-16).

Çin Komünist Partisi'nin bariz üstünlüğü ve hükümet temsilini içeren konseyin dışında Halkın Özgürlük Ordusu, özellikle milli savunma stratejileri ve askeri alanlarda sürece dâhil olmaktadır. Daha derin bir inceleme yapıldığında Çin dış

politikasının oluşturulma döngüsünde beş farklı katmanın etkisinin olduğu görülmektedir. Bunlar, kıdemli liderler, bakanlıklar, istihbarat kurumları, yerel tüzel kişiler ve toplumdur. Bu etkenlerden yalnızca ilk ikisi kararları doğrudan belirleyebilmektedir. İlk katman, partinin en üst mekanizması ve politbüroyu kapsamaktadır. Ancak dış politika politbüronun rutin işlerinin yanında çok daha az yoğunlukta ilgilendiği bir konudur. İkinci katmandaki bakanlıklar ifadesinin çoğul kullanılmasının sebebi dış politika karar sürecinde Dışişleri Bakanlığı'nın yanı sıra Ticaret Bakanlığı'nın da önemli bir etkisinin olmasındandır.

Üçüncü katman olan, istihbarat organları yalnızca resmi istihbaratı kapsamaz. Aynı zamanda Çin Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü, PLA Askeri Bilimler Akademisi, Merkez Stratejik Çalışmalar Enstitüsü, Pekin, Şingua ve Çin Uluslararası İlişkiler Üniversitesi gibi farklı kurumları da kapsamaktadır. Bu kurumlar bakanlık seviyesindeki makamlara bilgi, tavsiye ve istihbari raporlar sunarak katkı vermektedirler. Yurtdışında devlet destekli faaliyetleri yürüten ticari yapılar dış politikanın diğer bir unsurudur. Genellikle otonom karar vericiler olarak tanımlanan bu grubun dış politikanın gerçek bir aktörü olup olmadıkları konusunda tartışma devam etmektedir. Bununla beraber bu şirketlerin² yumuşak güç unsuru olarak dış politika üzerinde etkisi bulunmaktadır. Son katman olan toplum, özellikle düşünce kuruluşlarında fikir veren, medya ve internet sektörlerinde etki oluşturan kesimden oluşarak Çin dış politikasının aktörleri olmaktadır (Shambaugh, 2013: 50).

Bugüne kadar Batı ile en fazla karşılaştırmanın ekonomi başlığında olması aslında Çin dış politika süreci hakkında bilgilerin çok fazla öne çıkmamasının nedenidir. Boşlukların dikey şekilde aralıksız doldurulduğu bu sistem, halka yeterince kapalı olmakla birlikte Çin Komünist Partisi ve hükümet organları arasındaki siyasi yarış gözler önüne serer. Böyle bir sistemde kişisel bağlantı ve güçlerin büyük bir öneme sahip olduğu ve politikaların gayri resmî kanallardan işletilebileceği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Çin'deki siyaset, Leninist biçimde örgütlenmiş dikey bir yapı içerisinde, sonu gelmeyen bürokratik ve siyasi pazarlıklar şeklinde tanımlanmaktadır (Shambaugh, 2002: 36).

---

² Afrika'da çalışan Çin menşeli şirketlerin bir kısmı doğrudan devlet kurumları, diğer kısmı ise devlet destekli özel girişimlerdir. Bu durum, kıtada Çin devletinden habersiz proje, ticaret veya farklı bir alanda iş yapmayı engellemektedir.

3.3. Mao Dönemi Dış Politikası 1949-1976

Çin dış politikası, Halk Cumhuriyeti'nin 1949'daki kuruluşundan bugüne kadar farklı dönemlerde farklı eğilimler içermiştir. Kuruluşunun hemen ardından Soğuk Savaş kutuplaşmasının içerisinde kendisini Sovyetler tarafında konumlandırmış fakat Kruşçev'in SSCB lideri olması sonrasında Sovyetlerin iç yapısındaki değişimlere odaklanarak uzaklaşmıştır. Ancak Çin Halk Cumhuriyeti tarihindeki en önemli dış politika hamlesinin BM'ye kabul edilmesi olduğu söylenebilir. Bu süreç, onu daha güçlü bir aktör olarak dünya sistemine dâhil etmiştir. Sonrasında Güvenlik Konseyi (BMGK) üyeliği ile kazanacağı veto yetkisi, onun gücünü daha farklı bir boyuta taşımıştır. Çin'in BM'deki gücü Afrika ülkelerinin sayısal gücünü de yanına almasıyla katlanmıştır. Çoğunluğu despot yönetim anlayışının etkisinde olan Afrika ülkeleri, kendileri gibi bir yönetim anlayışı içerisinde olan Çin'i, özellikle Batı kampına karşı alınan kararlarda desteklemektedir. Aynı şekilde Çin de Afrika ülkelerini özellikle ambargo ve yaptırım tehlikelerinden kurtarmaktadır.³ ABD ile yaşanan yakınlaşmanın ardından SSCB'nin yıkılması ile de hızlanan ekonomik reformlar, Çin'i doksanların başından bugüne kadar gelen süreçte farklı bir yerde konumlandırmıştır.

Çin Cumhuriyeti⁴ dönemindeki sıkı ABD müttefikliği, komünistlerin iç savaşta galip gelmesi ve Çin Komünist Partisi'nin idareyi ele alması ile bitmiştir. SSCB'nin, Çin gibi büyük bir alanın komünist idareye girmesi konusundaki sevinci, Çin'in Kore savaşındaki tutumu ile pekişmiştir. Nitekim ülkenin başındaki Mao Zedong, Amerikan karşıtlığı konusundaki tavrı ile SSCB'yi memnun etmiştir. 16 Aralık 1949'da Mao, tren yolculuğu sonrasında Moskova'ya varmış ve burada görüşmelerde bulunmuştur (Wingrove, 2007: 315). Çin'in dış politika ilkeleri açıklanırken maddelerden birisi olan eşitlik ve karşılıklı fayda, dönemin komünist-kapitalist kutuplaşmasının içerisinde, başını ABD'nin çektiği emperyalistlere karşı

³ Sudan ve Zimbabve, insan hakları ve soykırım gibi suçlamalarda BMGK tarafından yaptırımlara tabi tutulacakken veto hakkını kullanan Çin bu ülkeleri ekonomik olarak köşeye sıkışmaktan kurtarmıştır. Çin'in 1971 yılındaki oylamada Güvenlik Konseyi'ne seçilirken Afrika ülkelerinin büyük çoğunluğu lehte oy kullanmıştır.

⁴ Burada Çin Halk Cumhuriyeti kurulmadan önceki devleti tanımlama amacıyla kullanılmıştır.

olan tüm komünist hükümetlerin ve SSCB'nin destekçisi olmayı ifade etmektedir. 14 Şubat 1950'de, SSCB ile Çin arasında imzalan Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması bu yönde bir adım olmuştur (Heinzig, 2004: 364).

Mao, özellikle Tayvan meselesi ile mücadele etmiş, İnkılap Partisi'nin⁵ (Tayvan) temsil yetkisi olmadığı konusunda uluslararası kamuoyu oluşturma çabasına girmiştir. Dış politika alanında tek odak noktasının bu olduğunu söylemek yanlış olmaz çünkü odaklandığı diğer iki mesele, komünist rejimin sürdürülmesinin önündeki engellerin kaldırılması ve kendi kendine yeterlilik politikası aslında iç politika hamleleridir. Mao'nun, Tayvan'ın Çin'in uzun iç savaşının son mücadele sahası olarak görmesi, Tayvan'daki rejim karşıtlarının devrilmesi gerektiğini düşünmesi, bu hamleleri anlaşılır kılmaktadır (Cooper J. F., 2020). Mao'nun dış politika hususunda en büyük odak noktası Tayvan'ın uluslararası camiadaki durumu, Çin'in diğer ülkelerle ilişkilerini belirleyici bir faktör olmuştur. Tayvan'ı tanıma doğrudan diplomatik kriz anlamına gelmekle birlikte, özellikle Afrika'da çok yoğun bir propaganda savaşı yaşanmaktadır. Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi Çin, Tayvan ile ticari ilişkiler kuran veya altyapı projeleri uygulayan Afrika ülkelerine rakibinin sunduğundan daha iyi şartlar sunmakta ve bunu Tayvan'la tüm ilişkileri kesme şartına bağlamaktadır. Burkina Faso ve Swaziland (eSwatini Krallığı) bu ikili yarışın en fazla yaşandığı bölgeler olmuştur. Bu rekabet farklı bölgelerde hızla sürmektedir. Tayvan kıtadaki sosyalist ülkeler dışında önemli bir üstünlüğe sahip olmuşsa da Çin'in özellikle doksanların ortalarındaki atağı ile bu durum tersine dönmüştür. Afrika ülkeleri de bu rekabeti lehlerine kullanmak için çabalamaktadırlar. Pek çok ülke, Çin ve Tayvan arasındaki rekabeti farklı zamanlarda birbirlerine karşı kullanmışlardır. Hatta diplomatik anlamda tanınma meselesinde bile iki taraf arasında gidip gelen ülkeler çoğunlukla ekonomik kazanç elde etmişlerdir.

Mao döneminin en önemli noktalarından biri, yine bugünün Çin imajına doğrudan etkisini sürdüren Bandung Konferansı'ndaki tutumudur. Dünya nüfusunun yarıdan fazlasının yaşadığı ülkelerin temsilcilerinin katıldığı Endonezya'daki bu konferans, SSCB destekçisi olan Mao'nun, Soğuk Savaş'ın ABD ya da SSCB tarafında olmayan "Üçüncü Dünya"da etkisini arttırmasının vesilesi olmuştur. Çeşitli bölgelerdeki

---

⁵ İnkılap Partisi, 1949 yılında komünistlerin ülkeye hâkim olması ve Halk Cumhuriyeti'nin kurulması ile beraber çalışmalarını Tayvan'da sürdüren partidir.

özgürlük savaşlarını destekleyen Çin'in barış içinde beraber yaşama ilkesinin etkisi, sömürge olmaktan yeni kurtulan ve yeni bağımlılıklara hayır diyen ülkeler üzerinde hissedilmiştir. Konferansın belli noktalarında SSCB'nin tutumu, ABD emperyalizmine benzetilse de Çin bu tartışmaları farklı yöne çekmeyi başarmıştır. Kendi bölgesi içerisinde komşuları ile çatışmalarını paspasın altına süpüren Mao, bugün Çin'in Afrika kıtasındaki ev sahipleri tarafından ayrıcalıklı karşılanmasına büyük etki etmiştir. 1955 yılındaki konferansın sonuç bildirgesindeki maddelerin bir kısmı, Çin'in dış politikasında kabullenilen maddelerdir (Asia-Africa speak from Bandung, 1955). Bu durum, bugün Çin'e hala "Üçüncü Dünya" diye adlandırılan kesimin lideri olduğu iddiasını kazandırmaktadır.

Mao'nun düşüncelerinde ilk dünya çoğunluğu beyaz olan, kapitalist sistemin devamının sağlanması için mücadele eden ülkeler, ikinci dünya, bu ülkelerin tam karşısında konumlanan sosyalist ülkelerdir. Üçüncü dünya ise bugüne dek kapitalizmin ağır şartları ve sömürge yönetimleri altında ezilenlerdir (Churchill, 2009: 35). Mao'nun Çin'i, Sovyet ve Amerikan kutuplarından farklı olarak üçüncü bir yol olarak sunması önemlidir. Çünkü SSCB Kruşçev döneminde özeleştiriyi yapmaya başladığında Mao'nun eline SSCB'yi açıktan eleştirme hususunda güçlü bir koz geçecektir. Stalin eleştirisinin artmasını Sovyetlerin sosyalizme ihaneti olarak değerlendiren Çin ile Kruşçev arasındaki fikirsel çatışma büyümüştür (Ebrey & Walthall, 2013: 483). Revizyonist politikaların ABD'nin işini kolaylaştırdığını savunan Mao, artık sahneye farklı bir aktör olarak çıkma fırsatını yakalamıştır. Öyle ki, Kültür Devrimi'ni bile Sovyet stilineki revizyonistlerden kurtulma hamlesi olarak niteleyecektir (Chang & Halliday, 2005: 51). Özellikle bu dönemle birlikte Çin dış politikasında "Üçüncü Dünya" yaklaşımını daha belirgin şekilde görmek mümkündür.

3.3.1 Üçüncü Dünya Kavramı

"Üçüncü Dünya" sözlükte iki farklı anlamla tanımlanmaktadır. Bunlardan ilki, Afrika ve Asya'da bulunan, Komünist ve Komünist olmayan kutuplara dâhil olmayan ve gelişmemiş ülkeleri ifade eden anlamdır. İkincisi ise "Üçüncü Dünya" ülkelerinde yaşamayan fakat etnik kimlikleri, ideolojileri veya dezavantajlı durumları ile o gruptaki ülkelerle birlikte anılan insanları tanımlamaktadır (Funk-Wagnalls,

1971). Walter Laqueur ise bu tanımlamayı Batı ve Komünist güç bloklarının aksine Latin Amerika'da ayakları üzerinde durmaya çalışan ve Afrika'da bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkeler için kullanmıştır. Laqueur'a göre bu ülkeleri aynı kategoriye toplayan üç farklı etken bulunmaktadır. İlki bu gruba dâhil edilen ülkelerin tamamının emperyalist güçlere karşı duyduğu öfke ve kindir. Bu kin Latin Amerika, Afrika ve Asya ülkelerini birlikte hareket etmeye itici bir özelliktir. İkinci etken, bu gruptaki ülkelerin gelişmemiş ekonomilere sahip olmalarıdır. Avrupa, ABD, Japonya gibi endüstriyel ekonomiler ile karşılaştırıldığında aradaki fark açık şekilde görülmektedir. Asya, Latin Amerika ve Afrika'da hızlı artan nüfus ve buna karşın aynı hızla gelişmeyen standartlar Üçüncü Dünya ülkelerinin diğerleri ile arasındaki farkın açılmasını beraberinde getirmektedir. Üçüncü etken ise bu gruptaki ülkelerdeki bilgisizlik seviyesinin fazlalığının, Batı merkezli okumuş elit bir kesimi öne çıkarmasıdır. Bu küçük elit kesim ise özellikle siyasi alanda Batı merkezli düşünceleri ile aktif olmaktadır (Laqueur, 1971: 497; Green B. W., 1980: 26).

Üçüncü Dünya kavramının yukarıdaki anlamlardaki kullanımı Fransa'da ortaya çıkmıştır. 1789'daki devrim öncesinde Fransa'da halk üç farklı sosyal sınıftan oluşmaktaydı. Birinci sınıfta din adamları, ikinci sınıfta soylular bulunmaktaydı. Bu iki grup siyasi ve toplumsal kararlarda söz sahibi iken, üçüncü sınıfta bulunan burjuvazinin herhangi bir etkisi bulunmamaktaydı. On sekizinci yüzyılda "Üçüncü Sınıf" (Tiers Etat) devrimci bir slogan haline geldi. 1789 devrimi ile birlikte siyasi güç küçük bir oligarşiden üçüncü sınıfa doğru kaymış oldu. Terimi 1952'de ilk kez kullanan Alfred Sauvy,⁶ İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da oluşan durumu Fransız Devrimi'ndeki üçüncü sınıfa benzerek "Üçüncü Dünya" (Tiers Monde) kavramını ortaya koymuştur (Isbister, 2003: 15). Frantz Fanon (2006), Jean Paul Sartre gibi düşünürlerin yazılarında da kullandığı terim, özellikle Batı ülkelerindeki sol ve entelektüel kesimde popüler olmuştur.

1955 yılının Nisan ayında Endonezya'nın Java adasındaki Bandung Konferansı, Columbo Güçleri⁷ olarak adlandırılan Asya ülkelerinin girişimi ile düzenlenmiştir.

---

⁶ Ulusal Demografi Çalışmaları Enstitüsü Direktörü

⁷ Bandung düzenlenmeden bir yıl önce, Asya ülkeleri bugünkü Sri Lanka sınırları içerisindeki Columbo'da bir araya gelmiş ve ortaya birlikteliklerini vurgulayan Columbo Güçleri kavramı çıkmıştır.

Bu konferans Asya ve Afrika'dan ülkeleri bir araya toplayan en büyük girişimlerden biridir. Konferanstan bir yıl önce yaşanan Tibet'teki hâkimiyete dair anlaşmazlık ve Hindistan ile Çin arasında gerilen ortam, Bandung'un gerçekleştirilme sebeplerinden biri olmuştur. Bu anlaşmazlık çözüldükten sonra, Columbo Konferansı'nda beş prensip ortaya çıkmıştır. Bunlar ülkelerin sınırlarına karşılıklı saygı, saldırıdan kaçınma, birbirlerinin iç meselelerine müdahale etmeme, eşitlik ve karşılıklı çıkarların gözetilmesi ile barışçıl varoluş ve ekonomik işbirliğidir.⁸ Bu prensiplerin de tartışıldığı Bandung Konferansı'nda komünizm karşıtı ülkeler, Sovyet yayılcılığına karşı kolektif savunma prensibini de eklemiştir. Böylece hem kapitalist ABD hem de komünist SSCB'ye karşı kendilerini farklı bir grup olarak tanımlayan Bağlantısızlar grubu oluşmuştur (Green B. W., 1980: 26).

Konferansın bitişinden yaklaşık beş yıl sonra Afrika'da bağımsızlık hareketleri yoğunlaştığında ve sömürülen ülkeleri birer birer bağımsızlıklarını kazanmaya başladığında kavramın sahası da genişlemiştir. Yeni bağımsız ülkeler kendi ayakları üzerinde durmaya çalışırken bağlantısızlar hareketi de genişlemiştir. Kamerun, Senegal, Nijerya, Tanzanya, Kenya gibi ülkeler altmışlı yıllarda bağımsızlığını kazandığında “Üçüncü Dünya” sınırlarını Afrika kıtasında genişletmeye devam ediyordu. Soğuk Savaş'ın devamı esnasında “Üçüncü Dünya”, Amerikan veya Sovyet tarafına dâhil olmayan ve aynı zamanda nükleer silahı bulunmayan ve bağlantısızlar grubu olarak tanımlanan ülkeler için kullanılmıştır (Krause, 1998: 128). Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte ise, az gelişmiş ve ekonomik anlamda iyi durumda olmayan ülkeler için kullanılan bir kavrama dönüşmüştür. 2000'li yılların başlangıcı ile birlikte “Üçüncü Dünya” olarak tanımlanan bazı ülkelerin⁹ ekonomik anlamda gösterdiği gelişme bu ortak özelliğin de farklılaşmasına sebep olmuştur.

Mao Zedong “Üçüncü Dünya”yı, ilk kez Şubat 1974'te yılında kullanmıştır. Ona göre o günün iki süper gücü olan ABD ve SSCB bir dünya, Asya'daki en büyük rakibi ile olan Japonya ile Avrupa farklı bir dünya, gelişmekte olan ve diğer iki

---

⁸ Bu prensipler ileride Çin'in dış politika ilkeleri olacaktır.

⁹ Brezilya, Hindistan, Çin gibi BRICS ülkeleri ve Afrika'da Etiyopya, Güney Afrika Cumhuriyeti gibi ülkeler gösterdikleri gelişme ile Üçüncü Dünya kavramının ekonomik temellerinde değişmeye neden olmuştur.

dünyaya ait olmayan Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri ise başka bir dünyadır. Aynı yılın Nisan ayında, Mao'dan sonra Çin'in lideri olan Deng Xiaoping, bu kez aynı tanımlamayı BM Genel Kurulu'nda yapmıştır. Çin'i geliştirmekte olan sosyalist bir ülke olarak üçüncü dünya içerisinde zikreden Deng, aynı zamanda ülkesinin geçmişte bir süper güç olmadığını ve gelecekte de böyle bir şeyin olmayacağını söylemiştir (MFAPRC, tarihsiz). Çin bu tezini özellikle mevcut durumdan memnun olmayan büyük ve güçlü ülkelerle ittifaklar kurma amacıyla kullanmaktadır. Nitekim BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika Cumhuriyeti) böyle bir ittifak girişiminin sonucudur. Çin'in uluslararası kurumlarda ve aynı zamanda BMGK (UNSC) daimi üyeliği ve G-20 ülkeleri arasındaki sağlam yeri büyük bir ayrıcalık olarak görülmelidir. Bölgesel bir güç olması yalnızca kendisinin dış politikasını yönlendirmemekte, komşularının dış politikasındaki kilit nokta olmayı da beraberinde getirmektedir. Çin'in bir diğer önemi diğer ülkelere “demokratik uluslararası düzen” vaat etmesidir. Bu terim günümüzde ABD'nin uluslararası düzendeki yerini ve gücünü tartışmaya açan bir vaattir. Demokratik uluslararası düzen terimi burada “Pax Americana”ya alternatif oluşturması ve tek taraflı hegemonyaya son verme olarak kullanılmaktadır (Shaun, 2009: 825). Ayrıca ileride değinilecek olan “Beijing Consensus” (Pekin Uzlaşısı) bir kalkınma modeli alternatifini olarak öne çıkarılmaktadır.

3.4. Çin- SSCB İlişkilerinin Bozulması

Kruşçev'in 1956'daki Stalin eleştirisi, önceki bölümde anlatıldığı gibi ilişkileri geren ilk adım olmuştur. Sonrasında Mao'nun politikalarının radikal bir hal alması ilişkilerin boyutunu daha kötü bir duruma sokmuştur. Özellikle SSCB'nin Çin'in “Büyük İleri Atılımı”nı¹⁰ desteklememesi, Jinmen adasına yaptığı askeri operasyonunda yanında yer almaması iki ülkenin komünist tarihinde ilk defa bu denli bir görüş ayrılığını beraberinde getirmiştir (Dillon, 2016: 348)

SSCB, diğer komünist ülkelerdeki nüfuzunu kullanarak pek çok ülkenin Çin ile ekonomik ve askeri anlaşmalarını iptal ettirmiştir. Kruşçev'in Stalin dönemi dış

---

¹⁰ 1958-1965 yılları arasında ÇKP'nin Mao önderliğinde yaptığı siyasi atılım hamlesidir. Çin, Moskova'dan farklı bir komünizm anlayışı arayışına girmiştir.

politikasını terk etme arzusu ve Mao'nun barış içinde bir arada yaşama politikasını batılı ülkelerle de uygulamaya koymak istemesi, bu ilişkileri tümünden koparmak üzereydi. Her ne kadar iki ülke, kamuoyunu krizin derinliği hakkında bilgilendirmekten kaçınsa ortada bir problem olduğu anlaşılmaktaydı. Öyle ki bu iki ülke, birbirlerinin ideolojilerini takipçileri üzerinden eleştirmeyi seçmiştir. Bu sebeptendir ki Sovyet güdümündeki Yugoslavya, Çin tarafından revizyonizmin öncüsü olarak tanımlanmış, Çin'in sağlam bir müttefiki olan Arnavutluk ise SSCB tarafından radikalizmin temsilcisi olma eleştirilerine maruz kalmıştır (A.g.e.: 349). Angola'da Sovyet yanlısı olarak görülen gruplara verilen destek kesilirken, kıtada Amerikan ve İngiliz yanlısı yönetimlere sahip olan bazı ülkeler salt Sovyet karşıtlıkları sebebiyle desteklenmiştir. SSCB ile olan görüş ayrılıklarının derinleşmesi, Çin'in bağımsızlık mücadelesindeki ülkelere verdiği desteği hızlandırmıştır. Kendine özgü sosyalizmini özellikle Afrika'daki dekolonizasyon sürecinde bölgeye empoze eden Çin, yaptığı üst düzey resmi ziyaretler ile desteğini yinelerken, kültür ve sanat alanındaki faaliyetleri ile de bu ülkelerin yanında olduğunu göstermiştir. Özellikle eğitim programları, Üçüncü Dünya ve Çin arasındaki bağları giderek arttırmıştır. Zhou Enlai'nin bu husustaki çabaları dikkatle incelenmelidir. Hem üçüncü dünyadaki Rus etkinliğinin azaltılması, hem Çin'in sınır problemlerinin en aza indirgenmesi için bu kapsamda 1963-1964 yıllarında Afrika ve Asya ülkelerine ziyaretler düzenlemiştir (Young, 1999).

Mao'nun büyük hedeflerle uygulamaya koyduğu Kültür Devrimi için "Bir zaferle veya yıkımla bitecek, büyük ihtimalle zaferle." yorumunu yapmıştır. (Angang, 2017: 84). Devrimin başarısız olması, ülkede ekonomik, sosyal ve bürokrasi alanlarında kaosa sebep olmuştur (Pascale, Milleman, & Gioja, 2001; Kaufman, 2001: 191). Büyük bir maddi kaybın yanı sıra, dış politikada yansımaları da fazlasıyla olumsuz olmuştur. Çin, tekrar içe kapanıp kendi sorunlarını çözmeye odaklanmak zorunda kalmıştır. SSCB ile son derece gergin olan ilişkiler yerini sınır çatışmalarına bıraktığında, Çin ve ABD arasındaki gelişmelerin bu iki ülkeyi giderek yakınlaştırdığı görülür. Vietnam'daki başarısızlığı, SSCB'nin Çin'i kendi ideolojisine uygun dizayn edebilme potansiyelinin oluşturduğu tehlike ve ABD'nin bölgede müttefik bulmasının zorlaşması gibi etkenlerle beraber yakınlaşma devam etmiştir. ABD Başkanı Lyndon Johnson'un "uzlaşma" süreci (Panda, 1997: 44) ile

başlayan yakınlaşma, sonraki başkan Richard Nixon'un tutumu ve Henry Kissenger'in etkili diplomasisi ile önemli bir boyuta ulaşmıştır (Özçelik, 2017: 132).

3.5. Deng Dönemi ve Tiananmen'e Giden Süreç 1978-1989

Dönemin ABD Başkanı Richard Nixon'un Çin'in BM tarafından tanınmasında önemli payı bulunmaktadır. Önce meseleye sessiz kalışı, ardından Henry Kissinger'in komünist yönetim ile yaptığı görüşmeler, ABD'nin Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1971 yılındaki BM üyeliği karşısında durmaması sonucunda üyelik gerçekleşmiştir (Ladley, 2007: 152-155). Bu, dönüm noktalarından biridir çünkü Çin dış politikasının en önemli hususlarından birini oluşturan Tayvan meselesini pazarlık konusu yaparak önemli bir hamle yapmış ve sonuçta Tayvan'ı (Çin Cumhuriyeti) BM üyeliğinden çıkartmıştır. Siyasi açıdan büyük bir hamle olan BM üyeliği, Mao'suz siyaset öncesi Çin için kritik bir adımdır.

Mao'nun ölümü ile birlikte, Çin Komünist Partisi'nin etkili isimlerinden biri olan Deng Xiaoping ülkenin en önemli ismi haline gelmiştir. Ekonomik anlamda zor durumdaki, halkı huzursuz ülke, onun döneminin başlaması ile birlikte tekrar bir değişim sürecine başlamıştır. Mao dönemin politik ve ekonomik tutumlarında bir dizi değişikliğe gidilmiştir (Tsou, 1986: 130-133). Ekonomideki negatif durumun halkı partiden uzaklaştırdığının farkında olan Deng Xiaoping bu sorunun çözümünü ülke ekonomisini batıya açmakta bulmuştur. Pazarların esnetilmesi, fiyatların kontrolünün daha esnek hale getirilmesi gibi etkenler ekonomi alanında ilk yapılanlardır (Zhang, 2010: 190). Katı toprak işçiliği ile idare edilen köylerin üzerindeki baskının hafifletilmesi ve yabancı sermaye için cazip hale getirilmesi de diğer iki önemli adım olmuştur. IMF ile ilişkiler başlatılmış ve fonlar alınmaya başlamıştır. Deng, istikrarlı bir Çin'in Batı sermayesini çekeceğini ancak Batı tipi demokrasinin ise kaosa neden olacağını düşünmüştür (A.g.e.: 190). Çin'e özgü bir model olarak tanımlanan sosyalist piyasa ekonomisi bu dönemde uygulanmaya başlanmıştır (Cheng, 1998: 10).

SSCB ile ilişkiler Afganistan işgali ile birlikte daha da gergin bir hal alırken, aynı sebepten dolayı ABD ile yakınlaşma devam etmiştir. Afganistan işgalini aynı derecede tehdit olarak algılayan Batı ile Çin çok uzun bir süre sonra aynı pencereden

bakmaya başlamıştır. Komünizmin sınırların dışına taşması gerekliliği hususundaki Mao'nun görüşleri terk edilerek Batı ile yakınlaşmanın fikri boyutu sürdürülmüştür. Bu durum doğal olarak Çin'in Üçüncü Dünya ile ilişkilerinde duraklama dönemini beraberinde getirmiştir. Japonya ve ABD ile ilişkiler ise yükselişte olmaya devam etmiştir. Bu dönemin dış politikasının ana sütunlarını oluşturan iki ilkeden “tek millet” nosyonu, “dışa açılma” ilkesinin de önüne geçmiştir (Ahmad, Khan, & Shoaib, 2014: 27).

Deng'in Tiananmen olaylarındaki sert tutumu ve ordunun kanlı bir şekilde olayları bastırması, Çin'in Batı ile iyi giden ilişkilerini bozan etken olmuştur. 1970'lerin sonundaki iyimser hava tam tersine dönmüştür (Obbema, 2015: 202). Taiananmen olaylarında Deng de başta ABD olmak üzere Batı ülkelerini provokasyonla suçlamıştır (Suettinger, 2003: 91). Ülke, silah ve ticaret ambargosuna kadar giden yaptırımlardan büyük zarar görmüş ve dış politikada yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur (Gilley, 2019: 140).

3.5.1. Tiananmen Sonrası Süreç 1989-1999

Kanlı protestolar sonrası süreci en iyi tanımlayacak kelime kaostur. Hem Çin Komünist Partisi içerisinde, hem de bürokraside büyük bir sarsıntı yaşanmıştır. Doksanların ortasında iki farklı söylemle dış politika hedefi ortaya konulmuştur. Bunlardan bir tanesi hegemonya ve sonuçlarına karşı oluşturulan barış söylemi, diğeri ise “Yeni Düzen” söylemidir (Jian, 2008: 149). Yeni düzen, yeni bir ekonomik ve siyasi kurallar bütünü oluşturmak olarak tanımlanırken, hegemonya karşıtı söylem daha çok ABD'nin konumundan rahatsızlık duyan ülkelerle yakınlaşma ve işbirliği geliştirme anlamını taşımaktadır (Brzezinski, 2014: 234). Bunun bölgesel bazda da uygulanabileceği gerçeği, Afrika'da Fransa, İngiltere, Belçika gibi eskiden bölgesel hegemonyaya sahip olarak anılan ülkelere karşı da ortak bir kamp oluşturma hedefini beraberinde getirmektedir. Küresel anlamda yeni düzen ise yalnızca ABD ile kalmayıp daha geniş bir yelpazedeki ülkelere karşı, bu ülkelerin üstünlüğünden rahatsız olan ülkeleri bir araya toplama ve en azından ortak hedeflerde buluşabilme arzusu olarak detaylandırılabilir. Brzezinski, Çin Dışişleri Bakanlığı'ndaki bir analistin sözlerine yer vererek ekler:

“ABD’nin stratejik hedefi tüm dünyaya egemen olmaktır. Avrupa ve Asya kıtalarında lider konumuna tehdit oluşturabilecek herhangi büyük bir gücün ortaya çıkmasına müsamaha göstermez.” (Yimin, 1996).

Çin’in küresel hegemonyaya bakış açısını daha net ortaya koyan bu sözler, dönemin uluslararası örgütlenmelerine de yansımıştır. Şangay İşbirliği Örgütü bu kapsamda yeni düzene yönelik çalışmalar yapan bir kurum olarak değerlendirilebilir. Diğer bölgesel örgütlerle de işbirliği ortamı oluşturularak farklı coğrafyalarda daha büyük bir hinterlanda sahip olma girişimleri başarılı şekilde ilerletilmiştir. Afrika kısmında da aynı şekilde başlayan yakınlaşma, daha çok ekonomik bir boyuta doğru yönelmiştir. Özellikle enerji, ticaret, yardım hususlarında Afrika, Çin için önemli bir sahaya dönüşmüştür. Bunun yanında altyapı ve hammaddeye dayalı projelerle birlikte ticaret de dahil edilmiştir. Afrika Birliği ve Çin arasındaki yakın diplomatik ilişki de yeni düzenin bir yansıması görülmelidir.

3.6. Yeni Yüzyıl

2000’li yılların başlangıcı, Çin’in liberal ekonomik düzene entegrasyonunun sağlanmaya başlandığı, daha sonraki yıllarda bu sebeple “Asya Yüzyılı” olarak da anılacak dönemin de başlangıcıdır. Ülke, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında dış politikasını revize ettiği bir duruma geçmiştir. “Amerikan Rüyası” idealinin, yerini teröre karşı savaşa bıraktığı dönemde, Amerikalıların odaklanma önceliklerini yeniden dizayn ederek çekildiği alanların Çin tarafından doldurulması onun yerini sağlamlaştıran etkenlerden olmuştur. Bu sırada kullanılan sorumlu büyük güç ve Çin merkezli dünya söylemleri, daha önceleri büyük önem taşıyan tek ulus söyleminin etkisini azaltmıştır (Kitano, 2011: 44).

2001’de Çin resmen “Küresel Hareket Et” (Go Global) stratejisini başlatmıştır. Bu strateji asıl olarak emita üreticisi ülkelerle yakın ilişkiler kurmak ve böylece ülkenin ekonomik büyümesi ve devasa kentleşme programı için acilen ihtiyaç duyduğu ham maddeleri garanti altına almayı amaçlamaktadır. Bu strateji sayesinde özellikle Afrika ve Latin Amerika’daki temaslar artmıştır (Jacques, 2016: 417).

Dünya Ticaret Örgütü üyeliği de 2001 yılında Çin’e daha önemli bir avantaj getirmiştir. Bu rol onun hem bölgesel liderliği hususunda bir adım öne çıkması, hem

de genişletilmiş Asya'da konumunu sağlamlaştırması anlamına gelmektedir. Aynı yıl Özbekistan'ın katılımı ile Şangay İşbirliği Örgütü yerini Şanyay Beşlisi'ne bırakmıştır. 2003 yılında Kuzey Kore'nin nükleer programını masaya yatırmak üzere altıncı sandalyeyi alması Çin'in yeni dünya gücü imajına katkı sağlamıştır (Bajoria & Xu, 2013). Sonrasında da bu ve bunun gibi pek çok uluslararası gelişmeler (2008 Pekin Olimpiyatları vb.), Çin'in yükselişi olarak yorumlanacak dönemin başlangıcına vesile olmuştur (Ahmad, Khan, & Shoaib, 2014: 29).

3.7. Yükselen Çin

Hu Jintao'nun 2003 yılında ilk kez kullandığı "Barışçıl Yükseliş" (Peaceful Rise), ülkenin kendine özgü sistemi olan sosyalist piyasa ekonomisi döneminin temellerini sağlamlaştırmak ve Çin kültürünün ülkenin bu yükselişinin etkenlerinden biri olmasını sağlamak için oluşturulmuş bir doktrindir. Bu kapsamda ülkenin dış ticaretinin en tepe noktaya çıkarılması, yumuşak güç elementlerini etkin kullanımı gibi hususlara ihtimam gösterilmektedir. Bu politika, küreselleşme ile uyumlu olarak, diğer ülkelerle ilişkileri geliştirerek Çin'in kendi halkını fakirlikten kurtarma projesidir (Bijian, 2005; Sayın, 2013: 230).

Barışçıl Yükseliş, bir tez olarak Çin'in yeni bir hegemonya kurmaması gerektiğini savunsa da aslında bu yükseliş pek çok ülkeyi tedirgin etmektedir. Hegemonya kurmadan kalkınma amacı, dış politikada yer yer avantajlar sağlamakla birlikte, özellikle Asya'da tehdit olarak algılanmaktadır. Bu kalkınma hamlesi ile birlikte, Çin'in özellikle Güney Amerika ve Afrika'daki ülkelerle yakınlaşma süreci hız kazanmıştır.

2005 yılı sonunda Çin kabinesi ve Devlet Konseyi Bilgi Dairesi ülkenin gelecekteki gelişimiyle ilgili bir sunuş belgesi yayımlamıştır. Sunuş belgesinde yer alan başlıklar şunlardır:

- a) Barışçıl Kalkınma Çin Modernizasyonunu Kaçınılmaz Yoldur
- b) Çin'in Öz Gelişmesi ile Dünya Barışı ve Kalkınması
- c) Öz Güce Güvenerek Gelişme
- d) Reform ve İlerleme,

e) Diğer Ülkelerle Ortak Fayda ve Kalkınma,

f) Kalıcı Barış ve Refahla Harmonik Bir Dünya İnşası (White Paper on China's Peaceful Development Road, 2006: 215).

Belge barışçıl kalkınma, uyum ve refah kavramlarını vurgulamış ve son yıllarda Çin Komünist Partisi içerisinde de çokça tartışma konusu haline gelen bir konuyu sistemli hale getirmiştir. Özellikle Kruşçev'in barışçıl bir arada yaşama politikalarından ve Enlai'nin,¹¹ Üçüncü Dünya'ya yönelik çalışmalarından ortaya çıkan ve "Barış İçinde Yaşamın Beş İlkesi" önerilerinden izler taşıyan bu belge ile birlikte, Çin dış ilişkileri konusunda yeni bir yaklaşım kabul edilmiş olunuyordu. Ekonomik kalkınmanın yanında dış dünya ile ilişkilerde Konfüçyüs'ten gelen bir terim olan "Xiaokang" benimsenmiştir. Daha önce Deng Xiaoping'in bu terim, Çin için kendi modernizasyonun yöntemini ifade etmektedir. Xiaoping zamanında "Xiaokang Society" olarak ifade edilen yeni modern toplumda, kültürel, çevresel, eğitimsel ve yaşamsal standartların yukarı çıkarılması ve refaha ulaşılması hedeflenir (Lietzow, 2019). Xiaokang, Konfüçyüs'ün Datong ismindeki ütopyasının bir önceki aşamasıdır. Datong, tüm toplumun eşitlik içerisinde büyük refaha ulaştığı seviyedir (Dellios & James, 2013: 98). Tüm insanlığın birbiriyle uyumlu yaşadığı bu evrensel uyumun önceki aşamasını tarif eden Xiaokang, Hu Jintao tarafından tekrar gündeme getirilmiştir. Kavram aslında halinden memnun olan bir orta sınıfı nitelemektedir. Bu yeni söylem, Mao'nun sınıf çatışması söyleminin teorik olarak tamamen karşısındadır. Bölgedeki en büyük rakip Japonya ve düşman kardeş Tayvan'ın orta sınıfa yaptığı yatırımla birçok alanda öne geçtiği görüşü Çin üst kademesine aynı yolu izlemenin bir avantaj olabileceği düşüncesini kazandırmıştır (Dillon, 2016: 444). Afrika'daki ilişkilere yansımaları da özellikle yönetim düzeyinde Afrikalı liderlerin halklarına alt sınıftan orta sınıfa geçişi vaat edebileceği umudu olmuştur. Çin'in bu tutumu kazan-kazan politikası ile özellikle gelişmekte olan ülkelerin ilgisini çekmiştir.

---

¹¹ Zhou Enlai Çin Komünist Partisi önderlerinden olup, Afrika kurtuluş mücadelelerinde desteğiyle bilinir.

3.7.1. Çin Siyaset Düşüncesi ve Konfüçyüs'ün Tekrar Hatırlanması

Konfüçyüs, milattan önce 551'de Zhou Hanedanlığı döneminde doğmuştur. Doğduğu dönemde içerisinde bulunulan kaos ortamının ve problemlerinin çözümüne yönelik fikir yürütmeye başlamıştır (Kissinger, 2015: 27). Kendine özgü öğretisiyle Çin kültürünün içerisinde bugün bile en önemli fikirleriyle barınan Konfüçyüs'ün siyasi bir figür olarak gündeme gelmesi çok uzun süre sonra olmuştur.

Budizm, Taoizm gibi öğretilerden yararlanan Çin'de Konfüçyüs, farklı kültürlerden insanların hayatında etkiler bırakan bir düşünür olarak bilinmesine rağmen, Çin Komünist Partisi'nin gündemine çok sonraları giren bir figürdür. Kanlı protestolarla hatırlanan Tiananmen Meydanı'na heykelinin dikilmesi, doğumundan iki bin beş yüz altmış iki yıl sonra, 2011 yılının başında olmuştur. Heykel yalnızca sembolik bir anlama işaret etmemekte, aksine Çin siyasetinde bir dönüşümün sinyali olarak algılanmaktadır (Sayın, 2013: 224).

Çin'in siyasi felsefesini Konfüçyanizme dayandırma çabasının sebebi değişen dünya normları ve bu yeni sistemde gücünün boyutlarını maksimize etme arzusundan kaynaklanmaktadır. Bu çabayı iki maddeye dayandırabiliriz. Birincisi, Çin'in kuruluşundan bu yana komünizmin güç kaybetme hızının çok yüksek olması ve SSCB'nin çöküşü ile beraber neredeyse sembolik bir söyleme dönüşmesidir. İkincisi ise Konfüçyanizmin çok kadim bir gelenek olması ve Çin'e milliyetçiliği ön plana çıkararak dış politikasını içine yerleştirebileceği bir alan sunabilecek olmasıdır. Çin, barış içinde bir arada yaşama ilkesini tüm diğer ülkelere karşı uygulama niyetini belirtirken, kendine özgü milliyetçiliği ile yeni bir medeniyet inşası tasavvurundan da vazgeçmemiştir. Bu karışıma en uygun felsefe Konfüçyüs'ün öğretilerinde yatmaktadır. İşte tam da bu sebeple, Çin'in yükseliş dönemi olarak sınıflandırabileceğimiz yıllarda bu felsefenin önemi artmıştır. Devletin adımları halktan da destek görmüş ve Konfüçyanizm, sivil toplumda da karşılık bulan bir hale gelmiştir. Özellikle düşünce kuruluşlarının bu alanda yaptığı çalışmaların önü açılmıştır. Bugün Çin'in dünyanın her yerinde kendi dilini ve kültürünü tanıtmak için açtığı enstitülerin adı da Konfüçyüs Enstitüleri'dir. İç ve dış politikadaki hamlelerden, ekonomik atılımlara kadar etkili olan bu felsefi yapıya eşlik eden Taoizm, Budizm gibi düşünce akımları da olmuştur. Maoçu komünizm ile birlikte tüm bunlar, Çin'in ve Halk Cumhuriyeti kurulmadan önce imparatorluklar dönemine

kadar giden uzun bir sürecin siyasi kararlarını etkileyen ideolojiler olmuştur. Bunların bazılarının etkisini pratik siyasette görmüyor olmak etkilerinin olmadığı anlamına gelmez. Aksine bu etkenler Çin ve onun etkisinde bulunan milletlerin yaşamında önemli yer tutmaktadır (A.g.e.: 225). Yani aslında Çin'in benimseyeceği siyasi felsefenin Kenya'da yaşayan bir Afrikalının yaşamı ile dolaylı olarak bir bağlantısı bulunmaktadır.

Budist felsefe eşitlik üzerinden yaptığı tanımlama ile Çin siyasetinin içerisinde olmuştur. Her türlü sınıflaşmaya karşı çıkması ile aslında 3. Dünya ile en sağlam bağların kurulmasında rol oynayan siyasi nosyonu oluşturur. Sosyal yaşama dair tavsiyelerinin yanı sıra yöneticilere ve yönetim kademelerine halka yönelik fırsatlar bulmalarını ve özellikle fakirlikle savaşmalarını öğütler. Bunu yalnızca kendi halkına karşı değil, diğer halklara karşı da savunması, farklı kıtalardaki insanların gururunu okşamaktadır. Savaşa ve çatışmaya kesin olarak karşı duruşu, şiddetin çözüm yolu olamayacağına olan kesin inancı, Çin yumuşak gücünün felsefi bir temele oturmasına katkıda bulunmuştur. 1920'lerin başında tüm ülkeye yayılan ve Mao ile birlikte zirveye çıkan komünizm, Mao Zedong'un kendi yorumuyla birlikte tüm sistemin hâkimi olmuştur. Bu durum ülkenin onun ölümüne kadar içe kapalı bir politika benimsemesinin de nedenidir.

Çin'in inanç felsefesi üzerinden çıkarımlar yapan Weber, "*The Religion of China: Confucianism and Taosim*" adlı eserinin Bürokrasi ve Hiyerarşi bölümünde, Çin "ruhunun" hiçbir zaman bir "peygamber" tarafından şekillendirilmediğinden ve bireysel bir tapınma ritüeli olmadığından bahsetmektedir (Weber, 1951: 142). Bu durum, devlet ile inanç arasında yapılan bağlantının da odak noktasıdır. Çünkü inanç, rahipler tarafından yönlendirilen veya yönetilen bir kavram değil, siyasi gücü elinde tutan tarafından yönetilebilecek bir kavramdır. İktidarın sahibi (*Son of Ruler*) Yaratıcı adına düzeni yönetmekle yükümlüdür. Çin dilinde din (*religion*) için özel bir kelime bulunmamaktadır. Bu sebeple Konfüçyanizmin Çin dilindeki ilk karşılığı Aydınların Doktrini (*ju chiao*) olarak çevrilebilecek Doctrine of Literati'dir (A.g.e.: 44). Aynı zamanda her şey, resmi görevlilerin sorumluluklarını tam olarak yerine getirmelerine ve liderlik için ellerinden geleni yapmalarına bağlıdır. Böyle bir ortamda yöneticinin en önemli işi, çocuklara benzetilen eğitimsiz halk kitleleri ile uğraşmaktır (A.g.e.: 153). Konfüçyanizmin en büyük hedefi, barbarlık olarak görülen eğitim eksikliğinden kurtulmak olmalıdır. Çünkü bu görüşe göre ideal insan, nezaket

ve haysiyet sahibi şekilde yaşarak tüm geleneksel görevlerini yerine getirendir (A.g.e.: 228). Bu bağlamda tüm insanlar eşittir fakat buldukları ve yetiştirildikleri çevre onları farklılaştırır. İnsanlar bu sebeple ahlaki olarak eğitime muhtaçtır ve yöneticilerin asli görevi halkı bu yönde eğitmektir (Lin, 2017: 110). Konfüçyüs'ün tekrar gündeme gelmesi hususuna geri dönecek olursak, onun yaşadığı toplumun fikirleri üzerinde ne tür etkiler bıraktığından bahsetmek gerekir. Konfüçyüs'ün fikirleri, ekonomik ve politik olarak kaos yaşanan bir periyotta yeşerdiğinden bahsedilmişti. Aynı dönemde hükmedenler ile halk arasındaki derin ayrılıklar da onun görüşlerine doğrudan etki etmiştir. İnsan hakları bağlamında savunduğu görüşleri ile adil bir dünya düzeni idealini gütmüştür. Bu bağlamda insanoğlunun özünde iyi bir varlık olduğuna ve gelişime, öğrenmeye açık olduğuna inancı tamdır (Tay, 2010: 102).

Çin siyasetinin içerisinde kendine tekrar yer bulması, yeni Konfüçyanizm olarak da ifade edilmesini sağlamıştır. Yeni Konfüçyanizme dair Tayvanlı akademisyen Wei Zhengton'un tespitleri önemlidir. O, yeni Konfüçyanizmi maddeler altında değerlendirerek Çin'in bu teoriyi nasıl kullandığına dair fikir belirtmiştir. Buna göre Konfüçyanizm Çin kültürünün ortodoks ve ana sütunudur. Onun bir alt başlığı olarak Yeni Konfüçyanizm akıl ve doğadan öğrenme üzerine eğilir (Makeham, 2003: 29). Bu şekilde kültürün siyasetin içerisine dahil edilmesi, tek millet nosyonu açısından düşünüldüğünde birleştirici bir etken olarak değerlendirilebilir.

Siyasi bağlamda konfüçyanizm, insanın doğasında bulunduğu iddia edilen kötülüğü reddeder. Bu onu klasik realistlerle karşı karşıya getiren noktadır. Yönetenlerin toplum içerisindeki rolüne dikkat çeken Konfüçyüs'e göre evren, Yaratıcı'nın yarattığı ve doğal yasalarla şekil alan bir alandır. Bu alanın içerisindeki hükmedenler (hükümetler), Yaratıcı'nın kontrolündeki evrenin yasaları ile uyumlu bir şekilde hareket etmek zorundadır. Evreni yaratan, insanların yaşadığı ve yaşamadığı tüm alanlarda tek otorite olduğu için, onunla (onun yasaları ile) beliren hükümet meşru bir hükümet olacaktır. Bu bağlamda hükümet, yönetilenin faydası için oluşmuştur (Sayın, 2013: 232). Harmoni içerisinde büyüyecek dünya bu şekilde yaşanır bir yer haline alacaktır. Bu anlamda iki farklı uyum, topluma refah ve düzeni getirecektir. Bunlardan ilki yöneten ile yönetilenin uyumu, diğeri de yönetenin doğal yasalarla uyumudur. Yönetim biçimine dair öğretilerinde bürokratik bir yönetim biçimi tasvir

eden konfüçyanizm, aslında bu yönüyle Çin Komünist Partisi yapılanması için son derece uygundur.

Çin, konfüçyanizmde kapitalist batı eleştirisine de yer bulmuştur. Konfüçyüs'ün anlatılarında uyumsuz ve huysuz bir adamın, centilmen, uyumlu adam (Junzi) ile çekişmesinde, uyumsuzun hegemonyayı elde etmesine kesin bir karşı çıkış bulunur. Junzi centilmendir (Shulong, 2017: 338). Junzi üstün insandır (Noble, 2007: xxxi). Junzi düzeni sağlayan ideal insandır. Buna göre düzeni sağlayan kişi ideal insan olursa, toplum da bu ideal düzen sağlayıcıyı takip edecek ve toplumsal problemlerden bu şekilde kurtulma sağlanacaktır (Okay, 2017: 30). Burada kibar ve uyumlu adam elbette Çin iken, uyumsuz adam kapitalist Batı'dır. Bu hegemonya karşıtı duruş, Çin'in yumuşak güç politikasını daha yoğun şekilde kullanması için de motivasyon kaynağıdır. Çünkü aslında bu perspektiften bakıldığında yumuşak güç, insanların olumlu duygularını kazanarak onları yönetme sanatıdır. Bu yönetim evrensel bir uyumu hedeflediği için de olumsuz bir mana taşımamaktadır.

3.8. Xi Jinping Dönemi ve Üç Bölge Dünyaya Anlayışı

Günümüzde bu kadar fazla konuşulan bir Çin varsa, bundaki en önemli faktörlerden biri Xi Jinping ve onun uyguladığı politikalarıdır. Özellikle 2013 yılı, Çin'in dış politikası için bir dönüm noktasıdır. Dış politika bağlamında Xi Jinping, üç farklı bölgeye ayırdığı dünyada Çin'in hangi tutum içerisinde olması gerektiğini yeniden gündeme getirmiştir. Üç farklı bölge ABD, Avrupa Birliği bölgesi ve Kuşak ve Yol girişimi kapsamına giren bölgedir (Brown, 2017: 329). Bu ayırım, Çin'in tüm bölgelere entegre olabilmesi ve daha iyi bir iletişim içine girmesi için yapılmıştır. Çin dış politikada daha etkili bir tutum içine girmeye hazırlanırken, bu dönemin söylemini karşılıklı saygı ve uyum olarak belirlemiştir (Lin, 2016: 87).

İlk bölge olan ABD yıllık altı yüz milyar dolarlık ticaret hacmi ve en büyük ekonomi olma özelliği ile birincil öneme sahiptir. Tarih boyunca çalkantılı olan iki ülke ilişkisi, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde tüm bölgelerde askeri gücü ile var olmaya başlaması ile Çinli analistleri tedirgin eden bir döneme girmiştir. 2000'li yılların başında 2020'ye kadar olan planlar dâhilinde ABD'nin dış politikadaki değişiklikleri stratejik bir fırsat görülmüştür. ABD'nin 11 Eylül ile birlikte tek odak

noktası olan Ortadoğu, Çin'i rahatlatan gelişmelerden biri olmuştur. Ortadoğu politikasına yoğunlaşılması Asya'nın ihmal edileceği anlamına gelmese de büyük bir gücün odak noktasının belli bir yere çevrilmesi bölgede Çin için bir avantaj sayılabilir. Çin ve ABD birbirlerinden farklı siyasi sistemleri sebebiyle doğal dostlar değillerdir. Aynı zamanda birbirleri ile olan ekonomik ilişkiler sebebiyle düşman da sayılmazlar. Brown onların ne tam düşman ne de tam bir dost olarak nitelendirilemeyeceklerini söyleyerek ilişkilerini “frenemies” olarak tanımlar (Brown, 2017: 330). 2013'ten bu yana Çin-ABD ilişkileri, Çin'in yeni bir dil kullanmasıyla beraber daha yakın bir noktaya gelmiştir. Bu dil, dünyanın iki büyük gücünün aralarındaki özel ilişkinin, geri kalanlarla ilişkilerin üzerinde bir konumda olmasını ifade eder. Buna göre aradaki geleneksel çatışma ve anlaşmazlıklar diyalog yoluyla çözülecektir. Xi Jinping, mimarı olduğu bu projenin ilk adımını ABD'de yaptığı konuşmada, “Amerikan ulusu ve Çin ulusu büyük uluslar ve iki ülkenin insanları harika insanlar” şeklindeki açıklaması ile atmıştır. Aynı zamanda Pasifik Okyanusu'nun iki taraf için de yeterli alana sahip olduğunu belirterek yalnızca bir giriş yapmış olmamış, aynı zamanda fiziksel bir sınır belirtip çıkarların eşitliğinden bahsetmiştir (Mardell, 2013).

İkinci bölge olan Avrupa Birliği bölgesinde Çin, ABD'den sonraki en büyük ticaret ortağıdır. Çin ve Avrupa Birliği arasındaki ticaretin boyutu yaklaşık dört yüz elli milyar dolar civarındadır. 1975 yılında siyasi olarak Çin'i tanıyan birlik, Çin ile Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nı imzalayarak ticaret ve gümrük tarifeleri alanlarında anlaşmıştır. İlişkileri bir ileri seviyeye taşıyan adım Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasıdır. Yine de bu iki taraf arasında dalgalı ve çoğunlukla negatife kayan bir ilişkiden bahsedilebilir. Xi Jinping, Brüksel'i ziyaret eden ilk Çin Devlet Başkanı'dır (Gardner, 2014). Burada yaptığı konuşmada Avrupa ve Çin'in ne kadar köklü ve önemli medeniyetler olduğunun altını çizdikten sonra, bu iki medeniyet arasında bir köprü inşa edilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir. ABD ile geliştirilen iki güç arasındaki yeni etkileşim modeli, Avrupa ile medeniyetler tarihi, barış, büyüme ve reformlar üzerinden oluşturulmaktadır (Marisi & Wang, 2019: 170). “Medeniyetler Ortaklığı” olarak tanımlanabilecek bu proje, iki büyük gücün tarihine vurgu yapmaktadır. Farklılığa saygı teması altında, ortak medeniyet, kültür, tarih ve gelenekten bahseden söylem, aynı zamanda Çin'in Avrupa gözündeki imajını da düzeltmeye yönelik bir adımdır (Brown, 2017: 332).

Üçüncü bölge, Çin'in yatırım yaptığı "Kuşak ve Yol Girişimi" kapsamında yer alan ülkelerdir (A.g.e.: 333). Bu girişim Çin'in en yakın komşularından başlanarak, Yeni İpek Yolu içerisinde değerlendirilen ülkelerin tamamını içine alır. Tarih, kültürel etki, stratejik faktörlerin ele alınmasıyla oluşturulan bu küme, son yıllarda Çin ile ilişkiler bağlamında her biri fazlasıyla konuşulan ülkeler grubu olmuştur. Bu ülkelerle ilişkilerinde farklı tarihi kırılmalar yaşayan Çin, günümüzde büyük projeleriyle bazılarında oluşan olumsuz etkinin kalıntılarını da ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

2013'ten bu yana Yeni İpek Yolu Projesi ile oluşturulan ve ilk olarak Xi Jinping'in Endonezya ve Kazakistan ziyaretlerinde kullanılan yeni dil, Çin imajına olumlu etkiyi hedeflemektedir (Kong & Du, 2020: 8). İki bin yıl öncesinde de kullanılan ve ticaretin en önemli bağlantısı konumunda olan geleneksel İpek Yolu, bölgedeki ülkelerin çıkarlarına uygun olarak yeniden dizayn edilerek, Kuşak ve Yol Projesi ile geleneksel yolun, deniz yoluna evrilmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Büyük bir girişim olarak sunulan bu plan, Çin'in Xi Jinping liderliği altındaki en büyük dış politika söylemidir. Hal böyle olunca, bu girişimin başarması gereken hedefler de zorlu olmaktadır. İlk hedef, Çin'in sınır güvenliğinin sağlanmasıdır. Özellikle Asya bölgesinde enerji ve sınır meselelerindeki sorunlar ve ABD'nin bölgedeki güçlü müttefiklik ilişkilerine karşın kurulacak yeni sistem Çin'in sınır güvenliğini sağlamlaştıracaktır (Miller, 2017: X). Bunun yanında ekonomik anlamda Çin malları, şirketleri ve üretiminin daha geniş bir coğrafyaya ulaşması kolaylaşacaktır. Özellikle enerji ve doğal kaynaklar üzerine çalışan devlet destekli Çin şirketlerinin de önü açılmış olacaktır (A.g.e.).

Bu hedeflerin uzun vadeli hedefler olduğunun altı çizilmelidir. Bugün bazılarında sorun yaşanıyor olması, Çin'in proje hedeflerini bir kenara bırakacağı anlamına gelmemektedir. Tüm bunlarla beraber Çin'in son kırk yılda yaptığı atılımlar ve elde ettiği bilgi birikimi azımsanamaz. Çin kadar fazla altyapı inşa eden, onun kadar hızlı demiryolu yapan başka bir ülke bulunmamaktadır. Kuşak ve Yol bölgesinde onu popüler kılan en önemli sebepler de bunlardır. Çin, demiryolları, otoyollar, limanlar, internet geliştirmeleri, telekomünikasyon gibi alanları kullanarak insanlar arasında bağlantıya yatırım yapmakta ve bunun karşılığını yine aynı bölgelerden almaktadır.

3.9. Çin-Afrika İlişkileri

Çin'in Afrika'daki varlığı yeni bir durum olarak algılansa da aslında ilişkiler çok daha eskiye dayanmaktadır. Eski çağlarda, Çin Afrika'yı, Batı bölgesinin sona erdiği nokta olarak tanımlıyordu. Hanedanlıklar tarihi boyunca Çin, Afrika ile etkileşim halinde olmuştur. Özellikle Han Hanedanlığı'nın başlangıcından beri bu alan, Doğu ile Batı'yı birbirine bağlayan yer olarak görülmekteydi. Tang Hanedanlığı esnasında önem boyutunu maksimize eden bu bağlantı yolu, ticaretin, kültürün ve materyallerin medeniyetler arasında değişiminin ve ulaşımının sağlandığı yol haline gelmiştir. Öyle ki Mısır kraliçesi yedinci Kleopatra'nın elbiselerinde Çin ipeğinin bulunduğu tespit edilmiştir. Yine Çin seramiklerinin ve madeni paralarının Mısır, Kenya ve Zanzibar'da bulunması bu bölgelerle olan etkileşimin izleridir. Tang Hanedanlığı'nın askerlerinden birinin Eritre'ye yakın çölde yazdığı ziyaret notundan Çin'in ilk temaslarına dair çıkarımlar yapılabilir. Notta, orada yaşayanların siyah renkli ve güçlü oldukları, az miktarda pirinç ve buğdaya sahip oldukları, atlarını kurutulmuş balıkla besledikleri, insanların meyveleri öğün olarak kullandıkları, vebanın sıkça rastlandığı bir bölge açıklaması bulunmaktadır (Smidt, 2001: 18). Sonraki dönemlere dair izlerde de özellikle bugünkü Zimbabwe ve Güney Afrika Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalan bölgede, malların ve insanların etkileşimde bulunduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda Çinli gezgin Wang Dayuan'ın Tanzania'yı ziyaret ettiği ve burada ünlü gezgin İbni Battuta ile görüştüğüne dair bilgiler bulunmaktadır. İlk Afrika haritasının Çinli Siben tarafından çizildiği belirtilmektedir (Wu, 2006: 23). Çin-Afrika etkileşiminin zirve yaptığı dönemler, Çin'in denizlerde ulaştığı güçle paralel olarak yaşanmıştır. Ming Hanedanlığı dönemi, bölgeye yapılan seferlerin üst düzeye çıktığı bir aralıktır.

Bu dönemde Çinlilerin pusula kullanarak deniz seferleri düzenleyebilmeleri, küresel bir hegemonya oluşturma çabasını beraberinde getirmiştir. Yaklaşık otuz bin kişinin katılımı ile yapılan seferler sonucunda, önce İran Körfezi, sonrasında Aden Körfezi geçilerek Doğu Afrika kıyılarına ulaşılmıştır. Buna göre Çinliler, Afrika'ya gelişleri ile gayet kötü bir nam elde etmiş olan Portekizlilerden yaklaşık seksen yıl önce bu kıtaya gelmiştir. Özellikle bugün Portekizce'nin oldukça sık konuşulduğu Mozambik ilk yerleşilen yerlerden olmuştur. Millattan sonra on beşinci asrın ilk çeyreğinde Çin'in deniz aşırı atağı sonuç vermiş ve yaklaşık kırk ülkeye egemenliğini kabul

ettirmiştir. Doğu Afrika'dan dönüşte zürafa dâhil çok sayıda hayvan, fildişi, koku, gergedan boynuzu gibi çok sayıda madde Çin'e getirilmiştir. Ekonomiye yönelik arayışlarla düzenlenen bu seferlerde Çin'den de Afrika'ya ipek, porselen, altın, pirinç, fasulye gibi farklı ürünler götürülmüştür. Ming Hanedanlığı'nın iç çekişmelerin de etkisiyle çökmesi sonucunda denizlerdeki etkinlik ve üstünlük kaybedilmiştir. Bu dönemde gayriresmi Afrika seferleri devam etse de ticari etkinlik azalmıştır. Zaten kıtadaki üstünlük de bu süreçten sonra Batı Afrika'dan giriş yapan Portekizlilere geçecektir. Sonrasındaki Portekiz üstünlüğü on yedinci yüzyılın ortalarına kadar devam edecektir (Lahtinen, 2018: 2).

3.9.1. 20. Yüzyılda Çin- Afrika İlişkileri ve Afrika Politikası

Çin'in Afrika'daki etkin döneminin bitişi sonrası tekrar kıta ile etkileşiminin başlaması 1955 yılında yirmi dokuz yeni bağımsız ülkenin bir araya geldiği Bandung Konferansı ile olmuştur. Daha önceki bölümlerde de ismine atıf yapılan Zhou Enlai, bu sürecin yeniden oluşturulması ve sürdürülmesi konularında inisiyatif elinde bulunduran kişidir. Özellikle kıtadaki bağımsızlık isteğinin erken farkına varması ve liderlerle sömürgecilik, ekonomik ve kültürel dayanışma gibi hususlarda yaptığı birebir görüşmeler etkili olmuştur (Shinn & Eisenman, 2012: 33).

1956 yılında, Mısır hükümeti ile ilk diplomatik bağın kurulması, ilişkilerin boyutunu bir adım ileri taşımıştır. Çünkü aynı yıl içerisinde Mısır'a Çin tarafından yapılan yardım diğer Afrika ülkelerinin de iştahını kabartmıştır. 5 Haziran 1965'te İsrail'in Mısır'a yaptığı hava saldırısı sonrasında Zhou Enlai'nin Nasır'a bu tavrı kınayan bir mektup yollaması, ilerideki yakınlaşmanın ilk adımı olarak görülebilir (Zhang, 2017: 139). Soğuk Savaş şartları içerisinde yapılan ve on ülkeyi kapsayan, Enlai'nin bizzat gerçekleştirdiği diplomasi turu, Çin için kıtada oldukça olumlu bir etki bırakmıştır (Abegunrin & Manyeruke, 2020: 11). Yapılan bu turun ana teması, Bandung Konferansı'nda da konuşulan bağlantısız Üçüncü Dünya'ya yöneliktir. Afrika'ya uygun hale getirilen söylem, emperyalist Batı ile revizyonist Doğu'nun kölesi olmama üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu, çift kutuplu sistemin iki büyük gücüne de direnme demektir. Çin'in öncülük yaptığı durum, Afrika'da çoğu ülkenin 1960 yılı itibarıyla bağımsızlık mücadelesine başladığı bir dönemde son derece kullanışlı bir politikadır.

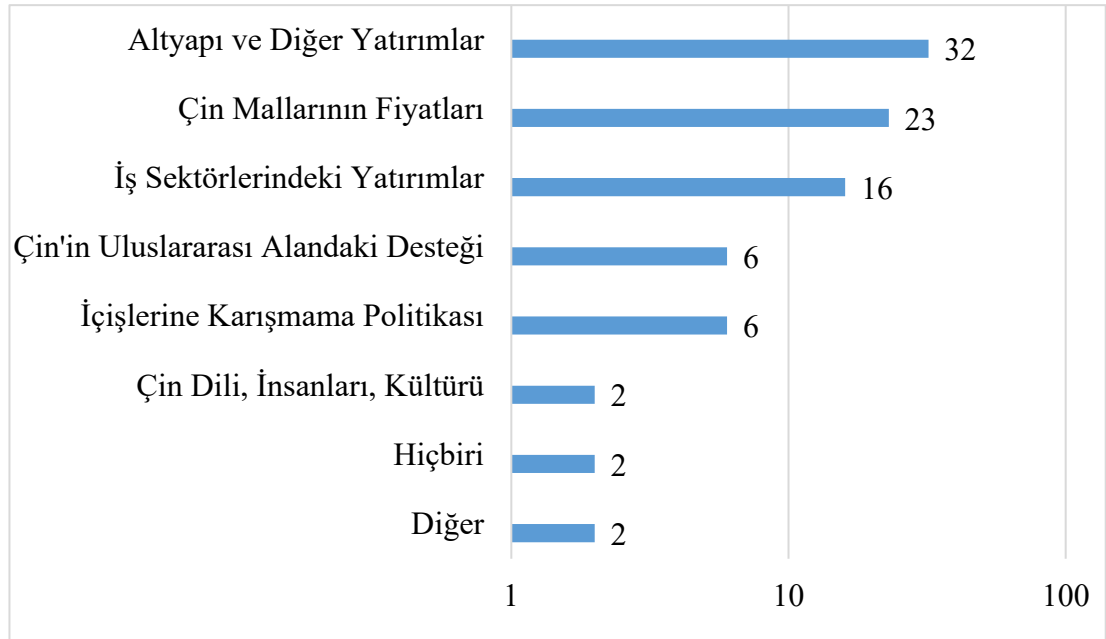
İlgili dönemde Afrika'da diplomatik ilişki kurulan ülke sayısı on iken, on yıl sonra bu sayı kırk dörde çıkmıştır. Kıtada bulunan bağımsız ülke sayısının elli olduğu düşünüldüğünde ilişkilerin boyutu anlamlandırılabilir. Çin'den Afrika'nın çeşitli bölgelerine binlerce mühendis, teknisyen ve sağlık çalışanı gönderilmiş ve futbol sahalari, hastaneler, demiryolları ve diğer altyapı projeleri gerçekleştirilmiştir. Doğu Afrika'yı birbirine bağlayan en ünlü proje TAZARA demiryolu aynı dönemdeki atılımların bir ürünüdür. TAZARA'nın sembolik bir önemi de bulunur. Bu karayolu o dönem beyaz azınlık tarafından yönetilen Rodezya, (güncel ismi ile Zimbabve) ve Güney Afrika'dan ekonomik özgürlüğünü kazanmak isteyen Zambiya'nın bu çabasına destek amacıyla yapılmıştır. Zambiya'yı Tanzania ve Kenya'ya bağlayan bu yola Büyük Uhuru Demiryolu ismi koyulmuştur. Uhuru, Kenya kurucu lideri Uhuru Kenyatta'ya atıf yapsa da, Swahili dilinde özgürlük anlamına gelmektedir. Bu girişim Pan-afrika düşüncesinin sosyalist bir söylemle uygulama aşamasına geçirilmesi ve Çin'in Afrika'nın bağımsızlık mücadelesine verdiği desteği hatırlatması sebebiyle çok önemli bir adım olarak nitelendirilmektedir.

Çin'in Afrika'ya duyduğu ilginin ekonomik sebeplere dayandığı ve büyüyen ekonomisini bu kıtadan besleyebileceği düşüncesi sıradan değildir. Ekonomisinin hızla büyümesi sonucunda hem pazar ihtiyacı hem de doğal kaynak ihtiyacı artmıştır. Bunun sonucu olarak doksanlı yılların henüz başında dünyanın en büyük petrol ithalatçılarından biri haline gelmiştir. Çin, kullandığı petrolün yarısını Ortadoğu'dan temin ederken, yüzde otuz üçünü Afrika'dan Hint Okyanusu vasıtasıyla temin etmektedir (Large, 2010: 96). Güney Amerika ve Ortadoğu pazarlarında girebileceği herhangi bir boşluk bulunmayan Çin bu ihtiyaçlarını Afrika'dan temin etmenin peşine düşmüş ve başarılı olmuştur.

Çin'in yeni dönem dış politikasının unsurlarından biri olan Afrika politikası, Çin Komünist Partisi'nin 2006 yılında karşılıklı kazanç kapsamında tasarladığı program ile gündeme gelmiştir. Partinin uluslararası ilişkiler departmanı, Afrika ile siyasi ve ticari çerçevede yakınlaşma üzerine çalışmalar gerçekleştirmiştir. Siyasi ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik tüm hamleler, Dışişleri Bakanlığı'nın kontrolü altında yapılmakla beraber, Ticaret Bakanlığı da yatırımlar, yardımlar ve ticari mevzularda kilit rol oynamaktadır. Kıtayı sonraları en fazla ilgilendirecek hususların doğrudan yönlendiricisi olan Çin İhracat ve İthalat Bankası (Exim Bank), doğrudan Devlet Konseyi çatısı altında çalışmaktadır. Sonraki bölümlerde inceleyeceğimiz,

düşük faizli krediler, ihracat kredileri ve garantiler bu birim altında yönetilmekte ve Afrika özelinde etkin şekilde kullanılmaktadır. 2006'da yapılan Afrika hamlesinin bir sebebi de Çin'in kıtaya ilişkilere başlamasının ellinci yılını kutlamasıdır. Bu tarihten yaklaşık on yıl sonra ülkenin Afrika politikası Çin-Afrika İşbirliği Forumu (FOCAC) ile güncellenecektir. Bu forumda Afrika'nın altyapı sorunlarının çözüme kavuşturulması ve insan kaynağı gelişimi ile alakalı büyük yardımlar sözü verilmiştir. Forumun Çin mediasındaki temsil biçimi Bandung ruhunun yeniden canlanması şeklinde olmuştur (Li & Ronning, 2013: 9). FOCAC vasıtasıyla Çin'in uyguladığı politika aslına bakılırsa tam da Afrika ülkelerinin istediği türden olmuştur. Çin, Batı'nın yaptığı gibi, yardımların yapılmasını demokrasiyi yerleştirme ve yaşama gibi şartlara bağlamamış, yardım yapacağı hiçbir ülkeye karşılık biçmemiş, kıta ülkelerine neyi nasıl yapmaları gerektiğini, kıta liderlerine ülkelerini nasıl yönetmeleri gerektiğini tembihlememiştir. Bunun yerine kıta insanının gündelik hayatına doğrudan etki edecek çıktılar üzerinden giderek özellikle demokrasiden pek de "haz etmeyen" kimi liderleri rahatsız etmemiştir. Yalnızca yöneticiler seviyesinde değil, halk bazında da Çin'e karşı olan teveccühün giderek artması yapılan araştırmalarda da ortaya koyulmaktadır (Ermağan & Giray, 2014: 63-65).

Tablo 3.9.1.1: Afrika Halklarının Çin'e Sempati Duyma Nedenleri

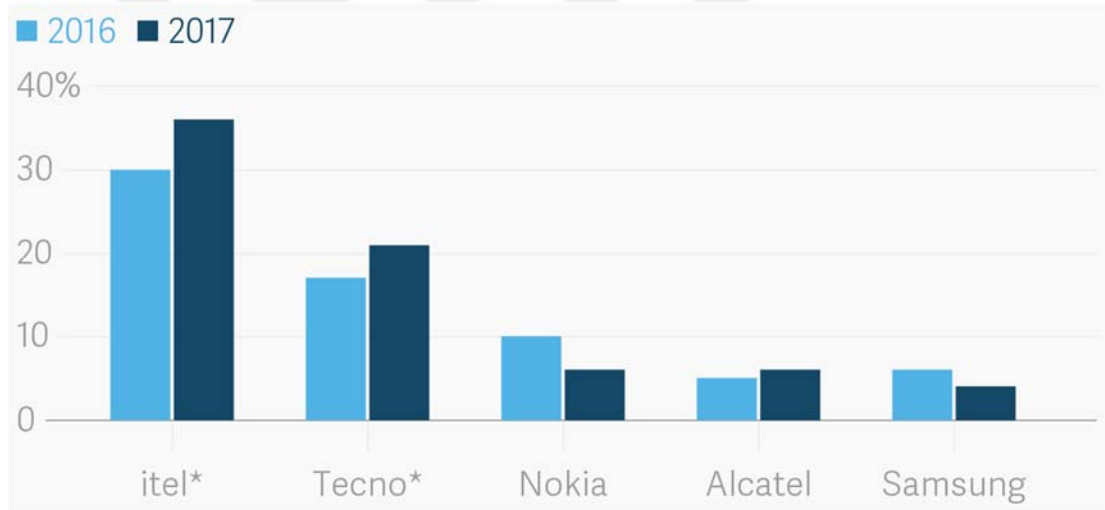

Kaynak: Lektorwe, M., Chingwete, A., Okuru, M., & Samson, R., 2016: 19

Karşılıklı saygı ve kazan-kazan kapsamındaki Afrika vurgusu kıtada kabul görmüştür. İleride bu kazan-kazan politikasının taraflara oranının Afrika aleyhine olduğunu göreceğiz.

Tüm bunların yanında Afrika pazarı Çin malları için ideal bir pazardır. Avrupa pazarında marka odaklı pek çok sektör, Afrika’da yalnızca fiyat odaklı yürümektedir. Bu durum Çin mallarının telekomünikasyondan plastiğe kadar geniş bir yelpazede sektör lideri konumuna yükselmesini sağlamaktadır. Küresel bir bilinirliğe sahip olan Huawei, Xiaomi gibi markalar Afrika’da yerini aynı Çinli şirketin farklı markaları olan Itel, Infinix ve Tecno gibi markalara bırakır. Bunun sebebi bu markaların Afrika insanının alım gücü seviyesine kadar indirilebilen düşük maliyetleridir. On dolar ile dört yüz dolar arasında değişen fiyatlar Afrikalı tüketiciyi kendine çekmektedir (Dahir, 2018).

Tablo 3.9.1.2: Afrika’daki Cep Telefonu Satış Oranları

Kaynak: Sadeque, 2018: 11

Ucuz Çin malları tüketicinin tercihi olsa da Afrikalı üreticiyi güçsüzleştiren bir unsur olmaktadır. Bazı ülkelerde küçük dükkânlar kapanmakta, bazı ülkelerde çok sayıda işçi işten çıkarılmakta ve belli sektörlerde çok düşük kâr marjı ile satılan Çin ürünleri sebebiyle yerel şirketlerin sektörden çekilmesine sebep olmaktadır.

Çin, kuruluşundan itibaren kırmızıçizgisi olan “Tek Çin” politikasına Afrika’da da müttefik bulma yoluna gitmiştir. Özellikle Tayvan’ın kıtadaki etkinliğini bitirmeye yönelik atılan adımlarda Afrika ülkelerinin desteğine başvurulmuştur. Bununla birlikte, ilk diplomatik ilişkilerin başlangıcından itibaren dile getirilen başkasının iç ve dış meselelerine karışmama söylemi dolaylı yoldan ihlal edilen bir durumdur.

Çünkü Çin'in bazı Afrika ülkelerine silah satışı sürmektedir. Böyle bir durumda Afrika'nın iç meselelerine müdahalede bulunulmadığını iddia etmek pek gerçekçi olmaz (Taylor & Wu, 2013: 460). Müdahale kavramını yalnızca çatışmalarda kullanılan silahların sağlanması olarak sınırlandıramayız. 2005 yılı seçimlerinde Zambiya devlet başkanı adayı Sata, seçilmesi halinde Tayvan ile ilişki kuracağını ve Çin ile ilişkileri keseceğini deklare etmiştir. Bunun üzerine ülkede çokça yatırımı olan Çin de Sata'nın seçimleri kazanması halinde bu ülkeye dair tüm yardım ve yatırımların kesileceği cevabını vermiştir. Sata seçimleri kaybettikten sonra Çin, Zambiya'ya yatırımlarının miktarını çok daha büyük boyutlara çıkarmış ve ülkede yaklaşık on bin kişiye yeni istihdam sağlamıştır (Brautigam, 2010: 7). Karşılıklı kazanç sisteminin siyasi boyutu kıtanın pek çok ülkesiyle devam etmektedir. Zimbabve Devlet Başkanı 2018 yılında askeri tehdit ile koltuğundan indirilmeden önce Zimbabve'nin maruz kaldığı yaptırımlar ülkeye büyük zarar vermiştir. Beyaz düşmanlığı olarak tanımlanan mülk edinme kanunu değişiklikleri ve insan hakları ihlalleri pek çok ülke tarafından yaptırıma giden süreci başlatırken Çin, Zimbabve yönetiminin yanında yer alarak yeni bir kamp oluşturmuştur. Bununla beraber maddi ve askeri yardımın da Mugabe yönetimine güç verdiği görülmüştür. İlk bölümde incelenen Sudan örneği de Çin'in siyasi alandaki kazan-kazan politikasının bir örneğidir. ABD yönetiminin Sudan'a uyguladığı ambargo yakın zamana dek ülkedeki yaşamı olumsuz etkilemiştir. Bu süreçte Çin aynı şekilde Afrikalı ülkenin yanında durduğunu açıklayarak ambargonun etkisiz hale gelmesi yönünde adımlar atmıştır. Çin'in Sudan'daki petrol üretimi işine girmesi, uzun vadede Sudan'ı rahatlatan etkenlerden biri olmuştur. Bu tip örneklerin yaşanması, Çin'i Afrika ülkelerinin sığınacağı yeni bir liman anlamına gelmekte ve özellikle uluslararası kamuoyunda Çin'e pek çok politikası için destek olarak dönmektedir. Bu desteklerden sonra, kıtadaki Çin imajı incelendiğinde en fazla olumlu görüşün Zimbabve, Mozambik, Sudan, Zambiya, Güney Afrika ve Tanzanya'da olması tesadüf değildir (Lekorwe, Chingwete, Okuru, & Samson, 2016: 2).

İlişkilerde FOCAC'ın etkisini gözardı etmek imkânsızdır. 2000 yılından beri üç yıl aralıklarla düzenlenen bu organizasyon, ikili ilişkiler noktasında büyük işlerin gerçekleşmesini sağlamıştır. 2006'da "Hayret Verici Afrika" bilbordları eşliğinde düzenlenen foruma Çin medyası da ayrı bir önem vermiştir (Lahtinen, 2018: 20). Teması dostluk, barış, gelişim ve işbirliği olan forumda 2007-2009 arasında ikili

ilişkilerde yapılacaklar belirlenmiştir (Xu, 2018). Günün sonunda Afrika için oluşturulan politikanın temel hedefleri; siyasi eşitlik ilkesine dayanan karşılıklı güven ilişkisi, ekonomik anlamda kazan-kazan sistemi ve kültürel değişimin olanaklı kılınmasıdır. Aynı esnada Afrika'ya siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yardımın da yönlendirilmesi kararı alınmıştır.

2015 yılının Kasım ayında altıncı forum Güney Afrika Cumhuriyeti'nde düzenlendi. Tema bu kez “Afrika-Çin Beraber İlerliyor: Ortak Kalkınma için Kazan-Kazan İşbirliği” şeklinde belirlenmişti. Johannesburg'daki forumun ana hatları endüstrileşme, tarımsal modernizasyon, altyapı gelişimi, finansal destek, yeşil teknoloji, ticaret ve yatırım kolaylıkları, fakirliğin azaltılması, kültürel değişim programları, barış ve güvenlik politikaları olmuştur (Shelton, 2016: 272). Forum süreci başlamadan önce Çin'in Afrika için beş milyar dolar olan bütçesi 2012'de yirmi milyar dolara kadar çıkmıştır. Altı yılda dört kat artan bu bütçe, ilişkilerin eskiye nazaran ne kadar önemsendiğinin bir göstergesidir. 2015'te bu miktar altmış milyar dolara çıkmıştır. Kredilerin, ticari ilişkilerin ve kredilerin de dâhil olduğu bu miktar, Afrikalı liderleri de oldukça mutlu etmiştir. Çin hükümetinin açıkladığı işbirliği paketleri ile birlikte Afrika'da, endüstriyel gelişim, altyapı, finans, çevre düzenleme, ticaret ve yatırım hizmetleri, sosyal refah arttırımı, halk sağlığı, değişim programları, barış ve güvenlik politikaları gibi alanların birinci derecede desteklenmesi öngörülüyordu. Üç yıllık bir zaman dilimine yayılan bu yoğun paketler kıtanın birinci derecedeki sorunlarını ele alması yönünden isabet sağlamıştır (Lahtinen, 2018: 21).

2015'te Çin'in kendi ekonomik büyümesi ile ilgili bazı sorunlar Afrika politikasına yansıtılmamıştır. Xi Jinping, Forum'da yaptığı konuşmada Afrika'nın gelişme ve kalkınmasına yönelik desteğini yinelemiş, tarihte emperyalistlere karşı beraberce mücadele ettiklerinden bahsetmiş, TAZARA gibi projelerin önemini vurgulamıştır. Afrika Birliği binasının ülkesi tarafından yapılaş hikâyesini anlatmış ve Afrika ülkelerine Çin'in BM'ye dönüş sürecinde verdiği destekler ile Wenchuan ve Yushu depremlerindeki yardımlar için teşekkür etmiştir (Jinping, 2015).

Xi Jiping'in vaatlerinin en önemli yanı Afrika problemlerine “Afrikalı” çözümler üretmesidir. Aynı toplantıda Güney Afrika Cumhuriyeti Başkanı Zuma, Çin-Afrika ilişkilerini bugüne kadarki en yüksek seviyeye çıkarması hasebiyle Jinping'e övgülerini sunmuştur. Karşılıklı güven, eşitlik ve karşılıklı kazanç odaklı politikalar

diğer liderleri de memnun etmiştir. Özellikle Afrika Birliği'nin programında olan elli yıllık hedefler ve on yıllık İlk Eylem Planı, Çin söylemleri ile programa işlenmiştir. İşin ilginç yanı aynı Zuma, 2012'de Çin ile yapılan ticaretin dengesiz ve istikrarsız olduğunu belirtmesidir. Zuma sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Bu ticari ilişki uzun dönemde istikrarsız. Afrika'nın Avrupa ile geçmiş ekonomik tecrübesi unutulmamalı ve yeni ekonomik ilişkiler kurulurken daha dikkatli olunmalıdır.” (Hook, 2012).

Üç yıl içerisinde bir Afrika ülkesi liderinin görüşlerinin keskin şekilde değişimi, Çin'in FOCAC aracılığı ile diplomatik girişimlerinin başarılı olduğunu göstermektedir.

Son yıllarda ilişkinin hacminin artmasıyla beraber Afrikalı aydınların da bu ilişki biçimine dair sorgulamalarda bulunduğu görülmektedir. Batı'da çok daha uzun süredir olan bu niyet sorgulaması daha çok kaybedilen üstünlüğün geri alınmasına yönelik hamleler şeklinde olurken, Afrika insanının yönelttiği eleştirilerin adresi daha farklıdır. Bunlardan ilki Çin'in özellikle kendi projelerinde çalışmalarını için getirdiği Çinli işçilerdir. Bu işçilerin çok daha ucuz işgücü oluşturarak yerel istihdamın önünde engel oluşturduğu iddia edilmektedir (Umar, 2018). Gerçekten de Çinli işçiler büyük projelerde yerel işçilerin iki katı kadardır. Çin'in buna karşı savunması kendi işçilerini getirmesinin yanı sıra yerel istihdama da katkı sunduğudur. Yine iş ve işçi ile ilgili olan bir başka eleştiri, kendi işçilerinin yanı sıra Çin'e özgü sorunları da beraberinde kıtaya getirdiğidir. Bunlar işçilerin ucuz ve kötü çalışma koşulları ile çevre hassasiyetinin gözetilmemesidir. Ayrıca yine Çinli şirketler vasıtasıyla kıtaya gelen Çinlilerin geri dönmeyenlerinin kendi işlerini kurarak ucuz ürünlerle kıta ülkelerinin esnafının işlerini engellemelerine yönelik şikâyetler de bulunmaktadır. Batı açısından eleştiri konusu aslında bir sistem eleştirisini de içermektedir. Demokrasi değerlerinin uygulanabilirliğini zorlaştırması ve Çin'in otokratik yönetim biçiminin kıtada tevecüh bulması potansiyel tehlikelerdir. Bu iyi niyetli tezlere rağmen Batı'nın salt demokrasi savusunu sınırlarında kaldığını iddia etmek fazla iyimserlik olacaktır. Çin'in oluşturduğu tehdit algısı, onu olduğundan daha tehlikeli göstermek isteyen Batı'ya yeni argümanlar sunmaktadır. Kıtada yeni bir hegemonya oluşması durumu, 1960'lardan beri yeniden dizayn edilen Batılı Afrika sisteminin çökmesi olacağından, Batı eleştirisi statükonun devamı şeklinde değerlendirilmektedir. Çin ve Batı'nın kendilerini aklayıcı

çalışmalar ve söylemler ortaya koyması, kıtanın gerçekliklerini ötelemekte ve gerçek sorunların daha az konuşulmasına sebep olmaktadır.

3.9.2. Ekonomik İşbirliği

Karşılıklı kazanç kapsamında değerlendirilen Afrika-Çin ekonomik işbirliği ilişkisi özellikle 2000'li yılların başında, ticaret alanında artan pay göz önüne alındığında net şekilde görülmektedir. Çin bugün Afrika'nın en büyük ticari partneri konumundadır (Katusa, 2015: 209). Farklı yıllardaki dalgalanmalar ile birlikte ticaretin kapasitesi 2014 yılında iki yüz milyar doların üzerine çıkmıştır (Raudino, 2016: 221).

2008'deki küresel kriz, Çin-Afrika arasındaki ekonomik ilişkileri de etkilemiştir. Çin'in büyüme oranlarındaki düşüşle beraber, Afrika'daki ekonomi politikasında da varolan durum daha farklı bir boyut kazanmıştır. Çin, kıtadaki yatırım ve üretime dayalı politikalarının yönünü tüketim ve hizmet alanlarına çevirmiştir. Bu hamle, Afrika'daki pek çok ülkenin sahip olduğu ve ihracatını yaptığı hammadde fiyatlarında büyük bir düşüşe sebep olmuştur. Yalnızca tek kalem ihracında bulunabilen bazı Afrika ülkeleri (Güney Sudan, Kongo Cumhuriyeti, Angola vb.) bu durumdan çok daha fazla etkilenmiştir. Çin'in kıta üzerindeki ekonomi stratejisinde yaptığı bu manevra ile birlikte gayrisafi milli hasıllarında bu denli büyük düşüşler yaşayan ülkelerin olması, Çin-Afrika arasındaki bağların ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Öte yandan petrole ve madene dayalı olmayan Doğu Afrika ekonomilerinde çok büyük etki oluşturmeyen strateji değişikliği, bu ülkelere daha sonra aşırı borçlanma olarak dönecektir.

3.9.3. Çin'in Afrika Yatırımları

Çin'in devlet destekli (state-owned enterprises) şirketleri altyapı projelerindeki etkin rolleri ve yatırımları ile kıtada var olmaktadır (Corkin, 2008: 157). Bunun yanı sıra bu şirketler, uzun dönemli inşaat projeleri, madencilik ve kimyasal madde işlerinde yer almaktadırlar. Yalnızca devlet destekli girişimler değil, aynı zamanda Çin hükümetinin etkisi altındaki özel firmalar da kıtada faaliyet göstermektedirler. Devlet destekli girişim ve özel girişim olan firmaları ayırmada iki önemli faktör

bulunmaktadır. Bunlar, devletin sahibi oldukları ve devletin etkisi altındakiler olarak gruplandırılabilir. 2014 yılı verilerine göre Afrika’da bulunan Çin şirketlerinin altı yüz yirmisi merkezi hükümet destekli, üç yüz yetmiş biri yerel hükümet destekli, bin yedi yüz altmış ikisi de özel şirkettir (Yin & Zhang, 2019: 4). Devlet girişimi olan firmalarda idari kadro devlet tarafından istihdam edilmekte, üst düzey yöneticiler ise bakanlık seviyelerindeki bürokratlardan seçilmektedir. Elbette özel ve resmi girişimleri ayırmak her zaman bu kadar kolay değildir. Sahada iş yapan bu firmaların çoğu üst kademeleri ve devletle olan ilişkileri konularında oldukça ketumdur. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi, özel girişimler de bürokrasi ile iç içe çalışmaktadır. Bu durum Çinli girişimlere maddi konularda, gümrük, vergi gibi alanlarda ve yatırımlara yönelik yapılması beklenen düzenlemelerde kolaylık sağlamaktadır. Çin’in özellikle en önemli iş alanlarında çalışan şirketleri pek çok konuda kendi kararlarını uygulamakla birlikte kırmızıçizgi olarak nitelendirilen hususlarda devlet politikasına uygun şekilde hareket etmektedirler. Bu durum Afrika kıtasındaki şirketler bağlamında da aynıdır. Özellikle bu kıtada çalışan ticari teşekküller, Çin İhracat-İthalat Bankası’ndan (Exim Bank) ayrıcalıklı krediler almaktadır. Bunun karşılığında Çin’in beklediği “iyilik” ise altyapı başta olmak üzere diğer alanlar dâhil, kendisi tarafından “onaylanmış” projelerin gerçekleştirilmesidir (Lahtinen, 2018: 42). Afrika yatırımlarını başka bir yönden incelediğimizde Çin’in daha önce Japonya’dan gördüğü bir metodu uyguladığını söylemek yanlış olmaz (Ping, 2013: 129). Çin’in erken dönem kalkınma hamleleri ile ilgili olarak seksenlerin başında Japonya tarafından gelen, bazı altyapı projelerini kapsayan maddi destek Çin tarafından kabul edilmiştir. Karşılığında Japonlar yatırım için avantajlı koşullar, ticaret alanında bazı imtiyazlar ve doğal kaynaklara erişim imkânına sahip olmuştur. Çin o dönem pek de büyük bir sevgiyle bağlı olmadığı Japonya’dan bu yardımı almıştır çünkü ülkenin yeni projelere ayıracak herhangi bir maddi kaynağı bulunmamaktadır. Bu destek bir yardım olarak kabul edilmiş ve hatta bugün Çin’in Afrika’daki söylemi ile aynı şekilde kazan-kazan politikası olarak tanımlanmıştır. Sonrasında dış yatırımcılar Çin üzerinde Çinli şirketlerden çok daha iyi koşullarla iş yapmaya başlamış, vergi ve gümrük alanlarında büyük üstünlükle Japonların maliyetleri azalmış ve bir süre sonra Çinli şirketler rekabete dayanamayarak iflas yoluna gitmişlerdir. Afrika’daki mevcut durumu da bu çerçevede düşünebiliriz. Yatırıma kaynak ayıracak durumda olmayan ülkelerin imdadına yetişen Çin, benzer bir yol uygulayarak kazan-kazan politikasını ezici oranda kendi lehine kullanmaktadır (Corkin, 2014: 52-53).

3.9.4. Dış Yardımlar

Çin'in Afrika kıtasındaki faaliyetlerinin önemli bir kısmını dış yardımlar oluşturmaktadır. Bu yardımların tarihi Afrika ülkelerinin bağımsızlık mücadeleleri dönemine kadar gitse de yardımların oranının maksimum seviyeye çıkma dönemi Çin'in dış açılma süreci ile birlikte gerçekleşmiştir.

Zhou Enlai, Çin-Afrika yakınlaşmasının en önemli aktörlerinden biridir. Onun diplomatik temas ve ziyaretleri sonrası birçok alanda kıtaya yardımlar artmıştır. Önceki bölümlerde belirtildiği gibi Mısır ile başlayan yardımlar, daha geniş bir alana yayılmıştır. 1964 yılında Gana'da konuşan Enlai, Çin yardımının sekiz prensibini açıklamıştır. Yardımlar eşitlik ilkesi gözetilerek karşılıklı fayda çerçevesinde alıcı ülkenin egemenliğine gölge düşürmeden yapılacaktır. Krediler faizsiz veya az faizli olacak, geri ödenmesi hususundaki takvimler yine alıcı ülkenin şartları göz önüne alınarak yapılacaktır. Projelerde kullanılan malzemeler en kalitelisi olacak ve Çinli uzmanlar bilgilerinin tamamını alıcı ülkenin uzmanları ile paylaşacaklardır (Brautigam, 2009: 32). 1950'lerin ortasından 1980'e kadar olan bir dönem olarak değerlendirebileceğimiz bu periyotta Çin, Afrika'ya sayısı binlerle ölçülecek kadar teknisyen, mühendis, talebe ve sağlık elemanı göndermiştir (Anshan, 2008: 27-30). Yeni bağımsız olan Afrika uluslarının emperyalizm ve sömürgecilik karşıtı söylemlerine bu hamlesiyle destek veren Çin, kıtada önemli bir yer elde etmiştir.

Aynı yatırımlarda olduğu gibi yardımlar da Çin devleti desteği ve fonlarıyla yapılmaktadır. Çin'in Afrika'ya yönelik politikası bahsinde belirtildiği gibi, yardımlar da Batı ülkelerinin uyguladığı tarzdan farklı şekilde olmaktadır. Çin, Afrika insanına balık vermemekte adeta onunla beraber balık tutmaktadır. Yatırımlar ve yardımlar ile Çin'in sunduğu kalkınma modeli Afrikalı pek çok siyasetçi için tercih edilen bir yol olmaktadır.

Yatırım ve yardımlar özellikle alt ve üst yapı alanlarında yoğunlaşarak Afrika insanının günlük yaşantısına doğrudan etki etmektedir. Kazan-kazan politikası kapsamında görülmeyen, yani Çin'in yaptığı yardımlarına karşılık bir kazancının olmadığı ülkelerde de yardımlar devam etmektedir. Bu ülkelerden ekonomik kazanç yerine siyasi yandaşlık elde edilmektedir. Özellikle uluslararası kurumlardaki karar alma süreçlerinde bu olumlu etki görülmektedir. Dış açılım döneminde barışçıl yükseliş söylemleri ile dış yardımlarını artıran Çin, yaptığı tüm dış yardımların

yarısından fazlasını Afrika'ya yapmaktadır. Dönemsel sunuş belgeleri (white paper) çalışmaları ile yardım hakkındaki politikalarını açıklayan Çin, bu belgelerle elli bir Afrika ülkesine, sekiz alanda yaptığı yardımlar hakkında bilgi vermektedir. Bunlar materyal yardımları, teknik alanlarda işbirliği, insan kaynakları gelişimi ve işbirliği, medikal kamplar, gönüllülük esası kapsamındaki programlar, borç kapatma yardımları ve kamu projeleri yardımlarıdır (White Paper, 2014). Sunuş belgesi¹², Çin dış yardımlarını üç farklı kategoriye ayırmaktadır. Bunlar hibeler, faizsiz krediler ve ayrıcalıklı kredilerdir. Bu üç alanda 2010-2012 arası dönemde yapılan yardım miktarı on dört milyar dört yüz on milyon dolardır (White Paper, 2014). Bunların miktarları konusunda çok detaylı bilgiler paylaşılmamakla beraber, özellikle borç içindeki Afrika hükümetlerinin bu üç kategoriye de büyük bir memnuniyet ile yaklaşması sürpriz değildir. Borç ertelemeleri kısa vadede Afrika hükümetlerini rahatlatırsa da uzun vadede işleri olumsuz etkilemektedir. Üçüncü bölümdeki Kenya bahsinde bu konudan detaylı şekilde bahsedilecektir. Herşeye rağmen Çin'in bu siyasi stratejisi kıtada var olmasını kolaylaştırmaktadır. Borç yardımından en fazla yararlanan diğer Afrika ülkeleri Tanzanya, Zambiya, Kamerun, Ekvatorial Gine, Mali, Togo, Benin, Fildişi Sahili ve Sudan olmuştur. Çin'in dışa açılımının başladığı 2000 yılından, 2014 yılında açıklanan sunuş belgesine göre yaklaşık otuz iki milyar dolar, Afrika'ya yardım olarak gönderilmiştir (Lahtinen, 2018: 38).

Çin'in siyasi bağlamda en önemli önceliği toprak bütünlüğü konusunu uluslararası arenada lehine bir pozisyonda tutmak ve Tayvan meselesinde haklı bir konumda bulunmaktır. Afrika ilişkilerinde de bu durumun gözardı edilmediğini söylemek mümkündür. Buna göre Çin yardımları Tayvan ile diplomatik ilişkide bulunmayan tüm ülkeleri kapsamaktadır. Yeni politika kapsamında Çin, Tayvan ile ilişkisi olan ülkelere de önem vermekte ve onlara Tayvan'la ilişkilerini kesme karşılığında yardımlar vaatmektedir. 2014 Sunuş belgesinde yer alan yardım başlıkları şu şekildedir:

---

¹² White Paper, çalışmanın devamında sunuş belgesi olarak geçecektir.

3.9.4.1. Tarımsal Gelişimin Desteklemesi

Çin'in 1962 yılında Mali'de başlayan tarımsal destek faaliyetleri yetmişli ve seksenli yıllarda Tanzanya, Uganda, Mozambik gibi ülkelerdeki projeleri ile devam etmiştir (Brautigam, 2015: 37-38). Günümüzde de bu destek, kıtadaki gelişmekte olan ülkelerin tarımsal faaliyetlerine yönelik olarak devam etmektedir. Bu destekler, bazı durumlarda teknik destek sağlamak, tarım uzmanlarını bölgeye göndermek olurken bazı bölgelere tarım okulları açarak eğitim vermek veya tarım projelerini yönetecek yöneticilerin görevlendirilmesi şeklinde olmaktadır. Ziyaret ettiğimiz pek çok Afrika ülkesinde özellikle permakültür (kalıcı tarım) alanında yapılan çalışmaların oldukça verimli dönüşler aldığı görülmüştür. Son rapora göre (2014), aynı dönemde kırk dokuz tarım projesi gerçekleştirilmiştir. Aralarında Benin, Mozambik, Sudan, Liberya, Ruanda gibi ülkelerin bulunduğu on yedi ülkede gerçekleştirilen çeşitli projelerle tarımsal faaliyetler teknolojik hamlelerle desteklenmiştir. En fazla ilgi çeken projeler Liberya'da uygulanmış ve burada hibrit pirinç ile mısır yaklaşık bin hektarlık bir alan üzerinde, bin yerel uzman ve çiftçi ile birlikte ekilmiştir. Ruanda'da çeltik ve mantar üzerine araştırmalar yapılmış ve yerel geleneksel tarıma adaptasyonları üzerinde önemli bir ilerleme elde edilmiştir. Aynı alanda yerelde kadınların eğitimi üzerine kadın eğitim dernekleri ile ortak faaliyetler düzenlenmiştir.

Çin tarım alanındaki faaliyetlerinde özellikle kendi uzmanlarını bölgelere göndererek kullanmaktadır. Benin'de bu şekilde yapılan tarım planlamaları sonucunda Tarım Yasası'nda Çin'in desteğinin yansımaları görülmüştür. Bölgesel uzmanlar Botsvana ve Ekvatorial Gine'de de benzer çalışmalarda bulunmuştur Mali'deki çalışmalar sonucunda demir tırmıkların yoğun çeltik tarlalarında kullanımı ile ilgili gelişmeler kaydedilmiştir. Çinli uzmanlar Lesotho'nun tarımsal alanda yaşanan ayak ve ağız hastalıkları (food and mouth disease) konularında Dünya Sağlık Örgütü'ne üyeliği hususunda yardımda bulunmuşlardır.

Çin'in yaklaşık üç yüz kadar araştırma ve eğitim ile yedi bin tarım uzman ve teknisyenin katılımı ile yaptığı teknik ve yönetim desteği, mahsul üretimi, ormancılık, hayvancılık, balıkçılık, kırsal gelişimin sağlanması için ulusal kanun

yapımı süreçleri, yiyecek güvenliği, sürdürülebilir teknolojik gelişim, depolama, pazarlama ve tarımsal ürünlerin dağıtımını gibi farklı başlıklar altında yapılmaktadır.

3.9.4.2. Eğitimin Geliştirilmesi Faaliyetleri

Çin, 2014 sunuş belgesinde eğitime yaptığı yardımlara uzun bir bölüm ayırmıştır. Faaliyetlerin çoğunlukla okul inşası veya var olan eğitim kurumlarının tadilat ve güçlendirme çalışmaları, öğretim imkânlarının geliştirilmesi ve bu kapsamda eğitimlere özel eğitimler verilmesi, daha fazla öğrenciye Çin’de eğitim görmeleri için devlet bursunun sağlanması, teknik ve kalkınmaya yönelik projeler hakkında uzmanlarca eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi, çevredeki gelişmekte olan ülkelerle benzer seviyelerde ortak eğitimin sağlanması ve desteklenmesi alanlarında olduğunu görmekteyiz.

Bu bağlamda seksenden fazla proje uygulanmış ve okullara, üniversitelere kütüphane hizmetlerinin getirilmesi, bilgisayar, kırtasiye malzemeleri, spor ekipmanları ve online eğitim araç gereçleri sağlanmıştır.

Rapora göre üç yıl içerisinde eğitim alan öğretmen ve öğretim görevlisi sayısı binin üzerinde bulunmaktadır. Özellikle yükseköğretimde otuz farklı program devreye sokulmuş ve lise ve üniversite yönetimi, lisansüstü eğitim yönetimi ve uzaktan eğitim konularında çeşitli dersler verilmiştir. Çin’in bu yönü, sonraki bölümde göreceğimiz yumuşak gücünün Afrika’daki en önemli uygulama sahalarından biridir.

Mesleki ve teknik eğitimin desteklenmesi konusu da kalkınma ve gelişmeye yönelik atılan somut dış yardımlardan biridir. Sudan’ın Omdurman kentine gittiğinizde Çin’in burada kurmuş olduğu Dostluk Mesleki Eğitim Merkezi’nden bahseden birilerini görme ihtimali oldukça fazladır. Çünkü yerelde binlerle ölçülebilecek kadar fazla sayıda insan bu merkezde çeşitli alanlarda eğitim imkânı bulmuştur. Son yıllarda bu merkezin kapasite artışına gitme gerekliliği gündeme gelmektedir. Aynı etkiyi Etiyopya’da da görmek mümkündür. On bir yıl içerisinde Çin dört yüzün üzerinde eğitimci Etiyopya’ya, kırsaldaki insanlara tarım, mesleki eğitim ve teknik eğitim vermeleri için sevk etmiştir. Toplamda yereldeki tarım okullarından bin sekiz yüz yerel tarım eğitimci ve otuz beş bin tarım teknisyeni mesleki eğitimlerden yararlanmıştır.

Yine aynı raporda iki yıllık süreç içerisinde Çin hükümetinin yetmiş beş binin üzerinde yabancı öğrenciye devlet bursları sağlayarak Çin’de eğitim almaları imkânını sağladığını görmekteyiz. Bu öğrencilerin özellikle Afrika ve ASEAN bölgelerinden alınması, Çin’e göre gelişmekte olan bu bölgelerin gelişimini sürdürmesi için, Dr. Umar gibi Afrikalı akademisyenlere göre ise Çin aleyhinde herhangi bir görüşün henüz filizlenmeden topraktan atılması için yapılmaktadır (Umar, 2018).

3.9.4.3. Medikal Ekipman ve Sağlık Hizmetlerinin Geliştirilmesi

Sağlık, Çin’in en fazla yardım yaptığı başlıklardandır. Sağlık hizmetlerinin gelişimi ile ilgili verilen bilgilerde hastalıkların kontrol altına alınması ve önlenilebilirliğinin sağlanması, hastane binalarının yapılarak sağlık hizmetlerinin kapasitesinin artırılması, ilaç ve medikal malzemelerin arzının sağlanması, sağlık ekiplerinin Çin’den gelişmekte olan ülkelere sevk edilmesi, sağlık çalışanlarının eğitilmesi, hasta değişimleri ve hastalıklardan korunmada gelişmekte olan ülkelerle işbirliği alanlarında yardımlar yapıldığı görülmektedir. İlaç başlığına ayrı bir parantez açmak gerekir çünkü özellikle Afrika’daki ilaçların büyük çoğunluğu Çin ve Hindistan’dan gelmekte, halk ve doktorlar ise bu ilaçların etkisini tartışmaktadır.

Hastane ve sağlık merkezleri inşaatları kıtanın pek çok ülkesinde görülebilir. Bunların bir kısmı genel hastaneler olarak tamamlanırken, diğer kısımlar mobil hastaneler, sağlık merkezleri, uzmanlık klinikleri ve içerisinde pek çok sağlık sorunu için tedavi seçeneği sunulan geleneksel Çin tedavileri merkezleri şeklinde hizmete sunulmuştur.

Ayrıca sağlık ekipmanları hususunda da önemli yardımlar yapılmıştır. Doppler ultrason cihazları, CT tarayıcıları, biyokimyasal analiz araçları, kadın doğum alanında görüntüleme cihazları, ameliyat aletleri, ICU monitörleri, MR tarayıcıları gibi teknik ekipman bunlardan bazılarıdır. Kıtada çokça görülen kolera ve sıtma hastalıklarına karşı çeşitli koruyucu ve tedavi edici ilaçlar da Afrika’ya ulaştırılmıştır.

Sağlık alanında bir diğer önemli adım sağlık ekiplerinin özellikle ulaşımı zor kırsal bölgelere ulaştırılmasıdır. Bu ekipler yalnızca teşhis ve tedavi konularında değil, aynı

zamanda yerel sağlık personelinin eğitilmesi alanında da faaliyet göstermektedirler. Eğitimler doğrudan dersler, teknik kurslar, akademik değişimler, sıtma nleme ve tedavi alışmaları, AIDS, enfeksiyon hastalıkları, hasta bakımı, diyabet, romatizma, akupunktur uygulama ve Çin geleneksel tedavi metotları üzerine olmaktadır.

Çin hem devlet kurumları hem de sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla göz sağlığı üzerine çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Daha nce Asya’da başlayan göz taramaları ve göz hastalıklarının tedavi edilmesi alışmaları Kasım 2010’da Afrika’da da başlatılmıştır. Bu kapsamda Zimbabve, Malavi, Mozambik ve Sudan’da binden fazla katarakt hastasının tedavisi yapılmıştır. Batılı örneklere ve Türkiye örneğine göre geç kalınmış bir faaliyet sayılabilecek katarakt operasyonları Çin’in kıtadaki imajına önemli bir katkı yapmaktadır.

Afrika iklimi ve doğal yaşam biçimi sebebiyle enfeksiyon ve bulaşıcı hastalıkların yaygın olduğu bir coğrafyadır. Kıtada görülen pek çok hastalık yıllar içinde yayılmıştır. Bunu nleme adına çalışmalar yapılmaktadır. Çin’in sıtma önleyici ilaçlar, H1N1 ve kolera aşıları kıtaya 2010-2012 dönemindeki altmış farklı parti gönderimle ulaşmıştır. Bu kapsamdaki çalışmalar 2014 sunuş belgesi içerisinde iki yüz milyonluk bir paketi kapsadığı şeklinde geçmektedir. 2007 yılında Komor Adaları’ndan Moheli’de yapılan çalışmada Çinli uzmanların “artemisin” bileşikli madde kullanarak ürettiği sıtma karşıtı ilaçlar başarılı olmuş ve adada sıtma oranı yüzde doksan oranında düşmüştür. Moheli’de yapılan çalışmaların başarılı olması sonucunda diğer bir Komor Adası olan Anjoyan’da da aynı çalışmalar başlatılmıştır.

3.9.4.4. Sosyal Refah İmkânlarının Geliştirilmesi

Afrika’da var olan en temel gerçeklerden biri kırsala temas etmeyen projelerin başarısızlığıdır. Çin bu gerçekle pek çok ülkeye göre daha erken yüzleşmiş ve adımlar atmaya başlamıştır. Özellikle kırsal ve tarımsal alanlarda inşa ettiği yerlerle buralardaki topluluğun sosyalleşeceği, sosyalleşirken grenip gretebileceği, içerisinde hobilere yönelik araç gereçlerin olduğu yerlerle kırsala temas etmektedir.

Kıtanın temel sorunlarından biri olan su kaynaklarının azlığına yönelik ürettiği projeler ile kırsaldaki etkisini sürdürmektedir. Bugün susuzluk ve kuraklığın yaşandığı tüm ülkelerde Çin’den gelen su kuyuları görmek mümkündür. Bununla

beraber Çin tarafından resmi belgede belirtilen alanlara baktığımızda derin sondaj çalışmalarının ve su kuyusu faaliyetlerinin yoğunlaştığı bölgeler Togo, Sudan, Nijer ve Güney Sudan olarak belirtilmiştir. Kıtada bugün yaklaşık üç bin Çin su kuyusunun bulunduğu belirtilmektedir. Bu sayı binlerce insanın su sorununa önemli bir kolaylık getirme anlamına gelmektedir.

Bunların dışında yine kırsaldaki yerli halk için inşa edilen evler bulunmaktadır. Bu evlerin tamamı iç ve dış mimarlar tarafından projelendirilerek inşa edilmekte ve Çin hem kendi vatandaşları için iş alanları oluşturmaya devam etmekte hem de kırsaldaki Afrikalı zihnindeki yerini ve sempatisini sağlamlaştırmaktadır. İnşa konusu Çin özelinde genişçe incelenmesi gereken bir konudur. Lahtinen'in bu husustaki Çin faaliyetlerini "inşa diplomasisi" olarak adlandırması ilginçtir (Lahtinen, 2018: 37). Çünkü Çin, kıta genelinde kültürel etkinliklerin yapılacağı merkezler, spor salonları, stadyumlar, iş merkezleri, konferans salonları ve daha birçok farklı yapı inşa etmektedir. Bunların arasında Sudan, Burundi, Lesotho, Malavi gibi ülkelerdeki başkanlık sarayları, Gabon'daki kırk bin kişi kapasiteli stadyum, Senegal'de yirmi bin metrekarelik tiyatro bunlardan bazılarıdır. Bunların yanında Afrika Birliği'nin Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da bulunan binasının da Çin tarafından inşa edildiğini belirtmek gerekir.

3.9.4.5. İnsani Yardım

Dünyadaki pek çok bölge aralıklı olarak çeşitli felaketlerle karşı karşıya kalmaktadır. Depremler, fırtınalar, seller, savaşlar ve diğer sebepler insani krizlerin boyutunu da çok ciddi seviyelere çıkarmaktadır. Çin bu gibi durumlar için genellikle hızlı müdahalesiyle övünmektedir. Yardım malzemeleri, maddi yardım, medikal ekipler gibi etkenlerin kullanılması ile felaket yardımları ve felaket sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde bulunmaktadır.

2010-2012 arasında Çin'in yaptığı toplam insani yardım malzemesi harcaması bir milyar iki yüz milyon yuandır. Bu yardımın kalemlerine bakıldığında çadırlar, battaniyeler, el fenerleri, jeneratörler, gıda, ilaç ve su filtreleridir. Su filtreleri özellikle Afrika'da suyu arıtmak için toz halinde kullanılır ve halkın önem verdiği araçlardandır.

Haiti ve Myanmar depremleri, Pakistan ve Kamboçya'daki seller, Küba kasırgası, Libya'daki ve Suriye'deki iç savaşta bu yardımların kullanıldığı belirtilmiştir. Bunun yanında üç yüz milyon yuanlık bir miktar da nakit olarak mağdur ülkelere maddi yardım kapsamında teslim edilmiştir.

Afrika'da 2011 ve 2012 yılında gerçekleşen Afrika Boynuzu Krizi, kuraklığın etkisi ile birlikte kıtlığın artması şeklinde yaşanmıştır. Bu kriz, özellikle boynuz olarak tabir edilen bölgede bulunan ülkeler başta olmak üzere pek çok ülkedeki insanı derinden etkilemiştir. Bölgede bulunan Etiyopya, Somali, Eritre, Cibuti, Kenya gibi ülkelerde gıda sıkıntısı korkunç boyutlara ulaşmıştır. Bu bölge beş veya on yıllık dönemler halinde bu krizi yaşamaktadır. Boyutu bazen tüm dünyanın konuştuğu bazen de çok fazla hissedilmeyen şekilde olan kıtlıkta 2011 yılında otuz milyon insan ciddi bir gıda yokluğunun içine düşmüştür. Çin, bölge ülkelerine dört yüz kırk milyon yuan değerinde gıda yardımının yanı sıra, 2012 yılında yetmiş milyon yuan değerinde acil gıda yardımını da Çad, Mali ve Nijer gibi Sahra ülkelerine göndermiştir. Yine 2012 yılının Mart ayında bu kez Kongo Cumhuriyeti'nde çeşitli patlayıcıların başkent Brazzaville'de patlamasıyla beraber pek çok ev harabeye dönmüş, Çin bu kez patlamalar sonrasında bu evlerin yeniden yapımını üstlenmiştir.

Görüldüğü üzere Çin, insani yardım alanında Batılı rakipleri kadar aktif şekilde Afrika'da bulunmaktadır. Nispeten daha küçük felaketler olarak nitelendirilebilecek olaylar sonrasında da yardım faaliyetlerinin içinde aksatmadan bulunması, bu alanda onu öne geçiriyor bile denebilir. Yine de vurgulamak gereken en önemli yön, insani yardım konseptinin Batı ve Çin tarafından farklı anlaşılıp uygulandığıdır. Batı ülkeleri daha çok, yardım amaçlı faaliyetleri ile yumuşak güç kullanımı yaparken, Çin bu insani yardımın alanını daha geniş tutarak insanların günlük yaşamlarını kolaylaştırmaya yönelik bir kapsama alanı belirlemektedir. Çin İthalat ve İhracat Bankası'ndan bir yetkilinin yaptığı, "Afrika insanının yardıma veya nasıl yaşamaları gerektiği konusunda derse ihtiyacı yok, çok basit şekilde elektrik, su gibi günlük yaşamında erişimde zorluk yaşadığı kaynakları kullanabilmeye ve yatırıma ihtiyacı var." açıklaması Çin bakış açısını niteler şekildedir (Corkin, 2014: 54). Yetkilinin yaptığı açıklama Batı ile Çin arasındaki yaklaşım farkının yansımasıdır. Kipling'in beyaz ırkın geri kalanları aydınlatması, uygarlaştırması inancıyla yazdığı "White Man's Burden", Batı'nın Afrika üzerindeki silinmez hatıralarını akla getirmektedir. Bu hassasiyeti iyi bilen Çin'in, dostluk ve eşitlik temasıyla yaptığı insani yardım

hamlelerinin kendine kattığı olumlu imaj, onu Afrika'nın pek çok ülkesinde halk bazında popüler yapan etkenlerden biri olmuştur.

3.10. Çin-Afrika İlişkilerinde 2021 Hedefleri

Çin-Afrika İşbirliği Forumları (FOCAC), daha önce değinildiği gibi, ikili ilişkiler bağlamında tartışmaların ve görüş alışverişlerinin yapıldığı, aynı zamanda gelecek hedefleri üzerine de planların oluşturulduğu organizasyonlardır. 2018 yılının Eylül ayında Beijing'te düzenlenen Forum, iki tarafın ilişkilerinde nasıl bir üç yıllık dönemin olacağını ortaya koymuştur. Bu organizasyonda 2021'e kadar aşılacak mesafe tartışılmış ve sonuç bildirgesine taşınmıştır (Wu, 2018).

Aksiyon planı olarak tanımlanan belgeyi incelediğimizde yeni dönem ilişkileri için yedi önemli başlığın belirlendiği ve bunları alt başlıkları ile birlikte ilişkilerdeki pek çok noktaya atıf yapıldığı görülmektedir. Bu ana başlıklar, siyasi işbirliği, ekonomik işbirliği, sosyal kalkınmada işbirliği, kültürel ve birebir değişim programları, barış ve güvenlik alanlarında işbirliği, uluslararası işbirliği ve FOCAC'ın kurumsal gelişimidir (Forum on China-Africa Cooperation Beijing Action Plan (2019-2021), 2018).

3.10.1. Siyasi İşbirliği Hedefleri

Siyasi anlamda işbirliği iki taraf için de önemli konulardan biridir. Afrika ülkelerinin belli bir kısmının Çin'in yönetim tarzını kendilerine yakın bulduğunu daha önceki bölümlerde belirtilmişti. Bu durum, Çin'in özellikle siyasi alandaki iştahını açmakta ve Afrika'nın daha fazla ülkesine siyasi bağlamda nüfuz etme isteğini beraberinde getirmektedir. 2021 hedefleri içerisinde iki tarafın devlet yönetimi başlığı altında daha fazla tecrübe paylaşımına yer vereceği bulunmaktadır. Buna göre Çin, Afrika ülkelerinin bağımsız şekilde kendi uluslarına en uygun yönetim stilleri arayışına ve keşfine destek verecek ve bu alanda daha önceki birikimlerini, tecrübelerini kıta ülkeleri ile paylaşacaktır. Altı çizilmesi gereken nokta, bu maddenin son kısmında yer alan, gelişim-kalkınma fikirlerinin paylaşılması hususudur. Yine daha önceki

bölümlerde Çin'in Konfüçyanizm üzerinden yaptığı atılımları ve Batı'dan ayrılan şekliyle ihtiyaca yönelik uzun vadeli kalkınma stratejisi tartışılmıştı. Bu madde Afrika ülkelerine doğrudan yeni bir model sunmaktadır.

Bir diğer önemli husus, Çin ve Afrika'daki ülkelerin dışişleri bakanlarının daha fazla koordinasyon içerisinde bulunması konusunun gündeme getirilmesidir. Buna ek olarak iki taraf arasında yargı mensuplarının, yürütme üyelerinin, siyasi parti yöneticilerinin ve en önemlisi yerel hükümet üyelerinin karşılıklı ziyaretlerinin artırılması konusu oldukça kritiktir. Afrika'nın en önemli kılcal damarları yerel yönetim hükümetleridir. Yerel devletler veya bölgesel devletler olarak tanımlanabilecek bu aygıtlar, federal hükümetler altında hareket etmekle birlikte toplum yaşamında çok önemli konumdadırlar. Bu bağlamda yereldeki ihtiyacı bilen, yapılması gerekenleri bütçesi kapsamında planlayan yerel yönetimler, Afrika'ya yatırım, yardım veya Afrika ile işbirliği yapmak isteyen sivil toplum kuruluşları, hükümet organları ve bürokrasinin tüm katmanları için biçilmiş kaftandır. Bu sebeple Çin'in belki de en önemli hamlesinin bu yapılarla işbirliğine gitmek olduğunu söylemek yanlış olmaz. Son yıllarda iki taraf arasında kardeş bölgeler ve kardeş şehirler (sister provinces, sister cities) uygulamalarının artması, bu hedefin üzerine hızla gidildiğini göstermektedir.

Ulusal Çin Halk Kongresi'nin Afrika ülkelerinin bölgesel parlamentoları ile daha yakından çalışması talebi yine aynı hedefe yöneliktir. Bu bağlamda Pan-Afrika Parlamentosu (Afrika Birliği şemsiyesi altındadır) ile karşılıklı öğrenmeye yönelik değişim programlarının düzenlenmesi ve tecrübe paylaşımı da 2021 hedefleri arasındadır.

3.10.2. Ekonomik İşbirliği Hedefleri

Çin'in büyüyen ekonomisi ile birlikte çok daha geniş bir oyun alanına sahip olduğu daha önce belirtilmişti. Afrika ilişkilerinde de ekonomik bağların birinci sırada olduğu aşikârdır. 2021 hedefleri bağlamında Pekin Aksiyon Planı (Beijing Action Plan) ekonomik hedefleri farklı gruplara ayırarak değerlendirmektedir. Bunlar tarım, gıda güvenliği, endüstri alanında kapasite gelişimi, altyapı gelişimi, enerji ve doğal

kaynakların etkin kullanımı, denizcilik alanında gelişmelerin takibatı, turizm, yatırım, ticaret ve finans alanlarıdır (FOCAC, 2018).

Gıda alanında belli aralıklarla büyük krizler yaşayan kıtanın, Çin tarafından acil gıda ihtiyacının karşılanması hususunda gösterilen iyi niyet karşısında oldukça memnun olduğu söylenebilir. Özellikle gıda alanında yapılan yardımların yerel ve bölgesel yönetimleri güçlendirmesi, Afrika ülkelerindeki iktidarların lehine olmakta ve zaman zaman seçim malzemesi de yapılmaktadır. Gıda meselesinde tarımsal faaliyetlerin aksiyon planında bulunması, kıtanın uzun vadedeki mahsül sorununu çözmesine yönelik olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir. Çin'in tarımsal üretim araçları, satış sonrası desteği, köylerin endüstriyel anlamda gelişiminin sağlanması gibi hedefler, 2030 yılında gıda sorununu minimuma indirme politikası kapsamında Afrika ülkelerini heyecanlandırmaktadır. 2021 yılına dek elli tarımsal destek programının faaliyete geçmesi, bir milyon yuanlık acil gıda yardımının yapılması ve beş yüz tarımsal faaliyet uzmanının kıtaya gönderilmesi hedeflenmektedir. On artı on mekanizması olarak tanımlanan proje ile birlikte Çin ve Afrikalı tarım araştırmaları enstitüleri arasında değişimlerin sağlanması ve eğitimlerin verilmesi iki taraf arasındaki insan kaynaklarını alanını da daha aktifleştirecektir (Beijing Action Plan, 2018, 3/1).

2063 hedefleri doğrultusunda iki tarafın endüstriyel kapasite gelişimi üzerine olan işbirliği daha çok "Kuşak ve Yol" üzerine yoğunlaşacaktır. Aksiyon planında bu projeye yönelik daha büyük bütçeli çalışmaların yapılmasına dair bir madde de bulunmaktadır. Çin-Afrika fuarının Çin'de düzenlenmesi, gelişime dair özel ekonomik alanların kurulması, endüstri parklarının inşa edilmesi, teknoloji transferinin hızlandırılması diğer hedeflerdir. Bu hedeflerin Çin tarafındaki en önemli noktası, sayılan başlıkların tamamıyla ilgili Çinli özel girişimlerin Afrika'ya girişinin kolaylaştırılması olacaktır. Buna bağlı olarak Afrika ülkelerinin Çinli özel firmaların ve girişimlerin kıtaya daha kolay girmesine yönelik resmi ve hukuki adımları Çin ile birlikte atacağı aynı planda belirtilmiştir.

Altyapı gelişimi başlığındaki geçen maddelerdeki önemli bir vurgu, Çin'in Afrika'nın "gerçek" ihtiyaç alanlarında desteğinin süreceğidir. Bu vurgu aslında daha önce belirtildiği gibi Batı eleştirisinin üstü kapalı şekilde resmiyete geçmiş halidir. Enerji, ulaşım, bilgi sistemleri, telekomünikasyon, su kaynakları gibi alanlarda da Çin'in kıtada faaliyet yapması kolaylaştırılacaktır.

Sivil havacılığın desteklenmesi, Afrika Birliği tarafından 2063 hedefleri doğrultusunda büyük bir adım olarak görülen Tek Afrika Hava Ulaşımı Pazarı'nın (Single African Air Transport Market) hazırlıklarının yapılması, Çin devletinin Çinli girişimleri Afrika'daki limanlar, havaalanlarının kullanımı konularında cesaretlendirmesi ve Afrika ülkelerinin bu alanlarda da Çinli firmaları olumlu şekilde karşılaması, plandaki hedefler kapsamına alınmıştır.

Bilgi iletişim araçlarının, internetin ortak kullanılması ve Afrika ülkelerinin Çin destekli "akıllı şehirler" kurması girişimi, güvenlik alanında değerlendirilerek terörizmle savaşa ve suçla mücadeleye kolaylık sağlayacağı söylenmektedir. Bu durum Afrika ülkeleri için ilerleyen süreçte bir iç tehdit algısı oluşturabilir. Daha önce Zambiya'da, Zimbabve'de, Sudan'da olduğu gibi Çin'in destek verdiği siyasetçiler bu sistemi lehine kullanabilir ve suçlamalar yöneltebilirler. Çin barışçıl yaşam prensiplerinden biri olan başka ülkelerin iç işlerine karışmama ilkesini daha önce olduğu gibi dolaylı yoldan ihlal edebilir.

Enerji ve doğal kaynakları alanında Çin-Afrika Enerji İşbirliği Merkezi'nin kurulması noktasında anlaşmış durumdadır. Merkezden ayrı olarak enerji politikalarının oluşturulması konusunda diyalog, yeni enerji araştırmalarında işbirliği, profesyonel eğitim için değişim programları anlaşma sağlanan diğer başlıklardır. Enerji işbirliğindeki ilginç maddelerden bir tanesi Çin'in, Afrika'nın iradesine saygı temelinde, üçüncü taraflarla yapılacak işbirliklerinde Afrika'nın gelişimi için öneriler sunacak olmasıdır (Beijing Action Plan, 2018, 3/4). Bu durum, Çin'in Afrika ülkelerinin başka ülkelerle yapacağı enerji ve doğal kaynaklara yönelik anlaşmalarda söz sahibi olmasının kapısını açabilir. Nitekin farklı bir alan olsa da, Tanzanya'da yapılan limanın yakınına başka bir liman yapımının yasak olması, enerji ve doğal kaynaklar alanında da uygulanabilir bir yoldur.

Okyanus politikalarındaki maddeler genel olarak "Kuşak ve Yol" ülkelerinin projeye daha fazla katkı vermesi temeline dayandırılmıştır. Turizmde vize kolaylığının yaygınlaştırılması ve daha fazla Çinli'nin Afrika'ya gelmesi, turizm alanındaki çalışanların kapasite gelişimi eğitimleri için işbirliklerinin artırılması hedeflenmektedir (Beijing Action Plan, 2018, 3/5). Turizm Afrika için önemlidir. Pek çok ülke kendi kültürel ve tarihsel özelliklerini ön plana çıkararak turistik kapasitesini geliştirmeyi arzulamaktadır. Ruanda, İngiltere Premier Lig takımlarından Arsenal'e, kolunda "Visit Rwanda" yazılı bir bant taşıması için

iddalara göre otuz milyon pound ödemiştir (Monnet, 2019). Nüfusunun yarısının yoksulluk çektiği bir ülkenin, turizm reklamı için bir futbol kulübüne bu veya buna yakın parayı ödemesi, turizme verilen değeri gösteren örneklerden yalnızca bir tanesidir. Nitekim bir Batı Afrika ülkesi olan Sierra Leone'nin başkent Freetown'da bulunan Lumley'de bir turizm kompleksi inşa edilmektedir. Ülkenin Turizm Bakanlığı, yaptırdığı afişlerde Çinli turistlere yönelik metalar kullanmakta ve Batılı bir turist yerine Çinli bir turiste yer vermektedir (Hilsum, 2006: 6-7).

Çin, 2021 yılına kadar Çinli girişimleri Afrika'ya on milyar dolarlık yatırım yapmaları yönünde teşvik edecektir. Vergiler ve gümrük konularında işbirliğinin artması ve özel anlaşmaların istişarelerle beraber imzalanması hedeflenmektedir. Çin'in üretim fazlası olması ve bunu satacak yeni pazarlara olan ihtiyacı bu madde bağlamında kendisine bir başka avantaj daha sağlayacaktır. Ticaret alanında Afrika Serbest Ticaret Bölgesi'nin (*African Continental Free Trade Area*) kurulması ile farklı bir boyuta geçiş mümkün olabilir (Beijing Action Plan, 2018, 3/8/2).

Çinli şirketlerin Afrika'da yaptığı çalışmaların maddi riskleri Çin devleti tarafından üstlenilmekte ve devam eden demiryolu, telekomünikasyon ve enerji projeleri gibi kilit projelere kredi verilmesi konusunda kolaylık sağlanmaktadır. Afrika'dan yapılan ithalatın finansmanı için beş milyar dolarlık özel bir fon kurulması da gündemdedir. E-ticaretin iki taraf arasında geliştirilmesi ve mümkün olabilen yerlerde ticarete özel e-vize uygulamalarının artırılması ticari işbirliği hedefleri arasındadır. Finansal alanda iki taraf yerel para birimlerinin kullanımını teşvik etmektedir. Krediler Afrika ülkelerinin büyük projelerini gerçekleştirmenin bir yolu olsa da, Çin-Afrika ilişkilerindeki en büyük sorunlardan biri olarak nitelendirilen borç tuzağı diplomasisinin (*debt-trap diplomacy*) de ana etkenidir. Çoğu ülke, aldığı kredileri kapatmak adına başka krediler almakta ve bu kısır döngü içerisinde ekonomik egemenliklerini tehlikeye atmaktadır.

Gelecek dönemde Çin, Afrika'ya on beş milyar dolar boyutunda yeni bir kredi fonu açacaktır. Bu fonların Afrika'ya her zaman fayda getirmediği, büyük borçların kapatılmasının zorlaşması sonucu yeni kredi ihtiyaçlarının oluştuğunu belirtilmişti.

Sağlık alanında "Çin-Afrika Dostluk Hastaneleri"nin (*China- Africa Friendship Hospitals*) faaliyete geçmesi ve kıtada fazlaca görülen hastalıkların tedavisi, önlenmesi konularında çalışmalar yapması öngörülmektedir. 2030 yılına kadar

yapılacak çalışmalarla sıtmanın kontrolü ve sonrasında yok edilmesi hedeflenmektedir. Bunun yanında geleneksel Çin tıbbına yönelik yeni projelerin kıtada yaygınlaştırılması beklenmektedir.

3.10.3. Kültür ve Eğitim Alanında İşbirliği Hedefleri

Aksiyon Planı'nda (2018) Afrika'nın, Çin'in kıtada kültürel, sanatsal faaliyetler gibi bireye değer katan çalışmalarını memnuniyetle karşıladığı, uydu, televizyon, hükümet bursları, düşünce kuruluşları, sosyal organizasyonlar ve kadınlara yönelik projeleri desteklediği belirtilmektedir. Buna göre Çin, gelecek dönemde de kültürel işbirliğinin karşılıklı olarak artması adına gereken desteği verecektir. Bu madde Çin'in yumuşak gücü ile doğrudan ilgilidir. Gelecek dönemde bin yüksek kalibreli Afrikalı'nın Çin tarafından eğitilmesine, elli bin kişiye devlet bursu ve elli bin kişiye de kişisel gelişim desteği verilmesine karar verilmiştir. İki taraf, "Çin ve Afrika Yüksek Öğretim Kurumları için Yirmi artı Yirmi İşbirliği Planı" nı uygulamaya devam edecek ve değişim ile işbirlikleri için yeni platformlar oluşturacaktır.

Eğitim alanında sonraki bölümlerde göreceğimiz gibi en önemli Çin yatırımlarından biri Konfüçyüs Enstitüleri'dir. Plana bu enstitülerin Afrika ülkeleri tarafından memnuniyetle karşılanacağına dair bir madde ekletilmiştir. Bu kurumlar Çin kültürünün Afrika'daki en büyük tanıtıcısı konumundadır. Enstitülerde Mandarin'in daha etkin şekilde öğretilmesi için gönüllü öğretmenler Çin'den Afrika'ya devlet destekli şekilde getirilmektedir. Kitaplar, dil öğrenim materyalleri, enstitü bursları, yerel Çince öğretmenlerinin yetiştirilmesi gibi tüm faaliyetler Çin devleti sponsorluğunda yapılmaktadır. Eğitim konusu ile ilgili bir diğer başlık da bilim ve teknoloji alanında yüz elli kişiye Çin'de sunulması planlanan yüksek lisans ve doktora imkânıdır. Eğitim ve dil meselesinin en fazla eleştirilen yanlarına sonraki bölümlerde değinilecektir.

2021 hedefleri arasında en fazla yer tutan başlıklarında bir diğeri de kültürel etkileşimdir. Her yıl büyük bütçelerle gerçekleştirilen Çin kültürel aktiviteleri yeni dönemde "Kuşak ve Yol" bağlantıları üzerinden açılması planlanan sanat galerileri, sinoloji çalışmaları (Çin dili, tarihi, edebiyatı çalışmaları), Çin'de açılacak Afrika kültür merkezleri ve Afrika'da açılacak Çin kültür merkezleri ile

gerçekleştirilecektir. Yine bir yumuşak güç elementi olarak yazılı ve görsel medya da plandaki hedeflere dâhil edilmiştir. Buna göre Çin-Afrika Medya Değişim Programı devam edecek, daha fazla Afrikalı medya mensubuna kapasite geliştirme eğitimleri verilecek, Afrika televizyonlarında Çin kültürüne yer verecek programlar ile Çin’de Afrika kültürüne dair programlar yayınlanacaktır.

Akademi ve düşünce kuruluşları arasında da değişim programları sürecektir, bu kapsamda iki yüz Afrikalı akademisyen Çin’i ziyaret edecektir. Cinsiyet eşitliği ve kadınların topluma kazandırılması çalışmaları ile gençlerin gelişimi desteklenecektir.

3.10.4. Askeri Alanda İşbirliği Hedefleri

Askeri konularda iki tarafın güvenlik ve terörizme savaş konusunda beraber hareket edecekleri belirtilmektedir. Çin’in Afrika’da hızla yükselen askeri gücü, Cibuti’de açtığı üs ve asker sayısını artırması çeşitli kaygılara yol açmaktadır. 2002’de Afrika’daki BM operasyonlarında bulunan Çinli personel sayısı yüz on iken, yalnızca dört yıl içerisinde sayı bin beş yüze yaklaşmıştır (Jacques, 2016: 432). Cibuti’nin Çin’e olan yaklaşık bir buçuk milyar dolarlık borcu onun askeri konularda da bağımlı hale geldiği fikrini akıllara getirmektedir. Zimbabwe’deki etkinliği, Somali’deki etkin yapısı, Sudan’da devrilen yönetimi savunması sebebiyle eleştirilen Çin’in bir sonraki askeri üssünü Namibya’ya açacağı iddiası Batı ülkeleri tarafından takip edilmektedir. Hedefleri arasına Afrika’daki askeri kapasitesini artırmayı da alan Çin’in yumuşak güç stratejilerini bir kenara bırakmadan sert gücünü yükseltmeyi arzuladığı anlaşılmaktadır.

3.11. Yeni İpek Yolunda Afrika’nın Önemi

Çin’in uluslararası kamuoyunda fazla tartışılmayan ancak tüm bürokratik kurumları tarafından benimsenen ve ülkenin yüzüncü kuruluş yılında gerçekleştirmeyi hayal ettiği hedefleri bulunmaktadır. Xi Jinping, 2012 yılında komünist partinin genel sekreteri olduğunda daha önceki liderlerin kullanmadığı “Qianq Zhongguo Meng”, yani “Güçlü Ulus Rüyası”nı gündeme getirmiştir. 2049 yılında Çin’in tamamıyla kalkınmış bir ulus olması hedeflenmektedir (Phillsbury, 201: 27). Bu kalkınma,

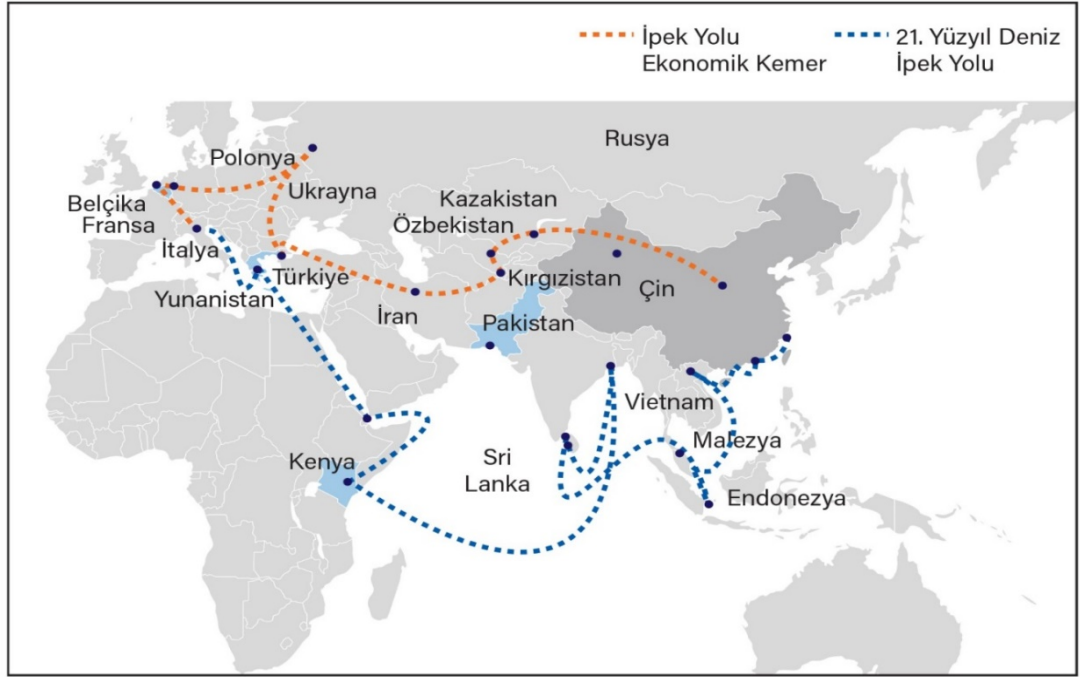
ekonomik, askeri ve kültürel alanların tamamında gerçekleşmelidir Tüm bu hedeflere gidecek yolda en önemli köşetaşlarından biri ise Yeni İpek Yolu'nun kullanılmasıdır. Bu projede Afrika'ya, özellikle de Doğu Afrika'ya büyük önem verilmektedir.

Yeni İpek Yolu, Çin'i küresel bir oyuncu olmaya iten etkenlerden biridir. Bu sebeple geleneksel ipek yolunun rotası değiştirilmiştir. 2013 yılında Xi Jinping, "Kuşak ve Yol" projesini duyurmuştur. Bu proje, yaklaşık altmış ülkeyi limanlar, boru hatları, tren yolları ve diğer çeşitli vesilelerle birbirine bağlayacak ve Asya'dan Avrupa'ya, Okyanusya'dan Afrika'ya kadar geniş bir yelpaze arasında köprü olacaktır.

Xi Jinping, 7 Eylül 2013 tarihindeki Kazakistan ziyaretinde Astana'daki Nazarbayev Üniversitesi'nde bir sunum gerçekleştirmiş ve Yeni İpek Yolu hakkında konuşurken, kritik bir gelişme aşamasında olduklarını, tarihte benzeri görülmemiş fırsat ve meydan okumalarla karşı karşıya olduklarını belirttikten sonra şunları söylemiştir:

Hepimiz kendi koşullarımıza uygun olan orta ve uzun vadeli gelişme hedeflerini belirledik. Bizim stratejik hedeflerimiz aynıdır. O da ekonomilerimizin uzun vadeli istikrarlı gelişmesini güvence altına alarak ülkelerimizi müreffeh ve güçlü hale getirmek ve milletlerimizi kalkındırmaktır. Dolayısıyla sonuç getirici işbirliğini kapsamlı olarak yoğunlaştırarak siyasi alandaki sağlıklı ilişkilerimiz ile coğrafi yakınlığımızı ve ekonomi alanında birbirini tamamlayan özelliklerimizi işbirliği ve sürdürülebilir büyümenin güç kaynağına dönüştürelim, karşılıklı yarar ve ortak kazanca dayalı çıkarlar birliğini kuralım (Jinping, 2014: 339).

Harita 3.11.1: Yeni İpek Yolu Güzergâhları

Kaynak: <https://edition.cnn.com/interactive/2017/05/world/chinas-new-world-order>

Bu projenin lansmanında Xi Jinping, Çinli yatırımcıları özellikle Afrika’da altyapı ve inşaat alanlarına girmeleri yönünde teşvik etmiştir. Şüphesiz ki bu yeni ticaret yolu Asya devinin devasa boyuttaki endüstriyel ihtiyaçlarının karşılanması için hammadde bölgesi bulmasına, ürettiği ürünleri satmak için de yeni pazarlar bulmasına katkı sunacaktır. Proje kapsamında devlet destekli girişimlerin farklı pazarlara kolayca girişi, ekonominin stabil bir halde tutulmasının önünü açacaktır. Yalnızca ekonomik gerekçelerle değil, aynı zamanda jeopolitik nedenlerle bu plana önem atfedilmektedir. Projenin gerçekleşmesi ile Çin’in Akdeniz, İran Boğazı, Orta ve Batı Asya arasında bağlantısı sağlam bir şekilde kurulacaktır.

Yeni İpek Yolu Projesi, Xi Jinping’in en önemli dış politika hamlesidir. Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu tarafından yürütülen, Dışişleri Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı ile ortaklaşa takip edilen proje, Çin’in de tarihinin en önemli projesi olarak tanımlanmaktadır. Projeyi ortak kalkınmayı hedefleyen karşılıklı bir kazan-kazan girişimi olarak tanımlayan Çin resmi makamları, projenin sunumunu barış, dostluk, anlayış ve güven temalarıyla yapmıştır. Bununla beraber projenin açıklanmasından iki yıl önce diplomatik bir konferansta Başkan Xi Jinping, “Komşuları daha fazla dost haline getirecek bir siyaset yapmaktan ve onları ekonomik olarak Çin’e daha fazla bağlayacak” bir girişimden bahsetmektedir (Xi Jinping: China to Further

Friendly Relations with Neighboring Countries, 2013). Devlet Konseyi delegelerine yapılan bu konuşmanın belki de projeye dair en kilit cümlesi şudur: “Güvenlik alanında daha derin bir işbirliğine sahip olmalı ve insanları kurduğumuz bağlara daha yakın tutmalıyız.” Xi Jinping, yine aynı konuda şu açıklamayı yapmıştır:

Avrasya (bölgeleri bulunduğu ülkeye göre değiştirmektedir) bölgesindeki bütün ülkeler arasındaki ekonomik bağlantıları daha da yoğunlaştırmak, karşılıklı işbirliğini daha da derinleştirmek ve gelişme için daha geniş bir ufuk açmak için yaratıcı bir ruhla yeni bir işbirliği modelini geliştirerek ‘İpek Yolu Ekonomik Kuşağı’ nı ortaklaşa oluşturabiliriz. Bu, güzergâhında yer alan bütün ülkelerin mutluluğuna hizmet edecek muhteşem bir dava olacaktır (Jinping, 2014: 339).

Çin’in proje kapsamındaki yatırımları hızla devam ederken, fon hususunda da gerekli adımların atıldığı görülmektedir. Asya Altyapı Bankası (Asian Development Bank - ADB) 2015 yılında bu proje için kurulmuştur. Çin’in ana etken olduğu bir uluslararası finans kurumu olan bu büyük yapı, Yeni İpek Yolu’nda bulunan altyapı projelerinin fonlanması görevini üstlenmektedir. Bu kurum, Çin’in hinterlandını genişletme hususunda hayati bileşen olarak görülmektedir. Altmışa yakın üye, yüz milyar dolar sermaye ile kurulan Asya Altyapı Bankası üyelerinden yalnızca Çin’in veto hakkı bulunmaktadır. Kurum enerji, ulaşım, telekomünikasyon, kırsal altyapı, tarımsal kalkınma, su ve hijyen, çevre koruma, kırsal kalkınma ve lojistik alanlarında yapılan projeleri fonlarıyla desteklemektedir. Bu sayılan alanların hepsinde ihtiyaç sahibi olan Afrika ülkeleri, doğal olarak projelerin en yaygın uygulanma alanını oluşturmaktadır. Yeni İpek Yolu rotasının en önemli durağı şüphesiz Afrika olacaktır. Çin Dışişleri Bakanı Yi’nin yaptığı, “Ülkemiz, Afrika’nın iyi bir dostu ve onun hayallerinin gerçeğe dönmesine yardım edeceğiz.” açıklaması proje tanıtıldıktan hemen sonra yapılmıştır (Lahtinen, 2018: 23). Afrika’da Yeni İpek Yolu’nun en kritik durağı Kenya ve onun okyanus kıyısındaki şehri Mombasa olarak görülmektedir (Tiezzi, 2014). Planın bu aşamasının en önemli adımı da başkent Nairobi’yi, Hint Okyanusu kıyısındaki kent Mombasa’ya bağlayacak bir tren yolu yapmak ve böylece Deniz İpek Yolu’nun en önemli limanı haline gelecek Mombasa’nın tüm Doğu Afrika ile doğrudan bağlantısını kurmaktır. Bugün bu tren yolunun aktif olarak hizmette olduğunu ve sefer biletlerinin çok önceden tükendiği için insanların erkenden bilet almaya çalıştığını Nairobi-Mombasa yolculuklarımızda

müşahade ettik. Hem yerel halk, hem de çevre ülke vatandaşları, durumdan bir hayli memnun gözükmektedir. Proje, başkent Nairobi'yi Uganda, Ruanda, Burundi gibi komşuların başkentlerine doğrudan bağlaması hasebiyle de önemlidir (Hunt, 2018).

Harita 3.11.2: Doğu Afrika Tren Yolları Projeleri

Kaynak: <https://edition.cnn.com/interactive/2017/05/world/chinas-new-world-order>

Tüm Doğu Afrika'nın projeye dâhil edilmesi önem arz ettiği için Kenya'nın güneyinde kalan Tanzania ve Mozambik'e, kuzeyde ise Cibuti'ye de liman inşa projeleri hazırlanmaktadır. Cibuti'ye yapılan Çin askeri üssü bölgenin önemini gösteren işaretlerden birisidir. Bunlar Yeni İpek Yolu'nun Doğu Afrika'ya getirdiği projelerden yalnızca birkaçı olmakla beraber, öyle gözükmektedir ki bunlara benzer çok sayıda proje yakın zamanda aktif hale gelecektir.

Yeni İpek Yolu, etki alanına giren tüm ülkeler üzerinde bazı ortak hedeflerin gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Projenin mimarı Çin Devlet Başkanı Jinping, proje hedeflerini açıklarken beş başlık saymıştır (Jinping, 2014: 340). Bunlardan ilki politikalar arasındaki eşgüdümü pekiştirmektir. Afrika bağımsızlık sürecinde ortak düşmanın emperyalizm olarak belirlenmesi ve iki taraf arasında altmışlarda kurulan bağlar bu hedefi kolaylaştırmaktadır. Pek çok Afrika ülkesi, paranın cazibesıyla veya anti-emperyal söylemle Çin ile fikir birliği içerisine girmiştir ki bu tam da Jinping'in hedeflediği ilk maddenin gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. İkinci hedef yol bağlantılarını güçlendirmektir. Çin, Pasifik'ten Baltık

Denizi'ne kadar herhangi bir ulaşım ve taşımacılık sıkıntısı yaşamak istememekte, bunun için de özellikle Afrika'da proje güzergâhı olan bölgelerde olan ülkelerle daha yakın ilişkiler kurmaktadır. Üçüncü hedef olan ticareti kolaylaştırmak, yukarıdaki iki hedef ne kadar başarılı olursa o oranda başarıya kavuşabilir. Yeni İpek Yolu ekonomik kuşağında yer alan ülkeler üç milyara yakın bir toplam nüfusa sahiptir. Bu da kuşağın dünyanın en büyük pazarı olması demektir. Bölge ülkeleri arasında sorunlar çözüldüğünde çok büyük ekonomik işbirliği fırsatları ortaya çıkacaktır. Bu fırsatları gerçekleştirmenin yolu da ticaretin ve ekonomik işbirliğinin önündeki engellerin ortadan kaldırılması ve maliyetlerin düşmesidir. Çin'in her zaman vurguladığı kazan-kazan siyaseti bu durumun gerçekleşmesi halinde ortaya çıkacaktır. Afrika'nın Çin pazarı için en büyük müşterilerden biri olması ve kaynaklarının çoğunu da Çin'e satmaya başlaması bu hedefin Afrika kısmının kötü gitmediğini göstermektedir. Dördüncü hedef para sirkülasyonunun yoğunlaştırılmasıdır. Jinping bu madde için Rusya ve Çin arasındaki yerel para kullanma hususunda gerçekleştirilen işbirliğini örnek göstermektedir. Eğer kuşak üzerinde olabildiği kadar çok ülke yerel para kullanımını sağlarsa, sirkülasyon maliyetinde önemli düşüşler olacak ve finansal risklere karşı bir koruma kalkını oluşturulabilecektir. Beşinci hedef ise halkların karşılıklı anlayışını artırmaktır. Bu hedef net şekilde Çin'in en önemli stratejisi olan yumuşak gücüne vurgu yapmaktadır. Kuşak üzerindeki ülkelerin haklarının bölgesel işbirliğine güçlü desteği Çin'in diğer proje hedeflerini gerçekleştirdikten sonra bu başarının devamının sağlanması ve kalıcı olması için önem arz etmektedir.

Sonuç olarak, Çin'in Afrika ile ilgili politikasının günümüze gelene dek çeşitli değişimler geçirdiği gerçektir. İlk temaslarda emperyalizme karşı ortak duruş olarak gözüken bu durum, sonrasında tek taraflı yardıma ve günümüzde de işbirliği sahasında karşılıklı kazan-kazan politikasına dönüşmüştür. Çin dış politikası ile beraber ele aldığımızda aslında hedefler iki ana temel üzerine oturmaktadır. Bunlardan ilki Çin'in ekonomik büyümesini güvenle sürdürmesi, Çin'in siyasi etkisinin genişletilmesidir. Siyasi etkinin genişletilmesi, doğal kaynaklara güvenli erişimin sağlanması, ihracat pazarının genişletilmesi ve Çin'in diplomasi alanındaki etkisinin farklı uluslararası kuruluşlar vasıtası ile sağlanacaktır. Bu başlıkların tamamı doğru bir Afrika politikasının oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır.

Çin bugün Afrika'da tekstil ve elektronik aletler gibi alanlardaki en büyük içerik sağlayıcı olmasının yanında, ABD'den sonraki en büyük müşteridir. Birbirine bağlı tüm bu alanlar iki tarafı birbirine daha da yakınlaştırmaya zorlamaktadır. Gelinen noktada, Çin'in ekonomik kalkınması ile birlikte gelişen Afrika politikası ve değişen dış politikası, onun kıtadaki faaliyetlerinin yanı sıra büyük boyutlardaki Çin göçünü de konuşulur bir düzeye getirmiştir.

3.12. Afrika'ya Çin Göçü

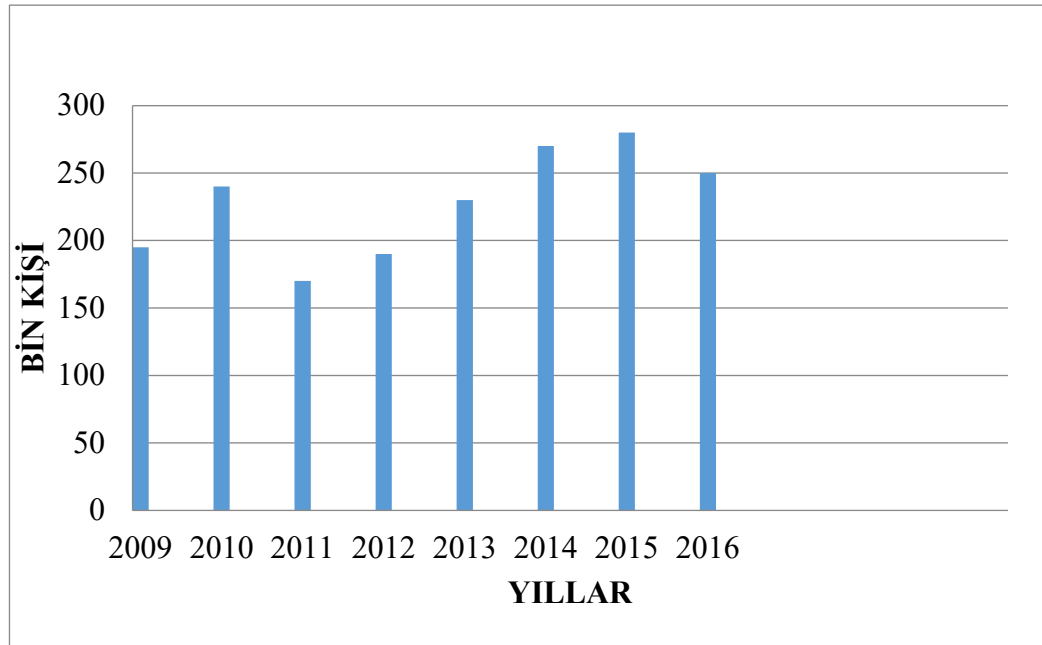
2000'lerin başından beri Kuzey ve Sahra altı Afrika dikkate değer sayıda Çinli'nin yerleşim merkezi olmuştur. Buna rağmen bu alanda yapılan akademik araştırma sayısı fazla değildir. Ancak Çin-Afrika ilişkilerinin sorgulanmaya başladığı son dönemde, Afrika'daki Çin diasporasının anavatanları ile ilişkisi ve bu ilişkinin yaşadıkları kıtaya yansımaları üzerine birtakım araştırma başlatılmıştır.

Göç, dünya gündemindeki insani sorunların en fazla odaklanılan başlıklarından biridir. Savaşlar, çatışmalar, insan yaşamı için asgari şartların bulunmadığı bölgelere yol açmakta ve stabil, nispeten güvenli alanlara göçü doğurmaktadır. Yakın geçmişte haberlere sıkça konu olan, Kuzey ve Sahra altı Afrika'dan Avrupa'ya doğru olan göç serüvenleri sırasında çok sayıda Afrikalı denizde boğulmuş, geri kalan kısmı da güvenlik güçleri müdahalelerine maruz kalarak sınır dışı edilmiştir. Hedeflerine ulaşmayı başaranlarsa berbat şartlarda yaşam mücadelesi vermektedir. Ekonomik ve sosyal şartlara uyum sağlayamayan pek çok kişi gittikleri ülkelerde çeşitli suçlara karışmıştır. Avrupa Birliği'nin önlemleri bu göçü durdurmuş ve bitirecek boyutlara getirmiştir.

Buraya kadar doğal bir süreç olarak görünse de Avrupa'ya göç girişiminde bulunanların arasında çok sayıda Çinlinin bulunması, durumu yalnızca Afrika-Avrupa ekseninde kalmaktan çıkarmaktadır. Çünkü yapılan araştırmalarda ortaya çıkan sonuç çok sayıda Çinlinin Afrika ülkelerini bir geçiş güzergâhı olarak kullandığını ortaya çıkarmaktadır. Buna göre Çin uyruklu kişiler sınır güvenliği ve göç mevzularında nispeten daha gevşek kuralları olan ülkeleri tercih etmektedirler. Bunların başında da Afrika ülkelerinin gelmesi şaşırtıcı değildir.

Çin vatandaşlarının göç konusunda rağbet gösterdikleri ülkeler çeyrek asırdır Asya'nın güney kesimlerinde bulunan ülkeler olmuştur. Güney Asya'da yer alan bu ülkeler başka yerlere göçün kolaylaştırıcı destinasyonları olarak görülmüştür. Özellikle 1970'ten başlayıp yirmi yıl süren bir dönem boyunca Kamboçya, Vietnam, Laos gibi ülkeler Çin asıllı yaklaşık dört milyon insanın Kuzey Amerika, Avustralya ve Avrupa'ya göçmeden önceki durakları olmuştur. Seyahat eden ve göçen Çinlilerin en büyük kısmı işçilerdir. Bunun yanında üç farklı kesim daha başka ülkelere gitmektedir. Bunlar arasındaki ilk kesimi öğrenciler ve yüksek eğitilmiş göçmenler oluşturmaktadır. Çin Eğitim Bakanlığı 1985'ten başlayarak yirmi yıl süren dönemin verilerini açıklayarak yurtdışında eğitim amaçlı bulunan Çinli sayısını sekiz yüz on beş bin olarak açıklamıştır (Ma, 2008: 93). Turistik amaçlı çıkışlar yıllık yaklaşık beş milyon kişi civarındadır. Üçüncü kesim, Çinli firmaların projelerinde kısa dönemli çalışmak üzere başka ülkelere gidenlerdir ki sayıları yaklaşık bir milyona yakındır. Bunların kontratlı olarak çalışanlarının sayısı 2016 yılında iki yüz otuz bine yakındır (China-Africa Research Initiative, 2018). Afrika özellikle bu üçüncü grubun sıkça adresi olmaktadır. Afrika özelinde Çin göçünün en fazla dikkat çektiği nokta, Çin'in iş alanı ihracatı ile işçi ihracatını birlikte yapıyor olmasıdır.

Tablo 3.12.1: Afrika'daki Çinli İşçi Sayısında Yıllara Göre Değişim

Kaynak: <http://www.sais-cari.org/data-chinese-workers-in-africa>

Afrika çok uzun zamandan beri Çin diasporasının bulunduğu bir kıta özelliği taşımaktadır. Halk Cumhuriyeti'nin 1949 yılındaki kuruluşundan sonra, daha önceki

bölümlerde tahlil ettiğimiz Üçüncü Dünya söylemi ve bunun emperyalizme karşı ortak suvunusu ile beraber, kıtaya giden Çinli sayısı da artmıştır. 1960'tan başlayarak yirmi yıl süren evrede, çoğu alanlarında uzmanlardan oluşan yüz elli bin kişi kıtaya gitmiş ve tarımdan altyapıya, karayollarından tren yollarına kadar geniş bir yelpazedeki projelerin gerçekleştirilmesi için çalışmışlardır (Perret, 2007). 2001'de yüz kırk bine yakın olarak tahmin edilen kıtadaki Çinli sayısı, 2007'de dört yüz bini bulmuştur. Önceden Çin'in güney ve batı bölgelerinden kıtaya gelenler artık ülkenin tüm bölgelerinden Afrika'ya gelmektedirler. Çoğu kalıcı olma amacıyla olan bu yolculuklar kıtaya Çin'den gelişin altmış ve yetmişlerdeki şeklinden farklı bir hal aldığı göstermektedir. Çin ve Afrika arasında artan uçuşların da bu hareketlenmede büyük payı bulunmaktadır (Jacques, 2016: 430). Tüm kıtadaki, Çin diasporası sayısının altı yüz bine kadar çıktığı tahmin edilmektedir. Bunlara her yıl kısa süreli Afrika seyahati yapan çeşitli meslek gruplarından kişiler de eklenmektedir. Çin göçünü üç farklı kategoriye ayırabiliriz. Bunlardan ilki geçici işlerde çalışmak üzere kıtaya gelen Çinlilerdir. Daha çok kısa süreli kamu işlerinde ve inşaa işlerinde çalışmaktadırlar. İkincisi girişimciler ve daha çok tüccarlardır. Çoğu zaman Çin'den gelmekle birlikte, farklı diasporalardan da bu gruba katılanlar olmaktadır. Üçüncü kesim ise, Kuzey Amerika ve Avrupa'ya geçiş imkânı arayan kişilerden oluşmaktadır.

Tahminlere göre bugün Afrika'da aktif olarak çalışan on bin civarında Çinli şirket bulunmaktadır. Bunların bin kadarı Afrika'daki yerel Çinli şirketlerdir (Kartik, Sun, & Kassiri, 2017: 11). Şirketler genellikle hammadde ticareti ile altyapı projelerinin uygulanması konularıyla ilgilenmektedir. Doğu Afrika gibi bölgelerde bu sektörlere özellikle kamu işleri ve telekomünikasyon da eklenmektedir. Elektrik dağıtım şirketlerinin özel sektöre satılışları genellikle Çinli firmaların bu alanda da olmasını sağlamaktadır. Bugün Çinli firmaların işlerinde çalışan yaklaşık yüz bin Çinli'den bahsedilmektedir. Tamamına yakını Çin hükümeti tarafından sağlanan hizmetlerle Afrika pazarında bulunan bu şirketler, geçici işçi göçünün de en büyük etkenleridir.

Çinli şirketler daha önceki bölümde de değinildiği üzere sektörleri ile ilgili işçileri, yöneticileri ve varsa gerekli malzemeleri kendi ülkelerinden kıtaya getirmektedirler. İşçiler, sözleşmelerinin sonunda genellikle ülkelerine dönmektedir. Bununla beraber, aralarında Tanzanya, Kenya ve Uganda gibi ülkelerin bulunduğu birtakım yerlerde Çinli işçilerin kalmaya karar verdiğini görmek de mümkündür. İşçilerden kalanlar,

genelde kendilerini küçük girişimci olarak tanımlamakta ve ticaret, yemek gibi işlerle uğraşarak, bu ülkelerdeki geçimlerini sağlamaktadırlar. Günde ortalama yirmi dolar kazanan işçiler, Çin’de kazandıklarının iki katını kazanmanın mutluluğu içerisinde Afrika’yı önemli bir fırsat olarak görmektedirler.

Çin göçündeki kilit nokta, göçenlerin durumu değil, Çin hükümetinin göçe verdiği destektir. “Kuşak ve Yol” kapsamında önemli bir konumda bulunan Doğu Afrika’da, Çinli sayısının artması Çin Komünist Partisi tepe yönetimi tarafından da istenen bir durumdur. Afrika’nın bağımsızlık sürecinde üçüncü dünya dayanışması başlığı altında teşvik edilen göç, sonrasında çeşitli siyasi ve ekonomik amaçlar için teşvik edilmektedir.

Günümüzde pek çok bölgede olduğu gibi Doğu Afrika bölgesi başta olmak üzere, kıtanın hemen her bölgesinde “Çin Kasabaları” kurulmaktadır. Hatta Güney Afrika gibi bazı yerlerde bu kasabaların “Çin Şehirleri” olarak adlandırılacak şekilde daha büyük yapılara evrildiğini görmek mümkündür. Bu şehirlerin ya da kasabaların oluşmasında yeni göçenlerin payı olduğu kadar, daha önce kıtaya yerleşip, bulunduğu ülkenin vatandaşlığını da alan Çinlilerin payı da vardır. Yeni göçenler, bu ülkeleri tercih sebeplerinin yıllar önce oraya yerleşen akrabaları olduğunu belirtmektedirler (Ma, 2008: 98). Bu durum göç sistematığının de son yıllarda değiştiğini göstermektedir. Çünkü yeni göçen bu insanlar, gittikleri ülkelere yanlarında sermaye yapabilecekleri kadar parayla gitmektedirler. Çoğunun asıl amacı Avrupa’ya göçmek olan bu insanlar, “Çin Kasabaları” içerisinde ticaret yapmakta ve hatta yerlileri çalıştırarak malları onlara sattırmaktadırlar. İçlerinden bir kısmı yerleşik düzene geçerek temelli kalmaya karar vermekte ve kendilerinin yanına benzer amaçlarla gelecek akrabaları için bir liman olmakta, yeni göç düzeni de bu şekilde devam etmektedir. Çin diasporası yeni Çin göçünde önemli bir etken olmaktadır.

Afrika’ya göçen Çinliler, çoğunlukla ülkelerinden getirttikleri tekstil ürünleri, ayakkabılar, elektronik aletler, bisikletler gibi ürünlerin satışı ile geçimlerini sağlamaktadırlar. Girdikleri ticaret alanları genellikle Afrika insanının en fazla ihtiyacı olan ürünlerin en ucuz maliyetle satılabileceği alanlardır. Batı ülkelerinden ithal edilen ürünlerin yarışamayacağı fiyatlarda olan bu ürünler çok tercih edilmektedirler. Araba alabilecek durumda olmayan ortalama bir Afrikalı, elli-yüz dolar arasında satılan bir Çin bisikletini kolaylıkla alabilmekte ve Çinli misafirlerinin

ticaretine katkı sunmaktadır. Küçük gibi görünse de bunun gibi örnekler Çin hükümeti tarafından destek görmektedir. Çünkü göç ile önemli sayıda Çinlinin kıtaya yerleşmesi, tüm kıtada faaliyetler ve projeleri bulunan Çin için aynı zamanda maliyetsiz iş gücü anlamına gelmektedir. Bir diğer avantaj da, göç vesilesi ile Çin diasporasının güçlenmesi ve bunun da diaspora-Çin ilişkilerini olumlu etkilemesidir.

3.12.1. Diaspora-Çin İlişkileri

Çin’de çok eski dönemlerden beri kullanılmakta olan ve vatandaşlarına bir görev addeden “Ülkene Dön ve Hizmet Et” sloganı 2000’li yılların başında dışa açılımın hız kazandığı bir dönemde değiştirilerek “Ülkene Uzaktan Hizmet Et” halini almıştır (Xiang, 2006: 32). Çin Komünist Partisi tarafından hazırlanan ve bu politikaya yoğunlaşan “Anavatanı Geliştirme ve Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlarla Yardımlaşma Planı”, asıl olarak iki ana hedef üzerine yoğunlaşmıştır. Birincisi yurtdışında yaşayan Çinlilerin yaşadıkları ülkelerdeki etkisini üst seviyeye çıkarmak, ikincisi de küresel ölçekteki yeni göç dağılımını doğru yönetmektir.

Çin’in Afrika politikaları ekonomik, kültürel ve eğitim aktiviteleri üzerine yoğunlaşırken göç de bunların yanında önemli bir başlık halinde bulunmaktadır. Bu bağlamda Çin Komünist Partisi tarafından oluşturulan ve Çin’in kıtadaki konumunu ekonomik ve diplomatik anlamda güçlendirmeyi hedefleyen göç politikasının etkenleri şunlardır:

Göç Hareketleri Yanlısı Politika: Bu kapsamda, Çin’den Afrika’ya olan göç hareketi özellikle büyük yapı projelerine sunduğu katkı sebebiyle desteklenmektedir. Bunun yanında devlet destekli ticari hamlelerin sıhhati açısından kıtada artan Çinli nüfusunun genel sorunları üzerine yoğunlaşmaktadır.

Diasporanın Desteklenmesi: Çin diasporasının yeni göçlere ve Çin hükümetinin yumuşak güç vb. politikalarına olan hayati desteği sebebiyle desteklenmesi önemli bir politikadır. “Ülkene Uzaktan Hizmet Et” sloganı ile yoğun şekilde propagandası yapılan ve Çin hükümeti ile Çin diasporası ilişkilerinde yeni bir bab olan bu politika, kıtadaki yerleşik Çinliler için de önemli bir konumda bulunmaktadır.

Denizaşırı Destek Politikası: Bu madde yalnızca Afrika'daki diasporanın değil, aynı zamanda farklı kıtalardaki Çinlilerin de Afrika yatırımlarının devlet tarafından desteklenmesini ifade etmektedir (Ma Mung, 2008: 103).

Diasporaya yönelik bu politikalar önemlidir çünkü özellikle Çin bağlamında Afrika'daki diaspora, yeni göçen Çinlileri sahiplenmekte ve ortaya iki farklı ama aynı zamanda birbirine bağlı ilişki çıkmaktadır. Bunlardan ilki Çin-diaspora-ev sahibi ülkeden oluşan üçlü kombinasyon, diğeri de diaspora ile Çin arasındaki ilişkidir. Tüm bu ilişkiler birbirlerinden etkilenmekte ve Çin için bir avantaja dönüşmektedir.

3.13. Çin'in Afrika Politikasına Neokolonyalizm Eleştirisi

Dışa açılma politikası ile artan ve küresel projelerin uygulanma safhasında daha fazla görünür bir hale gelen Çin-Afrika ilişkilerine yapılan eleştirilerin en uç boyutu neokolonyalizmdir. Kıtadaki ülkelerin belli bir kısmını ekonomik vasıtlarla kontrol altına aldığı korkusu, Çin'e dair dile getirilen kaygılarından biridir (Umar, 2018).

Bu eleştirileri iki farklı çizgi üzerinden incelemek, çerçevenin doğru çizilmesi adına isabetli olacaktır. Eleştirinin ilk tonu, Washington Uzlaşısı (Washington Consensus) olarak tabir edilen, ABD önderliğinde Afrika'nın eski sömürü ülkelerinin de içinde olduğu grubun hâkimiyetinin sarsılması ve oluşturulan bağımlılık düzeyinin başka alternatiflerin (Çin) ortaya çıkışı ile azalmasına dairdir. Çin'in eski düzeni değiştirme girişimine bağlı olarak ortaya çıkan bu eleştiri, haklılık payı olan konular olduğu gibi, objektif bakış açısının ihmal edildiği kimi hususları da içerisinde barındırmaktadır.

Kıtadaki güncel ilişkilere dair daha objektif eleştiriler ise Çin'in başka kıtalardaki proje örnekleri üzerinden giden eleştiriler olmaktadır. Özellikle borç tuzağı (debt-trap) olarak adlandırılan adımların başka ülkelere getirdiği ekstra yükün ve bu yükün altından kalkmaya çalışan ülkelerin egemenlik haklarına tehdit sayılabilecek hamlelerin oluşması bu eleştirilerin en önemli dayanak noktası olmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin hacminin büyümesi ve tek yönlü ticaret oranının artması, yatırımların ihaleden fona, taşerondan işleme kadar Çin kontrolünde yapılması, ülkelerin siyasi iktidarlarının Çin gücünü muhaliflere karşı kullanabilmesi,

uluslararası alanda ve kurumlarda Afrika ülkelerinin Çin ile yaptığı işbirliği gibi hususların değerlendirmesi olarak yansıyan bu eleştiriler neokolonial bir söylem oluşturmaktadır. Özellikle siyasi istikrar eksikliğinin ortaya çıkardığı kargaşa ortamı, kıtanın bazı ülkelerinde otoriter liderler tarafından kullanılmakta ve Çin desteği dolaylı veya direkt olarak bu ortama katkı sunabilmektedir. Kargaşa ve terör, neokolonial elitlerin gücü elde tutmasına ve yatırımın devam etmesine olanak sağlayabilmektedir (Chomsky & Herman, 2014). Öte yandan Kwame Nkrumah'ın neokolonializm üzerine yazdıkları incelendiğinde Çin'in kıtada bulunuşunu salt bu kavramla açıklamak oldukça zordur. Nkrumah, Afrika'ya büyük güçlerin yardımlarının artmasıyla beraber kredi faizlerinin de büyük oranlarla arttığından ve bunun da borcun derinleşmesini sağladığını ifade etmiştir (Nkrumah, 1966: 242). Çin yardımlarında kullanılan kredilerin faizlerinin diğer ülkelere göre daha düşük oranlarda tutulması bu yönüyle denkleme uymamaktadır. Kredilerin geri ödemelerinin yeni kredilerle yapılması, kısmen Nkrumah'ın neokolonializminin bugünkü versiyonu olarak değerlendirilebilir. Faizlerin yükseltilmesi vesilesi ile borcun baş edilemeyecek seviyeye getirilmesi, günümüzde düşük faizlerle verilerek cazibe oluşturan ve sonrasında ödenemeyecek hale gelen borçların yeniden borçlanarak ödenmesi ile aynı sonucu beraberinde getirmektedir. İkisinin de çıktığı kapı finansal bağımlılıktır.

Nkrumah, aynı zamanda uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanan çok taraflı (multilateral) yardımları da neokolonializmin mekanizmalarından biri olarak görmektedir. IMF, Dünya Bankası gibi kurumların gelişmekte olan ülkelere yaptıkları yardımların saldırgan şartlarından bahsetmektedir. Yeniden bugünkü şartlar altında incelendiğinde Çin'in proje ihalelerinin yönetimi süreci, yapımı üstlenen kurumdan fonu sağlayana, taşerondan yönetene kadar karar verici olmak istemesi bu bağlamda benzer özellikler taşımaktadır.

Yardımlara dair bir diğer neokolonial eleştiri, yardım yapan ülkelerin ticari faaliyetlerinin kolaylaştırılması, para birimlerinin korunması, malları için düşük vergi sistemlerinin oluşturulması, hammaddenin tek taraflı transferi ve yardım karşılığında hizmetler ile malların yardımı yapan ülkeden temin edilme şartı gibi finansal bağımlılığın alt başlıklarına ilişkindir. Nkrumah, dönemin şartları itibarıyla tüm bu aşamaları Batı monopolisi olarak değerlendirdiği ülkeler açısından açıklamıştır. Bu monopolinin deniz aşırı ticareti de elinde tutmasıyla beraber birbiri

ile ilişkili pek çok alanı kontrol etmesi üzerinden eleştirmiştir (Nkrumah, 1966: 243-244). Aynı şekilde bugünkü dengeler üzerinden incelendiğinde özellikle inceleme alanımız olan Doğu Afrika'da ve benzer şekilde diğer bölgelerde anlatılana benzer bir düzenin işlediği söylenebilir. Eski düzenin devam ettiği bulgusu yanında, Çin'in bu düzene farklı bir söylem ve kalkınma modeli ile dahil olduğu, nekolonyal olarak nitelendirilmese de Nkrumah'ın tespitleri ile büyük oranda uyuşan bir ilişki modelinin yavaştan yerleşmeye başladığı görülebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU AFRİKA'NIN ÖNEMİ

Doğu Afrika bulunduğu kritik coğrafya, geniş tarihi geçmişi ve renkli kültürel özellikleri sebebiyle kıtanın en önemli bölgelerinden biri olarak görülmektedir. Farklı ulusların istila girişimleri ile değiştirilmeye çalışılmasına kendine has dokusunu korumuş ve günümüze kadar getirmiştir. Bugün Çin ile ilişkilerin en yoğun olduğu Afrika bölgelerinden biri olması, çalışma sahamızı oluşturmasının sebeplerinden biridir. Bölgedeki devletlerin Çin ile ilişkilerine daha yakın bakmak için nasıl devlet haline geldikleri, ulus devlet çağından önce hangi aşamalardan geçtiklerine odaklanmak gerekmektedir. Bölgede geçmişte yaşanan Portekizli, Alman, Arap ve İngiliz hâkimiyeti dönemlerinin siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmeleri bugünkü dengeler ile beraber okunduğunda daha anlaşılır hale gelmektedir. Bu açıdan Çin'in Doğu Afrika ile ilişkilerinin anlaşılması adına bölgeye has özelliklere yoğunlaşılacaktır.

4.1. Doğu Afrika Bölgesinin Sınırları

Afrika kıtası sosyal, ekonomik ve kültürel olarak homojen bir kıta değildir. Afrika Birliği ülkeleri, coğrafi konumlarına göre beş farklı sınıfa ayrılmıştır. Bu bölgeler kuzey, batı, orta, doğu ve güney şeklinde oluşturulmuş ve ülkeler bu coğrafi bölgelerden birine dâhil edilmiştir (AU, 1976). Doğu Afrika'ya baktığımızda bölgenin kendi içerisinde de çeşitli ayrımlara tabi tutulduğunu görmek mümkündür. Bir bölgeyi derinlemesine incelerken tarihsel arka planı, coğrafi özellikleri, etnik yapısı ve eğer bölge Afrika'da ise elbette kabileleri ile incelemek doğru bir yol olacaktır.

Doğu Afrika kendi içerisinde de farklılıklar içermektedir. Örneğin çalışma alanlarımız olan Kenya, Tanzania ve Uganda, Burundi ile Ruanda'yı aralarına alarak 2000 yılında Doğu Afrika Topluluğu'nu (East African Community) oluşturmuşlardır (Overview of EAC, 1999). Güney Sudan, Sudan'dan ayrılması sonrası bu birliğin bir parçası haline gelmiştir. Biraz daha kuzeye doğru ilerlediğimizde karşımıza çıkacak olan Eritre, Cibuti, Somali ve Etiyopya Afrika Boynuzu diye tabir edilen ve resmi

olmayan bir birlik oluşturmaktadırlar. Kuraklık, kıtlık, terör gibi problemlerin yanı sıra, son dönemde askeri üs yarışı konusunda gündeme gelen bu bölge çoğu zaman Doğu Afrika dışında farklı bir alan olarak bile nitelendirilmektedir. Malavi, Zambiya, Zimbabve coğrafi alanın dışında geçmişle olan bağları sebebiyle Rodezya ve Nyasaland Federasyonu içerisinde yer almaktadır. Daha çok Afrika'nın güneyi ile bağlantıda olan bu ülkeler, Britanya döneminin izlerini taşımaktadır. Komor Adaları, Mauritius, Seyşeller, Reunion ve Mayotte Hint Okyanusu'nda bulunan adalardır. Mozambik ve Madagaskar da daha çok güneye dâhil edilen ülkelerdir. Sudan, kendisini kuzey bölgeye daha yakın konumlandırmaktadır. Tüm bunlarla beraber, Sudan dışında sayılan tüm ülkeler BM'nin çizdiği Doğu Afrika sınırları içerisinde yer almaktadır (UNSD, 1999).

4.2. Doğu Afrika Coğrafi Özellikleri

Doğu Afrika tarihi ile ilgili ilk yazıtlarda Azanya ve Zenj ibareleri bölgeyi tanımlamak için kullanılan kelimelerdir. Azanya doğu boyunca uzanan sahile verilen isim, Zenj ise siyahi insanların yaşadığı topraklar anlamındadır. Tanzania'ya bağlı bir ada olan Zanzibar'ın ismi de aynı kökten gelmektedir (Goldenberg, 2017: 96). Azanya, Yunan tüccarlarca Doğu Afrika sahilini tanımlamak için kullanılmıştır (Schoff, 1912). Aynı isim, milattan sonra ikinci yüzyılda yazıldığı tahmin edilen coğrafya kitabında kullanılmıştır. Dokuzuncu yüzyılda yazılan Çince bir kaynakta ise aynı bölgenin Popali ismiyle tanımlandığını görmekteyiz (Davidson, 1959: 155-163). Kaynaklarda Azanya veya Zenj olarak geçen bölgenin, bugünkü sınırlar üzerinden ifade edilecek olursa Mogadişu'dan (Somali), Maputo'ya (Mozambik) kadar geniş bir alanı kapsadığı anlaşılmaktadır. Tüm bu alan, Doğu Afrika için önemli bir yeri olan Rift Vadisi içerisinde kalmaktadır.

Büyük Rift Vadisi (Great Rift Valley) olarak tanımlanan ve çoğunluğu Doğu Afrika'da olan vadi, bölgenin tarihsel önemi açısından araştırmacılara ilham olmaktadır. Otuz milyon yıl önce oluştuğu tahmin edilen vadi, aynı zamanda çok büyük bir fay hattıdır. John Walter Gregory (1896) tarafından isimlendirilen vadi Somali, Etiyopya, Kenya, Uganda, Ruanda, Tanzania, Burundi, Demokratik Kongo, Malavi gibi ülkeleri kapsayarak Mozambik'e kadar inmektedir. Dolayısıyla Doğu Afrika'nın bugünkü sınırlarının belirlenmesinde de önemli bir etken olmuştur. Doğu

Afrika bölgesi, insanlığın oluşumu ve gelişmesi bağlamında tarihi değeri olan bir coğrafyadır. Rift Vadisi'nin oluşumu, topografik değişimi, jeolojik değişimi, Alize rüzgârları gibi hava akımlarının davranışlarını değiştirmesi bakımından meteorolojik değişimi dolayısıyla da klimatolojik (iklimsel) değişimi, bitki örtüsü ve yaşam yelpazesi bakımından ekolojik ve biyolojik değişimi sağlamıştır (İnan, 2018). Eğer bilim insanlarının insanlığın oluşumu ile ilgili tezlerindeki Afrika kıtasının başlangıç yeri olması hususu doğruysa, Rift Vadisi pek çok paleoantropologun da ittifakıyla kıtanın bu aşamadaki en önemli bölgesidir. Bilinen en eski hominid fosilleri yaklaşık üç buçuk milyon yıl önceye ait olarak bu vadide bulunmuştur (Hadingham, 2015). Doğu Afrika'da her yıl yapılan yeni kazılar sonucunda öğrenilen yeni bilgiler, insan türüne dair pek çok bilinmeyeni de ortaya çıkarması dolayısıyla önemlidir.

Büyük Rift Vadisi'nin oluşmasından önce bölgede oluşan doğa olayları tarihçiler, jeologlar ve antropologlar tarafından derinlemesine incelenmektedir. Elde edilen bulgulara göre Miyosen çağında (yaklaşık onbeş milyon yıl önce) yaşanan büyük tektonik hareketler, ormanlık alanların yaklaşık dokuz yüz metre yükselmesine sebep oldu. Oluşan yaylalar bugünkü çalışma alanlarımızın meydana gelmesini sağladı. Yer kabuğunun yanardağlar ile birlikte kırılıp çökmesiyle birlikte de Orta Miyosen'de Rift Vadisi oluştu (Jacobs & Kabuye, 1987: 147). Bu vadi bugün Doğu Afrika'yı ikiye bölmektedir. Bölge kuzeyden güneye doğru inen kemerler şeklinde de değerlendirilebilir. Ana kemerler sahil şeridini, Nyika platosunu ve ana platoyu içermektedir. Nyika platosu kıyı kesiminden başlayarak dört yüz elli metre kadar yüksekliğe ulaşmaktadır. Orta ve Kuzey Kenya'nın tamamını kaplar ve Tanzania'nın kuzey kesimlerinden aşağı inerek Morogoro'ya kadar genişlemektedir. Ana plato ise neredeyse Doğu Afrika'nın tamamını kapsamaktadır. Bu plato doğu, batı ve merkez yaylalar olarak üçe bölünebilir. Kenya'ya ismini veren Kenya dağı, Kilimanjaro (Afrika'nın en yüksek dağı) dağı da ana platonun doğu bölümünde yer almaktadır.

Kilimanjaro ve Kenya dağları dışında Meru (Tanzanya), Elgon (Kenya), Virunga Volkanları (Uganda, Ruanda, Demokratik Kongo sınırı) bölgeyi kıta içerisinde önemli kılan diğer etkenlerdir. Victoria Gölü ise Doğu Afrika'daki ana hedef noktalarımız olan Kenya, Uganda ve Tanzania arasında paylaşılan, Afrika kıtasının en büyük gölüdür. Dünyanın en büyük nehri olan Nil'in kaynağının Uganda Jinja'da olması, Afrika'nın ikinci en büyük gölü ve dünyanın en derin gölü olan

Tanganyika'nın Tanzania sınırında yer alması yalnızca coğrafya açısından değil, turistik ziyaretler, iş alanları gelişimi ve bölgedeki yabancı araştırmacılar açısından da anlam ifade etmektedir. Aralarında çok sayıda Çin vatandaşının da bulunduğu çeşitli gruplar, farklı sebeplerle bölgeye gelmektedir. Bölgenin ana geçim kaynaklarından biri olan balıkçılığın, hem göllerin bu alanda bulunması ve hem de Hint Okyanusu'na kıyı olunması sebebiyle gelişmiş bir iş alanı olması tesadüf değildir.

Doğu Afrika'nın fiziksel yapısı, iklimi için de belirleyici etkidir. Dağların ve ovaların dağılımı, kısa mesafelerde fazlaca değişen rakım ve ekvatora olan konumu iklim üzerinde etkilidir. Bölge içerisinde mevsimsel farklılık az olmasına rağmen sıcaklık değişkenlik gösterebilmektedir. Muson rüzgârları ve yağmurlarının etkili olduğu üç aylık süre boyunca Doğu Afrika'da yaşam olumsuz etkilenmektedir. 2019 yılında yağmur mevsiminin gecikmesi, özellikle Tanzania'nın kuzey kesimleri ve Kenya sınırında tarımı olumsuz etkilemiş ve köylülerin gıda temini zorluğuyla karşılaşmalarına neden olmuştur. Öte yandan Muson rüzgârlarının ve şartlarının etkili olması, Doğu Afrika'nın salt iklimi ile ilgili değil, aynı zamanda aynı iklimsel özelliklere sahip yabancı kültürden insanların, Afrika'ya gelmek için seçtiği nokta olması ile de alakalıdır (Ndee, 2010: 762). Özellikle Asya'nın güneybatısındaki insanlar için kolayca yaşanabilir bir bölgedir. Hint ve Arap tüccarlar bölgeye geldiğinde altı aylık periyotlar şeklinde bölgede konaklamışlar ve yılın iki farklı altı aylık döneminde farklı ürünlerin ticareti ile meşgul olmuşlardır. Kuzeydoğu Muson rüzgârlarının etkili olduğu Ekim-Mart ayları arası ile Güneydoğu Muson rüzgârlarının etkili olduğu Mayıs-Ekim ayları arasında ticaret de ürünler üzerine yoğunlaşmıştır (Ojany, 1968: 32).

4.3. Doğu Afrika'da Bulunan Farklı Uluslar ve Sosyolojik Yapı

Doğu Afrika'nın kıtanın diğer bölgelerinden daha farklı bir yapıda olmasının iki önemli tarihsel faktöründen bahsedilmektedir. Bunlardan ilki bölgenin ana dili olan Swahili dili ve kültürünün baskın yapısı ve diğeri de İslam dininin bölgede bıraktığı etkidir. Swahili (Kiswahili) ve İslam'ın bu bölgede birleşmesinin nedeni iki etkenin de bölgeye yapılan göçler sonucunda Doğu Afrika'da yer edinmesinden kaynaklanmaktadır. Nijer-Kongo havzası olarak adlandırılan bölgeden kıyı

kesimlerine göç eden Bantular, bir Bantu dili olan Swahili'yi bölgeye getirmiştir. Güney Afrika'ya doğru ilerleyenleri olsa da Bantular Doğu Afrika kıyılarına kalıcı olarak yerleşmişlerdir. İslam dini de kıyıya yerleşen bu insanların günlük yaşamından kültürel aktivitelerine, ekonomik ilişkilerinden aile yapılarına kadar etkili olmuştur. Bin beşyüzlü yıllarda kıyının etnik yapısına bakıldığında Arap ve Afrikalı halklar görülmektedir. Swahili genel bir kullanım olsa da bölgedeki tüm Afrikalıları kapsayan bir terim olmamıştır. Bölgedeki elitler ve yönetici aileler kendilerine farklı terimler seçmişlerdir İslam kültürünün bilim ve filozofi gibi alanlarda atılımlar yaptığı onuncu ve altıncı yüzyıllar arasında Doğu Afrika sahillerine gelen Müslüman kâşifler, ilim adamları, sanatçılar bölgenin gelişimi ve dönüşümü hususunda önemli rol oynamışlardır. On beşinci yüzyıl bittiğinde kıyıda bir Swahili şehrine bakıldığında yönetici ailelerin ve elitlerin, geniş bahçeleri olan taş binalardan oturuyor olması, bölgenin gelişim yönünden diğer yerlere göre önde olduğunu göstermektedir. Zengin ailelerin taş evlerinin kapıları, Swahili kültüründe önemli bir yer tutan ahşaptan yapılmıştır. Yine bu dönemde, bölgedeki gelişimi ve etkileşimi değerlendirme açısından damaskoların, ipeklerin, Çin porselen işçiliğine sahip ürünlerin, Ortadoğu'ya ait cam kapların bulunması önemlidir (Salim, 1992: 755).

Doğu Afrika özelinde, on altıncı yüzyıl başlamadan önce ile başladıktan sonrası arasında büyük bir fark bulunmaktadır. 1500 yılına dek Swahili kültürü kıyıda dominant kültür olarak etkisini sürdürmekte ve aynı zamanda Swahili halkı topraklarını ve toprakları üzerindeki ticareti kontrol etmekteydi. Özellikle ticari faaliyetleri Afrika'nın güneyine kadar ulaşmaktaydı. Kıyıda bazı Swahili şehirleri diğerleri üzerinde kontrol sağlamaktaydı fakat bu durum hiçbir zaman hiçbir şehir için bir kıyı imparatorluğu kurma durumuna gelmemiştir. On altıncı yüzyılın başlangıcından itibaren, bölgede yaşanacak olan üç farklı hareketlenme, Swahili şehirlerindeki huzur ortamının sona ermesine sebep olmuştur.

Bölgede bugün de istilacılar olarak anılan Portekizlilerin 1498 tarihinde Doğu Afrika'ya gelerek burada bir kıyı imparatorluğu kurma hedefleri ve bölgeyi terk etmelerine dek geçen sürede yaptıkları, gittikten sonra kıyı boyunca büyük bir yıkım bırakmalarına neden olmuştur. Portekizlileri bölgeden kovanlar Araplar olmuştur. Bugünkü yerleşik Arap kökenli ailelerin çoğu da Umman'dan gelenlerdir. Arapların gelişi ve kendi imparatorluklarını kurma girişimi esnasında bölgede yaşayan

Müslüman Afrikalıların da etkisi bulunmaktadır. Bu dönemi, nispeten daha az karmaşık bir dönem olarak tanımlayabiliriz. Özellikle kıyı kesimlerine ilerlediğinizde Yemen ve Umman'dan gelen Arap ailelerinin sayısının ne kadar fazla olduğunu görmek mümkündür. Mombasa'dan Malindi'ye ve Lamu'ya kadar olan kısımda bu aileleri görmek mümkündür.

Araplar bölgede ticaretle meşgul olurken özellikle bal, fildişi gibi maddelerin Arap yarımadasına ulaşımını sağlamışlardır. Bölgede bu vesile ile birleşen Swahili ve İslam kültürü Doğu Afrika'ya has bir yapıya bürünmüştür. Bugün Swahili dilinde Arapça kökenli pek çok kelimenin olması, bu durumun bir çıktısıdır. Aslında ticaret, Arapça'yı Swahili içerisine yerleştirdi de denilebilir. Arap kökenli İslam kültürü bölgeye gittikçe yerleşmiş ve bir süre sonra yemekler değişmiş, sokakların yapısında farklılıklar olmuştur.

Arap ve Swahili kültürü karşılıklı etkileşimle birbirini dönüştürürken bölgede sayısı fazla olan bir diğer grup olan Hint diasporası diğerlerine nispeten orijinal dokusunu daha fazla korumuştur. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında Zanzibar'daki Hintlerin büyük bir çoğunluğu İsmaililerin Lohana kastından Müslüman yaptıkları gruplardır. Müslümanlığı seçen bu gruplar, Hindistan'daki yaşantılarından memnun olmayan gruplar olarak ailelerini de alarak Doğu Afrika'ya taşınmışlardır. Geldikleri yerde inanç özgürlüğünü yaşayabilen bu grup, zaman içerisinde ekonomik anlamda gelişerek yeni gelen soydaşlarına da yardımcı olmuşlardır. Hindistan'dan gelen ticaret kervanları, onlara sponsorluk yapan Doğu Afrika'ya yerleşmiş Hintler ve malların perakende satışını yapan Hintler ile üç adımda oluşturulan ve kırılması zor olan monopoli, bugün bile çoğu Afrikalının şikâyet ettiği bir durumdur (Walji, 1974: 59). On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'daki sömürge talebinin artması ve Doğu Afrika'da İngilizlerin Uganda ve Kenya'da, Almanların ise Tanganyika'da "koruyucu" sıfatı ile yerleşmesi, Hintlerin bazı ticari hususlarda bu ülkelerin kurallarına tabi olmasını gerektirdiyse bile, bu durum aslında iş sahalarını genişletmelerine vesile olmuştur. Özellikle Hindistan'daki İngiliz hâkimiyeti Doğu Afrika ticaretine doğrudan yansımış ve Hintler için önemli iş alanları açılmıştır. On dokuzuncu yüzyıl biterken Hindistan'dan bölgeye göçen farklı dini inançlardaki Hint, Doğu Afrika'da etkili bir millet haline gelmiştir (Salvadori, 1989: 35). On dokuzuncu yüzyılın sonunda İngilizler Hint işçiliğini daha aktif kullanmaya karar vermiştir. Bunun için Hindistan'ın kuzeybatısında yer alan Punjab'tan gelen otuz

sekiz bin civarı işçi istihdam edilmiş ve Uganda'nın iç kısmına doğru giden tren yolu bu şekilde inşa edilmiştir. Punjab, Müslüman, Sikh, Hindu gibi farklı inançtaki Hint'in Doğu Afrika'ya en fazla geldiği yer olmuştur Hint nüfusu zaman içerisinde sürekli artış göstermiştir. Bağımsızlıkların kazanıldığı altmışların başında üç yüz altmış binden fazla “Asyalı”nın Doğu Afrika'da yaşadığı bilinmektedir (Gregory, 1993; Younger, 2010: 201).

Portekizlilerin on beşinci yüzyılda bölgeyi fethetmeye gelişi, Swahili kültürünün bir kez daha yabancı bir kültürden etkilenmesine yol açmıştır. Yaklaşık kırk kadar Swahili şehrinin Portekizlilerin kontrolüne geçmesi, bu kültür etkilenmesinin olağan bir sebebi olarak görülmektedir. Umman Sultanı Said'in bugün Tanzania sınırları içerisinde olan Zanzibar'ı kontrol altına almasına kadar devam eden durum, sonrasında tekrar İslami motiflerin etkisini arttırması ile sonuçlanmıştır. Arapların ardından bölgeye gelecek olan İngilizler ise Arapların bölgedeki topraklarına el koymuş kıyıdaki hâkimiyetlerini yıkmışlardır. Bu üç farklı dönem, Swahili kültürü üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Bölgeye olan bu istila girişimleri aynı zamanda ticaretin daha etkin bir hale gelmesini sağlamıştır. Daha önce güneye doğru bir hat oluşturan ticari faaliyetler bu kez iç kesimlere doğru ilerlemiştir. Bu faaliyetler kıyıda iç kesimlere doğru göçü de beraberinde getirmiş ve yeni şehirler oluşmuştur.

İstila hareketlerinin olumsuz bir sonucu da köleliğin yükselişe geçmesidir. Çoğu Doğu Afrikalı köle olarak pazarlarda satılmış ve özellikle farklı kıtalara gönderilmiştir. Sanayileşmenin başlaması da Doğu Afrikalı kölelere olan talebin sürekli artmasına sebep olmuştur. Köleliğe dair acı izler bugün bölgenin pek çok ülkesinde sergilenmeye devam etmektedir.

Sömürge öncesi döneme baktığımızda Doğu Afrika'nın bugünkü gibi kesin sınırlarla bölünmemiş¹³ ve kabileler tarafından yaşam alanı yapılmış bir yer olduğunu görmekteyiz.

Bugünkü sınırların oluştuğu dönemde bu kabilelerin farklı ülkelerin içerisinde kalması bugün bile problemlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Çokça bilinen kabilelerden olan Maasailerin bir kısmı Kenya'da, bir kısmı ise Tanzania'da yaşamak zorundadır.

---

¹³ Bugünkü sınırlar 1890 yılında belirlenmiştir.

4.4. Portekizliler Dönemi 1498-1698

On beşinci yüzyıl, Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında mücadelelere sahne olan bir zaman dilimidir. Müslümanların İspanya'dan tamamen çıkarılmasına yönelik olarak başlatılan saldırılar 1492 yılında başarıya ulaşmıştır. Bu tarih Müslümanların İberya topraklarını tamamen kaybettiği tarihtir. İspanyollar bu mücadelede din adına "kutsal" savaş kavramı üzerinden hareket ederlerken, İspanyol komşuları gibi Portekizliler de ana motivasyon maddelerini Müslümanlara karşı savaşarak kazanmak olarak belirlemişlerdi. Bu mücadele İslam'ın ticari, siyasi, askeri ve dini boyutlarını kapsayacak şekilde kurgulanmıştır. Önce Memlûklüler sonrasında Osmanlı İmparatorluğu, İslam'ın temsilcileri olarak Asya ve Çin'e giden ticaret yollarını kontrol altına almışlar ve bu strateji ile önemli kazançlar elde etmişlerdir. Bunun yanında Hristiyanların Müslüman topraklarında haklarının sınırlı olması da İspanyollar ve Portekizliler tarafından diğer bir motivasyon kaynağıdır. 1417-1452 yılları arasında görev yapan iki din adamı Papa Martin ve Papa Nicholas'ın Müslümanlara karşı mücadele eden iki ulusun bu çabasının tüm Hristiyan dünyası adına yapılan bir hizmet olduğunu açıklayarak desteklemeleri durumu başka bir boyuta taşımıştır (Salim, 1992: 756).

Portekizliler on beşinci yüzyılın başındaki fetih girişimlerine yeniden fetih adını vermişlerdir. Haçlı seferi olarak kurgulanan bu fetihler silsilesi, Hristiyanlık adına yeni topraklar fethetmek amacıyla yapılan fakat aynı zamanda ekonomik hedefleri içeren saldırıları içinde barındırmaktadır. Portekizlilerin Afrika ile ilk teması 1415 yılında Kuzey Afrika'da stratejik bir bölge olan Ceuta'ya olan saldırı ile olmuştur. 21 Ağustos 1415'te Fas'ın kıyısındaki Ceuta kırkbeşbin Portekizlinin istilasına uğramış ve kent ertesi sabah işgalcilerin kontrolüne geçmiştir. Kuzey Afrika, kıtanın diğer bölümlerine geçiş açısından da önemli bir başlangıç noktasıdır. Nitekim kuzeyden batı kesimlere doğru saldırılar sürmüştür. Deniz ticaretinde Venediklilerin, Mısırlılar ile yaptığı ticarete alternatif bulma gerekliliği, dini motivasyon, ganimet arayışı Afrika'nın stratejik noktalarının fethi için yeterli motivasyonlar olmuştur.

Fetihçilerden biri olan Bartolomeo Dias, Portekiz Kralı İkinci Joao'nun görevlendirmesi ile 1485 yılında Hindistan'a gitmek üzere yola çıkmıştır. Portekiz'den başlayan rota Afrika'yı batıdan güneye doğru dolaşarak Hint Okyanusu'na varmak ve buradan da Hindistan'a ulaşmak olarak çizilmiştir. Batıda

Senegal'e ulaşıp güneye doğru hareket eden Dias, Namibya'ya kadar ulaşmıştır. Yolu kat ederken önemli gördüğü noktalara Portekiz kraliyetinin simgesi olan taşlar dikerek ilerlemiştir. Bu durum ilerleyen yıllarda Hindistan'a giden yolu kolaylaştıracaktır. Ümit Burnu'nu geçtikten sonra filosunda görevli mürettebattaki rahatsızlıkların artması sonucunda geri dönmek zorunda kalmıştır. Dönerken de taşları dikmeye devam etmiştir. Kendinden sonra aynı görevi yapacak olan Vasco Da Gama'nın yolculuğu için de rehberlik yapmıştır.

Vasco Da Gama,¹⁴ 1497 yılında Kral Birinci Manuel'in görevlendirmesiyle Portekiz'den Hindistan'a gitme amacıyla yola koyulmuştur. Amaç Hint Okyanusu'ndaki Müslüman tüccarların üstünlüğünü bitirmek ve Afrika üzerinden bölgeye giden pratik bir yol bulmaktır. Haziran 1497'de Lizbon'dan dört gemi, ikiyüz ton malzeme, yüz yetmiş kişilik bir mürettebatla yola çıkmıştır. Önceki seferde ulaşılan noktalarda Arapların olması sebebiyle iki Arapça ve bir Bantu tercümanı da mürettebata dâhil edilmiştir. Ayrıca filoda Portekiz kraliyetini simgeleyen ve daha önce Dias'ın seferinde kullandığı sütunlar da bulunmuştur.

13 Nisan 1498 tarihinde Vasco Da Gama Malindi sahillerine ulaşmıştır. Malindi'nin sultanı Şeyh El-Bauri şaşkırtıcı şekilde Da Gama ile müttefiklik ilişkisi içerisine girmiştir. Bu durumun şaşkırtıcı olma sebebi Da Gama'nın yolculuğunun en nihayetinde bir Haçlı seferi olmasıdır. El-Bauri'nin bu desteğinin sebebi, yakın bir şehir olan Mombasa ile savaş halinde bulunmasıdır. Sultan, Portekizlileri ve onların gemilerini kullanarak Mombasa'ya karşı bulunduğu savaşı kazanma düşüncesi içerisinde Vasco Da Gama ile anlaşmıştır. Bu anlaşmaya göre, Da Gama Mombasa'yı mağlup edecek ve Sultan da ona bir rehber vererek Hindistan'a ulaşmasını sağlayacaktır. Gerçekten de Vasco Da Gama, Sultan'ın yanına verdiği kılavuz Ahmed ibn Macid'in yol göstermesiyle beraber, yirmi üç günlük bir seyahat sonrasında 20 Mayıs 1498'de Hindistan'ın Kalküta limanına varmıştır.

Hindistan'dan Portekiz'e dönerken mürettebatından çok sayıda kişiyi iskorbüt hastalığı sebebiyle kaybetmiştir. Dönüş yolunda, Malindi'de durmuş, keşfin ve şükürün ifadesi olarak Malindi Sultanı El-Bauri'nin yerinin yakınına bir sütun dikmiştir. Ancak, Müslüman bir bölge olan Malindi'ye dikilen bu sütun, bir

---

¹⁴ Vasco Da Gama'nın Doğu Afrika rotası üzerinden Hindistan'a yaptığı yolculukla ilgili bilgiler Malindi'de bulunan Kenya Ulusal Müzesi'nden alınmıştır.

Hristiyanlık simgesi olması sebebiyle rahatsızlık oluşturmuş ve yıkılmıştır. Onaltıncı yüzyılda Portekiz hâkimiyetinin arttığı bir dönemde şimdiki yerine tekrar dikilmiştir. Vasco Da Gama, geri dönüşünde bir kahraman olarak karşılanmış ve Kral Üçüncü John tarafından Hindistan'a vali olarak gönderilmiştir.

Da Gama'nın seferinden sonra aynı rota üzerinden Doğu Afrika'ya gelişler artarak devam etmiştir. Daha kalabalık ve daha hazırlıklı gelen filolar saldırgan bir tutumla pek çok şehri ele geçirmiştir. İzledikleri rotada ilk kontrol altına alınan şehirler liman şehirleri olmuştur. Mombasa, Sofala gibi yerler kontrol elde edilmiş ve Malindi ile geçmişteki müttefiklik ilişkisi sürdürülmüştür. 1528 yılında Mombasa'nın Portekizliler tarafından işgali esnasında şehir yakılıp yıkılmış ve birçok Afrikalı çatışma ve savaşlarda hayatını kaybetmiştir. Portekizlilerin yerleşme sınırlarını Zanzibar'a kadar ilerletmesi ile birlikte Hint Okyanusu'ndaki etkinliği artmıştır. Ticari ve ekonomik amaçlarının yanında dini motivasyonları olan Hristiyanlığı yayma hedefi, Doğu Afrika Müslümanları üzerinde bekledikleri etkiyi yapmamıştır. Denizlerdeki etkisini ticarete kullanmak isteyen Portekiz Krallığı, kontrol ettiği limanlar üzerinden aynı zamanda deniz ticaretini de hâkimiyet altına alma girişiminde bulunmuştur. Cartas (tezkere, resmi izin) diye adlandırılan belge buna yönelik adımlardan biridir. Portekiz hâkimiyetindeki limanlardan alınan belge bir çeşit ticaret ruhsatıdır (Newitt, 2005: 24). Bu belgeye sahip olmayan gemiler açık denizde Portekiz müdahalesine açık duruma gelmekteydi. Aynı zamanda belgenin Portekiz kontrolündeki limanlardan alınabiliyor olması onlara gemilerden vergi alma imkanı da sağlamıştır. Asya'da pek başarılı olamadıkları iç kesimlere doğru ilerlemeyi Afrika'da daha başarılı şekilde uygulamışlardır. Bu durum da derebeylik benzeri bir sistem olan ve prazo olarak adlandırılan sistemi ortaya çıkarmıştır. Büyük arazileri özel mülkiyet haline getiren Portekizliler, mülkiyetleri üzerinden köle ticaretini de yoğun şekilde yapmaya başlamışlardır (Newitt, 1969: 76).

Prazoların sahiplerine prazero denmiştir. Prazerolar aldıkları topraklarda bulunan köylerden ve yakın civardan para toplamaya başlamıştır. Bu durum olası karışıklıklara karşı temkinli olmak isteyen prazeroların bölgede kölelerden oluşan ordular kurmasını beraberinde getirmiştir. Yerlilerin düzeni tamamen bozulmuş ve Portekiz yerel halklardan kendisine hizmet etmeyi kabul edenleri yönetici kadrolarına yerleştirmiştir. Pek çok kabile yaşadıkları yerleri terkederek yüksek kesimlere kaçmış ve burada yerleşimler kurmuştur (Currey, 1999: 319-321).

“Mijikenda” adı verilen ve Bantu kabilesine mensup olan bu topluluklar şehirlerdeki Portekiz yağmacılığına tepki göstermiş fakat başarılı olamamışlardır. Mijikendalar Vasco da Gama bahsinde değinilen Malindi-Mombasa savaşında da Malindi ve Portekiz ittifakına karşı savaşmışlardır. Bu sebeple sömürge karşıtı tutumları daha eskiye dayanmaktadır (Brantley, 1981: 12). Bununla beraber prazoları özellikle Zambezi’de yoğunlaştıran Portekizliler, Asya bölgesine kıyasla Doğu Afrika’da çok daha güçlü bir şekilde varolmuşlardır. İç bölgelere ve kıyıya yaptıkları Avrupa mimarisindeki kaleleri ile kıyı kontrolünü tamamen ele geçirmişlerdir. Öte yandan kontrolü elde tutmalarına rağmen kendilerini güvende hissetmemeleri ve tedirginlikleri zaman içerisinde kıyılarıdaki güçlerini kaybetmelerine neden olacaktır. Portekizliler, Hint Okyanusu’na açılmasından itibaren gittikleri bölgelerdeki Müslümanlar tarafından hoş karşılanmamışlar, aynı zamanda dönemin bölgedeki önemli gücü Memlûklülerin karşı koyması ile mücadele etmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu’nun 1517’de Memlûklüleri yenerek yeni otorite olması bu kez Osmanlılar ile Portekizlileri karşı karşıya getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Hint Okyanusu’ndaki etkinliği ile birlikte Kızıldeniz’de de etkili olan Portekiz’i durdurmak için mücadeleye girmiştir. Portekiz’in Osmanlı’nın denizdeki egemenlik iddiası karşısında bir tehdit olması, Doğu Afrika limanlarında etkili olması ve Aden Körfezi’nden geçen Müslüman ticaret gemilerine saldırılarda bulunması, Osmanlı İmparatorluğu’nu bu bölgeye doğru getirmiş ve Portekiz bu mücadele sonunda güneye doğru ilerlemek durumunda kalmıştır. Bu güneye ilerleyişte etkili olan isimlerden biri Ali Bey’dir. Ali Bey, Osmanlı-Portekiz mücadelesinin Doğu Afrika safhasında önemli bir figürdür. Mombasa sahillerinde Portekiz rejiminin baskısının artması, bölgede işgalcileri durdurabileceğine inanılan ve Portekiz ile Hint Okyanusu mücadelesine girişen Osmanlı’ya “Gel ve bizi kurtar” çağrılarının yapılması ile sonuçlanmıştır. Hem kıyıdaki Müslüman topluluğun hamisi olma yönünde adım atmak isteyen hem de Portekizlilerin Müslüman gemilerine yaptığı saldırılara sert bir karşılık vermek isteyen Osmanlı İmparatorluğu, Ali Bey’in Doğu Afrika kıyılarında 1585 yılında ilk kez gözükmesiyle ilk adımını atmıştır. Ali Bey’in verdiği özgürlük vaadi Mogadişu ve Kilwa şehirlerinde ve bunların arasındaki pek çok kasabada heyecanla karşılanmış fakat Portekiz ile daha yakın bir ilişkide olan Malindi’de aynı etkiyi oluşturamamıştır. Ali Bey, Lamu’da elli kadar Portekiz askerini esir aldıktan sonra yakında daha güçlü bir şekilde geri döneceği sözünü vererek kıyı şeridinden ayrılmıştır. Verdiği sözü tutarak 1588 yılında bu kez beş gemi ile birlikte Doğu Afrika

kıyılarına dönen Ali Bey, kafasındaki planı uygulamak suretiyle Mombasa'yı bir Türk üssü haline getirme çabasına girişmiştir. Portekizlilerin bu duruma cevabı 1589'da daha kalabalık bir filoyla gelmiştir (Dames, 1921: 27). Portekizliler yalnızca kendi güçlerini değil, aynı zamanda Zimba diye adlandırılan ve vahşetle anılan bir gruptan da destek almışlardır.

Zimbalar Lundu savaşçıları olarak bilinmektedir (Newitt, 1982). Bu grup 1588 yılında Kilwa'ya ulaşarak yüzlerce insanı kesmiş ve Mombasa'ya ilerlemeden önce Kilwa'yı hayalet bir şehir haline getirmişlerdir. Zimbalar Mombasa'ya ulaştıklarında yerel halk ve Türkler kendilerini birbirleriyle alakası olmayan iki farklı düşman grubun karşısında bulmuşlardır (Alpers, 1975: 59). Osmanlı'nın Mombasa kıyısına kadar gelmesi ile bölgedeki gücünü kaybetmekten korkan Portekiz, Hindistan'ın Goa limanında bulunan gemilerini Mombasa'ya geri getirmiş ve Mombasa'yı tekrar almıştır. 1593 yılında Hint duvar ustaları ve Malindi'den işçiler İtalyan bir mimarın yönetiminde çalışarak ünlü Jesus Kalesi'ni inşa etmişlerdir (Boxer & Azavedo, 1960: 144). Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun girişimi Portekiz için alışılan düzenin sarsılması olsa da tam anlamıyla Doğu Afrika hâkimiyetinin yer değiştirmesine yeterli olmamıştır. Osmanlı sonrasında Portekiz'i kıyıda sıkıştıran Araplar olmuştur. 1652'de Umman Arapları Zanzibar'a yerel yöneticilerin de desteği ile saldırı düzenleyerek çok sayıda Portekizli'yi öldürmüştür. Saldırıları belli aralıklarla sürmüş ve Arap-Portekiz rekabeti giderek artmıştır. Osmanlı'nın kıyılarda başlattığı fetih çabasının ödülünü alacak olan 1696 tarihinde Doğu Afrika'ya gelecek Arap filolarıdır. Mart ayında yedi gemi, üç bin kişi, Lamu Kralı ile birlikte Mombasa limanına yanaşmıştır. Şehir kolayca kuşatılmıştır. İki buçuk yıllık bir kuşatmanın ardından Portekiz Aralık 1698'de bulunduğu bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Umman Krallığı, Doğu Afrika'da Portekiz'i zayıflatmış ve daha da güneye sürülmesini sağlamıştır.

4.5. Arapların Bölgeyi Kontrol Altına Alması ve Umman Dönemi 1698-1890

Portekizlilerin Doğu Afrika'ya yerleştikleri süre zarfında yerel halk üzerinde kurdukları baskı ve köle ticaretinin o güne kadarki en yüksek seviyeye çıkması bölgede yaşayan kabilelerin direnişe geçmesine sebep olmuştur. Daha önce bahsi geçen Mijikendalar ve on iki kabile Portekiz baskısından kurtulmanın yolunu

Araplardan yardım istemekte bulmuşlardır. Arapların bölgedeki ve Hint Okyanusu'ndaki ticari faaliyetleri kabilelerin yardım için ilk olarak onları tercih etmesinde etkili olmuştur. Bunun yanında İslam'ın daha önce Araplar vasıtası ile Doğu Afrika'ya gelmiş ve özellikle kıyıda teveccüh görmüş olması ve Portekizlilerin yaptıkları pek çok eylemde katı bir Hristiyanlık propagandası yapması da Arapları en ideal müttefik yapmıştır. Bugün özellikle Hint Okyanusu kıyılarında pek çok Arap kökenli aile çok iyi Swahili konuşmaktadır (Amoudi, 2018).

Arapların bölgeye gelişinin Portekizlilerden önce olduğuna değinilmiştir. Yarubiler, Busaidiler, Hadramiler, Nabhaniler Güney Arabistan, Yemen ve Umman'dan bölgeye gelen gruplardır. Bu gruplar bölgeye geldiklerinde çoğunlukla yerleşmiş ve Afrikalı ailelerle evlilik yapmışlardır. Umman'da 1154-1624 yılları arasında yönetici aile olan Nabhanilerin on üçüncü yüzyılda bölgeye geldiği tahmin edilmektedir. Bugün Tanzania-Kenya sınırına yakın bir bölge olan Kilwa, eskiden Kilwa Sultanlığı ismiyle yönetilen bir İslam toprağı olmuştur. Bu bölgenin onuncu yüzyılda bölgeye gelen Arap ve Farsiler tarafından İslam devleti haline getirildiği bilinmektedir (Nakamura, 2011: 46).

Portekizlilerin yaptıklarından sonra yardım istenilen Umman Sultanlığı, Yarubi hanedanlığının kontrolündedir. Devletin belirlenmiş imam tarafından yönetildiği Umman güçleri, Seyf bin Sultan tarafından 1698 yılında Mombasa'ya gelmiştir. Mücadele sonrasında galip gelen ve Portekizlilerin geride bıraktığı kaleleri alan Umman Sultanlığı, en önemli kale olarak görülen Jesus Kalesi'ni de alarak Portekiz'i Mozambik'e kadar sürmüştür.

Umman bir yandan Afrika kıyılarındaki etkinliğini arttırırken diğer yandan da içerideki iktidar kavgasına sahne olmuştur. 1741 yılında Ahmed bin Said Umman'da Busaidi Hanedanı'nın yönetimi ele aldığını ve kendisinin Umman'ın yeni imamu olduğunu ilan etmiştir. Bir önceki yönetici aile olan Yarubiler, iç politikadaki taht savaşı sebebiyle son dönemlerinde Doğu Afrika'daki güçlerini de koruyamamışlardır. Busaidilerin yönetimi ele almasından önce 1735 yılında Mombasa'nın ikinci valisi olan Muhammed bin Osman, Umman'dan bağımsızlığını ilan edecek kadar ileri gitmiştir. Umman'ın Portekiz'i bölgeden çıkardığı tarihten, yönetiminin değiştiği tarihe kadar bölgeye yerleşen Arapların artık Afrikalı olduğu ve "Swahilileştiği" kaynaklarda yer almaktadır (Soghayrun, 2001: 17-19). Busaidiler iktidarlarını güçlendirdikten sonra Umman'dan Doğu Afrika'ya göçü

desteklemişlerdir. Özellikle daha önce kısa bir süre Portekizliler tarafından kullanılan Zanzibar'ın¹⁵ Umman tarafından kontrol altına alınarak ticari faaliyetlerin merkezi yapılması, Umman'ın Doğu Afrika kıyılarındaki ekonomik çıkarları ve güvenliğinin sağlanması konularında da önemli bir fetihtir. Zanzibar'ın kıyadaki Kilwa ile ekonomik bağlantısının sağlanması ile birlikte Umman'ın bölge ticaretindeki payı artmıştır. Hindistan'dan gelen tacirlerin durağı haline gelen bu iki merkez, zamanla Arap, Swahili ve Hint kültürünün daha da yakınlaşmasına vesile olmuştur. Aralarında evlilikler yaparak daha da "Afrikalı" olan Araplar ve Hintler, ticareti yerel olmanın avantajlarını kullanarak yapmışlardır. Yerel olmanın avantajı hususu bölgede ticaret yapan Hristiyanların ve diğer toplulukların karşılaştıkları vergi ve diğer yüklerin oranlarının farklı olmasından anlaşılmaktadır (Gilbert & Reynolds, 2016: 356). Zanzibar'ın önemi gittikçe artarken, Umman'da dönemin sultanı Seyyid Said, adaya yeni saraylar inşa ettirmiştir ve 1839 yılında Umman'ın başkentini Zanzibar olarak belirlemiştir. Bu radikal karar ile birlikte Umman eski başkent Maskat'tan değil, Zanzibar'dan yönetildiği bir döneme girmiştir (Bayram, 2018: 120). Seyyid Said, başkenti taşırken aynı zamanda yanında Atkins Hamerton adlı bir İngiliz de beraberinde götürmüştür. Hamerton İngiliz hükümetinin görevlendirdiği bir bürokrat ve İngilizler tarafından yönetilen Doğu Hindistan Şirketi'nin (East India Company) temsilciydi (Gilbert & Reynolds, 2016: 357). Seyyid Said, hanedanlığının güvenliğini düşünerek Hamerton'a ve onun temsil ettiği güce güvenmiştir. Doğu Hindistan Şirketi'nin kendine ait ordusunun olması ve İngiltere yönetiminde dış politika belirleyerek Hindistan'ın büyük bölümünü yönetmesi Said'i etkilemiştir. Ancak bu durum aslında İngilizler için Doğu Afrika'ya yerleşmek ve Hindistan ile Doğu Afrika'yı beraber yönetmek için bulunmaz bir fırsat olmuştur. Said'in iyi niyetlerle yanına aldığı Hamerton ile 1851 yılında görüşen Amerikan konsolosu Ward, çok yakında İngilizler'in bölgeyi kontrol altına alacağı kaydını tutmuştur (Salim, 1989: 231).

Farklı ürünlerin ticaretinin yanında köle ticareti de zaman içerisinde Zanzibar özelinde fazlasıyla öne çıkmıştır. Karanfil tarlalarında çalıştırılan kölelerin topladığı ürünler Hindistan'a satılarak büyük gelir kaynağı olmuştur. 1840'ların başında

---

¹⁵ Zanzibar bugün Tanzanya idaresinde olan bir adadır. Ticaretin yanında turizm faaliyetleri açısından da hem Tanzanya'nın hem de Afrika'nın en değerli yerlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

karanfilden elde edilen gelirin beş katına çıkması kölelerin kullanılması sayesinde gerçekleşmiştir (Cooper, 1977: 51). Öyle ki 1850'lerde Zanzibar'daki yüz elli bin kişilik nüfusun altmış bini köledir (Ilfiffe, 1979: 42). Karanfil ve köle ihracatı Zanzibar'daki köle sayısını düzenli şekilde arttırmıştır. Ancak İngilizler durumun gidişatından memnun değildir. Amerikan vatandaşlarının Zanzibar'a getirilen mallarda yalnızca yüzde beş vergi ödemesi, Amerikalılara satılan malların ise vergiden muaf olması, Fransızlarla diplomatik ilişkilerin ilerletilmesi ve köle ticaretinin yüksek boyutlara ulaşması İngilizlerin rahatsız olduğu faktörlerdir. Özellikle Amerikalılar, 1833'te imzalanan sözleşme kapsamında avantajlı ticari şartlara ulaşmıştır. Bölgeden fildişi ve karanfil alırlarken, şeker, silah, barut ve pamuk ihracatı yapmışlardır. 1838'de ihracatlarının tutarı yüz bin dolar iken, 1856'da bu ihracat beşyüz elli bin dolara kadar çıkmıştır. Oranın bu kadar artmasındaki en büyük kalem ise pamuk ihracatı olmuştur (Nicholls, 1971: 332).

4.6. İngilizlerin Doğu Afrika'da Yönetimi Ele Alması ve Almanlarla Yapılan Paylaşım

İngilizlerin on dokuzuncu yüzyılın ilk döneminde Doğu Afrika'daki genel politikası Zanzibar'daki Umman yönetiminin sürekli güçlü tutulması ve desteklenmesi şeklinde olmuştur. Bu politika pratikte iki faktörü beraberinde getirmiştir. İlki, Sultan'ın iç politikadaki muhtemel rakiplerine ve dış politikadaki tehditlere (Vahabiler) karşı arkasına aldığı İngiliz gücü ile daha sert tedbirler alabilmesi, ikincisi ise Avrupa devletlerinin İngilizlerin teşvikiyle Umman'ın Sultanı'na saygı göstermesidir.

Destek uzun vadeli bir vaat olsa da ilerleyen dönemde İngilizlerin Sultan ile anlaşmazlık yaşayacağı iki konu bulunmaktadır. Bunlar adadaki Hintlerin durumu ve kölelik müessesesinin sonlandırılmasıdır. İngiliz mandasına giden yolun anlaşılması için on dokuzuncu yüzyılda bölgede kölelik konusunun anlaşılması gerekmektedir. İngilizler 1807 yılında Atlantik'teki köle ticaretini tek taraflı olarak yasaklamışlardır (Gilbert & Reynolds, 2016: 307). Atlantik sonrası sıra Hint Okyanusu'na gelmiştir. Napolyon yönetimindeki Fransa aynı İngiltere gibi, kendi sınırlarından uzakta bölgeleri kontrol etmektedir. Hem Hindistan'da hem Mauritius'ta köle çalıştıran

Fransa, İngilizlerin 1807'deki bu kararını uygulamamıştır. Mauritius'un daha sonra İngilizlerin eline geçmesi ile birlikte bölgede 1810 yılında altmış bin kölenin bulunduğu tespit edilmiştir (Srinivasan, 1999: 1012). Mauritius'taki kölelerin ekserisinin Doğu Afrika kıyılarından ve özellikle de Zanzibar'dan gelmiş olması, yönetimi ele alan İngilizlerin merkezi hükümete baskı yapmasını beraberinde getirmiş ve bunun sonucunda Seyyid Said'in üzerindeki baskı biraz daha artmıştır. Bu baskının ana kaynağı İngiliz yönetimindeki Hindistan sınırlarında bulunan Kalküta'da doğmuş ve sonrasında Kraliyet Donanması'nda general rütbesine kadar yükselen Sir Fairfax Moresby'dir. Moresby daha sonra kendi soyadı ile anılacak olan antlaşmayı Seyyid Said ile imzalayan kişidir. 1822 yılında imzalanan Moresby Antlaşması ile bir hat oluşturulmuş ve kölelik bu hattın batı kısmında yasal olarak kalmaya devam etmiş, doğusunda ise tamamen yasaklanmıştır. Umman bu durumda hem Maskat'a hem Basra'ya yasal bir şekilde köle taşımaya devam etmiştir. Ancak İngilizlerin kontrolündeki Hindistan'a köle getirilmesi tamamen yasaklanmıştır. İngiltere'nin hakimiyet alanındaki bölgelere köle taşımak yasak olsa da kölelerin üretiminde bulunduğu ürünlerin taşınmasında herhangi bir sakınca bulunmamıştır. Hem Amerikalıların hem Fransızların hem de Almanların önceki bölümde belirtilen şekilde Zanzibar'a gelerek ticaret yapması İngilizleri belli noktalarda daha uzlaşmacı bir tavra itmiştir. Seyyid Said'in köleleri Basra bölgesine satmak yerine kendi belirlediği karanfil tarlalarında çalışmaya yönlendirmesi bu bağlamda akılcı bir hamle olmuştur.

Bu sırada Umman ekonomisinde köle ticaretinde olan bağımlılık yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Bunun yerine İngiliz Hindistan'ına fildişi, karanfil, susam, yaban mersini ihracatı artmıştır. Amerikalılar ve Fransızlar da bölgeden alışveriş yapmaya devam etmişlerdir.¹⁶ Seyyid Said artan İngiliz baskısına daha fazla dayanamayarak 1845 yılında daha önce kendisi ile birlikte Maskat'tan Zanzibar'a gelen Hamerton ile antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşma ile beraber Basra'ya yapılan köle ticareti de yasadışı ilan edilmiştir. Umman Sultanı'nın elinde yalnızca kendi kontrolü altındaki bölgelerde köle ticareti yapabilme izni kalmıştır. Hamerton aynı zamanda bölgedeki Hintlerin İngiliz kontrolünde olduğu baskısını yapmış ve yasal işlemlerinin tümünün Doğu Hindistan Şirketi tarafından yapılması gerektiğini

---

¹⁶ Bölgede fildişinin içine koyularak taşındığı kumaşlara "Merikani" denmektedir. Adını Amerikalıların bölgeye sattığı kumaşlardan almaktadır.

savunmuştur. Bu durum bölgedeki Hintlere bakış açısının değişmesine de sebep olmuştur. Önceden Müslüman kimliği ile aynı potada eriyen Hintler ve Araplar bu kez farklı iki kesim olarak davranmaya başlamışlardır. 1856 yılında Seyyid Said öldüğünde İngilizler Umman yönetimini ikiye ayırmıştır. Bunlardan biri Zanzibar'da diğer ise Muskat'ta Seyyid Said'in iki oğlu tarafından yönetilmiştir. Macid bin Said Zanzibar'ın, Suvayni bin Said ise Muskat'ın lideri olmuştur. İngilizler yasakladıkları köle ticaretinin denetimini Kraliyet Donanması'na yaptırmış ve pek çok Arap gemisi sürekli durdurulur hale gelmiştir. Bu durum Arap yarımadası ve Doğu Afrika arasındaki ticarete büyük darbe vurmuştur. Bunun yanında Zanzibar'da sürekli İngiliz donanması bulunması köle ticareti kontrolü bahane edilerek meşru hale getirilmiştir (Oded, 2017).

Zanzibar'ın yönetimi 1870 yılında tekrar el değiştirmiş ve yönetim Bergash bin Said'e geçmiştir. Bundan iki yıl sonra Bergash, İngiltere'nin isteği sonucunda köleliği tamamen yasaklayan antlaşmayı kabul etmek durumunda kalmıştır. Zaten yönetimindeki adada bulunan savaş gemileri ve gemilerde bulunan İngiliz askerleri Sultan'a başka bir seçenek bırakmamıştır.

4.6.1. Heligoland–Zanzibar Antlaşması (1890)

1884 yılındaki Berlin Konferansı, Afrika'nın paylaşımı için düzenlenmiş ve Avrupa güçlerinin sömürge yarışında birbirlerine zarar vermemeleri yönünde kurgulanmış bir konferanstır. Almanlar konferansa gelene dek Afrika'daki sömürge yarışına dâhil olarak belli bölgeleri kontrol altına alma yoluna gitmişlerdir. Konferans sonrasında Almanlara ayrılan bölgeler bugünkü sınırları ile ifade edilecek olursa Batı Afrika'da Kamerun, Togo, daha güneyde Namibya ve doğu kıyılarında Tanzanya ile Kenya'nın bir bölümüdür. Bu durum Fransızlar ve Almanları Çad Gölü çevresi mücadelesinde ve İngilizler ile Almanları da Doğu Afrika kıyılarında karşı karşıya getirmiştir.

Harita 4.6.1.1: Berlin Konferansı Sonrası Afrika'nın Paylaşımı

Kaynak: brilliantmaps.com/africa-1914

Bu mücadelenin bir sonucu olarak, 1890 yılında Almanya ile İngiltere arasında Heligoland-Zanzibar Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre Kuzey Denizi'nde İngilizlerin hâkimiyetinde olan ve stratejik önemi bulunan Heligoland Adası Almanların kontrolüne bırakılmıştır. Buna karşılık olarak Almanlar, Zanzibar üzerindeki hak ve iddialarından vazgeçmiş, aynı zamanda 1885'ten beri elinde bulundurduğu Witu Krallığı'nın¹⁷ yönetimini de İngilizlere bırakmışlardır. Aslında bu anlaşma, Almanların Doğu Afrika'daki gücünü İngilizlere devretmesi anlamına gelmektedir. Karşılığında ise İngilizlerle sorun yaşama ihtimali olan bölgelerde kesin sınırların çizilmesini almışlardır. Buna göre Alman Togo ile İngiliz Gana arasında, Alman Kamerun'u ile İngiliz Nijerya'sı arasında sınırlar belirgin hale gelmiştir. Ayrıca Caprivi'yi de alan Almanlar bu Zambezi Nehri'ne ulaşma yönünde önemli bir adım atmıştır (Chickering & Gummer, 2007).

¹⁷ Witu Krallığı içerisinde Kenya'da kalan Lamu Adası'nı, Tana Nehri'ni bulduran ve Hint Okyanusu'na kıyısı olan üç bin kilometrekarelik bir alandır.

Anlaşmanın en önemli yanı, Doğu Afrika'daki Alman-İngiliz çatışmasının önüne geçilmesi ve iki gücün sınırlarını daha net şekilde çizmiş olmalarıdır. Kıta üzerinde İngilizlerin Fransızlarla rekabeti ise devam edecektir. Almanlar yalnızca Avrupalı güçlerle değil aynı zamanda yerel kabilelerle de savaşmak zorunda kalmıştır. Avrupa devletlerinin ellerinde teçhizatlı asker sayısı ve ağır silah avantajı bulunması, kabilelerin kendi topraklarında yeni bir hükümlanlık kurmak isteyenlere bir anda teslim oldukları anlamına gelmemektedir. Tanzania'nın güneyindeki kabilelerden biri olan Hehe kabilesi de Almanlara karşı topraklarını savunanlardan olmuştur. 1891 yılında Hehe¹⁸ ile Almanları karşı karşıya getiren savaşta yerliler düşmanlarına büyük korku salmıştır (Peers, 2005: 18-19). Almanların iç bölgelere ilerleyişinin aynı şekilde direnişle karşılandığı çok sayıda yer bulunmaktadır.

4.7. İki Savaş Arası Dönemde Doğu Afrika

Birinci Dünya Savaşı yalnızca sıcak çatışmanın olduğu alanlarda değil, bu alanlara uzak olan bölgelerde de büyük bir yıkıma sebep olmuştur. Afrika'nın belli bölgeleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Birinci Dünya Savaşı bu bağlamda yalnızca Avrupalıların Avrupalılarla karşı karşıya geldiği bir savaş değil, Afrikalıların da Afrikalıları ile savaşmak zorunda kaldığı bir yıkımdır. Savaş esnasında özellikle Almanlar, İngilizler, Fransızlar arasında paylaşılmış sömürge bölgelerinden cephelere gönderilenler bu büyük güçler adına savaştırılırken, diğer yandan savaş sonrası fakirlikte büyük bir artış yaşanmıştır.

Doğu Afrika'nın bu savaşta çok önemli bir çatışma alanı olduğunu belirtmek gerekir. Savaş öncesi duruma baktığımızda Almanların Zanzibar hariç bugünkü Tanzania, Ruanda ve Burundi'ye, İngilizlerin ise Uganda ve Kenya'ya hâkim olduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda Malavi ve Zambiya'da (bugünkü isimleriyle) İngiliz kontrolündedir. Sömürge savaşının en üst düzeye çıktığı bu dönemde sömürü güçleri "Avrupa'nın medenileştirme görevi" (European civilising mission) başlığı altında Afrika ülkelerine hukukun üstünlüğü, istikrar ve toplumsal barış gibi değerleri götürmek üzere yerleşmişlerdir. Savaş başladığında Almanların yerleşik oldukları Afrika limanları üzerinden Hint Okyanusu'na müdahale edebilme kapasitesi, İngiliz

¹⁸ Hehe kabilesi ismini savaş esnasında çıkardıkları "He!, He!" seslerinden almıştır.

donanmasına tehlike oluşturması ve İngilizlerin iletişim altyapısına zarar verme tehdidi çatışmanın bu bölgeye kaymasına neden olmuştur. İngilizlerin çekinceleri bu şekilde sıralanırken Almanların en büyük korkusu ise Afrika'daki sömürgelerini kaybetmek olmuştur. Kısa zamanda Afrika ülkelerinde yerleşik olan beyazların milliyetçi tutumları da savaşı körüklemiştir. Savaş, kendi ülkelerinde başkaları adına savaşmak zorunda kalan Afrikalıları sosyal, ekonomik ve politik olarak etkilemiştir. Dönemin en modern silahlarından biri olan otomatik makineli tüfekler Doğu Afrika için savaşın unutulmaz simgelerinden birisidir. Pek çok Doğu Afrikalı Avrupa güçlerinin ordularının silahlarını taşımak için görevlendirilmiştir. Özellikle çoğu yerde yolların taşımaya elverişli olmaması, Afrikalıların bu silahları taşırken ölmelerine neden olmuştur. Erkek, kadın, çocuk, her kesimden insan silah ve mühimmat taşıma görevine zorlanmıştır. Taşıyıcılar, orduların istikametinde yürümek zorunda olduklarından evlerini terk etmişlerdir. Hastalık, yorgunluk ve yetersiz beslenme sebebiyle ölen taşıyıcı sayısının yüz bin civarında olduğu tahmin edilmektedir (Steinbach, 2015).

Savaş sırası ve sonrasında ekonomik şartları zaten kötü durumda olan Doğu Afrika halkının daha da fakirleştiğini söylemek mümkündür. Sadece Uganda'da, ithat edilen ürünlerin fiyatlarında bir gecede yüzde elli oranında artış gerçekleşmiştir (Ingham, 1958: 191). Almanların yerleşik olduğu yerlerin düşmanları tarafından işgal edilmesi ile sonuçlanan savaşta, Almanların tarlaları, bahçeleri, depoları ellerinden alınmıştır. Bölgeye olan Alman ticaretini engelleyen ve sonrasında bitiren bu durum, bazı ürünlerin daha uzun rotalardan gelmesine sebep olduğu için yine fiyat artışı olarak Afrikalıların hayatına yansımıştır. Savaşın Doğu Afrika'nın içlerine kadar girmesinde içten yanmalı motorların ve bunların taşınabileceği yolların inşasının payı büyüktür. Almanların bölgesine silah taşımının zorluğu sebebiyle Alman Doğu Afrikası'ndaki Dodoma'dan Nyasa Gölü'nün kuzeyindeki Tukuyu'ya kadar yol inşası kısa sürede bitirilmif ve üç haftada yapılabilecek yolcuğun süresi yalnızca üç güne düşürölmüştür (Mitchell, 1954; Crowder, 1985: 304).

Ekonomi boyutundaki sonuçlar genellikle bu şekilde iken, politik sonuçlar daha farklı gelişmiştir. Savaş sonrası bölge insanının zihnindeki yenilmez Avrupa imgesi değişmiştir. Özellikle bağımsızlık döneminde çok değerli olacak bu yeni zihniyet, bir savaşın bu bölgeye kazandırabileceği tek olumlu şey olarak değerlendirilebilir. Kenya'da savaş sonrası politik durum değerlendirilirken, savaş döneminin uzun

süredir uyuyan Kenya halkını uyandırdığının altı çizilmektedir. Doğu Afrika halkı, süper güç olarak gördüğü beyaz adamın güçsüzlüğünün ve aynı zamanda heterojen yapısının farkına varmıştır. Hâkimiyeti altında bulunduğu grupların her şeyi tek başına başaramadığını görmüştür. Daha da önemlisi, organize direnişin önemini öğrenmiştir (Ogot, 1973: 265). Kenya bölümünde daha detaylı şekilde incelenecek olan bu durum, savaş sonrası İngilizlerin bölgede baskısını arttırması, buna bağlı olarak çeşitli direniş gruplarının ortaya çıkarak bağımsızlıkta etkin rol alması ile yakından ilgilidir.¹⁹ Kenya'daki bu durum Kenya'ya özgü değildir. İnceleyeceğimiz diğer iki ülke olan Uganda ve Tanzanya'da da benzer süreçler birbirini izlemiştir.

4.8. Değerlendirme

Doğu Afrika hem tarihsel anlamda önemli bir geçmişi olan hem de konumu ile bugünün Afrikası'nın Hint Okyanusu'nda giriş kapısı sayılan bölgesidir. İklimi, coğrafi özellikleri ve bölge insanının farklı yapısı ile kıta dışı devletlerin oldukça ilgisini çekmiş ve zaman zaman istilaların yeri olmuştur.

Bantuların tarihi kökleri ile bölgede uzun süredir bulunmaları, kabilelere bölünmüş toprak yapısı ile tarihi zenginliği fazla olan bölge Portekizlilerin, Arapların, İngilizlerin yerleşimlerine maruz kalmıştır. Bu ulusların bölgede bulunmalarının en önemli sebebi çoğunlukla ekonomiktir. Ticaret yolu üzerinde uğrak limanlara sahip olması, tarımsal alanları ile ürün çeşitliliği ve yer altı zenginlikleri Doğu Afrika için çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında İngiliz ve Almanların paylaştığı bölge, Birinci Dünya Savaşı sonrasında tamamen İngiliz hakimiyetine geçmiştir. Bölgedeki köklü krallıklar yerini Emperyal İngiliz Doğu Afrika Şirketi'ne (Imperial British East Africa Company), daha sonra da İngiliz Koloni Ofisi'ne (Colonial Office) bırakmıştır. İngilizlerin İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar sürececek baskı dönemi ve bölge halklarının siyasi uyanışı ile birlikte direnişin başlaması, bölgenin bağımsızlığına doğru evrilen bir süreci beraberinde getirecektir.

---

¹⁹ Kikuyu Cemiyeti ve sonrasında kurulan Genç Kikuyu Cemiyeti bunlardan bazılarıdır.

Şu nokta gözden kaçmamalıdır ki, Doğu Afrika tarihinin bilinmemesi bugünkü durum hakkında doğru bilgiye ulaşmanın önünde bir engel oluşturacaktır. Farklı devletlerin tesadüfi olmayan şekilde bu bölgeye yatırım yapması, fetih faaliyetlerine girişmesi, bugün aynı bölgede yaşanan çekişmeye ışık tutmaktadır. Çin, Doğu Afrika'nın eski hamilerinin arasından sıyrılarak bölgenin oyun kurucusu olma yolunda etkili adımlar atmaktadır. Bölgedeki eski güçlerini yitiren İngilizler, ticari faaliyetler ile bölgeye gelen Amerikalılar, hatta Çinlilerden daha önce bölgeye gelen Hintler, Çin'in bölgede kontrolü ele alan oyuncu olmasının aleyhlerine olacağını düşünmektedirler.

Kenya, Tanzanya ve Uganda bu çalışmanın konusu olarak incelenecektir fakat bilinmesi gereken asıl husus, daha geniş bir perspektifle değerlendirildiğinde yalnızca bu ülkelerle ilgili değil, Burundi, Ruanda, Zambiya, Etiyopya, Güney Sudan, Sudan ve Somali gibi ülkelerin de Çin ile olan ilişkilerinin incelenmesi gerektiğidir. Doğu Afrika'nın zenginliği, önemi ve Afrika'nın iç kesimlerine ulaşımı kolaylaştırıcı etkisi dün Portekizlileri, Arapları, Almanları, İngilizleri hatta Osmanlı'yı bölgeye getirmiş, yeni İpek Yolu rotası ve aynı stratejik konum bugün Çin'in bölgede bulunmasının sebebi olmuştur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÇİN YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKASI BAĞLAMINDA KENYA

Doğu Afrika'nın en büyük ekonomisine sahip olan Kenya, kıtanın da en önemli ülkelerinden biridir. Nüfusu,²⁰ jeopolitik önemi ve dış yatırımlardaki öncelikli ülke olması, onu diğer ülkelerin önüne taşımaktadır. 1963 yılında resmi olarak bağımsızlığına kavuşan ülke, bağımsızlık yolunda büyük bir mücadeleye sahne olmuştur. Sömürge yönetimindeki zor yıllar, iki büyük savaşta taraf olma zorunluluğu, ardından kazanılan bağımsızlık sonrasında Soğuk Savaş'taki yıllar ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarında belirleyici olmuştur.

5.1. Kenya'nın Jeopolitik Yapısı

Kenya, Hint Okyanusu kıyısında ve Rift Vadisi'nde bulunan, sahilleri, ormanları, dağları, çölleri ve Victoria Gölü'nün bir kısmını sınırları içerisinde bulunduran Afrika'nın en önemli ülkelerinden biridir. Güneyde Tanzania, batıda Uganda, kuzeyde Sudan ve Etiyopya, kuzeybatıda ise Somali²¹ ile sınır komşusudur. Bulunduğu konum itibarıyla farklı iklimsel ve tarımsal bölgelere sahiptir. Ülkenin yüzde yetmişlik bir kısmında tarım imkanı bulunmamaktadır. Bugünkü sınırlar sömürge döneminde İngilizler ve Almanların bölgede olduğu zamanlarda ayrılmıştır. İngiliz Doğu Afrika Manda yönetimi (East Africa Protectorate), bölgenin kontrolünü 1905 yılında Sömürge Ofisi'ne²² devretmiştir (Tignor, 2015: 18).

İngiliz yönetimi altında geçen yıllarda sınır değişikliklerine rastlamak mümkündür. Bunlardan biri Kisumu'nun Uganda'dan alınarak Kenya'ya verilmesidir. 1920 yılında Kenya Kolonisi adını alan bölge, İngilizlerin 1925'te Somalili göçmenlerin

²⁰ 2018 sayımlarına göre elli milyon beş yüz bindir.

²¹ Somali ile sınır sorunları bugün de devam etmektedir.

²² “*Colonial Office*” Birleşik Krallık'ta sömürgeler ile ilgilenen resmi devlet kurumudur. Önceleri Kuzey Amerika'daki Krallık yönetimi altında bulunan yerlerin yönetimi için kurulmuş fakat sonrasında sömürgelerin genişlemesi ile birlikte farklı bölgelerdeki kontrolü de ele almıştır.

çoğunluklu olarak yaşadığı Jubaland'ın da topraklarına katılmasıyla genişlemiştir. Bir yıl sonra sınırını kuzey Turkana'yı içine alacak şekilde genişleten Kenya, bağımsızlık sonrasında da bazı sınır değişikliklerine tabi olacaktır (Hornsby, 2012: 21). Bugünkü sınırları içerisinde farklı yerel dilleri, toplulukları barındıran Kenya, aslına bakılırsa İngilizlerin birbirinden farklı pek çok grubu içine katmasıyla genişlemiş bir ülkedir.

5.2. Kabileler ve Sosyal Yapı

Kenya 1963 yılındaki resmi kuruluşunu bugüne göre oldukça düşük bir sayı olan yaklaşık dokuz milyon insan ile yapmıştır (World Bank, 2019). Yüzde doksan ikisi kırsal alanda yaşayan bu insanlar, yeni kuruluş sancılarını derinden hissetmişlerdir. Ortalama hayat beklentisinin otuz beş yaş olduğu, çocuk ölüm sayısının fazla olmasına rağmen nüfusunun yarısının on altı yaşının altında olduğu ülke, kuruluş sonrası yıllarını çeşitli zorluklarla geçirmiştir (World Bank, 2018).

Afrika'da halklar genellikle kabilelerden oluşmaktadır. Bu kabileler, etnisiteye, konuştukları dillere veya yaşadıkları bölgelere göre birbirinden ayrılan topluluklardır. Linguistik açıdan yapılan değerlendirmelere göre Kenya halkı üç ana gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki, Kenya'nın üçte ikisini oluşturan Kikuyu, Mijikenda, Kamba gibi kabilelerin dâhil olduğu, Bantu dil grubunu konuşan gruptur. İkinci grup göle yakın ve yüksek tepelerde konuşlanan Maasai, Turkana, Kalejin gruplarıdır. Üçüncü grup, diğerlerine göre daha az sayıda bulunan Orma, Boran ve Somalililerdir. Alt gruplar olarak tanımlayabileceğimiz kabilelerin sayısı ülke çapında kırkın üzerindedir. İngilizler gelene dek ülkenin pek çok yerine göç eden bu kabileler, on dokuzuncu yüzyılın sonundaki İngiliz hâkimiyeti ile birlikte varlıklarını koruma çabası içerisine girmişlerdir. Özellikle beyaz yerleşimciler, Maasai ve Kikuyuların topraklarına yerleştiklerinde bu gruplar gidecek farklı yerler aramışlardır.

Ülkenin diğer kalabalık grupları olan Luolar daha çok Victoria Gölü çevresinde yerleşiklerdir. Luoların en az otuz dört farklı boylarının olduğu tahmin edilmesine rağmen yerleştikleri coğrafyanın biraz daha farklı olması, onlara diğer gruplara göre daha az değişime uğrama imkânını vermiştir (Hornsby, 2012: 22). Luhya, Kamba,

Kalenjin grupları ülkenin kuruluşunda kalabalık nüfusa sahip olan diğer gruplardır. İngilizler Doğu Afrika'da hakimiyet kurduğunda, Somali dilini konuşanları Kenya'nın kuzeybatısında toplamış ve bu insanlar kuruluşa kadarki altmış sene boyunca bu bölgede yaşamışlardır. Bu insanlar aynı dili konuşmakta, İslam dinine mensup olmakta ve aynı yerde yaşamaktadırlar fakat buna rağmen küçük gruplara bölünmüşlerdir. Kenya'daki Somalililerin hakkındaki genel yargı onların kendilerini Büyük Somali'nin bir parçası olarak gördükleridir. İngiliz yöneticiler onların güney ve batıya geçmelerini ellerinden geldiğince engellemişlerdir. Bölgedeki sömürge gücünün amacı Kenya'da yerleşmiş olan kendi vatandaşlarını, beyazları korumaktadır. Bu sebeple sömürge dönemi boyunca mobilizasyon minimum seviyede tutulmaya çalışılmıştır. Yer değiştirmenin önlenmesi için her etnik gruba belli yerler tayin edilmiş ve bunun dışındaki yerlere gitmek yasaklanmıştır.

Sömürge sistemi ile yönetilen yıllar içerisinde Avrupalılardan da ciddi bir yerleşim olmuştur. Yaklaşık elli yıllık bir süre içerisinde beyazlar bölgeye yerleşmeleri yönünde devlet destekleri almış ve açık sınır politikası etkin hale getirilmiştir. Buna rağmen 1966 yılında Kenya'da bulunan beyaz sayısı yalnızca kırk bir bindir (Kaplan, 1967: 86). Bunların çoğunluğu İngiliz, İskoç ve Güney Afrikalıdır. Hindistan'dan iş için gelenlerle birlikte Kenya'da Afrikalı olmayan kişi sayısı artmıştır. Hindular, Müslümanlar, Sikhler ve Hristiyanlar Kenya'ya gelerek çeşitli iş kollarında işçi olarak çalışmaya başlamışlardır. Beyazların Kenya'ya göçünün yanında ülke içerisinde yaşanan ve kırsaldan kente yönlü olan göç de Kenya toplumunu etkilemiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası kırsal bölgelerden Nairobi'ye olan göç, kentin bugün de ülkenin en kalabalık yeri olmasında rol oynamıştır (Ominde, 1965: 606).

Bugüne baktığımızda Kenya'nın kabilesel önceliklerinin kırsal alanlarda geçerliliğini koruduğunu söylemek gerekir. Nairobi, Mombasa gibi şehirlerde ise çok kültürlü bir yapının daha fazla yer kapladığını söyleyebiliriz. Eskiye dair gelenekler korunurken çoğu etnik grubun bugünün şartlarına ayak uydurduğunu görmekteyiz. Masaai kabilesi yıllardır özlerini koruyan bir grup olarak bilinmekte ve özellikle Kenya ile Tanzania'da yaşamaktadır. Kenya hükümeti onların görünüşlerinin, yaşayış biçimlerinin korunmasına gayret etmekte ve oldukları gibi yaşamaları için teşvik etmektedir. Bununla birlikte Masaailer ile fotoğraf çekinip dans etmek isteyen beyazlar onlara para ödemekte ve böylece kabile turizmin bir parçası haline

gelmektedir. Beyazlar genellikle büyük şehirlerde yaşamaktadırlar. Bölgede kökleri eskiye dayanan Hintler ve son yıllarda dönemsel ve kalıcı yerleşime yönelen Çinlilerin Kenya'daki varoluşları sosyal ve ekonomik hayatta hissedilir hale gelmiştir. Dokuz milyon kişi ile kurulan Kenya'nın elli altı yılda ulaştığı elli iki milyonu geçen nüfus sayısı, bölge ülkeleri arasındaki en fazla ikinci nüfus artışı anlamına gelmektedir. Kuruluşunda yüzde doksanı kırsalda yaşayan ülkenin bugün yüzde yirmi beşinden fazlası kentlerde yaşamaktadır.²³

5.3. 1886-1933 Arası Dönem

Kenya Kolonisi kırsalda yaşayan ve tarımla uğraşan toplumu ile birlikte sınırları kesin olmayan ve yerel siyasi otoritesinin baskın bir karakterinin olmadığı bir sömürge toprağı olmuştur. Bu sonuca çıkan yol, özel bir girişim olan Emperyal Britanya Doğu Afrika Şirketi'nin (*Imperial British East Africa Company*) 1888 yılında bölgede etkin hale gelmesi ile birlikte başlamıştır. Sadece yedi yıl sonra Britanya kıyından Rift Vadisi'nin içlerine doğru olan bölgeyi kolonisi ilan etmiştir. Bölgenin asıl olarak koloni haline gelmesi ise yerleşim ve ticareti kolaylaştıracak olan, Mombasa'dan Kisumu'ya kadar ulaşan tren yolunun yapılması ile tamamlanmıştır.

Bölgeye gelen ilk beyaz yerleşimciler İngiliz aristokrasisinden ve ordusundan olmuştur. Kenya'ya yerleşimin önünü açan en önemli faktörler tarım yapabilme olasılığı, hastalıktan nispeten arınmış bir bölge olması ve stratejik konumudur. Yerleşimciler geldiklerinde Kenya'nın doğal yöneticileri gibi davranmış ve Afrikalıları işlerini yaptıracakları varlıklar olarak görmüşlerdir. Geldikleri ilk dört yıl, bölge halkının direnişi ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Özellikle Şirket ile Kikuyular arasında başlayan çatışmalar sonraları diğer kabilelerle de yaşanmıştır. Az sayıdaki İngiliz, deniz aşırı bölgelerden gelenler ve yerel işbirlikçiler vasıtasıyla kabilelere karşı verdikleri savaşı kazanmıştır. Yirminci yüzyılın başından itibaren bölgenin en verimli topraklarının bulunduğu yüzde yirmilik bir kısmı kraliyet malı

---

²³ (UN World Population Prospects, 2019)

ilan edilmiş ve yalnızca beyazların yerleşeceği toprak statüsüne alınmıştır. Sonrasında bu topraklar İngiliz yönetiminin onaylayacağı beyaz yerleşimcilere satılmış veya kiraya verilmiştir. Bazı bölgeler işletim hakları ile birlikte doksan dokuz yıldan başlayan sürelerle beyazlara verilmiştir. Bu bölgeler “Beyaz Tepeler” (*White Highlands*) olarak bilinmektedir (Maxon & Ofcansky, 2014: 73; Wayumba, 2019: 47). Anlaşmalar daha sonra İngilizler ile kabileler arasında yapılmaya başlanmıştır. Direnişle istediği sonucu alamayan kabilelerin yerlerini değiştiren İngilizler bunu yine anlaşmalar ile yapmış ve kabileler topraklarını bırakıp yeni yönetimin gösterdiği yerlere yerleşmek zorunda kalmıştır.

İngilizler öncesi otorite, yerel ve kişisel bir yapıdadır. Yaş, doğüstü yetenekler, zenginlik, liderlik kapasitesi, bölge ihtiyarlarının saygısı ve fiziksel güç, o köyün yönetimi için göz önüne alınan etkenlerdir. Yeni yönetim modeli Kenya insanı için farklı bir deneyim olmuştur. İngilizler kolonilerinde uyguladığı bölgesel yönetim şeklini Afrika’ya getirmiştir. Bu sistemde ülke yönetimsel olarak bölümlere, bölümler bölgelere, bölgeler liglere ve sonrasında da köylere bölünmüştür. Bu bölünmelerdeki sınırlar beyaz yerleşimcilerin ihtiyaçlarına göre dizayn edilmiştir. Sayı eksikliğinden ötürü özellikle küçük yerleşim birimleri İngilizlerin seçtiği yerel temsilciler, şef ve şef yardımcıları tarafından yönetilmiştir. Yine aynı şekilde Afrikalıların maaşla çalıştırıldığı yerel mahkemeler ile yerel polis güçleri kurulmuştur. Afrikalı yeni yönetici grubu beyazlar ile Afrikalılar arasındaki iletişimi sağlıyor olsa da yaptıkları ve zenginliklerinin kısa zamanda artması sebebiyle halkın nefretini kazanmışlardır. Genellikle ticaretle uğraşan, tercümanlık yapan veya erken dönemde Hristiyan olan kişilerden seçilen bu yöneticiler, buldukları pozisyonların avantajlarını kullanarak yolsuzluklara karışmış ve halkın tepkisini çekmişlerdir (Hornsby, 2012: 27).

Zaman içerisinde bölgesel yönetimlere tarım memurları, işçi memurları ve veterinerler atanmıştır. Bunların tamamı merkezi bakanlıklar için görev yapan atanmışlardır. Tüm faaliyetleri Londra tarafından atanmış valiye rapor edilmiştir. Böylece Londra’da bulunan Koloni Ofisi (*Colonial Office*) tüm politikaları belirleyen pozisyonda bulunup işin saha tarafını yerel yönetimlerin yapmasını sağlamıştır. Kenya Kolonisi’nde yönetim, beyaz yerleşimciliğini ve ayrıcalıklı hak talebini destekleyen grupla, Afrikalılar için beyazlarla eşit haklar isteyen grup arasında yükselen tansiyonu yönetme konusunda sorunlar yaşamıştır.

Beyaz yerleşimin artması ve daha önce bahsedildiği üzere toprakların işletilmesi için beyaz yerleşimcilere verilmesi, koloni yönetiminin bu topraklardan beklentisini açığa çıkarmıştır. Siyah iş gücü ihtiyacı bölgede asgari ücret uygulamasını başlatmış, vergilendirmenin başlatılması ise bu ücretlerin ödenme yolu olarak belirlenmiştir. Birleşik Krallık'a mısır ve buğday ihracatın başarılı şekilde artması yeni ve karlı ürünlerin üzerinde çalışmayı başlatmıştır. Çay, kahve ve sisal bölgedeki beyazların en önemli geçim kaynağı olmaya başlarken Afrikalıların hayatını da etkilemiştir. Ancak Kenya'da öncelik her zaman beyaz yerleşimcilerdir. Kanunların yapılması ve beyazların haklarını savunacak temsilcilerin seçilmesi için Temsilciler Konseyi kurulmuştur. 1919 yılında altı bin beyaz ilk temsilcilerini seçmiştir. Hint ve Araplar beş sene sonra temsil hakkı alırken, Afrikalılara böyle bir hak tanınmamıştır. İlerleyen yıllarda konseyin en önemli görevi Avrupa tarzı eğitimin ülke çapına yayılması ve yerel ilkokulların açılması olmuştur. Kenya'nın dini yapısı ilgilenilen bir diğer alandır. Koloni yönetimi öncesi ülkenin çoğunluğu animist ve Müslümandır. Hintlerle beraber çeşitlenen bu yapı, İngilizlerin dini alana müdahalesi ile farklı bir rotaya evrilmiştir. Misyoner faaliyetlerin arttırılması ile beraber bölgede farklı mezheplere bağlı pek çok kilise kendi merkezlerini kurmuş ve iç kesimlerdeki köylere kadar ulaşmışlardır. Kenya'daki hızlı Hristiyanlaşma yalnızca dini inançla alakalı değil aynı zamanda kilise merkezli sağlık hizmetleri ve temel eğitime kolay ulaşım ile alakalı olmuştur (Ogutu, 1990: 86). Kiliseler aynı zamanda bölgesel bazı ritüelleri kendi inançları içerisine alarak bölge insanının daha kolay şekilde inanç değiştirmesini sağlamışlardır.

5.4. Dünya Savaşı Sonrası

Çok sayıda Kenyalının hayatını kaybettiği Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kenya'daki beyaz yerleşimciler meselesi ve ülke yönetimindeki etkileri oldukça sorgulanır hale gelmiştir. Afrikalıların ücretlerinin kısılması, işçilerin özel bir başlık takmaları suretiyle fişlenmeleri bölgedeki siyah-beyaz gerilimini yükseltmiştir. Savaş sonrası bölgeye yerleşimci akımı devam etmiştir. Avustralya, Kanada gibi yerlerden gelen yeni beyaz yerleşimciler çoğunlukla askerlerdi. Pek çoğu yeni bir beyaz devleti ve toplumu kurmayı hedeflerken aynı zamanda bu düşüncenin yerel insana katkı sağlayacağına da inanmışlardır. Nairobi çevresindeki hızlı yerleşim, bu bölgede hem

tarımı hem fabrikalaşmayı beraberinde getirmiştir. Bu yeni toplumun ilk direniş hareketleri Kikuyu Birliği ve Kikuyu Doğu Afrika Birliği olmuştur (Karanja, 2009: 172). Gençlerin çoğunlukta olduğu bu protesto hareketi, beyaz hâkimiyetinden rahatsız durumda olan Hintlerden de destek bulmuştur. Hareketin hedefi toprak dağıtımlarının, vergilerin, maaş kesintilerinin, bazı ürünlerdeki üretim kısıtlamalarının önüne geçmektir. Bu protestolar binlerce Kikuyunun katledilmesi ile durdurulmuştur. Siyah-beyaz çatışmasındaki bu vahşet bir süre sonra Avrupalı-Asyalı çekişmesini tetiklemiştir. Afrikalı, Avrupalı ve Asyalı çatışmasının gittiği yerin yönetimleri için tehlike oluşturduğunu öngören Koloni Ofisi tansiyonu düşürmek için bazı düzenlemeler yapmaya karar vermiştir (Rosberg & Nottingham, 1966).

5.4.2. Devonshire Deklarasyonu

Beyaz yerleşimcilerin sayısının artması ve siyasi olarak Kenya'nın geleceğine yön verme yetkisine sahip olması, ardından Yasama Konseyi'nin yine beyazların haklarını koruma önceliği ve sonrasında Hint yerleşimi konusu Koloni Ofisi ve Britanya hükümetini siyahların hakları konusunda düzenleme yapmak zorunda bırakmıştır.

Savaş sonrası dönemde Kenya'da Hintler de hak talebinde bulunmuştur. Dört başlık altındaki bu hak talepleri "Beyaz Tepeler" olarak tanımlanan ve sadece beyaz yerleşimcilere ayrılan bölgede Hint yerleşiminin önünün açılması, Yasama Konseyi'nde en az Avrupalılar kadar temsilci hakkı, ticarete yönelik kısıtlamaların sonlandırılması ve Hint göçünün serbest hale getirilmesidir. Ancak bu şartlar bölgedeki beyaz gücünün "Asyalı" gücü ile eşitlenmesi anlamına geldiğinden sıcak karşılanmamıştır. Diğer bir yandan Hindistan'daki hükümet ve Britanya'nın birbirleri ile olan ilişkisi, Doğu Afrika'daki Hint diasporasının anavatanları ile ilişkisi tüm tarafları memnun edecek bir çözüm bulmayı zorunlu hale getirmiştir. Churchill gibi isimler Hint kökenlilerin daha çok Uganda'ya gidecek demiryolu için gelen işçiler olduğunu ve yerleşimci olarak tanımlanamayacağını savunmuş, İngiliz hükümetinin Doğu Afrika Bölümü sorumlusu Parkinson ise Hintler ile beyazların aynı kategoride değerlendirilemeyeceğini ve Hintlerin genel olarak az eğitilmiş ve düşük kastlardan olduğunu öne sürmüştür (Maxon, 1991: 260). Bunun yanında Hint diasporasının

Doğu Afrika ve Kenya'daki ekonomik faaliyetlerinin öneminin farkında olan kesimler ve hak savunucuları ise Hintlerin bölgedeki konumları hakkında memnun edilmeleri gerektiği hususu üzerinde durmuşlardır.

Önce beyazların temsilcileri konu ile ilgili Londra'yı ziyaret etmiş, ardından Asyalılar kendi taleplerini iletmek için aynı ziyareti yapmış ve son olarak da yerli halkla diğer iki gruba göre daha içli dışlı olan misyonerler Londra'ya gitmiştir. İngilizler ise bu çıkmazın içinden Afrikalıların hak taleplerine atif yaparak çıkmayı planlamışlardır. Devonshire Dükü Victor Cavendish'in ismiyle hazırlanan Devonshire Belgesi'nde geçen şu satırlar Koloni Ofisi'ne ve Yasama Konseyi'ne iletilmiştir:

Öncelikle Kenya bir Afrikalı ülkesidir. Majesteleri Hükümeti, Afrika yerlilerinin çıkarlarının her şeyin üstünde olması gerektiği ve göçmen ırkların çıkarları ile yerli halkın çıkarları çatıştığında, her zaman yerli çıkarlarının gözetilmesi gerektiğini belirtir. Açıktır ki diğer toplulukların, Avrupalı, Hint ve Arapların çıkarları da güvence altına alınmalıdır. Ancak Kenya'nın idaresi konusunda Majesteleri Hükümeti kendisini Afrikalı nüfusun haklarını koruma hususunda tek yetkili görmektedir (Karanja, 2009: 167).

Devonshire Deklarasyonu Afrikalıların hakları için oluşturulmuş bir belge olsa da asıl amacı Hint ve beyaz halklar arasında muhtemel daha büyük bir kargaşayı önlemektir. Bununla beraber Afrikalıların haklarında da küçük gelişmeler olmuştur. Eğitim alanında Afrikalılar için teknik okulların açılması, Yasama Konseyi'nde ilk kez bir Afrikalıya koltuk verilmesi ve koloni hükümetine karşı Afrikalı halkın haklarını savunacak olan bir partiye izin verilmesi Afrikalılara ilk kez tanınan haklar olmuştur.

Hintlerle olan gerilimin azaltılması hususunda yapılan çalışmalar sonucunda göç kısıtlaması beyazların bölgelerine yerleşim yapmamaları şartı ile kaldırılmıştır. Ayrıca Hintler, Yasama Konseyi'nde beş sandalye elde etmişlerdir (Maina, Oboka, & Makong'o, 2004: 72).

Sonuç olarak bu deklarasyon aslında merkezi Britanya hükümetinin Kenya Kolonisi üzerinde haklarını pekiştiren bir adım olmuştur. Kenya, Afrika'da yerleşik beyaz

azınlığın tüm kararları kendi başına aldığı bir ülke olmak yerine doğrudan Londra'ya bağlı bir konuma gelmiştir.

5.5. Toplumsal Direnişin Belirginleşmesi

Kenya bağımsızlık konusunda Kikuyu etnik grubuna çok şey borçludur. Ülkenin en büyük kabilesi olan Kikuyular özellikle zaman içerisinde eğitim imkanına kavuşan gençleri vesilesiyle topraklarını savunma pozisyonuna geçmişlerdir. Devlet mülkiyeti konusundaki talepleri ve hukuki tanınma istekleri kabul görmemiş fakat bu durum siyasi olarak örgütlenmeyi beraberinde getirmiştir. 1924 yılında kurulan *Kikuyu Central Association* (KCA), siyasi ve ekonomik olarak bağımsızlık hedefinde olmuştur. Buna göre siyasi olarak Kikuyu topraklarının yeniden kendilerine verilmesi, ekonomik olarak Afrikalıların ürün hasadı alanındaki engellemelerin kaldırılması ve vergilerin geri alınması üç büyük talepleridir. KCA siyasi etkinliğini küçük yerleşim yerlerindeki tarım işçilerini örgütleyerek büyütüştür (Hornsby, 2012: 30). Bu büyüme dışardan net şekilde gözükmeyen ama sayıları giderek artan topluluklar şeklinde olmuştur. İngilizler yerel yönetimlerin bu örgütlenmelerin üstesinden geleceğini varsayarak fazla endişelenmemiştir. KCA'nın yerel örgütlenmeleri ülkenin uzun vadede tamamen bağımsızlığa gitme hedefinde iken İngilizler için bu sadece bölgesel veya etnik bir yapı olarak kalacaktır. İlerleyen zamanda göreceğiz ki bu yapılar Mau Mau isyanına kadar giden bir sürecin dinamiti olacak ve ülkenin bağımsızlığına giden yolda büyük rol oynayacaktır. Nitekim kurucu başkan olacak olan Jomo Kenyatta, bağımsızlık yanlısı bir Kikuyu'dur. 1929 yılında Londra'ya giderken, "Topraklarımızı Geri Verin" başlığıyla yazdığı yazılar İngiliz gazetelerinde yayımlanmıştır (Page, 2003: 313). Genç Kikuyu, ilerleyen yıllarda ülkesinin bağımsızlık mücadelesinin lideri konuma gelecektir.

1920'lerin sonuna doğru Kikuyular kendi kültürlerinde olan ve Avrupalıların karşı çıktığı her şeyi daha fazla savunur olmuşlardır. KCA aracılığıyla propagandayı iyi kullanan grup, sömürgecilerin en fazla zorlandığı toplumsal olayların mimarıdır. Kiliselerin Kenya'da yaygınlaşması sonucunda misyonerlerin yerliler ile daha yakın olması, onlara yerli geleneklerini daha yakından tanıma fırsatı vermiştir. Üst kısımlarda yerlileri korkutmamak adına onların gelenek ve inançlarını sahiplenerek ortak bir potada eriten bazı kiliselerin olduğu aktarılmıştır. Ancak kadın sünneti

konusunda kiliselerin yaptığı olumsuz propaganda, Kikuyuların güçlü direnişi ile karşılaşmıştır. Kadın sünnetinin yasaklanması konusundaki dayatmaya karşı çıkış, Kikuyu toplumu için sömürge kurallarına ve Avrupa kiliselerine karşı çıkış anlamı oluşturmuştur (Bruce & Lansdale, 1992: 241). Sömürge yönetiminin halka yönelik bilgilendirme toplantıları işe yaramamış ve kadın sünneti Kikuyuların kendi Afrikalı Hristiyan Kiliseleri'ni kurmaları ile sonuçlanmıştır. Daha önce okullar kuran kilise sistemini izleyen bu yeni kiliseler, kendi okullarını kurarak talebelerini yetiştirmeye başlamışlardır. Bağımsızlığa giden bu yolda Kikuyuların kendi eğitim sistemlerini oluşturmalarının önemi büyüktür.

5.6. 1933-1963 Dönemi

İkinci Dünya Savaşı'na giden dönemde Kenya'da beyazlar ve siyahlar arasında gerilim artmıştır. Özgürlük taleplerinin dillendirilir olması ve Kikuyuların bazı hakları mücadele ile elde etmesi bu bağlamda önemli gelişmelerdir. Fakat dönemin faşist İtalyan yönetiminin Etiyopya'ya saldırması, bağımsızlık beklentisinin ertelenmesine neden olacaktır. Bu saldırı hemen sınırdaki Somali ve Kenya'da da kaygı uyandırmıştır. Diğer yandan Birleşik Krallık, hem faşist bloğa karşı savaşa girerken hem de Afrika'daki sömürge bölgelerinin geleceğini düşünmektedir. Savaş, Afrika'da İtalyanların Etiyopya'ya girişini takiben İngilizlerin kontrolündeki Güney Afrika Ligi'nin bu bölgeye konuşlandırılması ile devam etmiştir. Bu aşamada yaklaşık yüz bin Kenyalı Birleşik Krallık adına bu birlikle beraber Kenya sınırına doğru hareket etmiştir (Veilleux & Federowicz, 2015: 181). Bazı Kenyalılar İngiliz donanmasına hizmet ederken, küçük bir kısmı ise Fransız Hava Kuvvetleri ile beraber savaşmıştır. Japon tehdidi sırasında Malindi'ye sevk edilen birlikler yine Kenyalılardan oluşturulmuştur. Kenya'nın İngilizler için bir diğer önemi ise savaş esnasında tarımsal ürünlerin bu bölgeden karşılanmasıdır. Burada altı çizilmesi gereken nokta bir önceki bölümde belirtildiği gibi Kenya'da tarımın beyazlar tarafından kendi bölgelerinde yapıldığıdır. Tarımsal ürün talebinin en yüksek seviyeye çıktığı savaş döneminde sömürge yönetimi iki yüz binden fazla Kenyalıyı bu tarımsal alanlarda işçi olarak çalıştırmıştır (Killingray & Plaut, 2010: 21).

Kenya insanının bir yandan savaşırken diğer yandan beyazların tarlalarında işçi olarak çalışmak zorunda kalması sömürge yönetimini oldukça zorlayacak olan bir

sürecin de sebebi olacaktır. 1939 yılında ilk siyasi grevin Mombasa liman işçileri tarafından başlatılması, ülkenin diğer bölgelerinde de benzer politik kırılmaları beraberinde getirmiştir (Durrani, 2018: 91). Kikuyuların politik baskısı bu dönemin Kenya açısından en önemli gelişmelerinden biridir. Bu baskı Londra'ya kadar ulaşmış ve sömürge yönetimi bazı adımlar atmak zorunda kalmıştır. Bunlardan biri, Kenya Afrika Talebe Birliği'nin (Kenya African Study Union) kurulmasıdır. 1944 yılında Yasama Konseyi'ne seçilen Eliud Wambu Mathu tarafından kurulan bu hareket, ilk ulusal Afrikalı siyasi organizasyon kabul edilmektedir. Savaş sonrasında Kenya Afrika Birliği ismini alacak olan organizasyon daha iddialı bir şekilde kendine siyasi konum aramaya girişecektir. Kenya halkının siyasi varoluş çabası, sömürge yönetiminin ekonomik ve sosyal kalkınmanın siyasi taleplerden daha öncelikli olduğunu düşünmesi sebebiyle ertelenmiştir. Bunda Kenya'nın bir gün sömürge yönetiminin elinden çıkmasının imkansız olduğuna dair kalıplaşmış düşüncelerin etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Ancak 1946 yılında ülkesine geri dönen olan Jomo Kenyatta'nın fikrî önderliği birleştirici bir unsur olarak Kenya'daki pek çok kabileyi bir araya getirmiştir (Boumama, 2016: 72). 1947 yılında Kenya Afrika Birliği'nin (Kenya African Union) başına geçen Kenyatta'nın uğraşması gereken pek çok mesele bulunmaktadır. Nyong'o'ya göre hazırlıkları yapılan isyanı denetlemesi, etnik karışıklıkları durdurması, birliğin örgütlenme alanını açması ve sömürgecilerle pazarlık şansını koruması gerekmektedir (Nyong'o, 1981: 11).

5.7. Mau Mau İsyanı ve Bağımsızlık

Kenya Afrika Birliği, halkın taleplerini İngilizlerin gündemine taşısa da olumlu bir dönüş alamamıştır. Yapılan toprak paylaşımları beyaz yerleşimciler lehine yapılırken, Kenya halkının beyaz tepelerde düşük ücretlerle çalıştırılması devam etmiştir. Bu çözümsüzlük halkın gençlerini daha radikal oluşumlara iten unsur olmuştur. Her ne kadar bu radikalizm ülke çapında yer altı örgütleri oluştursa da Kenyatta'nın Kenya Afrika Birliği'nin başına geçtiği 1947 yılında Hindistan'a bağımsızlık getiren Gandhi'ye benzer stratejisi, Kenyalı elitler için bir mücadele yolu olmuştur. Fakat bu mücadele işçilerin sendikalaşma süreci ile yerini isyana bırakacaktır.

1952 yılında başlayarak dört yıl boyunca devam eden isyan özellikle Nairobi’de etkili olmuştur. Koloni yönetimi, Ekim ayında olağanüstü hal ilan etmek zorunda kalmıştır. Uganda, Tanzanya gibi çevre bölgelerden Kenya’ya takviye asker getiren İngilizler, aralarında Jomo Kenyatta’nın da bulunduğu üst düzey direniş kadrosunu yakalamıştır. Bu kadronun bazıları ise önceden aldıkları haberle kaçmayı başarmışlardır. Üst kadronun yakalanması isyanı bastırmaya yeterli olmamıştır. Aksine İngilizler ülke çapında tutuklamalara devam etmek zorunda kalmıştır. Sekiz yıl süren olağanüstü hal kapsamında net oon bir binin üzerinde Mau Mau isyanı katılımcısı ve otuz iki yerleşmci ölmüştür. Tam olarak ölen Kenyalı sayısı bilinmemekle birlikte bu sayının üç yüz bine kadar çıkabileceği tahmin edilmektedir (Elkins, 2005: 446-460). Sömürge yönetiminin baskı uygulamaları, tutuklamaları, ülke içerisinde zorunlu yer değiştirme politikası, çalışma kampları ve hava kuvvetleri tarafından yağdırılan bombalar, Kenya bağımsızlığını getirecek etkenler olacaktır.

Sonuç olarak, askeri anlamda başarısızlık olarak görülebilecek isyan, siyasi anlamda büyük bir başarı olarak görülmektedir. Sömürge yönetimi, Kenya’yı mevcut haliyle yönetmeye devam edemeyeceğini görmüş ve özerklik seçeneğini gündemine almıştır. Aşamalı olarak düşünülen bağımsızlık ise radikal isyancı örgütlere ve onların liderlerine verilemezdi. Bu sebeple sömürge yönetimi, kendi Afrika elitini oluşturmanın peşine düşse de bu hemen elde edilebilecek bir kazanım değildir. Şiddeti benimsemeyen Jomo Kenyatta, 1961 yılında hapisten çıkacak ve 1963 yılında ülkesini bağımsızlığa taşıyan lider olacaktır.

5.8. Kenya-Çin İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi 1963-2020

Kenya- Çin ilişkileri 2003 yılında Çin’in Afrika açılımının hızlanması ve Kuşak ve Yol girişimi kapsamında o güne kadarki en yoğun dönemine ulaşmıştır.

Çin, 1960 yılından itibaren yoğunlaşan bağımsızlık ayaklanmalarının ve Kenya’nın bağımsızlığa kavuştuğu 1963 sonrası kurulan yeni devletin destekçisi olmuştur. Yalnızca Kenya’nın değil, diğer Afrika halklarının bağımsızlık sürecinde, güçlenen batı karşıtı nosyonun en önemli destekçilerinden birinin Çin olduğunu unutmamak gerekir.

Çin, Soğuk Savaş döneminin iki bloğuna yeni bir alternatif olarak hem tüm kıtada hem de Kenya'da etkin ilişkiler geliştirmiştir.

5.8.1. Bağımsızlık Sonrası Dönemdeki İlişkiler: 1963-1978

Çinlilerin milattan önce beş yüzlü yıllarda Doğu Afrika kıyılarında oldukları bölgedeki izlerinden anlaşılmaktadır. Çin kültürüne ait porselenler, madeni paralar ve çömlekler bölgedeki ticari faaliyetleri hakkında fikir vermektedir. Bununla beraber aynı yüzyıldaki Çin hanedanlığının emperyal istekleri, ticaretin yanında fetih amacına yönelik faaliyetler içerisinde olduğuna da yorulabilir. Ancak gerçek, Çinlilerin çok uzun bir süre boyunca Doğu Afrika kıyılarından uzak kalacağıdır. Dönemsel hâkimiyetlerin haricinde Avrupalıların hem kıta hem bölge üzerindeki baskın hâkimiyeti, Çin gibi kalabalık bir nüfusa sahip ülkenin Doğu Afrika'da bulunmasına mani olmuştur.

Bandung Konferansı'ndan önce beşyüz yıllık bir iletişimsizlik dönemi yaşanmıştır. Önce Portekizlilerin kontrolüne geçen Kenya daha sonra Almanların bölgeye yerleşmesi ve İngilizlerin bölgeyi koloni ilan etmesi ile beyaz yerleşimcilerin tercih noktası olmuştur. Dünya savaşları sonrası özgürlük düşüncesinin gelişmesi ve beyaz ayrıcalığına karşı oluşan tepkinin artması ülkedeki siyasi yapının değişmesini sağlamıştır. Bu bağlamda 1963 yılındaki resmi bağımsızlığa giden yolda halkın özgürlük talebinin büyük etkisi olduğu ortadadır.

Çin'in bölge ile diplomatik ilişkilerinin başlaması Kenya'nın 12 Aralık 1963 yılındaki bağımsızlığının üzerinden kısa bir süre geçmesinin ardından olmuştur. Kenya'nın Tayvan yerine Çin'i diplomatik olarak tanınması, Çin'in de Kenya bağımsızlığını üçüncü günde tanınmasını sağlamıştır. Böylece Çin, Kenya'yı resmi olarak tanıyan dördüncü ülke olmuştur (Onjala, 2008: 4). Takip eden yıl içerisinde hem Kenya Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na teknik destek, hem de gelecek projeler için maddi destek sağlanması konusunda iki ülke arasında anlaşmalar imzalanmıştır. Bu yakınlaşma, iki ülke arasında tekstil ve şeker sektörlerinde işbirliği anlaşmaları ile devam etmiş, sonrasında Çinli uzmanlar, Kenya'ya dokuma konusunda dersler verme amacıyla giderken, Kenyalı uzmanla da oyma konusundaki bilgilerini pekiştirmek için Çin'in yolunu tutmuştur. Teknik destek ve meslek

edindirme alanındaki yardımların dışında Çin tarafından Kenya'ya verilen uzun vadeli kredilerin geri ödemesi hususunda iki taraf Kenya'da üretilen birtakım malların doğrudan Çin'e satılması şeklinde anlaşmaya varmıştır (Masta, 2009: 386). Bu bağlamda Çin tipi yardımın kapsamının Batı normlarından daha farklı yapıda olduğunu söylemek gerekir. Faizsiz veya çok düşük faizli krediler, kapsamı çok net olan ve yardımı alan ülkenin ilgili sektöründe çalışanların işlerini ve buna bağlı olarak hayatlarını oldukça kolaylaştıran destekler ve doğrudan teknik destek sağlayacak elemanların görevlendirilmesi, Çin tipini daha cazip kılmıştır.

Kuruluşundan sonraki bir yıl içinde Kenya'nın Çin'den aldığı yardımları incelediğimizde ülkeye verilen desteğin boyutunun ne kadar ciddi olduğunu görmekteyiz. Çin aynı yıl içerisinde Kenya sağlık sektörüne hediye olarak bir hastane, bir teknik okul inşasını sağlamış, bunun yanında bir de radyo istasyonu kurmuştur. Borç olarak ise beş yıllık bir takvim içerisinde geri ödenecek şekilde yirmi beş milyon dolarlık bir yardım yapmıştır. Bir yıl sonra bu kez Kenya güvenlik güçlerine silah yardımı yapan Çin, aynı zamanda Somali ile olan savaşta Kenya ordusuna da destek vermiştir (When Kenya Viewed Beijing Suspiciously, 2006) Mayıs 1964'te, Çin'in Kenya'ya karşılıksız olarak verdiği paranın miktarı yaklaşık üç milyar doları bulurken, faizsiz olarak sağlanan kredi miktarı da on beş milyar dolardır (Cooper J. F., 2016: 151). Soğuk Savaş dönemindeki bu yakınlaşma daha sonra yerini keskin bir uzaklaşmaya bırakacaktır. Kenya'nın kapitalist cephede yer alan ülkelerden fazlaca destek alması, komünist cepheden uzak gözükme zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Ülkede kurucu parti konumunda bulunan Kenya Afrika Ulusal Birlik Partisi (*Kenya African National Union*), Çin'i muhalefet gruplarına maddi destek sağlamakla itham etmiş ve ilişkiler gerilmiştir. Kenya Meclisi'ndeki Çin karşıtı grup yapılan faaliyetleri Doğu Bloğu'nun emperyal faaliyetleri olarak tanımlamıştır. Sonuçta Çin zihinlerde ülkedeki sol kesim ile anılan bir yerde konuşlandırılmıştır. Süregelen tepkiler ile birlikte Çin Büyükelçisi Yao Chun, "istenmeyen kişi" ilan edilmiş ve Kenya Ekonomi Bakanı'nın Çin faaliyetlerini emperyalist girişimler olarak tanımlaması Çin tarafında büyük bir tepki ile karşılanmıştır. 1966 yılındaki krizde Pekin'de bulunan Kenya Büyükelçiliği önünde başlayan protestolar sonrasında Kenya, Nairobi'deki Çin Büyükelçiliği'ne nota ile karşılık verilmesini beraberinde getirmiştir. İktidar partisinin gençlik yapılanmasının Nairobi'deki elçilik önünde başlattığı protestolarda elçilik binasının

camları kırılmıştır (Chege, 2008: 22). Diplomatik ilişkiler yaşanan bu olaylardan sonra dondurulmuştur. Karşılıklı adımlarla soğuyan ve bozulan ilişkiler Kenya'nın ekonomik açıdan darboğaza girmesine dek sürecektir. 1970 yılında yarım milyar dolardan az olan borç stoğunun on yıl sonra üç buçuk milyar dolara yaklaşması ve alınan borçların geri ödemesinin yapılamaması Kenya'yı zor durumda bırakmıştır (Ng'eno, 2000: 135). Petrol krizinin de olumsuz etkileri ile ülke ihracat gelirlerinin çoğunu petrole harcamak zorunda kalmıştır. Bu oran yaklaşık olarak yüzde kırktır (Miller & Yeager, 1994: 128). Batılı ülkelerin de kriz yaşadığı bu dönemde Kenya için yeni borçlar almak daha da zorlaşmıştır. Şartların daha keskin olduğu ve çoğunlukla borç verecek ülkelerin kendisini garanti altına almayı istediği dönemde, borçların geri ödemesi hususunda da zorluklar yaşanmıştır. Bu sebepler Kenya'yı tekrardan Çin ile diplomatik ilişki kurmaya götürmüştür.

5.8.2. Moi Dönemi ve Soğuk Savaş'ın Bitişinin İlişkilere Etkisi: 1978-2002

Kenya'nın ikinci başkanı olan Daniel Arap Moi 1978 yılında seçilmiştir. Göreve geldiğinde selefi ile aynı doğrultuda bir dış politika izleyen Moi, görev süresinin altıncı yılında, başını ABD'in çektiği Batı Bloğu'nun Doğu Afrika bölgesindeki en büyük müttefiği konumuna gelmiştir. Kenya bu dönemde ABD, İngiltere ve İsrail ile askeri güvenlik anlaşmaları yapmış ve bu ülkelerle ortak savunma paktlarına imza atmıştır. 1982 yılında Moi, anayasa değişikliği vasıtası ile tek parti sistemini yeni düzen olarak getirmiştir. Ayrıca seçim sistemlerinde de bazı yenilikler olmuştur (Mulati, 2011: 69). Bu hamle Kenya'nın batılı müttefiklerinin hoşuna gitmemiştir. Dönemin Batılı müttefikleri, yaptıkları yardımlar için çok partili sistemi, şeffaf seçimlerin uygulanmasını ve basın özgürlüğüne önem verilmesini şart koşmuştur. Bu durum Batılı müttefiklerden yardım alan pek çok lider için önemli bir kayıptır. Kenya özelinde yardım almanın zorluğu, Moi'yi farklı müttefik ilişkilerine itmiştir. Soğuk Savaş'ın bitişi ile birlikte Çin, Hindistan gibi ülkelerin sahneye çıkması, bu ülkeleri tekrar Kenya'nın gündemine sokmuştur. Moi, önce büyükelçi krizini çözmüş ve karşılıklı olarak büyükelçiler atanmıştır. Batı yardımının zora girmesinden iki yıl önce yapılan karşılıklı ziyaretlerle ısıtılan diplomatik ilişkiler, iki ülke arasında yeni anlaşmalarla meyvesini vermiştir. Arap Moi'nin temasları sonrasında ilkin karşılıklı

olarak kültürel ve sanatsal faaliyetlerde işbirliğine gidilmiştir. Bunu yüksek eğitim faaliyetlerindeki işbirliği ve kapasite geliştirme çalışmaları izlemiştir. Maddi ve teknik yardımlar, Kenya'nın kırsal kesimlerinde tarım kapasitesinin yükseltilmesi ve çiftçinin daha kolay çalışabilmesi için yapılmıştır. Çin ile ilişkilerin tekrar başlaması ve iki tarafın temasları daha fazla ilerletme isteği ekonomik çalışma alanlarının genişlemesini sağlamıştır. Çin'in inşa ettiği hastane, otoban ve yüksekokullar Kenya tarafı için Batı desteğinin alternatifinin bulunması anlamına gelmektedir. Buna karşılık Çin'in talepleri genel olarak tarım ve turizme yönelik uzmanlaşma programlarının uygulanması olmuştur. Kenya'nın en önemli uzmanlaşma alanlarından ikisi olan tarım ve turizmden Çin'in o dönemde öğreneceği önemli bilgiler olduğu varsayılmıştır. 2002 yılı Moi'nin iktidardaki son senesi olurken bu yıl içerisinde yaptığı Çin ziyareti iki tarafın birbirinin yumuşak noktaları üzerindeki hassasiyetlerini tekrar vurgulamaları ve yeni anlaşmaların yapılması adına önemli bir görüşme olmuştur. Kenya, Çin ile ilişkilerin ilk şartı olan Tek Çin politikasına bağlı olduğunu bir kez daha vurgulamıştır. Aynı zamanda insan hakları alanında Çin'e yapılan suçlamalar karşısında Çin tarafında olduğunu belirtmiştir. Çin tarafı ise Kenya ile dostluklarının uzun dönem öncesine dayandığını söylemiştir. Pekin'deki bu temaslar tarım, teknoloji ve ekonomik işbirliği konularındaki yeni anlaşmalar ile taçlandırılmıştır (Alden, Large, & Oliveira, 2008).

Moi'nin yirmi dört yıllık iktidarı Çin ile ilişkilerin derinleşmesi adına büyük önem taşımaktadır. 1980-2020 arasındaki dönemde başkanlık, başbakanlık, dış işleri bakanlığı düzeylerinde diplomatik girişimler olmuştur (Chege, 2008: 17). Batı ülkelerinin tavrı karşısında Çin ile yeniden diplomatik bağın güçlendirilmesi Kenya'nın bulunduğu ekonomik darboğazdan çıkması adına doğru bir adım olmuştur. Çin fonlarının yardımıyla ülkesinin yatırım kaynaklarını çeşitlendirmiştir. Moi iki krizi birden yöneterek hem Batı'ya yeni bir alternatif bulmuş hem de komünizmin çöküş döneminde Çin'in gücünü doğru kullanmıştır.

5.8.3. İktidar Değişimi ve Diplomatik İlişkilerin Gelişmesi: 2003-2012

2003 yılı siyasi bağlamda Liberal Demokratik Parti, Demokratik Parti, Kenya Ulusalçı Parti, ve Demokrasinin Restorasyonu Forumu'nun ittifakı ile oluşan

Gökkuşığı Koalisyonu'nun iktidarı ele almasıyla başlamıştır. Seçim sonucunda %61 oy alan Kibaki, ülkenin seçilmiş üçüncü başkanı olmuş ve kırk yıllık muhalefet sonunda iktidarı devralmıştır. Ekonomik yenilenme programı iddiası ile başkanlığa gelen Kibaki, görevinin ilk yıllarında yaptığı reform çalışmaları ile Kenya'ya değer kazandırmıştır. Kenya'nın kalkınma hamlesi olarak tanımlanabilecek 2030 Vizyonu (*Vision 2030*) çalışması, ekonomik olarak yeni düzenlemeler getiren bir plan olmuştur. Bu plan, altyapı, finans, tarım, üretim, turizm gibi farklı alanlarda etkili ve kalıcı kalkınmayı hedeflemektedir. Ekonomik büyümede yüzde yedi oranının yakalanması, ilkokulların ücretsiz eğitim vermesi, üniversite sayısındaki artış gibi etkenler yeni liderin ilk döneminde, plan dahilinde halka doğrudan etki eden faaliyetler olmuştur (Mugwe, 2013).

Tam kırk yıl sonra iktidarı alan Gökkuşığı Koalisyonu, Batı ülkeleri ile ilişkilere dair olumlu sinyaller vermeye başlamıştır. Moi döneminde ekonomik sebepler ile Çin ile yakınlaşma olması sonrasında yeni iktidarın Batılı müttefiklerine (ABD ve İngiltere) verdiği bu sinyal karşılıksız kalacaktır. Özellikle İngilizlerin, Kenya hükümetinin yolsuzluklara karşı denetlenmesi hususundaki ısrarı, “Doğu’ya Bak!” (*Look East Policy*) politikasının uygulamaya geçilmesine sebep olmuştur (Maweu, 2016: 133). Bu politika kapsamında Kenya diplomatları Hindistan, Japonya ve Çin ile temaslarını sıklaştırırken, bu ülkelerin içindeki en önemli müttefik, Vizyon 2030 kapsamında Kenya'ya en fazla faydayı verebilecek olan Çin'di. Çin'in yumuşak güç ile dünyaya açılmasının en önemli mimarlarından olan Başkan Hu ile Kibaki'nin Pekin'de 2005 yılında yaptığı görüşmede Kenya-Çin ilişkilerinin yükselen bir ivme ile devamı sağlanmıştır. Kibaki'nin beraberinde gelen heyetlerin görüşmeleri sonucunda altyapı, hava hizmetleri, endüstri üretiminin kapasite ve standartlarının geliştirilmesi gibi alanlarda işbirliğine gidilmesi kararlaştırılmıştır (CCSF, 2005).

Bu görüşmenin bir yıl sonrasında bu kez Başkan Hu, Kenya'ya ziyaret gerçekleştirmiş ve Nairobi'deki Konfüçyüs Enstitüsü'nün düzenlediği programa katılmıştır. (Jing, 2006)

Hu'nun üç günlük Kenya ziyareti iki ülke ilişkilerinin gelişimi için olumlu bir adım olmuştur. Doğu ile yakınlaşma sürerken, Batı ile ipler aynı hızda gerilmiştir. 2009 yılında Kibaki'ye en yakın isimlerden biri olan Ulaştırma Bakanı Chris Murungaru'nun ABD'ye girişinin engellenmesi Kenya-Batı krizinin derinleşmesinin sebeplerinden biridir. Yolsuzluk iddaları ile ilgili olarak vizesinin engellenmesi

karşısında Murungaru, kendisinin İngiltere tarafından kurban edilen bir kuzu olduğunu ve bunun ülkesinin ABD ve İngiltere'nin melodileri ile dans etmesinin sağlanması için yapıldığını ifade etmiştir (Munene, 2005).

Kısa süre içerisinde Kenya hükümetinde İngilizlere karşı oluşan kızgınlık iş dünyasına yansımış ve İngiliz firmalarının bir kısmı iş yapamaz hale gelmiştir. Buna karşılık Çin kurumlarının daha fazla etkinleştiği görülmektedir. Ticaretteki doğuya kayış, turizm sektöründe de yaşanmıştır. ABD ve İngiltere'nin vatandaşlarına Kenya'da uyuyan terör hücrelerinin bulunduğu dair uyarısı sonrası bu boşluğun Çin ile doldurulması için uygun ortam oluşmuştur. 2007 yılında iki ülke arasında imzalanan anlaşma ile Kenya'ya gelen Çinli sayısında artış başlamıştır. Turist olarak gelen Çinliler haricinde yatırımcı, işçi, emlakçı olarak gelenler de olmuştur (Elmi, 2012: 83).

Turizmde durum Kenya'nın avantajlı çıktığı bir yönde ilerlese de ticaretteki denge Çin lehine olacak yönlü ilerlemiştir. Kibaki'nin temasları sonucunda Kenya'dan Çin'e ilk kez direkt uçuşlar başlamış, internet altyapısının geliştirilmesi için Çinli firmalardan destek sözü alınmıştır. Kibaki iktidarının sekizinci yılında, Kenya'nın Çin'den ithalatı yaklaşık iki milyar dolar iken, ihracat ise yalnızca on iki milyon dolar civarındadır. İhracat sektörlerinin başını siyah çay, kahve ve deri çekmiştir (Samora, 2011).

Tüm bu gelişmelere ve farklı sektörlerdeki girişimlere baktığımızda Kibaki döneminin, Jomo Kenyatta ve Daniel Arap Moi dönemlerinde yara alan ilişkilerin tedavi edilme dönemi olduğunu söylemek mümkündür. Çin'in de yumuşak güç stratejisi doğrultusunda milenyumun başında yardımlarını artırması ve farklı alanlarda fon, kredi ve hibe çalışmalarını daha ciddi şekilde gündeme alması, ikili ilişkilerin en üst seviyeye çıkmasını sağlamıştır. Kibaki dönemindeki Çin-Kenya yakınlaşmasına Michael Chege (2008) farklı bir açıdan bakmaktadır. Ona göre Kenya'nın bu dönemde Çin yardımlarına olan ilgisi, daha önce Batı tarafından gündeme getirilen Sudan ve Zimbabve'deki insan hakları ihlallerine karşı Çin'in bu iki Afrika ülkesinin tarafında durmasındandır. Bu durum soru soran ve yardımları birden çok şarta bağlayan Batı karşısında, tek isteği Tek Çin politikasına saygı olan Çin'in yardımlarını daha değerli kılmıştır. Şarta bağlanmadan yapılan yardımlar, borçlarını ödemekte zorlanan ve yatırım kaynağı bulamayan ülkeler için kolay bir çıkış yoludur.

5.8.4. Kenya Afrika Ulusal Birliği'nin Yeniden İktidara Geliş ve Çin ile İlişkiler: 2013-2020

Uhuru Muigai Kenyatta, ülkenin kurucu başkanı Jomo Kenyatta'nın oğludur. ABD'de siyaset bilimi eğitim aldıktan sonra ülkesine dönerek Yerel Yönetimler Bakanı ve Maliye Bakanı olarak görev yapmıştır. 2002'deki seçimlerde rakibi Kibaki'ye yenilen Kenyatta, 2013 yılındaki seçimleri kazanarak, iktidarın yeniden babasının çizgisindeki siyasi yapılanmaya geçmesini sağlamıştır. 2007 seçimlerindeki olaylarda insanlığa karşı suç işlemek sebebiyle Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde yargılanan Kenyatta'nın bu nedenden dolayı, göreve geldiğinde Batı'ya karşı mesafeyi koruyup Doğu ile yakınlaşma politikasını sürdüreceği tahmin edilmiştir.²⁴ Ardından gelen gelişmeler bu tahminleri doğrular nitelikte olmuştur. Nitekim Kenyatta'nın başkanlık töreninde Afrika kıtası dışındaki tek bayrağın Çin bayrağı olması ve Çin'in Batılı ülkeler gibi yalnızca büyükelçilik düzeyinde değil, yüksek mevkideki diplomatlar tarafından temsil edilmesi ilişkilerin seviyesinin derin olacağının göstergeleridir. Warwick Üniversitesi'nden Kenya uzmanı Daniel Branch, Uhuru Kenyatta'nın seçimi kazanmasını yorumlarken, Batılı güçlerin kendilerini zor bir durumun içinde bulduklarını söylemiştir (Miriri & Blair, 2013).

Uhuru Kenyatta, seçildiği yıl ilk kıta dışı resmi ziyaretini Çin'e yapmıştır. Bu ziyarette iki taraf karşılıklı ticari anlaşmalar imzalarken, ertesi yıl bu kez Çin Başbakanı Li Keqiang, Afrika gezisi kapsamında Kenya'yı ziyaret etmiştir (Deepak, 2018: 5). Bu ziyaret Kenya ile Çin arasındaki en önemli projelerden biri olan demiryolu projesinde anlaşmayı sağlamıştır. Uhuru Kenyatta basına yaptığı açıklamada Çin ile çok önemli ortaklıklar yapacaklarını, bunlardan üçünü söylemesi gerekirse, demiryolu projesi, ulusal mirasın korunması çabaları ve bölgelerinde güvenlik ve barışın sağlanması yönünde atılacak ortak adımlar olduğunu belirtmiştir. Kenya, Uganda ve Burundi arasındaki ticareti geliştirmesi beklenen demiryolu projesinin Nairobi-Mombasa arası bölümünün yüzde seksen beşinin Çin tarafından

²⁴ 2014 yılında savcı Kenyatta ile ilgili suçlamaları kanıt yetersizliği sebebiyle geri çekmiştir.

Detaylı bilgi için bkz: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=otp-statement-05-12-2014-2>

fonlanması kabul edilmiştir. Bunun yanında aynı görüşmede Çin-Afrika Kalkınma Bankası'nın Kenya'ya iki milyar dolarlık bir fon sağlaması ve Çin-Afrika Araştırma Merkezi'nin desteklenmesi kararları alınmıştır. Havacılık, faizsiz kredi ve tarım alanlarında imzalanan işbirliği anlaşmalarının kapsamı ise tam olarak açıklanmamıştır (Ongiri, 2014).

Çin Başbakanı'nın ziyaretinden bir yıl sonra dönemin ABD Başkanı Barack Obama'nın Kenya ziyaretinde bulunması ve ticaret, güvenlik gibi konularda görüşlerini paylaşması, ABD-Çin arasındaki rekabetin Kenya üzerindeki yansıması olarak değerlendirilmektedir. Obama, Çin'in Afrika yardımlarını yararlı olarak tanımlamış fakat aynı zamanda karşılıklı ticaretin diğer Afrika ulusları ve Kenya için aynı derecede yararlı olduğundan emin olmak istediğini ve bu finansal durumdan yalnızca elitlerin değil halkın da faydalanması gerektiğini belirtmiştir (BBC, 2015).

Günümüzde (2020) devam etmekte olan Uhuru Kenyatta dönemi, babası Jomo Kenyatta'nın Batı ile ilişkilerdeki tutumundan ayrılmakta ve Kibaki dönemindeki ilişkileri daha üst seviyeye taşımaktadır. Dönemlere baktığımızda oğul Kenyatta dışındaki dönemlerde ilişkilerin daha çok başkanların kişisel duruşları ile yönlendiğini, iç politikaya müdahale durumlarında müttefiklik eksenlerinde kaymalar yaşandığını görmekteyiz. Jomo Kenyatta'nın iktidarının son dönemlerinde yaşanan diplomatik kriz sonrasında temasların yeniden başlaması ile beraber Çin ile halatlar hiçbir zaman kopmamıştır. Batı yardımları konusundaki hassasiyetler doğrultusunda zaman zaman yoğunluğu değişen Kenya-Çin ilişkileri, bugün Uhuru Kenyatta döneminde daha kurumsal ve sağlam bir yapıda ilerlemektedir.

5.9. Kenya ve Çin Arasındaki Dengesiz Ticaret

İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin yoğunlaşması ve bu ilişkinin farklı alanlara yansıması bazı eleştirileri beraberinde getirmiştir. Eleştiriler yalnızca Kenya özelinde değil, kıta genelinde Çin faaliyetlerinin tümüne yönelik olmaktadır. Çin'i neokoloniyalizm ile bir araya getiren bu görüşler, mevcut faaliyetleri ucuz mallar ve endüstri üzerinden kıtada yeni bir merkantalizm dalgası olarak ifade etmektedir (Halff, 2007: 39). “Siyah Afrika'daki sarı tehlike” olarak algılanan Çin'in, Afrika ile yaptığı ticaretin ve yatırımın sonucunda merkantalist bir yapı ile Afrika'dan fazla

kazanacağına yönelik kaygılar dillendirilmektedir. Bu durumun sonucunda sıfır toplamlı bir oyun ile Afrika kaybederken, Çin'in kazanacağı bir pozisyon ortaya çıkabilir. Çin'in dışarıya açılma politikasının güçlü şekilde uygulanma aşamasına geçmesi ve özellikle Afrika'daki konumu ile gündeme gelmesi, yeni-merkantalizm olarak değerlendirilmektedir (Hoslag, 2006: 134). Beklenti ve varsayımlardan ayrı olarak Kenya'daki geçmiş ve güncel durumu incelemek, yapılan eleştirilere daha doğru bir yaklaşımda bulunma fırsatı verecektir. İki ülke arasındaki ilişkiye dair ilk izler Ming Hanedanlığı dönemine uzanacak kadar eskidir. Denizci Zheng He bundan altı yüz kadar yıl önce Kenya'nın kıyı şehri Malindi'ye gelmiş ve buradan ülkesine Çin mitolojisinde asilliği sembolize eden hayvan olan zürafalardan götürmüştür (Nyaga, Munga, & Kinyua, 2017: 254). Yirminci yüzyıla döndüğümüzde ise Kenya bağımsızlığını kazanana dek Çin ile ticari ilişkinin neredeyse sıfır olduğu görülmektedir. Ticaretin aktif olarak yeniden başlaması bağımsızlığın kazanıldığı 1963 yılında olmuştur. Kenya, Çin'e sisal lifi ve işlenmemiş panuk gönderirken Çin ise Kenya'ya mefruşat ile kurutulmuş ürünler göndermeye başlamıştır. Ticari temasların artması ile beraber yüzyılın sonuna doğru iki taraf arasındaki ticari denge bozulmaya başlamıştır. Örnek vermek gerekirse 1993 yılında Kenya'nın Çin'e ihracatı yirmi milyon dolar iken, aynı ülkeden ithal ettiği ürünlerin tutarı seksen milyon doların üzerine çıkmıştır (Chege, 2008: 22).

Kenya Çin'den ev ürünleri, elektronik eşyalar, ofis ürünleri, ilaç, mobilya ithal etmektedir. Bunun yanında Çin ithalatının neredeyse yarısı makine ve ulaşım araçları, endüstriyel ve tarımsal üretim ve hizmet sektörlerinde olmaktadır. İthalatın oranının çok daha fazla olması yerli üretici açısından bir dezavantaj olarak gözükmektedir. Bu bağlamda Çin'in ucuz ithalatının Kenyalı üreticiyi zor durumda bıraktığına ve üretim sektörüne büyük zarar verdiğine dair görüşler bulunmaktadır (Alden, 2005: 157). Bu gruplardan biri olduğunu iddia eden Kenya Pil Üreticileri Derneği, pek çok farklı platformda lobi faaliyetleri yürüterek hükümetin bu alanda adım atmasını sağlamış ve Çin menşeli pilleri yasaklatmıştır (Onyango, 2009). Aynı sorun tekstil, elektrik ve inşaat malzemeleri sektörlerinde de yaşanmaktadır. Çin'den ithal edilen ürünlerin yerli ürünlere göre daha iyi teknolojiye sahip olup daha az maliyetli olması Kenyalı üreticiye zarar olarak yansımaktadır. Bir diğer nokta da Kenya'da kurulan Çin menşeli fabrikaların Afrika Büyüme ve Fırsat

Anlaşması'ndan²⁵ yararlanarak ABD pazarına girişlerini sağlamalarıdır. Yerli üreticinin kapasite eksikliği, bu yasadan Çinlilerin yararlanmasını sağlamaktadır. Özellikle tekstil ürünlerinde Çin'in piyasayı ele geçirme endişesi tekstil sektöründe çalışan Kenyalılar için de güncel bir tehdit konumundadır. Bu alanda çalışan yirmi beş bin işçinin işlerini kaybetme tehlikesi dönemin Kenya hükümeti tarafından doğrulanmıştır (Munaita, 2005). Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Komisyonu 1997 ile 2003 yılları arasında Kenya'nın üreticisi olduğu malların Doğu Afrika pazarında da yüzde yirmi civarında düşüş yaşadığını açıklamıştır. Aynı zamanda Kenya İş Bilgilendirme Merkezi Tanzania ve Uganda'ya yapılan tekstil ve giyim ihracatında yüzde yirmi beşlik bir düşüşten bahsetmektedir. İhracattaki bu olumsuz durumun Çin'den yapılan ucuz ürün ve ikinci el kıyafet ithalatları sebebiyle olduğu ifade edilmektedir (Kamau, 2010: 119-120).

5.10. Çin'in Kenya Üzerindeki Yatırımları ve Kalkınma Yardımları

Çin Halk Cumhuriyeti 2011 yılı verilerine göre, taahhüt edilmiş doğrudan yabancı yatırım (foreign direct investment) alanında yaklaşık yüz altı milyar dolar ile ikinci ülke konumundadır. 2003 yılından beri artan denizaşırı yardımlar 2008'de büyük bir ivme kazanmış ve 2010 yılında dünyanın en büyük beşinci yatırımcısı olmuştur (Shambaugh, 2016: 194).

Çin'in küreselleşme politikasının en önemli ayaklarından birini geliştirmekte olan ülkelere yönelik yatırımları oluşturmaktadır. Beşinci devlet başkanı Jiang Zemin, Komünist Parti'nin on dördüncü kongresindeki konuşmasında şirketlerin yatırımlarını dışarıya ve ulusötesi operasyonlara taşımaya teşvik etmekten bahsetmiştir (Jiang, 2011).

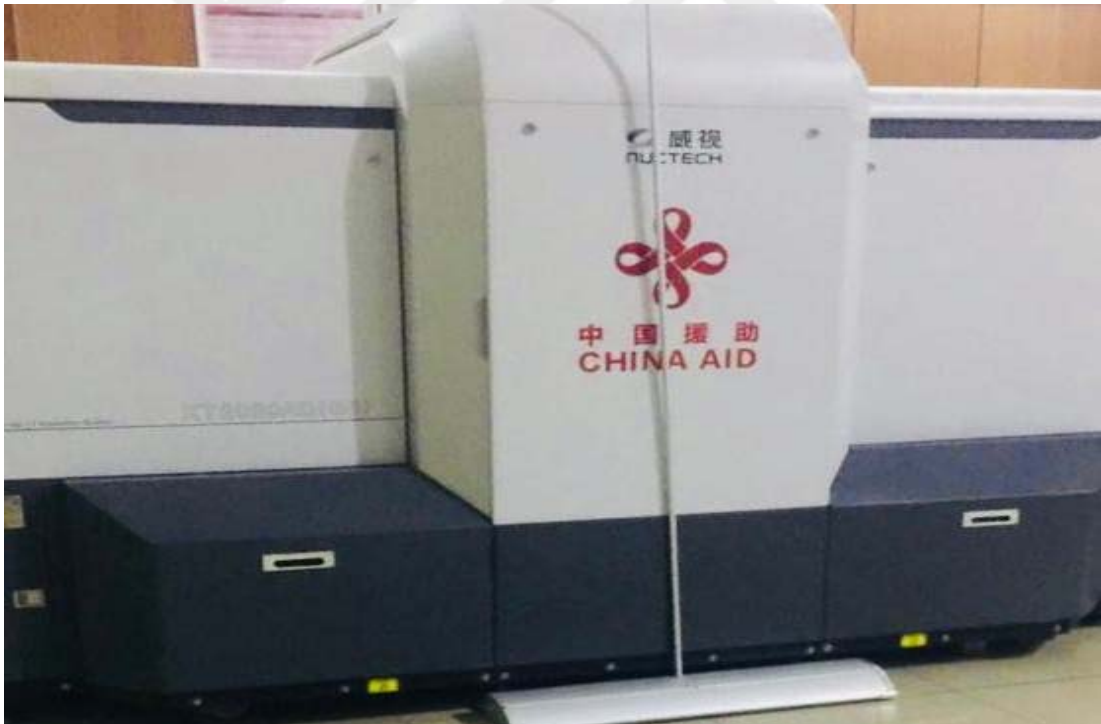
Kenya, Doğu Afrika'da bu yatırımların en fazla yapıldığı ülkelerden biridir. Kenya Yatırım Müdürlüğü istatistiklerine göre ülke dış yatırım alma konusunda yükselen bir ivme göstermektedir. 2010 yılına dek ülkede kurulan Çinli şirket sayısı yüz

---

²⁵ Afrika Büyüme ve Fırsat Anlaşması, 2000 yılında kabul edilen, 2004 yılında George W. Bush döneminde revize edilen bir yasadır. Buna göre ABD insan hakları, yolsuzluk gibi konularda olumlu yönde ilerleme kaydeden Afrika ülkelerine ABD pazarına ihracat yapma fırsatı sunmaktadır.

civarındadır. Aynı dönem itibarıyla Çin'in Kenya'ya doğrudan yatırımı yaklaşık bir milyar dolardır(Kenya National Bureau of Statistics, 2010). Bu yatırım alanları farklı sektörlerde olmakla beraber en çok yatırım yapılan alan altyapı projeleri olarak gözükmektedir. Çin on yıllık dönemde Kenya'ya kırk milyar şilin üzerinde altyapı yatırımı yapmıştır. Yatırımların ana uygulama alanı, Kenya'nın 2030 vizyonu çerçevesindeki hedefler olarak gelişmiştir. Bu kapsamda Çin firmaları devletlerinin desteğini arkalarına alarak aktif olarak çalışmışlardır. İki ülkenin diplomatik yaklaşmasının olduğu son nokta olarak, 2030 vizyonu çerçevesinde gerçekleştirilecek projelerden Çin firmalarının daha önce haberdar olması sağlanmıştır (Ronoh, 2011: 86). Bugüne kadar tamamlanan projeler ile birlikte devam etmekte olan pek çok proje bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Nairobi yollarının düzeltilmesi, Jomo Kenyatta Havaalanı içerisindeki düzenlemeler ve bazı stadyumlar ile spor salonlarının inşaa ve restorasyonlarıdır.

Fotoğraf 5.10.1: Kenya-Tanzanya Sınırdaki Lunga Lunga Sınır Kapısında Bir Görüntüleme Cihazı

Kaynak: Yazar, 2019

Lamu limanı üzerindeki çalışmalar, demiryollarının hazır hale getirilmesi gibi farklı alanlardaki projeler sürmektedir. Yalnızca bu sayılan projelerin tamamlanma maliyeti sekiz milyar doların üzerindedir (Central Bank of Kenya, 2010). İki ülkenin yaptığı bu anlaşmalarda Kenya tarafına düşen tek sorumluluk projelerin uygulanmasını kolaylaştıracak hamlelerin yapılmasıdır. Projelerin fonu, malzemesi,

iş gücü ve diğer tüm süreçler Çinli firmalar tarafından yürütülmektedir. Tüm bu hususların bir arada sağlanması Çinli firmalara ve Çin'e avantaj sağlamaktadır.

5.11. Çin'in İç Bölgelere Ulaşımını Sağlayacak Karayolu Projeleri

Karayolu inşa projeleri Çin'in Kenya'da en fazla aktif olduğu alanlardan biridir. "Küresel Ol" (Go Global) politikası kapsamında devletin desteğini arkasına alan Çinli firmalar bu alanda rahat yatırım yapabilmektedirler. Bu firmalar avantajlarını kullanıp proje maliyetlerini düşürerek yerli ve diğer yabancı firmalara üstünlük sağlamaktadırlar. Bazı durumlarda yarı yarıya inen maliyetler Kenya'nın yol projelerini genellikle bu firmalara getirmektedir. Projelerin benzer dizaynların farklı ülke ve şartlara uygulanması şeklinde gerçekleştirilmesi, kullanılacak malzemelerin Çin'den getirilmesi ve çevresel etkenlere daha az önem verilmesi maliyetleri düşüren etkenlerdir. Üstelik Çinli şirketler bu projelerde en kaliteli altyapıyı "Üçüncü Dünya" işçi maliyetleri ile yapmaktadırlar (Alden & Davies, 2006: 88).

Çin şirketlerinin yol projelerinde etkili olmasını sağlayan birkaç önemli neden bulunmaktadır. Bunlardan biri, Çin devletinden aldıkları kolay geri ödemeli krediler ve maddi yardımlardır. Devlet aynı zamanda bu şirketleri Kenya'daki daha büyük ve riskli projelere girmeleri yönünde teşvik etmektedir.

Kenya'da karayolu ulaşımı en fazla kullanılan ulaşım çeşididir. Yalnızca Kenya içi değil, çevre ülkelere ulaşım açısından da ayrı bir önemi bulunmaktadır. Doğu Afrika'nın en önemli limanlarından biri olan Mombasa limanına ulaşan her ürünün diğer Doğu Afrika ülkelerine ve daha iç bölgelere ulaşımı bu yollardan yapılmaktadır. Kenya devleti, uzun süredir ulaşım sektörünün sorunlarını çözerek çevre ve iç bölgelerle ticareti artırmak adına bu alandaki tekliflere öncelik vermektedir. Dört bin kilometrelik yol altmış üç proje ile iyileştirilmiştir (Kenya, 2011: 27). Özellikle ticaret yolu olarak bilinen yolların da iyileştirilmesi ve yenilenmesi için uluslararası finans kurumlarına ve müttefik ülkelere çağrı yapılmıştır. Çin için Doğu Afrika'nın tamamına ulaşımında önemli bir kapı anlamına gelen Kenya, bu çağrılarının sonucunda Çin şirketlerini yanında bulmuştur. On yıllık döneme bakıldığında beş Çinli firma geri kalan otuz üç yerli firmadan daha uzun kilometre yol yapım projesi almıştır.

Fotoğraf 5.11.1: Malindi'de Çin Tarafından İnşa Edilen Yol

Kaynak: Yazar, 2018

5.12. Deniz Yoluna Entegre Demiryolu Projeleri

Demiryolu ulaşımı her ülke için ekonomik gelişim açısından önem taşıyan bir ulaşım yöntemidir. Doğu Afrika'nın en önemli ülkelerinden biri olan Kenya da bu ulaşım yoluna önem vermiştir. Ancak ülkedeki yönetimsel problemler ve yolsuzluk, demiryolu ulaşımının ve gelişiminin önünü tıkamıştır.

Bölgesel seferler ile sağlanan demiryolu ulaşımı eski lokomotifler ve vagonların kullanılması, zayıf sinyal cihazları gibi sorunlar ile yapılmaktaydı. Bölgenin iç kısımlar ve okyanus arasında bağlantı noktası olması, bu altyapı eksikliğinin olumsuz yansımalarını görünür kılmıştır. Bu sorunun çözümüne yönelik olarak 2005 yılında Kenya ile Uganda arasında bir anlaşma yapılmış ve Mombasa'dan Uganda'ya uzanacak bir demiryolu projesi planlanmıştır. Sorunun çözümü adına bir diğer proje de daha kapsamlı olan ve *Standard Gauge Railway* (SGR) adıyla bilinen, Kenya ile birlikte Ruanda ve Uganda'yı kapsayan projedir. Demiryolunun Kenya ayağı 2013 yılında başlatılmıştır. Liman şehri olan ve ithalat-ihracatın yapıldığı Mombasa, bu

kapsamda başkent Nairobi'ye bağlanmıştır. Araçla çok daha uzun süren bu rota, tren ile yarı yarıya azalmıştır.²⁶ Kargo ve yolcu taşımacılığı açısından da oldukça önemli bir katkı olmuştur.

Standart Gauge Railway Projesi, Kenya'nın 2030 Vizyonu çerçevesindeki en önemli hedeflerden birisidir. Bu demiryolu en geniş kapsamı ile Mombasa'dan başlayarak²⁷ Uganda sınırındaki Malba şehrinden geçmekte ve Uganda'nın başkenti Kampala'ya varmaktadır. Sonraki adımda Ruanda'nın başkenti Kigali'den geçmesi planlanmış ve buradan da Güney Sudan'a kadar varması hedeflenmiştir. Ara istasyonlar olarak Kisumu (Kenya), Kasese (Uganda), Pakwach (Uganda) belirlenmiştir. Ana amaç, sınırlar arasında ulaşımın kolaylaşması ve buna bağlı olarak maliyetlerin düşmesidir. Bu durum hem Kenya'nın hem de komşu ülkelerin ekonomileri açısından olumlu bir hamle olacaktır. Projenin yalnızca Nairobi-Mombasa arasında kalan kısmının maliyeti yaklaşık olarak dört milyar dolardır. Maliyeti itibarıyla Kenya'nın bağımsız bir ülke olarak gördüğü en pahalı projedir (Einashe, 2018). İki şehir arasındaki seferler, Mariakani, Miasenyi, Voi, Mtito Andei, Kibwezi, Emali, Athi River istasyonlarından geçerek yapılmaktadır. Çin İthalat ve İhracat Bankası bu projenin yüzde doksanını fonlarken Kenya yalnızca yüzde onu ile sorumludur.²⁸

Çin, finansal desteğinden ayrı olarak bu proje için Kenya'ya elli altı adet lokomotif, bin iki yüz altmış adet vagon ve kırk adet otobüs sağlamıştır (Kable, 2017). Çin aynı zamanda Kenya Demiryolları Eğitim Enstitüsü'ne destek vererek, sinyalizasyon, ulaşım yönetimi, mühendislik gibi konularda teknik destek sağlamıştır. Çin'in bu desteği Kuşak ve Yol kapsamında yapılan ve benzerlerini farklı ülkelerde de gördüğümüz desteklerdir. Asya ülkesi olan Sri Lanka örneğinde olduğu gibi, yeni ipekyolu üzerindeki ülkelerin limanları çeşitli projeler ile çevre ülkelere ve yine aynı rota üzerindeki bölgelere bağlanmaktadır. Nitekim benzer bir proje olan

---

²⁶ Mombasa'dan Nairobi'ye yaptığımız kara yolculuğu on saat civarı sürerken, aynı hattaki tren ulaşımı beş saat sürmektedir. Demiryolu ulaşımına olan yoğun ilgi sebebiyle biletler çok erken tükendiğinden yer bulmak zor olmaktadır.

²⁷ Mombasa ile başka bir kıyı kenti olan Malindi'nin arası yalnızca iki saattir. Dolayısıyla demiryolu projesi aynı zamanda iki farklı kıyı kentinin birbirine bağlanması hususunda önem teşkil etmektedir.

²⁸ Bkz: <http://krc.co.ke>

Etiyopya'nın Cibuti limanı ile bağlantısının sağlaması için projeye ayrılan bütçe dört milyar dolardır. Üstelik bu projede Çin'in verdiği desteğin geri ödemesi on yıl olarak belirlenmişken, geçen yıl yapılan bir revizyon ile proje geri ödemesi otuz yıllık bir vadeye bölünmüştür. Bu ve benzer adımlar tüm Afrika ülkelerine kaygı verirken, dış borcunun yüzde yetmiş ikisi Çin'e olan Kenya'da da aynı kaygılar karşılık bulmaktadır (Einashé, 2018). Kenya'daki bu ulaşım altyapısı hamlesini de benzer örneklerden ayırmak mümkün değildir.

13 Ocak 2019 tarihinde Kenya'nın önemli gazetelerinden *Daily Nation*, Çin ve Kenya arasında yapılan demiryolu anlaşmasının maddelerinden bir kısmını yayınlamıştır. Maddeler Kenya kamuoyunda tartışmalara neden olmuş ve *Standart Gauge Railway* daha detaylı şekilde incelenir hale gelmiştir. Medyada anlaşmanın Kenya'nın egemenlik haklarını kısıtladığına dair görüşler paylaşılmıştır. Anlaşmanın dikkat çekici yanlarından birisi herhangi bir anlaşmazlık durumunda bu anlaşmazlığın Pekin'de çözülecek olmasıdır. Çin, tahkim hakkını kendi yasalarına tanımıştır. Buna göre tüm anlaşmazlıklarda tek yetkili kurum Çin Uluslararası Ekonomik ve Ticari Tahkim Komisyonu'dur. Ayrıca Kenya'ya sağlanan ticari kredide Çin İthalat ve İhracat Bankası, paranın Çin İhracat ve Kredi Sigortası Kurumu tarafından sigortalanmasını zorunlu kılmaktadır. Ticari ve imtiyazlı olarak sağlanan iki kredinin toplamı üç buçuk milyar dolara yakınken farklı alanlarda da kredi akışı devam etmektedir. Anlaşmanın beşinci maddesinin beşinci fıkrasında özetle, borçlu tarafın (Kenya) ve onun herhangi bir kurumunun/varlığının egemenlik veya başka bir sebeple herhangi bir yasal dokunulmazlık hakkına sahip olmadığı anlatılmaktadır. Bu madde uzmanlarca Kenya'nın Mombasa limanının Çin tarafından alınabileceği hükmünün de önünü açmaktadır. Çünkü daha önce Sri Lanka'da olduğu gibi eğer borçların ödenememesi gibi bir durum ortaya çıkarsa, Çin bu borcu limanı olarak kapatabilir. Bu kaygı yalnızca limanlar konusunda değil, Kenya devletinin işlettiği diğer devlet kurumları üzerinde de hissedilmektedir. Çünkü Kenya'nın Çin'e olan borcu 2018 Haziran'ında beş yüz elli üç milyar şilin iken, 2019 yılının Haziran ayı itibarıyla altı yüz elli milyar şiline çıkmıştır. Bu borcun yüzde otuz altısı Çin'den alınan kredilerdir ve son üç yıl içerisinde bu oranda da yüzde on ikilik bir artış yaşanmıştır (Omondi, 2019). Bu borcun nasıl ve hangi kaynakla geri ödeneceği hususu hala net değildir.

Yine aynı anlaşmaya göre, Kenya ürün, teknoloji ve hizmet ihtiyaçlarını Çin'den karşılayacaktır. Tüm bunların yanında anlaşmanın on yedinci maddesinin yedinci fıkrası ise Çin'in yazılı izni olmadan bu anlaşmanın herhangi bir şekilde halka açılmasını yasaklamaktadır (TEA, 2019). Ortaya çıkan bu maddelere Kenya hükümeti endişe edecek bir durumun olmadığı yönünde cevaplar verse de kamuoyunda Çin'in bu projenin anlaşmasında ve maddeleri açıklanmayan farklı projelerde tek yönlü avantaj sağlaması eleştirilmektedir. Kazan-kazan politikası ile Kenya'da pek çok ihaleyi almakta olan Çin'in bu politkadaki kazanç payının Kenya'ninkinden oldukça fazla olması, altyapı destekleri sonucunda ortaya çıkan ilerlemenin önüne geçmektedir. Standard Gauge Railway gibi büyük projelerin doğrudan devlet destekli veya özel Çinli şirketlerce yapılması, Kenya'daki doğal kaynaklara ulaşım, çevre ülkelerdeki ticari pazara girip hakim konuma geçme gibi sebeplerle eleştirilmektedir (Nyaga, Munga, & Kinyua, 2017: 258). *The Sunday Standard* (2018) gazetesinin Kenya'nın en prestijli demiryolunun içerisine girerek yaptığı haberde Çinli işçiler ile Kenyalı işçiler arasındaki farklar ortaya çıkmış ve Kenya halkı bu duruma tepki göstermiştir. Çin'den demiryolu için gelen ekiplerin Kenya'da küçük bir krallık inşa ettiklerini söyleyen dosyada, neokolonializm, ayrımcılık ve ırkçılık suçlamaları yöneltilmiştir. Yerel işçilerin Çinliler ile aynı masada yemek yiyememesi, işten çıkarılan Kenyalıların yerine Çinlilerin alınması, yerel işçilerin Çinlilerin neredeyse çeyreği kadar para kazanabilmesi gibi hususlar eleştirilen noktalar olmuştur. İşçilerle yapılan röportajlarda bir yıldır trenyolunda çalışan Kenyalıların stajyer seviyesinde kalmasına rağmen, Çinli işçilerin iki haftalık eğitimler ile uzmanlık kadrosuna yükseldiği iddia edilmiştir. Bunun yanında trenyolunda çalışmak üzere eğitimler veren Çin'in, eğitim verdiği Kenyalılardan çok kendi vatandaşlarını makinist olarak çalıştırdığı belirtilmektedir. Fotoğraflanan detaylarda trenlerin teknik ekranlarının ve levhaların Çince olduğu görülmektedir. Bu durum Kenyalıların Çince bilmemesini dezavantaj haline getirmektedir (Wafula, 2018). İddialar ile ilgili herhangi bir tezip olmamış, Çinli firma ile Kenya Demiryolları Müdürlüğü açıklama yapmamıştır. Çinli kaynaklara göre de Çin'in demiryolu projesinde ray işlerinin yapılması, yerel çalışanların maaşları, demir ve çimento satın alımı maliyetleri için toplam bütçenin yüzde kırkı harcanmış, geri kalan yüzde altmışlık kısım ise Çinli işçilerin maaşları, Çin'den gelen ürünlerin satın alımı ve kontrat sahibi firmanın kazancı olarak dağıtılmıştır (Huhu, 2017).

Etiyopya ve sonrasında Kenya'daki Çin kaynaklı demiryollarını incelediğimizde karşımıza çıkan tablo hemen hemen aynı olmaktadır. Ortaya çıkan sonuç projenin dizaynından malzeme satın alım sürecine, inşa sürecinden finansa, kısacası projenin başlamasından sona erdikten sonraki süreçlerine kadar Çin şirketlerinin ve bankalarının tekel düzenidir. Bu düzen yalnızca Çin menşeli ürünlerin ithal edilmesi, hizmet, teknoloji ve yönetim modellerinin uygulanması değil, aynı zamanda demiryolu projeleri ile doğrudan alakalı olmayan projelerin de Çin tarafından tasarlanarak alınmasını sağlamaktadır. Kenya ve Etiyopya örneklerini beraber incelediğimizde, Çin'in demiryolu sonrasında altyapı çalışmalarını daha derinleştirecek endüstriyel kalkınma projelerini, eski demiryolu istasyonlarının yenilenmesi, turizm tesisleri projeleri ve emlak işlerini beraberinde getirdiğini görmekteyiz. Bu bağlamda demiryolu projelerini ana hedef olarak değerlendirmek yerine, bu projeleri, onların promosyon etkisini ön plana koyarak lojistik, fabrikalaşma, dizayn, madencilik, uluslararası ticaret, turizm ve altyapı gelişimi projelerine ulaşım yolu olarak görmek daha doğru olacaktır.

Sun'a göre (2017), ilişki kazan-kazan kapsamında değerlendirilecek olursa Çin bu projelerde üç kez kazanırken, Kenya yalnızca bir kez kazanmaktadır. Üstelik aradaki bu fark maddi yönden oranlandığında üç kattan çok daha fazladır. Çin, alıcı ülkeye kredi verirken kazanmakta, kontrat imzalanırken kazanmakta ve uyguladığı projenin büyüklüğü ile yaptığı reklamlarla bir kez daha kazanmaktadır. Bu üçüncü kazanç ona yeni büyük projelerin kapısını açmaktadır (Sun, 2017). Buradan yola çıkarak aslında bu ilişkide Çin lehine dördüncü bir kazançtan bahsedebilir ve bu kazancın diplomatik alanda olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda Çin'e bu kadar büyük miktarlarda borcu olan hükümetlerin, içeride veya uluslararası arası arenada Çin aleyhine bir tarafta bulunmaları, bir karar almaları oldukça düşük ihtimaldir.

5.13. Liman Projeleri: Çin'in Kenya'daki "İnci Taneleri"

Denizlerde güçlü olma gerekliliği, devletlerin oldukları sınırları korumak, buldukları bölge dışında hakimiyet elde etmek, ticari faaliyetlerini güvenle gerçekleştirebilmek için önem verdiği bir alandır. Hem siyasi hem ticari açıdan denizlerde ve okyanuslarda söz sahibi olan devletler, dünyadaki güç dengesi üzerinde söz sahibi olmuştur. Siyasi açıdan askeri bir gereklilik ve aynı zamanda güç gösterisi

olan deniz hakimiyeti, ekonomik açıdan büyümek isteyen ülkeler için vazgeçilmezdir. Dünya üzerindeki ticareti yüzde seksen beşi deniz yoluyla yapılmaktadır (Tunalı & Akarçay, 2018: 115). Dünyanın en büyük iki ekonomisinden biri olan ve ilerleyen yıllarda farkı kapatarak ABD'yi geçeceği tahmin edilen Çin, deniz ticareti ve bu ticaretin güvenliği alanında çalışmalar yapmaktadır.

Deniz ticaretinde etkin olan ülkelere biri olan Çin'in ülke dışı doğal kaynaklara olan bağımlılığı onun deniz güvenliğine de aynı oranda önem vermesi gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Özellikle kömür ve petrole olan ihtiyaç Ortadoğu ve Afrika'dan karşılanırken, bu ürünler deniz yolu ile Çin'e ulaşmaktadır. Bu ithalat için kullanılan rota Malakka Boğazı'ndan geçerek Çin limanlarına ulaşan yoldur. Malakka Boğazı Malezya, Endonezya ve Singapur arasında kalan, tarihte bu ülkelerin birbirleri ile ilişkilerinde zaman zaman sorun oluşturan stratejik bir geçiş noktasıdır. Her üç ülkenin de egemenlik iddiası ve Soğuk Savaş döneminde ABD'nin bölgenin uluslararası su sayılmasına yönelik çabaları, Çin için farklı tehlikeler olmuştur. Dönemin Çin Devlet Başkanı Hu Jintao, 2003 yılında bu güvenlik endişesine dikkat çekerek "Malakka Boğazı İkilemi" terimini kullanmıştır. Buna göre Çin, yaptığı ticari faaliyetlerde söz sahibi olmadığı bir rota kullanmak zorundadır. Boğazda sıkça yaşanan korsanlık olayları, terör saldırısı potansiyeli ve ABD'nin etkinliği, Çin'in hayati çıkarlarını tehdit etmektedir. Dünya deniz ticaretinin üçte birinin yapıldığı, Çin'in ise yalnızca petrol ithalatının yüzde seksenini karşıladığı bu boğaz büyük önem taşımaktadır (Yhome, 2013).

Malakka üzerindeki bu tartışmalar Çin'in Hint Okyanusu üzerinde "İnci Taneleri" olarak adlandırılan limanlar inşa etmesine sebep olmuştur. Pakistan, Myanmar, Bangladeş ve Tayland üzerinden yeni petrol enerji rotaları oluşturmaya çalışan Çin'in farklı kıyılardaki liman girişimleri askeri bir üs oluşturmanın ön hazırlığı olarak görülmektedir (Khurana, 2008: 11). Afrika kıtası üzerinde doğu, batı ve güneyde işletilmesi beklenen bu limanların iki tanesi ise Kenya'da yer almaktadır. Bunlardan biri Mombasa, diğeri ise Lamu şehrinde yer almaktadır.

Lamu'daki liman Kenya'nın 2030 vizyonu kapsamındaki projelerinden biridir. Liman tamamlandığında yalnızca Kenya'nın değil aynı zamanda Doğu Afrika bölgesinin de en büyük limanı olacaktır. Kenya'daki *Standart Gauge Railway* projesini yapan Çinli kurum ile yapımına başlanan Lamu limanının, biteceği tarih

olan 2030'da, tüm Afrika ülkelerinin ticari faaliyetleri için ortak nokta olması beklenmektedir. İlk kısmın yaklaşık beş yüz milyon dolar karşılığında tamamlanması planlanmıştır (Jorgic, 2013). Limanın Lamu'yu bir endüstri şehrine çevireceği Kenyalı resmi makamlar tarafından açıklanmıştır. Buna göre ortaya çıkacak bu yeni yapı, liman, lojistik alanı, endüstri alanı, ekoloji alanı, teknoloji ve eğitim alanı, turizm ve eğlence alanı olmak üzere toplam altı fazdan oluşacaktır (Mutai, 2019). Özel Ekonomi Alanı (*Special Economic Zone*) kapsamına girecek limanın Kenya ekonomisine yüzde ikilik bir katkı yapması beklenmektedir (Jorgic, 2013). Çin açısından bakıldığında diğer projelerde olduğu gibi daha fazla kazanç söz konusu olmaktadır. Lamu limanı projesi, birbirine bağlantılı kara ve demir yolları ile Kenya'yı diğer ülkelerle birlikte aynı zamanda Etiyopya ve Güney Sudan'a bağlamaktadır. Bununla birlikte döşenen petrol boruları bu ülkelerle petrol ticaretini kolaylaştıracaktır. Proje, Güney Sudan petrolünün borular yardımıyla doğrudan Lamu limanına gelmesini ve buradan deniz yolu ile Çin'e gidişini sağlayacaktır. Böylece Çin, Güney Sudan petrolünü almak için Sudan üzerinden bir satın alım yapmayacak ve herhangi bir ekstra ücret ödemediği ithalat yapabilecektir (Mallol, 2014: 25). Kenya'daki bu limanın Çin'in petrol hedeflerini karşılamada ne kadar önemli olduğunu görmek için, bölünmeden önceki Sudan-Çin ilişkilerine kısaca girmek faydalı olacaktır. 1970-1990 arasında Çin'den pek çok yardım ve yatırım alan Sudan, en önemli dış yardımı petrol alanında almıştır. 1999 yılından beri Sudan bu alanda on beş milyar doların üzerinde bir yatırım olarak petrol boru hatları ve rafineriler inşa etmiştir. Bugün Güney Sudan'da kalan tüm bu yatırımların hepsi Çin tarafınan yapılmıştır. BM, dönemin Sudan Devlet Başkanı El-Beşir'in fiillerini insan haklarına aykırı bularak Sudan'ı yaptırımlara tabi tutmasına rağmen, Çin Sudan'ın yanında yer almıştır. Bunun en büyük kaynağı iki ülke arasında ana maddesi petrol olan ilişkidir (Manyok, 2016: 2). Petrolün Güney Sudan'da kalması, Güney Sudan ve Sudan arasındaki çalkantılı ilişkinin sürmesi Kenya'nın Lamu limanının önemini Çin için artıran etkidir. Lamu limanı Çin için hem doğal kaynaklara, hem de diğer ülkelere ticari ulaşım noktası olacaktır. Öte yandan Lamu halkı, doğal zenginliklerin kaybı ve balıkçılık faaliyetlerinin olumsuz etkilenmesi kaygılarıyla projeye karşı çıkmaktadır. Çin desteği ile yürütülen proje ile ilgili bir dava da açılmış ve sonuç olarak bölge balıkçılarına on yedi milyon dolar tazminat ödenmesi kararı çıkmıştır. UNESCO'nun Dünya Mirası listesinde yer alan Lamu'da Çin'den ithal edilen balıkların piyasaya girmesi de Kenyalı balıkçıların tepkisini çeken bir diğer durumdur (Huang, 2018).

Kenya'nın diğer limanı Mombasa ise Şu an ũlkenin en aktif limanıdır. Kenya'nın deniz ticareti yũkũnũ karşılayan bu liman Çin işin de ũnem taŐıtmaktadır. Zira Çevre ũlkelerin malları bu liman ũzerinden Çin'e gidebilmekte, aynı zamanda Çin'den gelen malların Kenya'ya ve tũm Doğu Afrika'ya yayılmasını sağlamaktadır. Nitekim hem Çin destekli demiryolları hem de karayollarının vardığı nokta Mombasa'dır. Mombasa'ya giden ulaşım yollarının tamamı yenilenmektedir. Tanzanya tarafından Kenya'ya giriş yaptığınızda Mombasa'ya ulaşmak işin bindiğiniz feribotun gũvenlik kameraları dahi Çin'den alınmıştır (Barasa, 2018).

Çin'in Mombasa limanına duyduğu ilgi ve Kenya'nın Çin'e olan yũklũ borcu bir araya geldiğinde akıllara Sri Lanka'da yaşanan durum gelmektedir. Sri Lanka da Çin'e yũklũ borcu olan ũlkelerden biridir. Dũnya ũzerinde otuz beş limanın yapımına ve yenilenmesine destek olan Çin, Sri Lanka'daki Hambantota limanına devlet destekli Şirketi vesilesi ile yatırımda bulunmuştur. Borcu yaklaşık sekiz milyar doları bulan Sri Lanka, borcun bir kısmı karşılığında ũlkenin en ũnemli limanı olan Hambantota'yı doksan dokuz yıllığına Çin'in kullanımına vermiş ve bu durum Sri Lanka halkında infiale neden olmuştur (Abi Habib, 2018). Kenya'nın Çin'e olan borcu dũŐũnũldũĐünde ve *Standart Gauge Railway* anlaŐmasındaki ilgili madde değerlendirildiğinde ortaya Çıkan kaygı aynı Sri Lanka'daki gibi Kenya'nın Mombasa limanının da Çin tarafından alınabileceğidir. Dış borcun yũzde yetmiş ikisinin Çin'e olduğu ve bu durum sebebiyle Moody's tarafından kredi notu dũŐũrũlen Kenya'nın bŕyle bir tehlike iÇerisinde olmadığını sŕylemek fazla iyimser olur (Daily Africa, 2018).

5.14. Çinli Turistlerin Kenya'ya İlgisi

İki ũlke arasındaki diplomatik bağların gelişimine paralel olarak turizm alanında dikkat Çeken bir etkileşim olmuştur. Kenya, Fransa, Almanya, İngiltere ve İtalya'dan oldukÇa fazla turist alan bir ũlke olmakla beraber, son dŕnemde Çinli turist sayısı diğerlerinin yanında Şok daha fazla artış hızına ulaşmıştır.

Çin'in 2004 yılında Kenya'yı onaylı varıŐ noktası ilan edilen yerler statũsũne alması ile beraber Çinli turist sayısında kũmũlatif artış gŕrũlmektedir. 2005 yılında Kenya Havayolları Çin'e uŐuŐlara başlamış, Pekin dahil olmak ũzere farklı Çin Őehirlerine

uçmak için de Güney Çin Havayolları ile anlaşmıştır. 2015'ten beri haftada üç kez yapılan karşılıklı uçuşlar sayesinde turizm acentaları daha fazla iş yapmaya başlamıştır. İşbirliği ile birlikte Kenya, turist olarak dünyanın farklı ülkelerine giden Çinli sayısının yalnızca yüzde biri olan bir milyon turist hedefini duyurmuştur. Çinli turistlerin Avrupa ve Amerikalılara göre yaklaşık beş kat fazla para harcıyor oluşu, bu hedefin çıkış noktalarından biridir. Para harcayan bu kesim genellikle orta ve üst sınıf gelir düzeyine sahip sınıftır (Njanja, 2017). Diasporanın etkisi yalnızca bu sınıfların değil, dar kesimli Çinlilerin de Kenya'ya gelişine imkan vermektedir. Akraba ziyaretleri, safari ve kültürel turlar olarak farklı sınıflara hitap eden Kenya, 2018 yılı itibarıyla tarihindeki en fazla Çinli turisti ağırlamıştır. Yaklaşık iki yüz elli bin turist ile rekor kırılırken bir sene önce bu sayı yüz doksan bin civarındadır. Acentaların Çince broşürler basması, Çin menşeli sosyal medya uygulamalarına verilen reklamlar ve Çin otelleri ile restoranlarının yaygınlaşması bu sayıyı yukarıya taşıyan etkenlerdendir (Xuequan, 2019).

Turizmin önünü açan diğer etken ise diğer tüm alanlarda da etkisini gösteren ekonomik ilişkilerdir. İki ülke arasında ithalat, ihracat, yatırım ve kalkınma yardımı vasıtasıyla turist sirkülasyonu sürekli hale gelmektedir. Kenya Havayolları Afrika'nın diğer kesimlerinden Afrikalı yolcuları Nairobi'den Çin'e taşıırken kâr etmektedir. Bu rota, Avrupa ülkelerindeki transit uçuşlarda olumsuzluklarla karşı karşıya gelen Afrika insanı için son derece önemlidir. Öte yandan Nairobi-Guangzhou rotası Çinli iş adamlarının Kenya ve Afrika pazarına en kolay giriş yoludur. Dolayısıyla turizm konusunda Çin'in kazan-kazan politikasının bir örneği görülmekte fakat karşılıklı kazanç oranında dengesizlik sürmektedir.

5.15. Kültürel Diplomasi: Mandarin Öğrenimi ve Konfüçyüs Enstitüleri

Yüksek eğitimin uluslararasılaştırılması yumuşak güç bağlamında önemli bir aşama olarak görülmektedir. Farklı ülkeler, hem öğrenci değişim programları, hem dil eğitimi yoluyla kültürel etkileşim ağını genişletmektedirler. Avrupa Birliği tarafından geliştirilen Erasmus Değişim Programı, akademik mobilizasyon vasıtası ile Avrupa birliğini güçlendirme hedefiyle ortaya çıkmış bir programdır (Carnine, 2015: 14). Öte yandan ABD'de eğitim alan uluslararası öğrenciler, özellikle otoriter devletlerde

liberal değerleri geliştirme açısından birer vasıta olarak görülmektedirler (Atkinson, 2010: 19).

Çin de 2000 yılına kadar daha çok askeri alanda yaptığı uluslararası yakınlaşmaları bu tarihten itibaren kazan-kazan stratejisi ile birlikte ekonomik ve kültürel diplomasiye çevirmiş ve yüksek eğitim kurumları arasındaki değişimlere ve kültür alışverişine odaklanmıştır. 2003 yılında, Afrika ile temasın düşükten orta yoğunluğa çıktığı bir dönemde, altı binin üzerinde Afrikalı Çin'in insan kaynakları geliştirme eğitimlerine katılmıştır. Bin beş yüzün üzerinde Afrikalı ğrenci Çin'de burslu okuma imkanı bulmuştur. O günden beri Çin, kütüphanecilik, belge yönetimi, arkeoloji, biyoloji, dans, akrobasi gibi birbirinden farklı alanlarda uzman eğitimcileri Kenya'nın da dahil olduğu Afrika ülkelerine göndermektedir. Tıp, tarım ve mühendislik gibi meslek kollarında verilen teknik eğitim desteği de yerelde okumuş kesim üzerindeki Çin algısını oldukça olumlu bir noktaya taşımaktadır.

Çin'in Kenya'daki eğitim yardımları kapsamında faaliyetleri dört gruba ayırabiliriz. Bunlar eğitim destek programları, niversite burs programları, dil eğitimi programları ve okul inşalarıdır. Eğitim destek programları yukarıda sayılan alanlarda teknik destek, ekipman kullanım eğitimi gibi kurslardır. Eğitim alanında yapılan işbirlikleri ile ilgili veri bulmak kolay olmamakla beraber, 2004 yılından itibaren dört yıllık bir döneme dair verilen bilgilerde altı yüz doksan yedi Kenyalı'nın kısa eğitim programlarına katıldığı bilinmektedir. Bu sayının Çin tarafından eklenen elli farklı alana dair kurslarla arttığı tahmin edilmektedir. 2013 yılında Çin'de burslu okuyan Kenyalı ğrenci sayısı üç yüzü geçmiştir (Sanghi & Johnson, 2016: 33).

Çin'in dil-kültür faaliyetleri geliştirme ve uygulamadaki amiral gemisi ise 2004 yılında ilk şubesi Güney Kore'de kurulan Konfcys Enstitüleri'dir. Bu enstitüler yüze yaklaşan sayısı ile dünyanın pek çok yerine kurulmuş ve aktif şekilde projelerini yürütmektedirler. Alman, İngiliz ya da Fransız muadilleri gibi gözükse de bu enstitüler onlardan farklı bir biçimde, aılacakları ülkenin doğrudan niversiteleri içerisinde konumlanmaktadır. Bu durum, öğrenciye, daha geniş çapta da halka ulaşma anlamında bir avantaj oluşturmaktadır. Enstitülerin genel hedeflerine baktığımızda yalnızca dil ğretimi değil, aynı zamanda kültürel workshop aktiviteleri ve seminerler düzenleme, Çin dili ğretmenlerinin pedagojik açıdan desteklenmesi, yerel niversiteler ile Çin arasındaki bağların güçlendirilmesi ve en önemlisi iş, endüstri, diplomasi ve diğer alanlarda daha yakın ve daha üretken bağlar kurulması

bulunmaktadır (Sheng & Saunders, 2006: 13). Bu son madde Çin'in özellikle Afrika'daki ekonomik yardım ve yatırımlarını kültürel aktiviteleri ile aynı grupta tuttuğunu göstermesi açısından önemlidir.

Kenya'daki Konfüçyüs Entitüsü, 2004 yılında Kenyalı ve Çinli hükümet yetkililerin imzaladığı anlaşmadan bir yıl sonra Nairobi Üniversitesi'nde kurulmuş ve Afrika'da açılan ilk enstitü olmuştur. Açılış töreninde konuşan Kenya Yüksek Öğrenim Bakan Yardımcısı Kilemi Mwiria, hükümetlerinin eğitim alanındaki yatırımların ekonomik büyüme ve işçi üretkenliği üzerindeki olumlu etkisine tamamen inandıklarını belirtmiş ve "bilgi temelli ekonomi"den bahsetmiştir (Xinhua, 2005). Buradaki bilgi temelli ekonomi vurgusu altı çizilecek bir tanımlamadır. Bilgi temelli ekonomi, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin bilgiye daha çok bağımlı hale gelmesi ve bu bilgi temelli üretimden çıkacak ürünlere erişim ihtiyacının artması anlamına gelmektedir. Bilgi temelli ekonomi dört ana sütun üzerine oturur. Bunlar üretim, dağıtım, ilim kullanımı ve bilginin kalkınma temelli kullanılmasıdır. Bilgi temelli ekonomi, sabit ve durağan kaynakların mobilize hale getirilmesidir ve bilginin bir emtia haline dönüşmesidir. Yani finans kaynakları ve bilgi, ürün ve hizmet ortaya çıkarmak için birleştirildiğinde, yalnızca madde haline gelen bir bilgidен söz edilmektedir.

Bu durum Kenyalı siyasetçilerin Çin ile girdikleri kazan-kazan anlaşması dahilinde kazancı olabilecek maksimum seviyeye çıkarma gibi bir hamle içerisinde olduklarını göstermektedir. Çünkü Çin, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi hamlelerinin tamamını kazan-kazan stili ile tek bir potada toplamaktadır. Yani dil öğrenimi için verilen kurs ile liman işletmeciliği farklı alanlar olmasına rağmen aynı doğrultuda yapılmaktadır. Burada Kenyalı siyasetçilerin Çinceyi (Mandarin) Kenyalıların ekonomik aktiviteye katılmaları yönünde bir emtia olarak gördüğü söylenebilir. Bu durum üç farklı varsayımdan kaynaklanabilir. İlk olarak artan Çin ekonomik faaliyetleri ileride Çince bilen Kenyalı talebini artırabilir. İkincisi endüstri, diplomasi, akademi ve diğer alanlarda bilgi ve tecrübe paylaşımı Çince üzerinden giderek yoğunlaşabilir. Üçüncü varsayım ise Çince bilen Kenyalı sayısının artması okyanus aşırı ticarete Kenyalıların daha aktif olmasını sağlayabilir (Wheeler, 2014: 53).

Diğer yandan Çin dilinin yaygınlaşmasının Kenya'daki turizme katkı sağlayacağı yönünde bir görüş bulunmaktadır. Özellikle kalabalık nüfuslu Çin'in fazla sayıda

Çinliyi turist olarak Kenya'ya getireceğine dair inanç sürmektedir. Ayrıca Çin dilinin ticaret, göç gibi etkenler vesilesi ile Afrika'da daha değerli bir konuma yükselmesi, komşuları gibi Kenya'da da ona olan merakı artırmıştır. Tam da bu noktada Nairobi Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü'nün önemi ortaya çıkmaktadır. Üniversite ziyaret edildiğinde bu enstitü, Çin'in bölgedeki kültürel varlığı olmaktan çok, bir Kenya üniversitesinin Çin'e ilgi duyan akademisyenlerince kurulmuş bir öğrenci kulübü gibi gözükmektedir. Muadilleri Fransız Kültür Merkezi, Goethe Enstitüsü ve Amerikan Kültür Merkezi, üniversite dışında ve öğrenciye uzak halleri ile Nairobi'de bulunurken, Konfüçyüs Enstitüsü'nün öğrenci ile iç içe yapısı iki farklı yaklaşım şekline dair fikir vermektedir. Etkinlikleri incelediğinde Çin kültürünün yalnızca dil üzerinden değil, tiyatro, dövüş sanatları, müzik festivalleri gibi farklı mecralar üzerinden yansıtıldığı görülmektedir.

Enstitü bünyesindeki aktivitelerde veya bilgilendirme metinlerinde Çin'in siyasi yapısı ve yönetim şekline dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durum, enstitü katılımcılarının Çin'in insan hakları ihlalleri konusunda bilgi sahibi olmasının istenmediği yönünde algılanmaktadır. Nitekim yapılan bir araştırmada enstitü öğrencilerinin Tayvan'ı Çin'e bağlı bir ada olarak tanıdıkları²⁹, insan hakları ihlalleri konusunda bilgi sahibi olmadıkları ve Çin'in siyasi ve ekonomik yönetim sistemi konularında çok az şey bildikleri ortaya çıkmıştır (Wheeler, 2014: 59). Yukarıda sayılan faaliyetler haricinde çeşitli okul ve yetimhanelere düzenlenen ziyaretler kapsamında Çin dili ve kültürünün tanıtımı için çaba sarfedilmektedir. Bu doğrultuda Çinli bir telefon şirketi olan ve Kenya'da oldukça etkili konumdaki Techno firması ile enstitü görevlileri, yaptıkları bir yetimhane ziyaretinde altı yüz farklı kültürel kitap ile yirmi adet Çin dili eğitimi materyalini hediye etmiştir. Enstitü direktörü Shan, kurumunun yalnızca dil ve kültür öğretimi değil aynı zamanda sevgi ve umut paylaşımı yaptığını söylemiştir (UNCI, 2019).

Son dönemde Kenya'daki etkinliğini artıran Çin'in dilini öğrenmek isteyen Kenyalıların ana motivasyonu dil vasıtası ile ülkelerindeki büyük projelerde faaliyet gösteren Çinli firmalarda iş bulabilmektir. Fakat bu umut genellikle yönetici veya üst düzey eleman kadroları için olmamaktadır. Çin bu alanlara kendi vatandaşlarını

---

²⁹ Çin'in "Tek Çin" politikası kapsamında, başka bir ülke ile diplomatik bağ kurması ve yardım-yatırım sağlaması konusundaki ilk şartın bu olduğunu unutmamak gerekir.

yerleştirirken, dil bilen Kenyalıların genellikle çalıştığı en st seviye tercüme işleridir. Nitekim ülkenin dördüncü Konfcys Enstitüsü olan Moi niversitesi'ndeki enstitünün katılımcılarından biri kendisine sorulan enstitte bulunma nedenini bir Çin oteli veya restoranında iş bulmak olarak özetlemiştir (Xinhua, 2015).

Çin dilinin popülerliği yalnızca gençler arasında değil, aynı zamanda çocuklarına iyi bir gelecek sağlamak isteyen Kenyalı ebeveynler arasında da artmıştır. 2019 itibarıyla Kenya'nın farklı bölgelerinde çocuklara yönelik Çin dili eğitimi veren kurslara ve okullara rastlamak mümkündür. Ruiru'daki ilkokul bunlardan biridir. Fairview İlokulu'nda yedi ila on üç yaş arasındaki çocuklar Çin dili eğitimi almaktadır. Okulun başğretmeni James, Çin yatırımlarını kastederek, gelecekte Çince'nin pozisyonunu ele almış ve öğrenciler için büyük bir avantaj olduğunu belirtmiştir. Özel bir Çin kültür merkezi sahibi Faith Wanjiku ise eğitimini Çin'de almış bir Kenyalıdır. Aynı sebepler ile Çince ğreniminin önemini vurgulayan Wanjiku, 2011 yılında beş ğrenci ile başladığı derslerini bugün yüzün üzerinde öğrenciyle devam ettirmektedir. Yapılan mülakatta kendisi de Çin'in olumlu yanlarının yanı sıra problemleri de beraberinde getirdiğini vurgulamış ve Kenya hükümetinin kendi vatandaşlarının haklarını koruması gerektiğine dikkat çekmiştir (De Vries, 2018).

Kenya hükümetinin Çince eğitiminin tüm okullarda seçmeli ders haline gelmesi yönündeki çabasının 2020 yılında sonuç vermesi beklenmektedir. Çin'den gelen eğitim uzmanları ile birlikte hazırlanan müfredatın on yaşından itibaren tüm öğrencilere hitap etmesi planlanmaktadır. Müfredat Enstitüsü Müdürü Dr. Julius Jwan, Çin'in dünyada yükselen bir ekonomi olduğuna dikkat çekerek, Kenya halkının Çince bilmesinin bir avantaj olacağının altını çizmektedir (Dahir, 2019).

Kenya'da halk, Çin'in kültürel faaliyetleri ve özellikle Çince ğrenimi konusunda aynı ekonomik hareketlilik hususundaki gibi ikiye bölünmüş durumdadır. Yukarıdaki örneklere olduğu gibi Çin dilini öğrenmenin avantaj olduğunu savunanlar, ki bunların bir kısmı Çin'de eğitim alıp geri dnenlerdir, Çin'in Kenya'daki ekonomik hareketlerini değerlendirerek bu kaniya varmaktadırlar. Onlara göre Çin'in hamleleri artacak ve Çince bilen Kenyalılar kolayca iş bulacaktır. Karşılarındaki kesim ise Çin'in yatırım, yardım gibi hamlelerindeki hacmi tehlikeli bulan ve bunu neokolonyal bir hareket olarak değerlendirenlerdir. Bu kesim, Çince'nin

lkelerindeki Çinli Şirketlere ucuz iş gücü sağlamak adına albenili gösterildiği görüŐünde olanlardır.

5.16. Çin Medyasının Afrika'daki Kalbi: Nairobi

Küreselleşme ile birlikte devletlerin güçlü olmak istediği alanlardan biri haline gelen uluslararası medya pek çok fraksiyonu ile ülke imajlarına önemli etki etmektedir. Joseph Nye (2005), yumuşak gücü tartiŐırken, bir ülkenin uluslararası normları kendi istek ve değerlerine göre Őekillendirebilmesi durumunda, o ülkenin eylemlerinin başkalarının gözünde daha meşru hale geleceğini vurgulamaktadır. Uluslararası normları tek başına Őekillendirmeye yetmese de yazılı, görsel ve sosyal medyanın bu hedefi gerçekleştirme adına kolaylaştırıcı etkenler olduğu söylenebilir. 2001 yılı itibarıyla dışarı açılma hamlesine başlayan Çin de Batı dillerinde yayınlar vesilesi ile uluslararası medya alanında söz sahibi olma adına ilk güçlü adımlarını atmıştır.

Afrika aılıminın yoğunlaştığı 2005 sonrasına baktığımızda Çin'in Afrika'daki medya yatırımlarının da arttığını görmekteyiz. Güney Afrika Cumhuriyeti, Zambiya gibi ülkeleri bunlara örnek gösterebiliriz. Ancak Çin'in medya alanındaki en önemli merkez olarak gördüğü yer Kenya'nın başkenti Nairobi olmuştur. Nitekim Afrika'daki ilk Çin devlet destekli radyo 2006 yılında Nairobi'de açılırken, ilk televizyon da bundan altı yıl sonra Nairobi'de kurulmuştur. Aynı yıl, İngilizce yayın yapan ilk Çin gazetesinin de basım yılıdır (Wasserman & Morales-Madrid, 2018: 2212).

Uluslararası Çin Radyosu 2009 yılında yerel iŐbirliklerini artırarak Swahili dilinde yayına geçmiştir. Çin'in resmi haber ajansı Xinhua, bir yıl sonra programlarına başlamış, bundan bir yıl sonra da Kenya'nın mobil hat operatörü Safari ile birlikte ilk dijital gazete çıkarılmıştır. Çin Merkez Televizyonu (CCTV) 2012 yılında Kenya'daki faaliyetlerine resmi olarak başlamıştır. Yüzün üzerinde ve çoğunluğu Kenyalı çalıŐanlarla işe başlayan televizyon, Nairobi merkezli olarak tüm Afrika'ya hitap eden yayınlar sunma gayretinde olmuş ve haber dosyaları, farklı program içerikleri ve analizleri ile, aynı yıl kurulan Çin Postası (*China Daily*) ile omuz omuza Afrika-Çin ilişkilerini pekiŐtirmeye yönelik hedefi paylaşmışlardır.

Bu kurumların yanında Afrika'nın en önemli medya içerik sağlayıcılarından biri olan *StarTimes* da Nairobi'ye yerleşmiş durumdadır. Aylık ve yıllık ücret karşılığında televizyon içeriği sağlayan bu Çin şirketi, genel anlamda Doğu Afrika, özelde ise Kenya'da alanında en fazla bilinen ve tercih edilen şirket olmuştur. İçeriğinde Çin kültürüne yönelik film ve dizileri Afrika eleğinden geçirerek veren ve bunun yanında kıtanın pek çok yerinden içerik sağlayan *StarTimes*, spor aktiviteleri ve dizi alanlarını çok iyi kullanmıştır. Afrika insanının futbola olan tutkusu, ünlü iki Afrikalı futbolcu olan Okocha ve Oliseh'in *StarTimes* sponsorluğunda kıta turuna çıkarak Kenya'ya uğraması ile birlikte büyük bir şölene dönüşmüştür (Goal, 2016). *StarTimes*'ın yan kuruluşu olan PANG, kıtada analogtan dijital yayına geçerken, sinyal dağıtıcısı olarak seçtiği iki ülkeden biri Kenya olmuştur (Mbuvi, 2013). Tüm kıtaya yapılacak bir yayının çıkış noktasının Kenya olması, ülkenin Çin ve Çinli kuruluşlar için önemini gösteren bir gelişmedir. Nairobi, Afrika boynuzu olarak tanımlanan bölgeye yakınlığı, göller bölgesinde yer alması, Hint Okyanusu ile dirsek temasında olabilmesi, fiziksel altyapısının diğer yerlere göre sağlamlığı ile Çin'in Pekin dışından Afrika'da konumlanabileceği en önemli yerdir (Kahura, 2019). Ancak bu önem, ülke içerisinde pek farkında olunan bir durum değildir. Nitekim Çin'in Kenya'daki medya ayağı ile ilgili yapılan bir araştırmada, Çinli medya kuruluşları olan Xinhua Haber Ajansı, Uluslararası Radyo, CCTV ve Çin Postası'nın merkez ofislerinin Kenya'da bulunması hakkında da bir soru yöneltilmiştir. Katılımcılara yöneltilen bu soru, yukarıda belirtilen bağlamda Kenya'nın stratejik pozisyonunun farkında olup olmamaları yönünde olmuştur. Katılımcıların yalnızca yüzde otuz dördü bunun stratejik bir önemden kaynaklandığının farkında olduğunu belirtmiştir (Zhang & Mwangi, 2016: 74).

Wasserman ve Morales'e göre (2017) Çin'in medya faaliyetleri Güney Afrika ve Kenya'da benzerlik göstermekte ve beş ana kategoride toplanmaktadır. Bunlardan ilki içerik üretimidir. Çin, Afrika'da yerele hitap edecek medya içerikleri üretmektedir. İkincisi içerik dağıtımıdır. *StarTimes* türevi şirketler Çin ve Çin dışından içerikleri dijital bir şekilde Kenya ve tüm Afrika'ya dağıtmaktadır. Üçüncü kategori altyapı geliştirme faaliyetleridir. Diğer alanlarda olduğu gibi medya sektöründe de Çin'in altyapıya yatırımı sürmektedir. Bu sayede kırsal alanlarda bile iletişim ve medya alanında ortak bir seviye yakalanmaktadır. Dördüncü kategori doğrudan yatırımla Çinli girişimcilerin doğrudan Kenya medya sektörüne girişleridir.

Son kategori ise medya eğitimidir. Çin özellikle üniversitelerin medya bölümünde okuyan öğrencilere burs sağlamaktadır.

Çin'in medyadaki atağını dışarıya açılma politikası ve yumuşak güç stratejisinden ayrı değerlendirmek mümkün değildir. Afrika'nın farklı örneklerindeki gibi Kenya'da da önce ucuz sim kart satan bir kurumun kurulması, ardından Huawei'nin nispeten ucuz telefonlarla pazara girmesi ve StarTimes'in ayda dört dolara dünyanın farklı ülkelerinden yayınları Kenyalı izleyiciye getirmesi birbirini izleyen gelişmelerdir. StarTimes kurucusu Pang Xinxing, 2018 yılında yapılan Çin-Afrika İşbirliği Forumu'nda sekiz Afrika ülkesinin devlet başkanı ve bakanlarını birebir kabul etmiştir. Bu medya alanında StarTimes'in muadillerinin kolayca yapabileceği bir eylem değildir. Üstelik Çinli özel bir kuruluş olmasına rağmen Çin İthalat İhracat Bankası'ndan Afrika pazarına girebilmek için yüz milyonlarca dolar almıştır (Marsh, 2019). Çinli şirketlerin devlet veya özel olarak yurtdışında çalışmalarında bir fark olmadığını gösteren başka bir örnektir. Üstelik StarTimes, Çin Ticaret Bakanlığı tarafından ülke dışında medya alanında faaliyet yapma izni olan tek özel şirkettir.

5.16.1. On Bin Köy Projesi

2015 yılında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, On Bin Köy Projesi'ni ilan etmiştir. Bu proje Afrika'da on bin köyü uydu yayını ile buluşturma hedefi ile tanıtılan bir projedir. Yerleştirilen alıcılar ve sinyal sistemleri ayarları ile kırsal bölgelerin şehirlerdeki gibi televizyon yayını alması hedeflenmiştir. *StarTimes* aracılığı ile uygulanan program Kenya'yı da kapsamaktadır.

Fotoğraf 5.16.1.1: On Bin Köy Projesi Kapsamında Suswa Köyü'ndeki Sevinç

Kaynak: http://usa.chinadaily.com.cn/a/201809/07/WS5b91d13ba31033b4f4654b8d_1.html

2018 yılında Çin devleti proje için StarTimes'a sekiz milyon dolara yakın ödeme yapmıştır. Bu ödemenin bir kısmı sistemin yeni hanelere, bir kısmı okul, hastane gibi kamu binalarına ücretsiz yerleştirilmesi için verilmiştir. Kalan miktar ise lojistik, işçi gibi giderlere harcanmıştır. Kenya'da kırsala gittiğinizde pek çok köyde Çin ve Kenya bayraklarını yanyana görmemiz mümkün olmaktadır. Duvarların üzerine boya ile yapılan bu çalışma, köyün on bin köy projesinin bir parçası olduğunu göstermektedir.

Fotoğraf 1.16.1.2: Kırsalda Bir Duvar

Kaynak: Yazar, 2019

5.16.2. Yerele Özel İçerik

Çin, oluşturduğu formatları yerele adapte etme ve yerele uygun yeni formatlar bulma konusunda başarılı olmaktadır. “Doudou ve Kayınvalidesi” (Doudou and Her Mother-in-Law) ismiyle Kenya’da yayınlanan televizyon dizisi çok büyük ilgi görmüştür. Swahili dublajlı olarak yayınlanan dizi tüm Doğu Afrika’da popüler olmuştur.

Çinli medya formatı üreticilerinin Kenya’daki bir diğer başarısı ise “Merhaba Bay Doğru” (Hello, Mr. Right) ismiyle yayınlanan şov programıdır. 2018 yılında on iki bölümlük ilk sezonun kazandığı başarı sonrası yapımcılar programın ikinci sezonu için çalışmalar hemen başlatılmıştır. Erkek ve kadınları tanıştıran bir çöpçatanlık programı, yerli bir içerik ve kaliteli dış destek ile Kenya’da gündem olmayı başarmıştır (Kamadi, 2019).

Bu iki örnek hem yerele uyarılama, hem de yeni yerel format oluşturma konularında Çin'in başarısını göstermektedir. Kenya hükümetinin televizyonlarda en az yüzde kırk yerli konsept olmalı kuralı Çinli yapımcılar tarafından bu şekilde değerlendirilmektedir.

5.16.3. Yerele Uygun Medya Dili

Kenya'da yayın yapan yazılı ve görsel medya kendine has bir üslup kullanmaktadır. Aynı haberi Batılı medya kuruluşlarına göre daha pozitif şekilde vererek rakiplerinin önüne geçmektedir. Nitekim Çin Merkez Televizyonu (CCTV) editörü Pang Xinhua bu gerçeği, "Afrika insanına olumlu hikayeler aktarıyoruz" şeklinde ifade etmiştir (McKenzie, 2012).

Ebola salgını sırasında Çin'in ve diğer ülkelerin haberi sunuş tarzlarına bakıldığında Çin tarafının hükümetleri veya görevlileri suçlayıcı haberlerden kaçınarak daha olumlu bilgiler vermesini ve özellikle de diğer ülkelere daha az rol oynamasına rağmen Çin'in konu ile ilgili insani yardım faaliyetlerini haber yaptığını görmek mümkündür.

5.16.4. Medyadaki Kaygı

Çinli medya kuruluşlarının Kenya'daki etki alanını artırması ve pastadaki dilimlerinin büyümesi çeşitli kaygıları beraberinde getirmektedir. Faaliyetlerin ileride Kenya aleyhine bir pozisyona sebep olabileceğini savunanlar genellikle Zambiya örneği üzerinde durmaktadırlar. Zambiya'da StarTimes kurumu ülkenin yayın dağıtımının yüzde altmışını yirmi beş yıllığına almıştır. Ülkenin Çin'e olan borcunu ödeyememesi ve bu borçları yeni krediler ile kapatma yoluna gitmesi Kenya'nın da aynı sorunları yaşaması ihtimalini düşündürmektedir. Borçlara karşılık olarak medya sektörünün aynı liman projelerinde olduğu gibi borca karşılık kiralanması ve bunun uzun süreli anlaşmalarla yapılması, sektörün yerli kuruluşlarının bir daha geri alınmamak üzere kaybedilmesi riskini taşımaktadır. Zambiya Üniversitesi'nden uluslararası ticaret analisti Josephat Nchungo, devletin yayın kurumunun Çin'e verilmesinin halk gözünde egemenliğe verilen bir zarar

olduğunu ifade etmektedir. Projenin iki yüz yetmiş bir milyon dolarlık bedelinin Çin İthalat ve İhracat Bankası tarafından karşılanması, bu projenin Çinli özel bir şirket tarafından değil, direkt olarak Çin devleti tarafından yapıldığı yönünde algılanmaktadır (Marsh, 2019).

5.17. Değerlendirme

Kenya Afrika'nın en büyük ekonomilerinden biri ve Doğu Afrika'nın nüfus olarak en kalabalık ülkerinden biridir. Bugün fazlaca yatırım alan, bunun yanında genç nüfusu ile de geleceğe umutla bakan bu kıyı ülkesi sömürge döneminin acılarını tatmış, bağımsızlık yolunda uzun uğraşlar vererek bugünkü seviyesine çıkmıştır.

Sömürge döneminde kısa süre içerisinde kendi elitini oluşturan Kenya'nın, kurucusunun Londra'da ülkesi için hak mücadelesi veren bir Kikuyu olacağı pek tahmin edilebilir bir durum değildir. Üstelik kendisi İskoç misyonerler tarafından yetiştirilen bir yerlidir. Fakat bağımsızlık için ülkesinden ayrılıp İngiltere'ye giderek sömürge yönetimini dava eden Jomo Kenyatta, uğruna hapis yattığı bağımsızlığa, 1952 yılında öncülük ettiği Mau Mau isyanından dokuz yıl sonra 1963'te kavuşmuştur.

Bağımsızlık sonrası hakimiyeti tamamen kaybetmek istemeyen İngilizler, çeşitli yardım projeleri vasıtasıyla Kenya ile bağ kuran Amerikalılar ile pragmatist bir ilişki içerisinde bulunan ülke yönetimi, dünyadaki dönemsel siyasi savrulmaların etkisiyle dış politikasını dinamik bir düzeyde tutmuştur. Çin'in yeni bağımsız ülkelere olan yaklaşımı ve sonrasındaki ekonomik ve teknik destekleri, yönetsel açıdan otoriterleşme eğiliminde olan Kenya için bulunmaz bir fırsat haline gelmiştir. Elçilik ve muhalefete destek krizleri sonrasında onarılan ilişkiler bugün Çin'in Kenya'nın en önemli müttefiki haline gelmesini sağlamıştır.

Çin büyümekte olan pazarını ve elinde bulundurduğu ekonomik gücü Kenya'nın ihtiyaçlarına yönelik kullanarak Batı'dan farklı bir diplomasi çizgisi üzerinde yürümektedir. Kenya ordusuna Somali ile olan mücadelesinde silah vererek müttefikinin sert gücünü desteklemekte ve yeri geldiğinde askeri desteğini yumuşak güç vesilesi olarak kullanabilmektedir. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiye baktığımızda, kazan-kazan politikasının alıcısının kolay olmasının Çin'e büyük bir

kazanç sağladığını görmekteyiz. Teorik olarak, iki tarafın da kazanç elde ettiğini söylemek mümkündür. Ancak pratikte farklı sektör ya da ilişki alanlarındaki kazanç oranına baktığımızda ortada bir kazan-kazan durumu olmadığı gözükmektedir. Aksine bu ilişki kazan-kazandan çok Çin kazanırken Kenya'nın ağzına bir parmak bal çalınması şeklinde yorumlanabilir. Yapılan yardım ve yatırımlar elbette yadsınamaz. Fakir ve zenginin arasındaki uçurumun gittikçe arttığı bir ülkede Çin aktiviteleri her siyasetçinin isteyeceği türden adımlardır. Ayrıca Çin'in bir diğer başarısı tam da burada ortaya çıkmaktadır. Batı'nın insani yardım odaklı, Kenyalı'ya ne yapması gerektiği söyleyen politikası, Çin'in tam tersine yatırım odaklı politikası karşısında kaybetmektedir. Bunu sahadan edindiğimiz doğrudan tecrübeye dayalı bir örnekle değerlendirmek gerekirse, Batılı ülkelerin para ve gıda dağıttığı yerde Çin teknisyen gönderip tarımsal faaliyeti kırsalda yaşayan halka öğretmekte ve sonrasında aynı bölgeye yakın fabrika kurmaktadır. Bu fabrikanın yolu Çin tarafından yapılmakta, ürün için kullanılacak karayolu Çin tarafından düzenlenmekte, karayolunun yapım sürecinde Konfüçyüs Enstitüsü'nde Çince eğitimi almış Kenyalı çalışmakta, deniz aşırı gidecek ürünün çıkacağı liman Çin tarafından inşa edilmekte, bu zincirin haberini yapacak kuruluş Çin tarafından idare edilmekte ve kırsaldaki izleyici Çinli şirketin uydu alıcısı ile olan biteni izlemektedir. Çok basit bir anlatımla ifade edilen bu zincir, halkın bir kısmı tarafından sorgulanmaya başlamışsa bile siyasi kanattan herhangi bir eleştiri bulmak kolay değildir. Altı çizilmesi gereken husus, bu zincirin ve diğer alanlardaki faaliyetlerin, Çin'den alınan kredilerle oluşturulmasıdır. Kenya borcunu ödeyemeceği anda yeni bir Çin kredisinin borcu ödemek için devreye sokulacak olması ülkenin egemenliği için tehdittir. 2030 vizyonu kapsamında büyük hedefler koyan Kenya'nın bu hedeflere Çin yardımları ile ulaşması, bugün olumlu gözükse de ileride problemleri beraberinde getirebilir.

ALTINCI BÖLÜM

ÇİN'İN YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKASI BAĞLAMINDA TANZANYA

Çin'in 2000'li yılların başında başlayan yoğun Afrika eğilimi, kıtanın farklı bölgelerindeki ülkeleri kapsamakta ve bu ülkelere yapılan yardımlar ile yatırımların ivmesi yukarı doğru hareket etmektedir. Doğu Afrika bölgesinde bu yardım ve yatırımların Kenya'dan sonraki en önemli alıcısı Tanzanya'dır.

Kenya'ya benzer şekilde altyapı yatırımlarının yanında pek çok sektörde Çin malı ürünlerin ülke içerisindeki piyasada payı artmaktadır. İkili ilişkiler kapsamında Çin tarafından yapılan açıklamalar genellikle faaliyetlerini neokolonyal olmakla eleştiren medya mensuplarına cevap niteliğinde olmakta, Tanzanya tarafından da özellikle ilgili devlet kurumları tarafından iki taraf arasındaki ilişkideki borçlanmanın yönetilebilir olduğu yönünde açıklamalar olmaktadır. Ancak iki tarafın yaptığı veya yapmak zorunda kaldığı bu açıklamalar, aradaki ilişkinin yeterince şeffaf olmadığı ve Tanzanya tarafının bundan zararlı çıkacağı yönünde eleştiriler almaktadır.

Çin'in Tanzanya'da daha güçlü şekilde var oluşunun kısa vadede ülke için önemli faydalar sağladığı kabul edilebilir. Fakat ilişkilerdeki gidişatın Tanzanya aleyhine doğru olacağı yönündeki şüphelerin de dayandığı temeller bulunmaktadır. Bu bölüm, Tanzanya'nın geçmişi ve bugündeki Çin ilişkilerinin inceleneceği ve farklı alanlardaki ilişkinin hangi boyutlarda olduğunun cevaplarının aranacağı bölüm olacaktır.

6.1. Tanzanya Tarihine Kısa Bir Bakış

Doğu Afrika'da bulunan Tanzanya, resmi adıyla Birleşik Tanzanya Cumhuriyeti, 1961 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Tanzanya, bağımsızlıktan önce Tanganyika ve ada devleti olan Zanzibar olmak üzere iki farklı ülkeden oluşmaktadır. 1964

yılındaki Zanzibar Devrimi'ne³⁰ dek olan üç yıllık sürede yine iki farklı devlet olarak yönetilmiştir. Devrimden sonra Tanzanya ismiyle birleşme sağlanmıştır. Yeni isimdeki Tan, Tanganyika'dan, Zan ise Zanzibar'dan gelmektedir.

Tanzanya Kenya, Uganda, Ruanda, Burundi, Demokratik Kongo, Zambiya, Malavi ve Mozambik ile sınır komşusudur. Aynı zamanda bulunduğu konumu stratejik yapan Hint Okyanusu'na kıyısı bulunmaktadır. Bununla birlikte Afrika'nın en yüksek dağı olan Kilimanjaro'yu topraklarında buldurmaktadır.

Nüfusu yaklaşık elli yedi milyon olan Tanzanya, sınırları içerisinde pek çok farklı kabileyi barındırmaktadır. Başkent Darüsselam, hem ülkenin hem de Doğu Afrika'nın en kalabalık şehridir. Aynı zamanda bir limana sahip olan ve ülkenin finans merkezi olan Darüsselam, Tanzanya'nın en zengin şehridir (Njau, 2014: 129).

6.1.1. Sömürge Dönemi

Tanzanya sömürge dönemi, Doğu Afrika'nın sömürgeleşme tarihi ile benzer özellikler taşımaktadır. Bu sebeple, aslında üçüncü bölümde anlatılan Doğu Afrika'nın sömürgeleşmesi, önce Portekizlilerin, sonra Arapların ve daha sonra Almanlar ile İngilizlerin hakimiyet kurduğu toprakların çoğunluğu, bugünkü Tanzanya sınırları içerisinde kalan bölgelerdir.

Kısaca üzerinden geçmek gerekirse, Vasco da Gama ile başlayan süreçte Portekizliler kendilerine yerleşim yerleri almış ve Kenya'dan girdikleri Doğu Afrika'da Tanzanya'ya doğru ilerleyerek bölgeyi kontrol altına almışlardır. On sekizinci yüzyılda bölgedeki Arap hakimiyeti Umman akınları ile başlamış ve bu süreç sonrasında Umman'ın başkenti 1840 yılında Zanzibar'a taşınmıştır. 1861 yılında sultanın ölümü ile ikiye ayrılan ülkeye gelen Hristiyan misyonerlerin etkisiyle Alman Doğu Afrikası bir sömürge yönetimi olarak 1897 yılında ana karada kurulmuş, Zanzibar adası ise İngilizlerin yönetimine geçmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiliz mandası ilan edilen topraklar Almanların elinden alınmıştır. İkinci

---

³⁰ Afrikalı yerel halk tarafından Zanzibar'daki Arap Sultanlığı'nın devrildiği bu devrimde Çin'in aktif olarak rol oynadığına dair istihbarat raporları ilerleyen bölümde ilgili başlıkta kullanılacaktır.

Dünya Savaşı sonrasında BM tarafından “Güvenli Bölge”³¹ ilan edilmiştir. Bu adım uzun süreli İngiliz bağımlılığının azaltılması ve uzun vadede bağımsızlığa geçilmesi için atılmış bir adımdır.

1954 yılı Tanzanya tarihi açısından önemli bir tarihtir. Ülkenin bağımsızlıktan sonraki ilk devlet başkanı olacak olan Julius Kambarage Nyerere, bu yılda Tanganyika Afrika Ulusal Birliği’ni (TANU) kurmuştur. Pek çok siyasi girişim kurulmasına rağmen TANU ülkeyi bağımsızlığa taşıyacak kurum olacaktır. Bu noktada Tanzanya’daki bağımsızlık sürecinin Kenya’daki gibi askeri çatışmadan çok siyasi çatışma ile gerçekleştirildiğini söylemek gerekir. Böyle bir mücadele sonrasında Tanganyika, 9 Aralık 1961’de bağımsızlığını ilan etmiştir.

6.1.2. Sömürge Sonrası Dönem

1961 yılındaki bağımsızlık sonrasında Tanganyika Başkan Nyerere, yönetiminde sömürge karşıtı ve Pan-Afrikacı bir tutum içerisinde olacağının ilk sinyallerini vermiştir. 1964 yılındaki birleşmeden sonra ortaya çıkan Birleşik Tanzanya, sol çizgiye ve sosyalizme yakın bir tutum sergilemeye başlamıştır. Elbette bunda o güne kadarki sömürge yönetimlerinin sergilediği tutumun payı olduğu düşünülmektedir.

1967 yılındaki Arusha Deklarasyonu, TANU’nun Tanzanya’ya çizdiği yeni yol haritası olarak görülmektedir. Bu belge, Tanzanya’nın Çin ile yakınlaşmasını kolaylaştıran etkenlerden biri olması hasebiyle de önemlidir. Afrika sosyalizminin Nyerere’ye ait bir tanımını ifade edecek olan bu deklarasyon, aynı zamanda Tanzanya’nın yeni siyasi sistemi olacak Ujamaa’nın Maocu bağlantı noktalarını işaret edecek olması açısından dikkatle değerlendirilmelidir.

6.1.2.1. Arusha Deklarasyonu ve “Ujamaa”

Arusha Deklarasyonu, 1967 yılında Nyerere’nin açıkladığı ve ülkenin gelecekteki hedeflerini çizdiği sosyalist ideolojiyi içinde barındıran bir belgedir. Bu belge

---

³¹ Bu kavram Milletler Cemiyeti’nin yerini Birleşmiş Milletler’e bırakma sürecinde, mandaların yeni kurulan bu kuruluş tarafından korunması anlamına gelen bir ifadedir.

geçmişteki yanlışları ifade eden ve gelecekte ülke için yapılması gerekenleri içeren, iç ve dış meselelere dair yeni bir bakış açısı ortaya koyan bir belgedir. Ujamaa adı verilen yeni sistem, bu deklarasyonla birlikte değerlendirilmelidir. Ujamaa, Swahili dilinde, kardeşlik, aile ve sosyalizm anlamlarına gelmektedir. Nyerere bu girişimi ile özel sektör üzerinde devletleştirmeyi, Ujamaa ismiyle yeni köyler oluşturmayı, üretimin millileştirilmesi yönünde adımlar atılmasını ve Afrika milliyetçiliğini savunmuştur. Buna karşın Batı kapitalizminin Afrika değerleri ile örtüşmeyeceğini anlatmaktadır.

TANU önderliğinde uygulanacak sömürge dönemi sonrası yeni siyasi sistemde Afrika sosyalizmi olarak ifade edilen değerler üç grupta özetlenebilir. Bunlardan ilki toplumun tüm bireylerine karşı eşit saygıyı vurgulamaktadır. Bu saygı topluma ait olmanın yüceliğinden kaynaklanmaktadır. İkincisi tüm yaşamsal ihtiyaçların topluluğa ait olduğunun belirtilmesidir. Buna göre yiyecek, barınma ve diğer tüm yaşamsal kaynaklar topluma aittir ve toplumun belirlediği şekilde bireyler arasında dağılım yapılır. Üçüncüsü de topluluğun her bir üyesinin görev ve kapasitesine göre çalışması ve katkı sağlamasının beklenmesidir. Boşluk, en az kapitalizm kadar Afrika'nın geleneksel toplum yaşamına yabancısıdır (Sheikheldin, 2015: 82).

Anti kapitalist ve anti emperyalist cümleler ile dolu olan deklarasyonun üçüncü kısmında TANU'nun ve dolayısıyla Tanzanya'nın bir savaş içerisinde olduğu belirtilmektedir. Bu savaş yoksulluk ve baskıya karşı olan bir savaştır. Metnin bu kısmı içerisinde Batı eleştirisini de bulundurarak sonraki kısımda değinilecek olan dış yardımlar meselesine de atıf yapmaktadır. İlgili kısım şu şekildedir:

TANU, ülkemizde yoksulluk ve baskıya karşı bir savaşta yer almaktadır; bu mücadele Tanzanya halkını hareket ettirerek bir bütün olarak Afrika halklarını yoksulluktan refah devletine ulaştırmayı amaçlayan bir mücadeledir. Çok fazla baskı altında kaldık, çokça sömürüldük ve çok fazla dikkate alınmadık. Bizim zayıflığımız baskı altında kalmamıza, istismar edilmemize ve ihmal edilmemize yol açtı. Şimdi bir devrim istiyoruz. Öyle bir devrim ki zayıflığımızın sonunu getirecek ve böylece bir daha asla sömürülemez, ezilemez veya küçük düşürülemez olacağız (Nyerere, 1967).

Bu hitap geçmişteki sömürge devletlerine açık bir karşı koyma içermektedir. Farklı devletlerin aynı yöntemlerle Tanzanya'yı zarara uğratmalarına karşı cesur bir

manifestonun parçasıdır. Fakat sonraki bölümde yer alacak olan dış yardımlar hususu içeriği daha da ilginçleştirmektedir. Dışarıdan gelecek yardımların çerçevesi hediyeler, krediler ve özel yatırımlar olarak çizildikten sonra, hediye ve kredilerin ülkenin geleceğini tehlikeye atacağı deklare edilmektedir.

Bağımsızlık, özgüven demektir. Bir millet, bir diğerine hediyeler ve krediler yoluyla bağlıysa, bağımsızlık gerçek olamaz. Gelişimimiz için ihtiyacımız olan tüm parayı bize vermeye hazırlanan bir veya daha fazla millet olsa bile, bağımsızlığımızı ve hayatta kalmamızı nasıl etkileyeceğini kendimize sormadan bu tür bir yardımı kabul etmemiz uygun olmaz (Nyerere, 1967).

Nyerere, başka ülkeler tarafından gelecek hediyeler ve krediler hususunda kalın bir çizgi çizmiştir. Daha sonra krediler üzerinde ayrıca durmaktadır:

Kredilerin sınırlamaları vardır. Geri ödeme kabiliyetine dikkat etmek zorundasınız. Diğerler ülkelerden borç para alındığında bunu geri ödeyecek olan Tanzania'dır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bunu geri ödeyecek olan Tanzania'nın fakir insanlarıdır. İnsanları imkânlarının ötesinde olacak büyük borçların geri ödemesi için zorlamak, onlara yardım etmek değil, acı çekmelerini sağlamaktır. Eğer geri ödenecek krediler halkın çoğunluğuna değil de ancak küçük bir azınlığa fayda sağlıyorsa daha da kötüdür (Nyerere, 1967).

İşte tam da bu paragraf, ileride detaylarına gireceğimiz yönüyle Tanzania'nın bugünkü realitesine zıt bir durum teşkil etmektedir. Çin ile Tanzania arasındaki bugünkü durum, Nyerere'nin Afrika sosyalizmi kavramı ile oluşturduğu ilkelerin çok ötesindedir. İleriki bölümlerde göreceğimiz gibi hem geri ödenmesi zor krediler alınmakta hem de fayda noktasında eleştirilen, yalnızca küçük azınlığın faydalanması sorunu ile karşılaşmaktadır.

Nyerere'nin Arusha Deklarasyonu, hem feodalizmi hem de kapitalizmi düşman olarak tanımlamaktadır. Ujamaa köyleri kurulmasının gerekliliğini açıklarken, yabancı kapitalist sınıfın bugüne kadar üretim araçlarının sahibi olduğunu ve bu yüzden Tanzania'nın zarar gördüğünü savunmaktadır. Çareyi milliyetçilikte ve özel girişimleri derhal devletleştirmede bulmaktadır (Rodney, 1972: 62). Bu çare aynı zamanda kalkınma konusunda IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların fonladığı programların yerini alacak bir proje olarak görülmüştür. Bu bağlamda ülke tarımsal

faaliyetlerini kendi eline alacak ve üretimi artırarak darboğazdan çıkacaktır. Sömürge sonrası dönemde Afrika ülkelerindeki yönetimlerin eski dönemi çağrıştıran Batı kapitalizmi yerine Afrika kültüründe izleri görülen karşılıklı saygı, ortak mülkiyet, ortak işçilik gibi kavramları sosyalizmin içinde bulması ve Afrika sosyalizminin ortaya çıkması tesadüf değildir. Nyerere de bu gerçeği ifade ederken, az gelişmiş bir ülkenin sosyalizmden başka çıkışının olmadığını belirtir.³² Aynı dönemdeki diğer Afrikalı liderlere baktığımızda, Ganalı Kwame Nkrumah'ın sosyal devrim söylemi, Leopold Senghor'un "Siyahi nitelikleri" ve Kenneth Kaunda'nın Zambiya humanizmi arasında benzerlikler bulunmaktadır. Nyerere'nin Ujamaa kavramının bunlardan ayrılan yönü sınıf çatışması konusunda diğerlerinden farklı bir teşhisi barındırmasıdır. Ujamaa'ya göre Afrika sosyalizmi sınıf çatışması kaynaklı doğan bir ideoloji değil, doğrudan geleneksel Afrika aile sisteminin genişletilmiş halidir.

Pan-Afrika düşüncesi ve Afrika sosyalizmi ilkeleri üzerinden kurulan siyasi yapı, dış yardımlara karşı net tavrını Çin'den gelecek yardımlar konusunda esnetmiştir. Üçüncü Dünya temasıyla Afrika uluslarının yanında olduğunu gösteren Çin, TAZARA adı verilen bin sekiz yüz altmış kilometre uzunluğundaki Tanzanya-Zambiya demiryolunu yaparak iki ülkede de sükse kazanmıştır. Çin yardımlarının azaldığı seksenlerde dönemin şartlarına göre başka faktörler için de Çin tipi yardımlara olduğu gibi esneklik getirilmiş ve IMF'den ilk kez borç alınmıştır. 1992 yılında değiştirilen anayasa ile ilk kez birden fazla parti ülkedeki siyasi yarışa katılma fırsatı bulmuş ve 1985 yılında Ali Hassan Mwinyi, 1995'te Benjamin Mkapa, 2005'te Jakaya Kikwete ve 2015 yılında ise bugün de (2020) görevine devam eden John Pombe Magufuli, Tanzanya devlet başkanlığına seçilmiştir.

6.2. Tanzanya- Çin İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

Uzun sömürge dönemi sonrasında 1961 yılında bağımsızlığını kazanan Tanganyika'da Başkan Nyerere'nin en önemli gündemi, ekonomik olarak kendi kaynaklarını yönetip satabilen tam bağımsız bir ülke oluşturmaktı. İngilizlere karşı süren bağımlılık, Nyerere'ye Avrupa'nın sömürgeci güçleri haricinde müttefik bulma

---

³² Nyerere bu konuşmasını 1961 yılında Darüsselam'daki Dünya Gençlik Meclisi seminerinde yapmıştır. The Second Scramble of Africa adıyla bilinmektedir.

zorunluluğunu getirmişti. Bu sebeple Nyerere, bir yandan müttefik ararken diğer yandan ülkesini kendi kendine yetecek ve dünya rekabetinden uzak tutacak bir politika izlemiştir (Bailey, 1975: 40).

Sosyalist yönetimin, bağımsızlığın ilk gününde Çin tarafından tanınması, Maoçu görüşe yakın bir siyasi perspektife yakın duran Nyerere'yi ayrıca etkileyen unsurlardan biri olmuştur. Bağımsızlığın ardından Peking Review'de çıkan bir makalede, Zanzibar Devrimi'ne gidecek üç yıllık süre içerisinde ve sonrasında iki ülke yakınlaşmasına dair önemli bir tespit bulunmaktadır. Makalede, "Çin ve Tanganyika, ikisi de emperyalizm ve kolonyalizm altında çok acı çekti ve bu sebepten her zaman birbirlerine karşı sempati besleyip destekçi oldular." şeklinde geçen kısım, Tanganyika'nın kendisini sömürge dönemi sonrası yalnız hissetmemesi açısından önemlidir.³³ Aynı makalede Nyerere'nin de dikkat çekici bir cümlesi bulunmaktadır. Nyerere, "Çin halkını temsil eden tek bir Çin var ve bu da bizim tanıdığımız Çin Halk Cumhuriyeti'dir." diyerek, yeni müttefiğinin en hassas uluslararası probleminde desteğini belli etmiştir (Peking Review, 1961).

Bu yaklaşmanın Zanzibar kısmı, özellikle Zanzibar'da bulunan Arap azınlığın partisi olan Milliyetçi Parti (ZNP) mensupları olan ve bölgede Babu olarak bilinen Abdulrahman Muhammed Babu ile Miraz Shaalab Abdulla üzerinden olmuştur. Çin'in hedef kitle belirleyerek yaklaşma stratejisi kapsamında Çin Ticaret Sendikaları Federasyonu, ABD'nin Zanzibar'da bir roket üssü kurmasına karşı Afrikalı işçilerle dayanışma için bölgeye ekip göndermiştir. Bunun yanı sıra Çin Ulusal Kadın Federasyonunu da ZNP Kadın Kolları yönetimi ile dayanışma içine girmiştir. Bu iki hamle, Çin'in hedef kitle politikası kapsamında belirlediği özel gruplara yönelik aktivitelerine iki örnektir (Chau, 2014: 105).

1962 yılında Çin Başbakanı Enlai'nin Nyerere'ye tebrik mesajı göndermesi sonrasında 1963 yılında Üçüncü Afrika-Asya Halkları Dayanışma Konferansı'nın Tanganyika'da düzenlenmesi iki ülkenin işbirliğini artıran diğer temaslar olmuştur. Konferansta, Afrika ve Asya halklarının mücadelesinin Çin'in kendi mücadelesi, zaferlerinin de kendi zaferi olarak görüldüğü açık şekilde belirtilmiştir (Ningi, 1962).

---

³³ Döneme ışık tutan kaynaklardan biri Peking Review dergisinin Tanganyika ve Zanzibar'ın konu eden sayılarıdır. Çin'in bölgeye bakışı ve dışarıya verdiği izlenim değerlendirildiğinde bu dergideki makaleler oldukça fikir vericidir.

6.2.1. Zanzibar Devrimi ve Çin'in Devrimdeki Konumu

1961 yılında İngilizler, çekilmeye başladıkları Zanzibar'da ilk demoratik seçimin yapılmasını sağlamışlardır. İki siyasi parti, meclisteki yirmi iki koltuk için mücadele etmiş ve ikisi de on bir koltuk elde etmiştir. Partilerden biri Zanzibar Milliyetçi Parti (ZNP), diğeri ise Afro-Şirazi Parti (ASP)'dir. ZNP adadaki Arapların partisiydi ki bu tarihte yaklaşık elli bin Arap Zanzibar'da azınlık konumunda bulunmaktaydı. Diğer parti ise bölgede Şirazi olarak bilinen ve soylarının Perslere dayandığı iddia edilen Afrikalı çoğunluğun desteklediği partiydi. Sonraki seçimlerde sandalye sayısının yirmi üçe yükseltilmesi, ZNP'yi bir başka parti olan Zanzibar ve Pempa Halkları (ZPPP) ile koalisyona götürdü ve on üç sandalye bu iki partinin oldu. Seçim sonrasında ASP itirazları olaylara neden olmuş ve bu süreçte sivil ölümler yaşanmıştır. 1963 yılında yapılan seçimlerde oyların yüzde elli dördünü almasına rağmen otuz bir sandalyeli mecliste yalnızca on üç sandalye kazanan ASP, siyasi tansiyonu giderek yükseltmiştir. Baskının kademeli olarak artması, sol görüşlü Umma Partisi'nin faaliyetlerinin engellenmesi gibi etkenler adadaki gerilimin artmasına sebep olmuştur. ZNP ve ZPPP'nin İngilizlerden, iç karışıklık ihtimaline karşı adada bir tabur bırakmalarını istemeleri bu gerilimin son halkasıdır. İsyancıların şehri kuşatması ve stratejik bölgeleri ele geçirmesi sonucunda bir Arap katliamı olarak ifade edilebilecek duruma doğru giden süreç yaşanmıştır (Mushi, 2012).

Çin'in bu siyasi hareketlilikteki payı oldukça önemlidir. Unutulmaması gereken noktalardan biri, Zanzibar Devrimi'nin Soğuk Savaş esnasında kutuplaşan dünyada gerçekleşmiş olması ve isyancıların Doğu bloğuna ideolojik açıdan yakın hissetmeleridir. Bu durum hem isyanın başlamasında hem sonrasında kurulan yeni yönetimde Çin'in sürece dahil olmasını kolaylaştırmıştır. Zanzibar'daki Arap yönetimi düştükten sonra adadaki Rus, Çin ve hatta Kübalı varlığı devrimin ideolojik yönünü net şekilde ortaya koymaktadır.

Umma Partisi'nin üyelerinin Çin ve Küba'da eğitilmiş olması hareketin komünizm endeksli bir hareket olduğunu gösterse de asıl motivasyon Arap ve hükümet karşıtı tavırlardır. Bu iki etken sosyalistlerin kapsayıcılığı altında icra edilerek meşru bir hak talebi şekline dönüştürülmüştür. Aslına bakılırsa Doğu bloğunun, Afrikalılar tarafından anti-Arap hislerle yaptığı bu hareketi devrim sonrasında tamamen anti-kapitalist bir girişim olarak gösterme gayretinde olduğunu söylemek mümkündür.

Zanzibar Devrimi'nin öncesi, isyanın başlaması ve sonrası konusunda CIA'in 2007 yılında üzerindeki gizliliği kaldırarak servis ettiği bölge raporu önemli detaylar içermektedir (CIA, 1966).

Çin Haber Ajansı temsilcisi Kao Liang'ın isyandan iki gün önce Zanzibar'a gitmesi ve Babu³⁴ ile görüşmesi, hatta buradan alınan istihbarat ile Çin Başbakanı Zhou Enlai'nin Kenya, Uganda ve Tanganyika'ya yapacağı ziyaretlerin ertelenmesi, Çin'in isyandaki rolüne dair ifadelerdir (Hunter, 2010: 50-51). Aslında bu rolün daha net anlaşılması açısından Okello ve Babu arasındaki ilişkiye bakmak faydalı olabilir. John Okello, Uganda'da doğduktan sonra, önce Mombasa'ya ardından da Pemba'ya çalışmak için gelmiştir. Zanzibar'da duvar ustası ve marangoz olarak çalıştıktan sonra Zanzibar Devrimi'nin liderlerinden biri haline gelmiştir (Tanzanian Affairs, 1994). 1961 yılında Okello, yanındaki otuz gençle birlikte Küba'ya giderek gerilla eğitimi almıştır. Aynı yıl, ZNP Genel Sekreteri konumunda bulunan Babu, Havana'da kalıcı siyasi ofis kurmuştur (Szulc, 1964). Okello'nun raporlarda Çin tarafından finanse edilen bir Maocu olarak geçmesi ve Babu ile Devrim öncesi görüşmeleri Zanzibar'da başlayan isyanda Çin'in doğrudan etkin olduğunu iddia edenlerin argümanlarıdır.

Devrim sonrasında Doğu bloğu devrimi Afrika'daki ilk sınıf temelli devrim ilan etmiştir. Bunun sebebi aslında hareketin ırksal bir reddediş olduğunun saklanması gerekliliğidir. Babu da devrimi Marksist bakış açısı kapsamında sınıf çatışmasının bir sonucu olarak açıklamıştır. Hatta Çin basınına verdiği demeçte Zanzibar insanının Mao'dan öğrendiği çok şey olduğunu söylemiştir. Çin tarafı da Zanzibar'daki hareketi Afrika halklarının devrimi için model olarak göstermiş ve onu "Kendin için Yap!" devrimi şeklinde formülize etmiştir (CIA, 1966: 89-90).

6.2.2. Tanganyika ve Zanzibar Birleşmesi Sonrasında İlişkiler: 1964-1985

Batı bağımlılığını azaltmaya kararlı olan Nyerere, birleşmeden sonra Mao yönetimindeki Çin ile daha yakın ilişkiler kurmaya yönelmiştir. Öncelikli meseleler

---

³⁴ Muhammed Babu, Zanzibar siyasetinde etkili olan bir isimdir. Önce ZNP saflarında Genel Sekreterlik yapan Babu, daha sonra kapatılan sol görüşlü Umma Partisi'nin lideri olmuştur.

Tanzanya'nın Çin ile ekonomik etkileşiminin artırılması ve Soğuk Savaş ortamında güvenlik meseleleri hususunda beklentilerin karşılanması olmuştur. Birleşme sonrası Tanzanya Başkan Yardımcısı Rashidi Kawawa, Muhammed Babu ile birlikte Çin'i ziyaret ederek yüz kırk bin dolarlık kalkınma yardımı anlaşması yapmıştır. Bir yıl sonra bu kez Başkan Nyerere, Pekin'i ziyaret ederek Çin-Tanzanya Dostluk Antlaşması'nı imzalamıştır. Emperyalizm karşıtı bir söyleme sahip olan anlaşma iki ülke halkları arasındaki dostluğu pekiştirme görevi görecektir. Nyerere ziyaretini Çin'den oldukça etkilenerek noktalamıştır. Ona göre Çin, kendilerine kalkınma yardımı yapabilecek bir güçtür çünkü hem tutumlu hem de kaynaklarına hükmedebilmektedir (Legum & Mmari, 1995: 5).

Bu arada Zanzibar tarafında İçişleri ve Savunma Bakanı olan Babu ile Çin arasındaki yakın ilişki de tüm hızıyla sürmüştür. Babu Çin'den gelecek beş yüz on sekiz bin dolarlık yardımı radyodan kendi duyurmuştur (Conley, 1964).

1964'te Tanzanya Başkan Yardımcısı Rashidi Kawawa'nın Çin ziyareti, ülke için o dönem çok büyük bir önem taşıyan altı buçuk milyon dolarlık faizsiz kredi ile sonuçlanmış ve daha fazlasının da sözü verilmiştir. TAZARA projesinin ilk konuşmalarının da yapıldığı bu ziyaret sonrasında Kawawa, Pekin'den ayrılmadan önce Çin'in yalnızca Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti'nin değil, aynı zamanda tüm Afrika'nın muazzam bir dostu olduğunu söylemiştir (Peking Review, 1964: 6).

1964 birleşmesi sonrasında Çin ve Tanzanya arasındaki resmi ziyaretler dostluğu pekiştirmiştir. 1965 yılında Zhou Enlai'nin Tanzanya ziyareti ekonomik ve teknik yardımı kolaylaştırmıştır. 1968 yılında Başkan Nyerere'nin Pekin ziyareti onun zihnindeki Çin imajında, Çin'in kalkınma modelinin örnek alınabilir olduğu, sömürgecilerin metotlarından oldukça farklı olduğu ve Çin liderlerinin elitler yerine halka hizmeti öncelendiği görüşlerinin pekişmesini sağlamıştır (Shangwe, 2017: 83). Bu açıdan Ujamaa'nın uygulanma biçiminin aslında Çin'in uyguladığı ve başarılı olduğu yöneme çok benzediği ortaya çıkmıştır. Heyet Tanzanya'ya döndüğünde Çin'deki durumdan etkilenen bakan Kahama, Çin'de kimsenin aç gözükmeyeceğini, herkesin ayaklarında ayakkabılarının olduğunu ve yaşamak için evlere sahip olduklarını söylemiştir (Kahama, 2010: 105). Nyerere 1974'te Pekin'e üçüncü ziyaretini yaptığında Tanzanya artık Çin'den askeri ekipman temin eden bir ülke

halindeydi. Bu ziyaretteki temaslar, iki yüz kırk beş bin dolarlık³⁵ bir kredi paketinin daha serbest bırakılması ile sonuçlanmıştır (Bailey, 1975: 40). Aynı dönemdeki TAZARA projesi ile birlikte Çin, Tanzanya'nın en büyük projesinin tek üstlenicisi olmuştur. Bu proje ile ilgili detaylı bilgi ilerleyen bölümlerde anlatılacaktır. Ancak TAZARA, kendisini emperyalizm ve sömürge karşıtı mücadelenin öncüsü olarak gören Çin için, aynı doğrultuda mücadele veren Afrika ülkelerinin önüne koyduğu bir kalkınma modeli olması açısından önemlidir. Tanzanya ise kendisine batı dışı bir kalkınma modeli arayan bir Afrika ülkesi olarak bu durumu fırsata çevirme politikası izlemiştir. Çin'in emperyalizm karşıtı mücadelesinde ve ulusal bağımsızlıkta şiddeti meşru gören fikri altyapısı Nyerere'ninki ile benzer olması iki ülkenin dış politikada yaklaşmasını ve ortak projelerde buluşmasını sağlayan etkenlerdir (Cheng, 2016: 24). Aynı zamanda Çin'in kalkınma anlamında, Tanzanya'nın geçmesi gereken yollardan daha önce geçmiş, tecrübeli bir izlenim vermesi, güvenli bir kalkınma stili olarak algılanmasını sağlamıştır.

Aslına bakılırsa Tanzanya-Çin ilişkilerinin kredi ve yardımlar üzerinden ilerlemesi, Arusha Deklarasyonu'nda belirtilen dış yardımlarla ilgili kriterlerle uyuşmayan bir durumdur fakat dönemin şartları ve Tanzanya açısından seçenek yokluğu bu ortaklığı sürekli ileri taşımaya yetmiştir. Mao döneminde Çin'in tarım alanında yaptığı reform hareketi, dış dünyaya kapalı ekonomi sistemi, Çin sınırları içerisinde ucuz işçi maliyeti ile birlikte üretimin artırılması gibi hususlar Tanzanya tarafında hayranlık uyandırmıştır. Mao sonrası Çin'in girdiği yol ile Tanzanya'nın Nyerere sonrasında yöneldiği yolun yine benzeşecek olması, iki ülke arasındaki kısa vadedeki müttefiklik ilişkilerinin ideolojik olarak sağlam bir yapıda devam etmesini sağlayacaktır.

6.2.3. Ujamaa'nın Terkedilmesi Sürecinde İlişkiler: 1985-2005

Nyerere'nin son döneminde Ujamaa'nın henüz istenen seviyeye gelememesi, Ujamaa köylerinin ve tarımsal üretim araçlarının planlanan kadar iyi işlememesi doğal olarak beklenen sonucun alınmamasına yol açmıştır. Öyle ki Arusha Deklarasyonu'nda dış yardımların sömürgecinin devamı olduğu vurgulanmasına karşın, sıcak para ihtiyacı

---

³⁵ Tanzanya Şilin karşılığıdır.

Tanzanya'ya Çin'in kapısını çalma zorunluluğu getirmiştir. Ujamaa'nın planlanması o güne kadarki sosyalist fikirlerle kurgulanmış olsa da Tanzanya gibi yeni bağımsız bir ülkede bunun uygulanmasının maddi kaynak olmadan zor olması ile ilgili herhangi bir plan yapılmamıştır. İşte bu durum, Nyerere sonrasında yeni bir siyaset söylemi ve yeni bir dış politika vizyonunu ihtiyaç hale getirmiştir.

Nyerere, onar yıllık iki dönem görev süresini tamamladığında Ali Hassan Mwinyi, 1985 yılında yapılan seçimleri kazanarak Tanzanya'nın ikinci seçilmiş başkanı olmuştur. Daha önce Nyerere'nin yardımcılığını yapan Mwinyi, sosyalizmi benimseyen ülkeyi dönemin gerekliliği olarak görülen liberal bir yapıya taşıyacaktır. Göreve geldikten sonra ithalat kısıtlamalarını gevşeten ve özel girişimin önünü açan Mwinyi, seçim sisteminde de bazı düzenlemeler yapmıştır. Bu dönemde atılan adımlar sonrasında Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşların Tanzanya'daki varlıkları güçlenecektir. Mwinyi döneminde Çin'e iki kez ziyaret yapılmış ve bu ziyaretlerden işbirliği ve dostluğa devam kararı çıkmıştır. Ancak yeni bir kredi alınmamış ve proje başlatılmamış, bunun yerine TAZARA projesinin kalan kısımları ile alakalı başlanmış işlerin bitirilmesi öncelenmiştir. Çin'in kendine özgü değişimi ve Tanzanya'daki Batı liberalizminin benimsenmeye başlaması aynı döneme denk gelmekle beraber iki ülkenin kendi iç meselelerine yoğunlaşması gerekliliği Nyerere dönemindeki kadar sıcak ilişkilerin oluşmasını engellemiştir.

1995 yılında Tanzanya bir kez daha seçim atmosferine girmiştir. Yolsuzlukluk karşıtı söylemiyle seçimi kazanan isim Benjamin Mkapa olmuştur. Yolsuzluğu önleme kapsamında bir kısım reform hareketine girişen yeni yönetim, aynı zamanda ülkede özel girişimlerin de yolunu iyice açmıştır. Devlete ait işletmelerin özelleştirilmesi süreci bu dönemde de hızlı bir şekilde devam etmiştir (Fujita, 2017: 25).

Batı ile geliştirilen ilişkiler dış borçların ödenmesi için fırsat olarak görülen IMF ve Dünya Bankası'nın ülkeye girişinin önünü açmıştır. Öte yandan Batılı sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla dış yardımlarda da artış kaydedilmiştir. Bu dönem, Tanzanya'nın Çin yerine ABD ile yakınlaştığı bir dönem olarak ifade edilebilir.

2005 yılına gelindiğinde Mkapa döneminde Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Jakaya Kikwete Başkan olmuştur. Tanzanya için "Vizyon 2025" hedeflerinin oluşturulması ile başlayan bu yeni süreçte hükümetin odaklanacağı en önemli konu ekonomidir. Tanzanya Planlama Komisyonu tarafından oluşturulan bu yeni girişimin

hedefi, çoğunluğu alt gelirli vatandaşlardan oluşan ülkeyi orta gelir sınıfına çıkarmaktı (United Republic of Tanzania Planning Commission, 2005). Kikwete, bu amaç için hazırlanan plan doğrultusunda iki noktaya yoğunlaşmıştır. Birinci kaynakların yer değişiminin kolaylaştırılması, ikincisi de bunu sağlayacak şekilde eğitim ve ulaşımda kalkınmanın sağlanması ile tarımda yatırımın gerçekleştirilmesidir. İlginç şekilde, tıpkı bağımsızlık sonrası koyulan hedeflerde dışarıdan güven verebilecek bir partner ihtiyacı bulunması gibi, 2025 hedefleri için de aynı ihtiyaç hasıl olmuştur. Bu bağlamda Kikwete'nin seçilmesinden bir yıl sonra Çin ile ilişkiler yeniden ısınmaya başlayacaktır. 2006 yılında Çin Başbakanı'nın Tanzania'ya gelmesi ve sağlık, tarım, telekomünikasyon, ulaşım gibi alanlarda yeni anlaşmaların yapılması, Batı ülkeleri ve kurumları ile bir süredir iyi geçinen Tanzania'nın yeniden Çin ile mesafe katedeceği anlamına gelmektedir. Bu ziyaret kapsamında, sosyalizmi tam olarak kenara atmamalarına rağmen iki ülke de içinde buldukları geçmişten farklı yapıları ile her koşulda dostluk stratejisini (*all-weather friendship*) benimsemişlerdir. Bununla beraber iki ülke arasındaki ilişkinin daha pragmatik temelde ve iş odaklı hale geldiği de açıktır. Kikwete, başkanlık görevi boyunca üç kez Çin ziyareti gerçekleştirmiştir. Bunlardan ilki 2006 yılında düzenlenen Üçüncü Çin-Afrika İşbirliği Forumu, ikincisi 2008 ziyareti ve sonuncusu da 2014 yılında iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin başlangıcının ellinci yıldönümü kapsamında yapılan ziyaretlerdir. Bu dönemde Çin, Darüsselam'da yapılan spor kompleksine elli altı milyon, tarım yatırımı için on yedi buçuk milyon dolar göndermiştir. 2006 Forumu sonrasında Tanzania-Çin ilişkisi tarıma ayrı önem vermiş ve üç yüz Çinli iş adamı bu kapsamda Tanzania'daki Çin-Afrika Forumu'na getirilmiştir (Cabestan & Chaponniere, 2016: 39).

2010-2013 yılları arasında Çin heyetinin ziyaretleri iki ülke arasında dört yeni anlaşma yapılmasını sağlamıştır. Buna göre Çin, optik fiber alanında yüz seksen milyon, Zanzibar Havalimanı'nın terminal binası için yetmiş milyon, liman inşası için de on milyon dolarlık bir bütçeyi Tanzania'ya vermiştir. Bunların yanında iki ülke arasındaki protokol ile birlikte Tanzania-Çin arasında direkt uçuşların başlaması ve işbirliği kararı alınmıştır (ETN, 2014).

2015 yılı ülkede John Magufuli döneminin başlangıcı olmuştur. Yapılan seçimde oyların yüzde elli sekizini alarak kazanan yeni başkan, Çin ile ilişkilerde nispeten

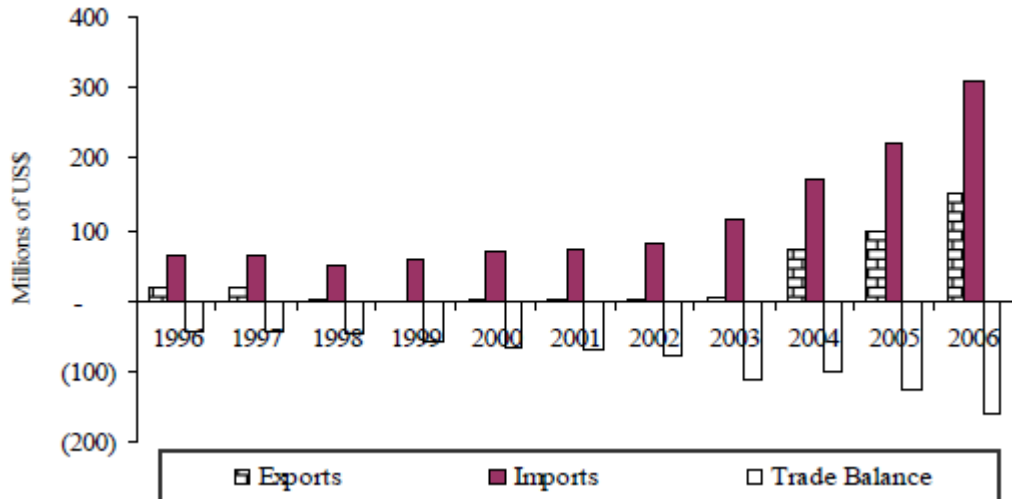
dengeli bir duruş sergilemeye çalışmakta ancak bölgede esen Çin fırtınasının önüne koyabileceği Batı alternatiflerinden de yeteri kadar fayda sağlayamamaktadır.

6.3.Tanzanya-Çin Arasındaki Ticaret

Çin ile ticari faaliyeti olan diğer pek çok Afrika ülkesinde olduğu gibi Tanzanya'da da ithalat-ihracat dengesizliği göze çarpmaktadır. Bu durum petrol ihraç kapasitesine sahip ülkelerde nispeten daha az olurken (Nijerya), Tanzanya gibi çeşitliliği sınırlı ihracat kapasitesine sahip ülkelerde daha fazla olmaktadır. Nitekim Tanzanya'nın Çin ile yaptığı ticarete verdiği açık dört milyar doların üzerindedir (Cabestan & Chaponniere, 2016: 48).

Tanzanya'nın Çin'e ihraç ettiği ürünlere baktığımızda en fazla miktarda olanlar kuru deniz ürünleri, işlenmemiş deri, ham bakır, ahşap el işleridir. İthal edilen ürünler ise hazır yiyecek, taşıt, tekstil ürünleri, hafif endüstri ürünleri, kimyasal ürünler, mekanik ekipman, elektrik ürünleri ve çeliktir (Moshi & Mtui, 2008: 8).

Tablo 6.3.1: Tanzanya ve Çin Arasındaki Ticaret Dengesi 1996-2006

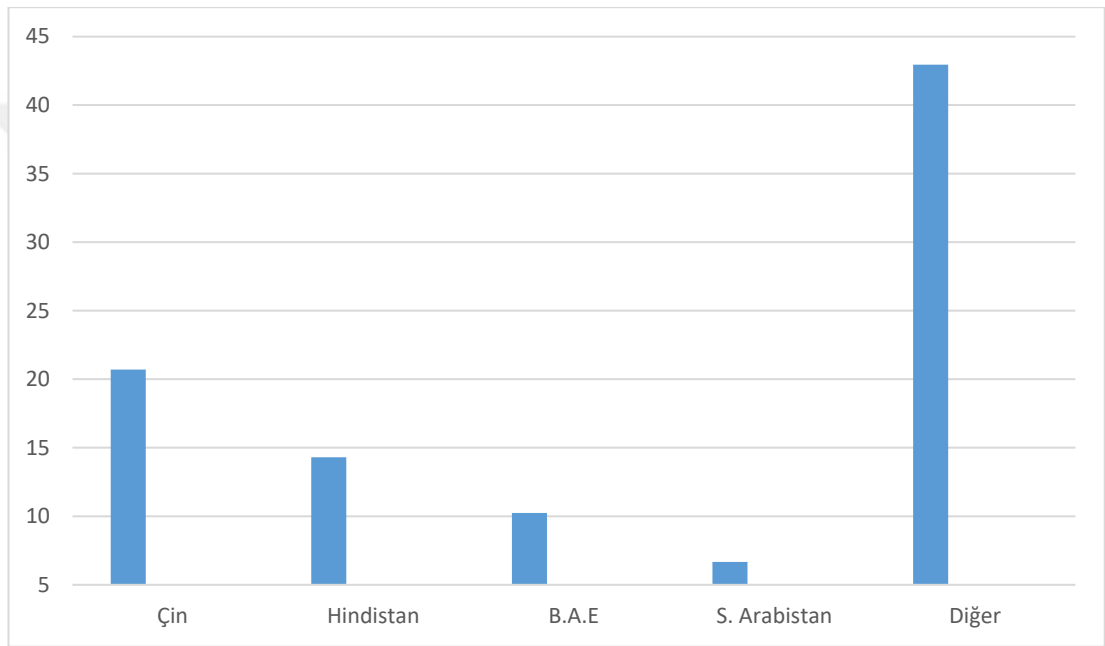

Kaynak: Moshi & Mtui, 2008: 9

Üstteki tabloda da görüldüğü gibi son dönemde ithalatın yükselmesi, ihracatın da önemli bir aşama kaydetmiş olmasına rağmen dış ticaret açığını artırmaktadır. Aslına bakılırsa Çin'in Afrika'da vites yükselttiği 2003 yılı, Tanzanya ile ekonomik ilişkilerin de derinleştiği dönemin başlangıcıdır. Bu tarihten sonra ticaret dahil pek çok alanda etkileşimin yüksek seviyelere çıktığı görülmektedir. 2003 ve sonrasında Tanzanya'nın diğer büyük ticari partnerleri Hindistan ve İngiltere'nin düşen pazar

paylarının yöneldiği nokta Çin'dir. Ticaretin boyutu kadar yönü de tartışılmaktadır. Güney-güney ilişkisi içinde değerlendirilecek Tanzanya-Çin ticareti, Çin'in ucuza ürettiği malları Tanzanya'ya ihracı ve karşılığında ithal ettiği doğal kaynaklar bakımından tipik bir kuzey-güney ilişki biçimini önümüze koymaktadır (Chaponnière, 2009: 55). Çin ürünleri Tanzanya pazarında önemli bir yer elde etmiştir. Alım gücünün düşük olması sebebiyle pek çok Afrika ülkesinde olduğu gibi Tanzanya'da da işlenmiş Çin ürünleri pazar paylarında büyük oranlar elde etmektedir.

Tablo 6.3.2: Tanzanya İthalat Oranları

Kaynak: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TZA/Year/2018/TradeFlow/Import/Partner/by-country>

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Çin'den yapılan ithalat yüzde yirmini üzerindeyken, ithalat yapılan yüz yetmiş bir ülkenin (Diğer) toplam oranı yüzde kırk ikidir. Bununla beraber İngiltere, ABD, Almanya gibi geçmişte ihalat oranı yüksek ülkeler yüzde beşin altındadır.

Farklı sektörlerde Çin mallarının yüksek oranda tercih edilmesi Tanzanya'nın önce devlet tarafından işletilen daha sonra bazıları özelleştirilen pek çok fabrikasının üretim durdurmasına veya azaltmasına sebep olmuştur. Özellikle de tekstil sektörü bu yarıştan en fazla etkilenen sektörlerden biri olmuştur. Yerli üretici, hem ucuz Çin malı karşısında piyasada zor duruma düşmekte hem de üçüncü ülkelere yapılacak ticarete geri plana düşmektedir. Özellikle Çin'de üretilen taklit ürünler, Tanzanya'ya

giriş ile beraber yerli pazarda büyük oranlara ulaşmakta, ardından da diğer Afrika ülkelerine sevk edilmektedir. Bu durum, Tanzanya için kalitesiz malların ithal edildiği ülke izlenimine sebep olmaktadır. Diğer sorunlar ise istihdamın azalması, sağlık sorunları, yoksulluğun artması ve üretim sektörlerinin büyük zararlar görmesi olmaktadır. Tanzanya, bu gibi problemlere yönelik olarak bazı kuralları uygulamaya koymuştur. Tanzanya Gıda ve İlaç Müdürlüğü, Maliye ve Standart Enstitüsü, yerli malı korumak ve dışarıdan gelen ürünleri sınırlandırmak amacıyla düzenleme ve denetleme uygulamalarını sürdürmektedir. Bu kurumların düzenlemeleri, Çin ile ticaretin boyutları Hindistan'ı geçtiğinde zorunluluk haline gelmiştir. Çünkü sahada yapılan bir sağlık organizasyonu için Tanzanya ve Uganda'da müşahade edilen husus, Afrikalı doktor ve sağlık görevlileri ile yapılan görüşmelerde, Çin ve Hindistan kaynaklı ilaçların piyasada ucuz olmaları sebebiyle fazla satılmalarına karşın bu ilaçların yeteri kadar etkili olmadığı yönündeki iddialarıdır. Dolayısıyla ithalatın ilk iki sırasındaki bu ülkelerden gelen diğer mallara da belli bir standart getirilmesi zorunluluğu meydana gelmiştir. Maliyeti düşüren Çin ve Hindistan malları kaliteyi de düşürmektedir.

Sonuç olarak, Çin-Tanzanya ticaretinde üç madde, iki ülke arasındaki ticari boyutu anlamlandırmaya yardımcı olabilir. Birincisi, tamamlayıcı ürün ithalatının Çin'den yapılabilmesi ve maliyetler sebebiyle bu alanda talebin oldukça fazla olmasıdır. İkincisi üçüncü ülke pazarlarına ilişkin uluslararası rekabetin artmakta olmasıdır. Üçüncüsü de iç pazarda Çin ürünlerinin rekabeti arttırmasıdır (Jenkins & Chris, 2005: 5). Bugün karşı karşıya olduğumuz bu üç madde, pek çok Afrika ülkesinde olduğu gibi Tanzanya'da da endüstrinin gerilemesine ve taklit malların daha fazla tercih edilmesine neden olmaktadır.

6.4. Çin'in Yardım ve Yatırımları

Anti-empyralist söylemi ile Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarından itibaren onlara ciddi destekler veren Çin'in Tanzanya'daki yardım ve yatırımlarla ilgili karnesi de farklı değildir. Tanzanya'nın kuruluş felsefesinde bulunan sosyalist ideoloji sayesinde iki ülke arasındaki bu alanlar oldukça aktif olmuştur. Elbette bu iki alanın da tek yönlü olarak Çin'den Tanzanya'ya doğru olması gayet normaldir. Bu

kapsamda hibelerden faizsiz kredilere, teknik destekten ayni yardımlara kadar pek çok farklı kalemde projeler gerçekleştirilmiştir.

6.4.1. TAZARA: Çin'in Bağımsızlık Hediyesi

Tanzanya-Zambiya Demiryolu (TAZARA), bin sekiz yüz altmış kilometrelik uzunluğu ve beş yüz yetmiş milyon dolarlık maliyeti ile Çin'in Afrika'daki en önemli projelerinden biridir. Maliyetinin yüzde yetmiş faizsiz olarak Çin tarafından sağlanan bu büyük proje, bugün hem Çinlilerin hem de bölgede bulunan insanların gözünde gerçekleştirilmesi zor ancak gerçekleştirilmesiyle de büyük gurur kaynağı haline gelmiş bir projedir.

1975 yılındaki bu girişim, Çin'in bölge ülkelerine verdiği desteğin önemli bir göstergesidir. O tarihte bu projenin desteklenme sebebini dönemin siyasi koşulları ile okumak doğru olacaktır. Çin, daha önce de belirtildiği gibi Afrika'daki devrim hareketlerinin ateşli bir destekleyicisidir. Tanzanya bu açıdan sosyalist ideolojiye sahip kuruluş kadrosu desteklenmesi gereken adreslerden biridir. Öte yandan hem kapitalist ABD hem de "revizyonist" SSCB, bölgede nüfuzlarını artırmaya çalışmaktadır. Tüm bunların yanında Çin, uluslararası desteğe ihtiyacı olan bir ülke konumundadır. Dolayısıyla TAZARA gibi bir projenin yapılır hale gelmesindeki Çin motivasyonunun oldukça güçlü olduğunu söylenebilir.

Bu motivasyonun ana maddelerini açtığımızda daha ilginç noktalara ulaşmak mümkün olmaktadır. Tanzanya kuruluşu sonrası çevre ülkelerle farklı sorunlar yaşamıştır. 1968 yılında, Nijerya içerisinde ayrı bir devlet olarak bağımsızlık ilan eden Biafra'ya Tanzanya'nın verdiği destek Nijerya ile arasını bozmuştur. Malavi'deki iç siyasi hareketlilikte alınan konum yine bir sınır sorununa dönüşmüştür. Bunun yanında güneydeki Rodezya meselesi başka bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Tanzanya hükümetinin bu ülkelere karşı takındığı tavır, Çin açısından oldukça önemlidir. Biafra'nın bitirilmesinin, İngiltere, ABD, SSCB desteğiyle sağlandığı göz önüne alınırsa bu üç devlete karşı konum alan Çin'in Tanzanya'ya verdiği destek anlamlandırılabilir (Donghai, 2016: 8). Üstelik bu meselede Zambiya da Biafra'yı tanıyan ülkelere biridir. Malavi ve Güney Rodezya meselelerinde de Çin çıkarlarına uyumlu tavır sergileyen Tanzanya ile Zambiya, Çin

için bölgede iki önemli ülke haline gelmiştir. Tanzanya'nın komşuları tarafından tehdit olarak görülmeye başlaması, yapılacak demiryolu projesinin önemini bir kat daha arttırmıştır. Proje, bu aşamadan sonra hayati önem taşıyan bir hale gelmiştir. Çin açısından, hem Zambiya hem de Tanzanya'daki hammaddenin taşınarak deniz aşırı ulaşıma açılması, Batı ülkelerinden demiryolu projesine beklenen ilginin olmaması sonucu bölgenin iki ülkesinin yalnızlaşması ve özellikle Nyerere'nin siyasi duruşunun Çin'in bölgedeki nüfuzunu ideolojik bağlamda artırmasının önünü açması, destek için yeterli nedenler olmuştur.

Projenin başlamasıyla beraber Çinli tekniksyenler incelemelerde bulunmak üzere bölgeye sevk edilmiş ve diğer büyük çaplı projelerde olduğu gibi Çinli işçilerin olduğu takımlar kurulmuştur. Kullanılacak para birimi ve stok yetersizliği sebebiyle projenin başlangıcında sıcak para sıkıntısı yaşanmıştır. Çin'in bu soruna bulduğu çözüm, mal kredisi şeklinde olmuştur. Buna göre Çin, projede kullanılacak lokomotifleri, inşaat malzemelerini ve iş makinelerini Tanzanya'ya sağlayacak ve Tanzanya bunun karşılığında Çin'den mal ithal edecekti. Anlaşmaya göre projenin toplam tutarının yüzde yetmiş beşi, Tanzanya ve Zambiya'nın Çin'den ithal edeceği mallarla yapılacak, bu malların iç pazardaki dolaşımı üzerinden de projede çalışacak işçilerin maaşları ile kömür ve lojistik masrafları karşılanmış olacaktı. Ayrıca üç taraf da projede Çin malı makine, lokomotif, kamyon gibi malzemelerin kullanılmasını kabul ediyordu. Bu durum iç pazarda özellikle tekstil ve kumaş sektörlerinde büyük bir darbeye yol açmıştır (Mwase, 1983: 18). Üretim sektörlerine verdiği zararın dışında, projenin Batı standartlarından daha düşük bir hizmet veren Çin üretimi materyaller ile yapılması, Tanzanya'ya bir başka zarar olarak geri dönmüştür. Bozulan Çin lokomotiflerinin onarımı konusundaki eksiklik sebebiyle demiryolundaki lokomotif oranı yüzde yirmiye kadar düşmüştür. Bu düşüş, demiryolunun taşıma kapasitesinin de düşüşü anlamına gelmektedir ki Tanzanya ekonomisinin ciddi anlamda etkilendiği bir etken de budur (Donghai, 2016: 17). 2009 yılında demiryolunun borcu yaklaşık yedi yüz milyon dolara ulaşırken bunun büyük çoğunluğu doğrudan Çin'e olan borçtur. İki bin vagon kapasitesinin yalnızca üç yüzü kullanılabilir durumda olan projede Çin, elli milyon dolarlık yeni bir yatırımla altı yeni lokomotif alınmasını ve bin iki yüz vagonun tamiratının yapılmasını, aynı zamanda ana borçta da bir miktar indirime gidilmesini kabul etmiştir (Shinn & Eisenman, 2012: 160).

Sonuç olarak TAZARA, hem Çin hem de Tanzanya'nın çeşitli faydalar sağladığı ancak aynı zamanda Tanzanya ekonomisine olumsuz katkı da yapan bir proje olmuştur. Çin'in Mozambik'te savaşmaları için Tanzanya'da gerilla eğiterek Zambiya üzerinden çatışmaya yolladığı iddiası marjinal gibi gözükse fakat dönemin şartları ile değerlendirildiğinde çok da absürt olmayan bir iddiadır. Bu dönemde Çin'in kıtadaki özgürlük mücadelelerine desteği her anlamda sürmektedir (Sutter, 2013: 278). Proje, bölgede Çin'in müttefik olduğu Afrikalı ülke sayısını çoğaltması, uluslararası destek konusunda fayda sağlaması gibi yönleri yanı sıra, hem Çin ihracatının bölgeye yerleşmesi hem de bu malların lojistiğinin sağlanması gibi hususlar açısından önem arz etmektedir. Tanzanya açısından bakıldığında ise, yeni bağımsız olmuş bir ülkenin kendi ayakları üzerinde durma çabası içerisindeyken dışarıdan gelen büyük bir destek hayli önemlidir. Bu destek daha önce yapılamayan demiryolunu tamamlamış ve Tanzanya açısından büyük bir ulaşım projesinin başlangıç noktası olma ayrıcalığını getirmiştir. Bugün yerel halkın bir bölümü, üretimin etkilenmesi ve iş kaybı sebeplerinin yanı sıra büyük borçlanma sebebiyle olumsuz duruş sergilerken, diğer bir bölüm ve özellikle siyasetçiler bu projenin Tanzanya tarihinin en büyük dayanışma gösterisi olduğunu savunmaktadırlar.

6.4.2. Urafiki Tekstil Fabrikası

Urafiki, Çin'in sponsorluğu ve Ujamaa'nın ivmesiyle 1968 yılında kurulmuş bir tekstil fabrikasıdır. Kuruluşuyla birlikte Çin tarafından yönetilen ve daha sonra Tanzanya'ya devredilen bu kurum, ülkenin önemli üretim alanlarından biri olan tekstilde adını duyurmuştur. Doğu Afrika'nın en büyük tekstil üreticisi olan Urafiki, yirmi bina ve iki bin işçi ile yalnızca Tanzanya'ya değil, çevre ülkelere de üretim yapar hale gelmiştir. Çin'in teknik desteğinin de devam etmesiyle birlikte fabrika aktif olarak çalışmıştır. Zamana ayak uyduramayan makinelerin tedavülden kalkması ve yerine yeni teknoloji ile üretilen makinelerin getirilmesi de yine Çin tarafından fonlanan başka bir proje ile gerçekleşmiştir. Bu fonun sağlanması için Changzhou isimli Çinli tekstil firması Urafiki'nin yüzde elli bir hissesini satın almıştır (Brautigam, 2010: 198). Satın alma işlemi Çin İthalat-İhracat Bankası kredisi ile yapılmıştır. Böylece Çin yapıp Tanzanya'ya devrettiği bir fabrikanın yeniden patronu olma özelliğini kazanmıştır. Ancak yeni yüzyılda giderek kötüleşen Tanzanya

ekonomisi ve fabrikanın kendini döndüremeyecek hale gelmesi yeni bir sorun olarak masaya gelmiştir. Çin bankasından alınan kredi ve faizler ödenemeyecek duruma geldiğinde fabrika üretimi duracak pozisyona gelmiştir. Fabrika, süregelen işçi grevleri sonucunda 2015 yılında iki milyon dolar tazminatla cezalandırılmıştır. 2018 yılında ceza alan fabrika için iki ülkenin anlaşması ve yenileme çalışmalarının yapılarak tekrar aktif olması beklenmektedir (Xia, 2019: 14).

Fabrikanın iki ülke ilişkilerinde temsil ettiği konum nedeniyle kapatılmaması ve zarar bile etse çalışmasının devamının sağlanması hedeflenmiştir. Çünkü bu fabrikanın asıl önemi, Çin dış politikasında Afrika'ya olan tutumun önemli bir örneğini teşkil etmesidir. Çin yardımı olarak başlatılan bu proje, Çin'in Afrika politikasındaki yardım önceliğinin, ortak girişimler vasıtasıyla iki tarafın da katkıda bulunduğu bir forma doğru yönelen evriminin göstergesidir. Bu evrim, sonraki yüzyılın başında kazan-kazan politikası olarak yeni bir söylemi doğuracaktır. Fabrikaya dair bir diğer dikkate değer husus da düşük kârlılığa rağmen, bağımsız Tanzanya ve Çin'in ilk ortak girişimlerinden biri olmasıdır. Nitekim Çin, bu sebepten dolayı işçi grevleri ve sendika baskılarına rağmen Urafiki'den çekilmemiş ve "Mao ile Nyerere'nin Çocuğu"nun başarısız olmaması için çabalamıştır (Xiaoyang, 2016: 112).

6.4.3. Tanzanya'dan Dünya'ya Çin Malı İhracı

Çinli özel girişimciler tarafından, devletten aldıkları destek ve teşviklerle beraber Afrika'nın pek çok bölgesinde kurulan ve doğrudan Avrupa ve Amerika pazarına ihracat yapan şirketler görmek mümkündür. Maliyeti azaltıp kârı arttıran bu tip yatırımların bir kısmı da Tanzanya'da görülmektedir. Genellikle tekstil sektöründe yaygın olan bu şirketlerden biri de Tooku giyim fabrikasıdır. Çin yatırımının farklı bir yüzünü göstermesi açısından önemli bir örnek olan Tooku tekstil sektöründe boy göstermektedir. Changzhou'nun bir uzantısı olarak Darüsselam'daki özel ihracat bölgesinde 2002 yılında kurulan kuruluş, aralarında Levis gibi bir dünya devinin de olduğu pek çok pantolon şirketine üretim ve ihracat yapmaktadır. Beş sene içerisinde beş kat büyüyen Tooku, bugün iki bin yedi yüz kişilik işçi kadrosuyla çalışıyor.

Kuruluşundan ve büyümesinden sonra el değiştiren bu fabrika, Çin'in toprakları dışından yaptığı ihracatta kullanışlı bir örnektir. Çoğu zaman Çin'den gelen işçiler ve yerel işçilerin karma şeklinde çalıştığı bu tip fabrikalar, hammaddeyi eğer ihtiyacını karşılayabiliyorsa kurulduğu ülkeden temin etmektedir. Bu şekilde farklı markalar için üretilen malların bir kısmı Hint Okyanusu üzerinden Hindistan ve Çin'e ulaşabilmekte, aynı zamanda en önemli pazarlar olarak görülen Avrupa ve Amerika'da satılabilmektedir.

Yalnızca tekstilde değil, mobilya, motorsiklet gibi sektörlerde de Çinli girişimcilerin Tanzanya'da üretim yaptığını görmek mümkün. Yalnızca motorsiklet sektöründe üç Çinli şirketin pazarı büyük oranda kontrol ettiğini görebilmekteyiz. Bu tip üretimlerin Çin devleti tarafından bürokratlar ve devlet adamları bazında verilen demeçler ve program katılımları ile desteklendiğini söylemek gerekiyor. Kiboni Köyü'ne bağış olarak verilen yirmi bisiklet ve kırk motorsikletin teslim törenine yatırımcı şirketin genel müdürünün Çin büyükelçisi ile birlikte katılması ve yaptıkları konuşmalarda motorsiklet bağışlarının devam ederek Tanzanya'nın kalkınmasına katkı sağlayacağını açıklamaları bu birlikteliğin örneklerinden biridir (Dunbar, 2013). Bürokrasinin halka doğrudan sunduğu bu tip bağışlar, aynı zamanda yerli üretici ve işçilerin muhtemel tepkilerine karşı da etkili olmaktadır. Tanzanya'da üretilen tüm bu ürünlerin komşu ülkelere satılması sonrasında Çinli üreticilerin kar oranı daha da artmakta ve yalnızca Tanzanya pazarı değil, Doğu Afrika pazarının tamamı ulaşılabilir duruma gelmektedir.

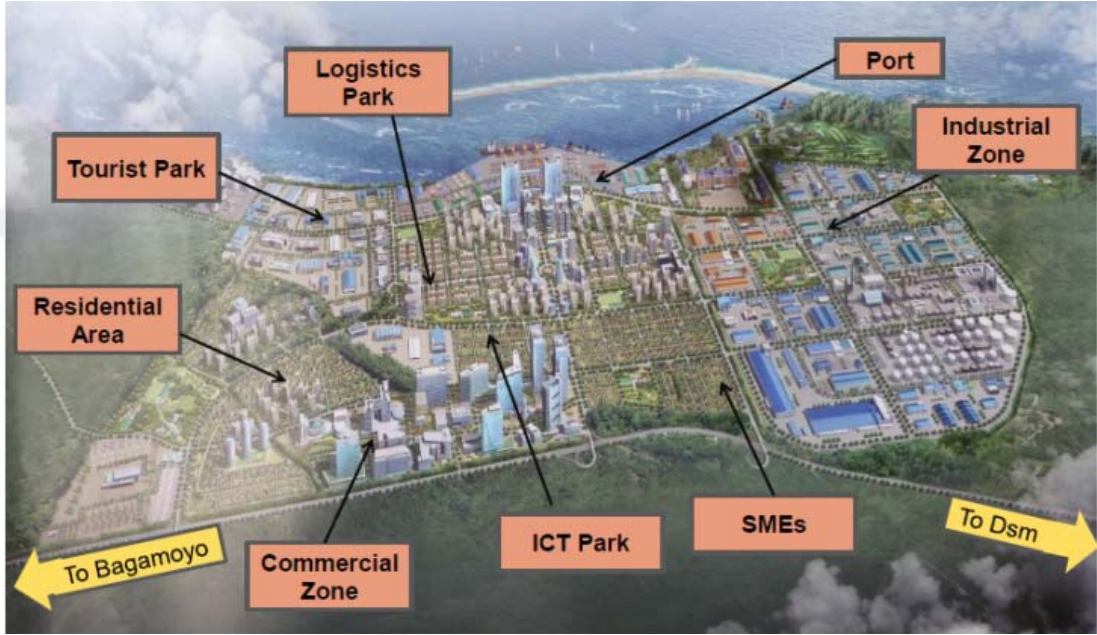
6.4.4. Çin'in Potansiyel İncisi: Bagamoyo Limanı

Çin'in uluslararası limanlar hususundaki politikasına Kenya bölümünde değinilmişti. Deniz İpek Yolu kapsamında belli bölgelerde limanlara sahip olunması Çin için hayati önem teşkil etmektedir. Tanzanya da bu kapsamda değerlendirilen ülkelerden biri. Darüsselam limanının aktif şekilde kullanılmasına ek olarak Bagamoyo'daki limanın da aktif hale getirilmesi, Tanzanya'nın Doğu Afrika'daki en büyük limana sahip olması anlamına gelecektir.

Daha önce incelediğimiz Lamu limanına dair proje devam ederken, Tanzanya'nın aktif olarak kullanılan Darüsselam limanı, bölgedeki ticari rekabeti de

kızıştırmaktadır. Lamu'nun yaklaşık beş buçuk milyar dolarlık maliyetinin yanında on bir milyar dolarlık maliyeti ile Bagamoyo projesi Tanzania'yı bir adım öne geçirebilir. Bittiğinde içerisinde liman, lojistik merkezi, ticaret bölgesi, endüstri bölgesi, konaklama merkezleri bulunacak olan liman projesi, Doğu Afrika'nın en fazla taşımacılık yapılacak limanı olabilir. Kargo kapasitesi olarak Darüsselam'dan yirmi kat büyük olması bir başka önemli noktadır

Harita 6.4.4.1: Bagamoyo Limanı Projesi

Kaynak: infrastructurenews.co.za/2015/10/20/tanzania-port-receives-10-billion-injection

Proje bir önceki başkan Kikwete döneminde Çin girişimi ile ortaya çıkan ve Çin'in amaçları doğrultusunda büyük önem taşıyan bir liman projesidir. Limanın TAZARA üzerinden yapılacak demiryolu ve karayolu bağlantıları sayesinde tüm Doğu Afrika'nın ve hatta diğer bölgelerin ulaşabilir bir konumda olması hedeflenmiştir. Proje, Çin'in en büyük liman operatörü CMHI ve Umman'ın kamu şirketi SGRF'nin ortak girişimi olarak şekillendirilmiştir. Tanzania'nın Çin büyükelçisi Philip Marmo'ya göre Çin Bagamoyo limanına büyük önem vermekte çünkü liman sayesinde Zambiya, Zimbabve ve hatta Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden çeşitli madenlerin Hint Okyanusu üzerinden taşınmasını yapabilecektir (Port Expansion Africa, 2014). Çin'in yapılan anlaşma sonrası Tanzania Dışişleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanlığı'na doksan bir adet araç bağışında bulunması, projeye ne kadar önem verdiğini gösteren ayrı bir detay olarak değerlendirilebilir.

Fotoğraf 2.4.4.2: Bagamoyo Limanı'nın Temel Atma Töreni

Kaynak: <https://www.thecitizen.co.tz/news/1840340-5150328-8r5ggd/index.html>

Mevcut başkan Magufuli'nin 2015'te iktidara gelişi projenin gidişatını etkilemiştir. Çinli firmanın şartları daha önceki dönemdeki aksine başkanlık düzeyinde eleştiri almıştır. Kikwete döneminde yapılan anlaşmanın maddeleri incelendiğinde Çin tarafının taleplerinin dört maddesi Tanzania'nın yeni başkanını rahatsız etmiştir. Anlaşmaya göre Çin'e liman kullanımı konusunda otuz üç yıllık garanti verilecek ve aynı zamanda doksan dokuz yıllık kullanımının Çin'e verilmesi sağlanacaktır. Tanzania Liman Müdürlüğü bu limanın herhangi bir safhasında hiçbir operasyona dahil olmayacaktır. Limanda Çin'in izin verdiği şirketlerin çalışması hususunda Tanzania devletinin bir hükmü olmayacaktır. Diğer bir madde de Tanzania'nın Bagamoyo'ya rakip olabilecek bir liman yapamayacağına dair maddedir. Özellikle son maddenin Tanzania'nın egemenlik haklarına müdahale olduğu tartışılmaktadır (Safety for Sea, 2019). Başkan Magufuli talepler ile ilgili olarak yatırımcıların kendilerine sunduğu şartların yalnızca delilerin kabul edeceği talepler olduğunu söylemiştir. Özellikle anlaşmanın son maddesi olarak sayılan ve Tanga'dan Mtwara'ya kadar olan bölümde yeni bir liman inşasını yasaklayan kısma büyük eleştiriler getirmiştir (Chambers, 2019). Tanzania'da başkanlık seviyesinde ilk kez dile getirilen bu eleştiriler, Çin ile ilişkilerde önemli bir noktadır. Başkan, limanda inşa edilecek özel ekonomik bölgedeki yatırımcılar için vergi indirimlerinin olması, diğer bölgelere limanlar yapılmaması veya genişletme çalışmalarının durdurulması gibi maddeleri, "sömürücü ve garip" olarak tanımlamıştır (The Citizen, 2019).

Bu tür çıkışların ülkede şaşırtıcı bulunma sebebi, Tanzanya-Çin arasında son dönemdeki ekonomik ilişkilerin tarihteki en yüksek noktaya çıkmış olmasıdır. Diğer ülkelerden edinilen tecrübe, bu tip bir ekonomik ilişki içerisinde olan ülkelerde diğer ülkenin bir projesine, hele iki tarafın daha önce anlaştığı bir projesine devlet adamlarından kolay kolay eleştiri gelmemesi yönündedir. Çin'in 2018 yılında Tanzanya'ya yönelik yatırımları önceki dönemin neredeyse iki katına çıkarak yedi milyar dolara ulaşmıştır. Meseleye farklı bir açıdan bakan Tanzanya'nın Çin Büyükelçisi Mbelwa Kairuki ise "borç tuzağı diplomasisi" eleştirilerine cevap vererek Çin'in liman yatırımının, yatırımın en saf hali olduğunu belirtmektedir. Durumun borç tuzağı değil olsa olsa "yatırım tuzağı" olabileceğini söyleyen büyükelçi, yatırımların ülkeye iş, para, teknoloji ve diğer her şeyi getirdiğini iddia etmektedir (Zheng, 2019). Büyükelçinin iyi niyetli yaklaştığını söylemek mümkündür ancak anlaşma şartlarının Tanzanya hükümetini korkuttuğu aşikardır.

Tanzanya tarafının yönelttiği eleştirilere Çinli şirketin ve devlet yetkililerinin herhangi bir cevap vermemesi diğer ülkelerde de gördüğümüz benzer bir kriz yönetim şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebi kazan-kazan stratejisi kapsamında ülkelere önerilen projelerin genellikle gelecek itiraz ve eleştirilere karşı esnek, önerilere açık, yeniliklere açık olarak bekletiliyor olmasıdır.

6.4.4.2. Bagamoyo Projesi Neden Önemseniyor?

Bagamoyo, konumu itibarıyla oldukça stratejik bir liman bölgesidir. Doğu Afrika'daki ticari faaliyetlerin büyük kısmının Hint Okyanusu üzerinden Afrika'ya açılacak kapısı olacak bu liman, Çin için değerlidir. Tanzanya Ticaret, Endüstri ve Tarım Odası Başkanı Octavian Mshiu Bagamoyo'nun stratejik önemine dikkat çekerek, limanın Tanzanya için Yeni İpek Yolu'na entegrasyon vesilesi olacağını belirtmiştir. Aynı zamanda projeyi, Çin'i Doğu Afrika'ya bağlayacak bir köprü olarak görmektedir (Servant, 2019).

Çin için meselenin çetrefilli tarafı, Doğu Afrika'nın en büyük ekonomisi olan Kenya'nın siyasi stabilizasyonunun problemlili olması ve terör saldırılarına maruz kalması karşısında ekonomik çıkarlarını garanti altına almak istemesi ve tam da bu durumda Tanzanya'nın değerli bir konuma sahip olmasıdır. İki ülkenin bu

yakınlaşmasını Magufuli, 2018 yılında Çin fonları ile yapılan Darüsselam Üniversitesi Kütüphanesi'nin açılışında, "Çin herhangi bir şart sunmadan yardım eden gerçek bir arkadaş. Bedava şeyler bazı ülkelerden geldiğinde çok pahalı. Bedava şeyleri koşulsuz sağlayacak tek ülke Çin'dir." açıklamasıyla dile getirmiştir. Açıklama Çin'in kazan-kazan politikasının pratiğe yansması olarak değerlendirilebilir. Çünkü ABD ve Batı ülkelerinin Magufuli rejimine otoriterlik eleştirilerinde, Tanzanyalı gazeteci Azory Gwanda'nın kaybolması gibi insan hakları ihlalleri ile ilgili adalet çağrısı kampanyalarında, Çin sessizliğini koruyarak Magufuli'ye destek vermiştir (Servant, 2019).

Tanzanya'nın Yeni İpek Yolu rotasındaki önemini yanında Bagamoyo, birden fazla etken sebebiyle Çin için önem arz etmektedir. Bunlardan biri bu bölgenin geçmişten gelen Alman bağlantısıdır. Tarihsel bu bağ, Çin'in Avrupa ile Afrika üzerinden bağlantılı olmasını sağlayabilir ve bu durum Batı medyasındaki Çin ile ilgili neokoloniyal eleştirilere yönelik karşı olumlu veya olumsuz yönde sonuçlar doğurabilir. Bu bağ, Çin hakkındaki olumsuz düşüncelerin aksini ispatlamak için bir fırsat da olabilir veya yeni bir "sömürünün" daha kolay farkedilmesini kolaylaştırıcı bir vesile de olabilir. Batı medyasının Çin konusundaki korkusu göz önüne alındığında ikincisini olması muhtemel gözükmektedir.

Geçmişte Alman Doğu Afrika'sının başkenti olan Bagamoyo, otuz bin kişinin yaşadığı fakir bir bölge olarak Çin yatırımlarından payını hak ettiği şekilde alırsa, Doğu Afrika'nın parlayan yıldızı olacaktır. Daha önce kölelik için kullanılan Lamu (Kenya) ve Bagamoyo, bugün Doğu Afrika'nın en önemli limanları olmak için rekabet halinde bulunmaktadır. Bu rekabet, Magufuli'nin daha önce Çin lehinde yaptığı açıklamaları daha anlaşılır kılmakla beraber, sonrasında yaptığı eleştirilerin de özellikle medyada çıkan ve egemenlik ihlali olarak değerlendirilen anlaşma şartlarının yansımalarını da dikkate aldığını göstermektedir. Magufuli'nin bu çıkışı, Afrikalı bazı diğer liderlerin Çin projelerindeki eleştirileri ile benzerlik göstermektedir. Bu eleştirilere son bölümde yer verilecektir.

Bagamoyo'nun Çin için bir diğer önem taşıyan özelliği de projenin bağlantılı diğer altyapı projeleri ile birlikte doğal zenginliklere ulaşma kapasitesini artırması olacaktır. Özellikle doğal gaz ve diğer bazı madenlerle ilgilenen Çin, Tanzanya Bagamoyo ve Darüsselam üzerinden Büyük Göl Bölgesi olarak isimlendirilen orta kesimlere daha kolay ulaşma imkanı elde edecektir. Üstelik yalnızca ekonomik

açından değil, askeri açıdan da Bagamoyo'nun önemi bulunmaktadır. Cibuti'de bir askeri üsse sahip olan Çin, Tanzania limanlarını bu üsse ekipman sağlamak için güvenli biçimde kullanabilir (Chaponnière, 2009: 45). Hatta Aden Körfezi'ndeki korsanlık faaliyetlerini durdurma amacıyla bir süre sonra Çin donanması bu bölgede aktif olarak görev yapabilir.

6.4.5. Çin'in "Stadyum Diplomasisi"

Stadyum diplomasisi kulağa ilginç gelen bir tabir olmakla beraber daha önce gündeme gelen beton diplomasisi terimi ile birlikte değerlendirildiğinde bunun bir alt başlığı olarak görülebilir. Çin'in özellikle inşa alanındaki girişimleri, böyle bir başlık oluşturmuş ve bunların içerisindeki stadyum yapım ve bakım çalışmaları farklı araştırmaların konusu olmuştur. Stadyumlar, içerisinde düzenlenen aktiviteler düşünüldüğünde izleyicilere, katılımcılara çekici gelen faaliyetler sunulan, aynı zamanda buldukları yerlere prestij ve statü kazandıran yapılardır (Rhamey & Brian, 2013). Futbol maçları, konserler veya festivaller, düzenlendiği stadyumun bulunduğu şehre ve ülkeye hem gelir hem de prestij getirmektedir.

Çin, stadyum diplomasisi işini oldukça ciddiye almakta ve başka hiçbir ülkenin yapmadığı sayıda fazla stadyumu, olabilecek en fazla ülkeye inşa etme girişimine devam etmektedir. Bugüne kadar altmış bir farklı ülkede inşa ettiği ve yenilediği yüz kırk iki stadyum bunun en önemli göstergesidir. 2015 yılında futbolda bir dünya yıldızı olan Lionel Messi'nin, Gabon'da Çin tarafından inşa edilen stadyumun açılışına Barcelona'dan binlerce kilometre katederek katılması ve Gabon Devlet Başkanı Ali Bongo ile birlikte açılış yapması, stadyumların ve stadyum diplomasinin önemini gösteren örneklerden biri olmuştur (Djellit, 2015).

Hugh Vondracek, Çin'in stadyum diplomasisi ile ilgili yaptığı çalışmada, stadyumları yapılış amacına göre ikiye ayırmıştır. Bunlar, kaynaklar için yapılan stadyumlar ve dostluk için yapılan stadyumlardır. Stadyum yapılan ülkeleri ilk araştırmada üçe ayırarak, Çin'in sadık dostları, durağan-sabit dostları ve yeni dostlar olarak belirlemiştir. Sadık dostlar, Tek Çin politikasını 1976 öncesinde kabul edenler, sabit dostlar 1977'den beri kabul eden ve genellikle Tayvan-Çin rekabetinde büyük bir etkisi ve ideolojik tarafı olmayan ülkeler, yeni dostlar 1990'dan beri Tek

Çin'i destekleyenlerdir. Yüz kırk iki vakanın bu gruplandırmaya göre doksan dokuzu, yani yüzde yetmiş sadık dostlar için, yirmi sekizi (yüzde yirmi) ise yeni dostlar için inşa edilmiştir. Bu üç gruba ait olmayan ülkelere stadyum inşa sayısı ise yalnız üçtür. Vondracek, bu noktadan yola çıkarak stadyum inşa ve ihya projelerinin yüzde doksanının sadık ve yeni dost olarak sınıflandırılan ülkelere gidişinin Çin'in Tayvan meselesine dair kendisini destekleyen ülkelere verdiği bir imtiyaz olarak değerlendirmektedir. Ona göre bu durum, Çin-Tayvan çekişmesinde Çin'in kullandığı bir diplomasi atağıdır (Vondracek, 2019: 72). Doğal kaynaklar için yapılan stadyumlar tezinde ise kaynak olarak zengin, potansiyel zengin ve zengin olmayan ülkeler şeklinde yapılan gruplandırmada yüzde elli dört oranında ilk iki gruptaki ülkelerin tecih edildiği görülmüştür. Yüzde kırk altı oranındaki fakir ülkelere yapılan yatırımlar, Çin'in iki yönlü dış politikasına dair fikir vermektedir. Bu doğal zenginlikler yönünden fakir olan ülkelerin önemli bir kısmının Tek Çin politikasında Tayvan karşıtı kampta konumlanmaları, Çin yatırımını onlara getiren etken olmuştur. Kosta Rika, Cook Adaları, Senegal gibi ülkeler değerlendirmede bu sınıfa dahil edilmiştir.

Çin'in 1970 yılında Tanzanya Zanzibar'da inşa ettiği on beş bin kişilik Amaan Stadyumu, bu diplomasi atağının başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Sonrasında gelen Senegal, Moritanya, Kenya, Ruanda, Nijer, Cibuti gibi örnekler stadyum diplomasisinin seksenli ve doksanlı yıllardaki devamıdır. 2004 yılında Darüsselam'da bulunan Uhuru Stadyumu'nun hemen yanına inşa edilmesi planlanan Benjamin Mkapa Ulusal Stadyumu da Çin desteği ile gerçekleştirilen projelerden biridir. Altmış bin kişilik kapasitesi ile FIFA standartlarına uygun şekilde projelendirilen ve çizimleri Beijing Mühendislik Şirketi tarafından yapılan bu yeni stadyum, yaklaşık kırk milyon dolara mal olmuş ve 2007 yılında hizmete açılmıştır (DFID, 2006). Stadyumun maliyetinin yarısından daha fazla bölümü Çin tarafından fonlanmıştır.

6.4.6. Ulaşımında Düşük Maliyetin Çin İmajına Katkısı

TAZARA projesi Çin'in Tanzanya'da gerçekleştirdiği ilk ulaşım projesi olmakla beraber aynı zamanda bağımsızlık sonrasında yapımına başlanan ilk büyük proje olarak siyasi bir anlam da taşımaktadır. İkili ilişkilerin derinleşmesi ve ekonomik

bağların kuvvetlenmesini takip eden süreçte Çin, ulaşım alanına daha fazla entegre olmuştur.

Afrika'nın pek çok ülkesinde olduğu gibi, Tanzania'nın kırsal kesimlerine ulaşım kolay olmamaktadır. Yolların bakımsız olması veya hiç yol yapılmamış olması gibi durumlar özellikle şehirden köye ve köyden başka bir köye ulaşımı oldukça zorlaştırmıştır. Bugün bile bazı köylere ulaşmak istediğinizde yolun bir kısmını arazi araçları ile geçtikten sonra motorsiklete geçmeniz gerekmektedir. Bu yönüyle motorsiklet, bölgede ifade edilen şekliyle “bodaboda” bir ulaşım ve ticaret aracı olarak ulaşımın en önemli unsurlarından birisidir. Bağımsızlığın ilk yıllarında bisikletlerin gördüğü bu görev, çağın gereği olarak zamanla motorsikletler tarafından görülmeye başlanmıştır.

Çin'in devlet dışı aktörleri olarak tanımlanabilecek girişimcilerinin en önemli özelliği, Afrika'da buldukları ülkelerde pazarı çok iyi analiz edip girmeleri gereken alanları aynı derecede iyi belirlemeleridir. Nitekim süreç genellikle Çinli girişimcinin pazar ihtiyacını belirlemesi, bu pazara yönelik ürünü daha ucuza getirip satması ve bu döngü içerisine Çin devletinin dahil olup bu işlemleri kolaylaştırması şeklinde ilerlemektedir. Tanzania motorsiklet pazarında bulunan Çinli firmalar, şehirden kırsala kadar geniş bir yelpazede nispeten ucuz fiyatlara satış yaparak alanlarını genişletmektedirler. Sanlg, Lifan, Fekon gibi Çin markaları Afrika şartlarına uygun ürettikleri motorsikletlerle pazarı domine etmektedirler. Tanzanyalı kullanıcı her sektörde Çin ürünlerinin kalite anlamında daha düşük olduğunu bilerek bu ürünleri satın almaktadır. Bu durum, önceliğin kalite yerine fiyat olduğunu göstermektedir ki bu da Çin'in ticari anlamda en iyi yaptığı işlerden biridir. Bugün Tanzania'da motor hacmi yüz yirmi beş cc olan yeni bir motorsikleti altı yüz dolara satın alınabiliyor oluşu, diğer markaların tercih edilmemesini anlaşılır kılmaktadır. Unutulmaması gereken bir nokta da Çin'nin oldukça bütüncül bir hizmet sağlayıcısı olduğudur. Yani motorsiklet pazarına girişin sonraki aşaması mutlaka araçlara uygun yolların yapılmasıdır. Tanzania İçişleri Bakanı Yardımcısı Hamad Masauni'nin yaptığı ve Çin mediasında yer bulan açıklamasında her yıl sekiz yüz kişinin motorsiklet kazalarında hayatını kaybettiği ve bu sayının on yıllık sürede sekiz binin üzerinde olduğu belirtilmiştir (Xinhua, 2018). Çin bu durumda Tanzania halkını iki noktadan yakalamaktadır. Birincisi ucuz motorsikletlerin ülkeye ulaşmasını sağlayarak herkesin eskiden ayrıcalık olarak görülen bu imkandan faydalanmasını

sağlamak, ikincisi ise motorsiklete bağlı trafik kazalarından yola çıkarak yol projelerini sıklaştırmak.

Tanzanya ulaşımındaki Çin imzalarından biri de Darüsselam Hızlı Geçiş sistemidir. Bu sistem ülkemizdeki metrobüs ulaşımının benzeri olup Afrika Kalkınma Bankası, Dünya Bankası ve Tanzanya Devleti tarafından fonlanarak yapılmış önemli bir ulaşım ağıdır. Ulaşımı sağlayan otobüslerin tamamı Çin yapımıdır. 2016'da hizmete açılan, yalnızca ilk kısmı yüz seksen milyon dolara mal olan bu projede hizmet veren yüz otuz sekiz otobüs, Çinli bir firma olan Golden Dragon tarafından hizmete sunulmuştur (Tanzania Invest, 2015). Tamamlandığında günlük üç yüz bin kişiye toplam üç yüzün üzerinde otobüsle hizmet vermesi planlanan bu hat, kırsalın şehirle entegre olması açısından önem taşımaktadır. Yarım doları bulmayan en uzun hat maliyeti Tanzanyalılar için Çin motorsikletlerinden sonra en düşük maliyetli ulaşım aracı olmasını sağlamaktadır.

Her iki örnekte de Çin'in diğer sektörlerde olduğu gibi maliyet avantajlarını kullanarak halkın gözündeki imajı hakkında avantaj sağladığı söylenebilir. Günlük siyasetin gerilimi ve uzun vadeli gelecek planlarından uzak duran Tanzanya halkı için elbette ki ucuz ulaşım ve buna katkı yapan her etken pozitif anlamda değerlendirilmektedir. Çin de büyük projelerini devlet bazında tutup, halkın günlük yaşamına doğrudan olumlu katkı yapacak projelerle görünürlüğünü artırarak imaj çalışmasını doğru bir sahaya taşımaktadır.

6.5. Çin-Tanzanya Arasında Savunma Diplomasisi ve Etkileri

Savunma diplomasisi, sert güç unsurlarının yumuşak güç araçları olarak kullanılabilmesini savunan bir kavramdır. Bu bağlamda güçsüz orduların güçlendirilmesi için yapılan askeri destekler veya başka ordulara yapılan insani yardım aktiviteleri sert güç unsurlarının yumuşak güç araçları olarak kullanılması şeklinde yorumlanmaktadır (Mariano, 2009: 2). Faaliyetleri başlıklara ayırdığımızda savunma diplomasisi girişimlerini, askeri yetkililer arasındaki koordinasyon görüşmeleri, ortak savunma anlaşmaları, ordularda karşılıklı değişim programları düzenlenmesi, eğitim, teknik destek ve yardım projelerinin gerçekleştirilmesi olarak sınıflandırmak mümkündür (Cottey & Forster, 2004: 7). Çin'in Afrika'daki askeri

yardımlarına bu pencereden bakıldığında geçmişten bugüne oldukça fazla askeri işbirliği anlaşması görmek mümkündür. Tanzanya'nın bağımsızlık süreci sonrası sosyalist bir yapıya doğru gitmesi aradaki askeri bağı da sağlamlaştırmıştır.

Tanzanya ile Çin arasındaki askeri destek bağı, Tanzanya'nın kuruluş aşamasından itibaren her geçen yıl güçlenen bir yapıda olmuştur. Tanganyika bağımsızlık sürecinde Çin silahları ülkeye ulaştığında bölgede komünist bir yapı kurulacağına dair spekülasyonlar özellikle Batı ülkelerini korkutmuştur (SIPRI, 1973: 330). Soğuk Savaş dönemine girilmesiyle beraber önce Batı Almanya'nın ardından Kanada'nın Tanzanya ile askeri anlaşmalarının bitmesi, Çin için büyük bir fırsata dönüşmüştür. Deniz güvenlik güçlerinin eğitilmesi ve muhimmatlarının sağlanması ile başlayan süreç, Darüsselam'daki deniz üssünün inşasına kadar gitmiştir.

Çin'i Tanzanya'yı askeri anlamda desteklemeye iten sebeplerden biri ülkenin hemen güney komşusu olan Mozambik'te Portekizlilerin bulumasıydı. Görüşleri Mao'dan etkilenmiş Tanzanya Başkanı Nyerere'nin komşudaki Mozambik Özgürlük Cephesi'nin (FRELIMO) desteklemesi, NATO destekçisi ülkelere aldığı askeri desteğin sonunu getirmiş, Çin için de Tanzanya vesilesi ile yeni bir müttefik kazanma fırsatı olmuştur. Çin'in Mozambik'teki bağımsızlık mücadelesini desteklemek için FRELIMO'ya Tanzanya üzerinden kırk bir milyon dolarlık ekipman desteği verdiği bilinmektedir (Tansky, 1972: 9). Tanzanya açısından bakıldığında ise Nyerere'nin ilk amacı İngiltere'ye olan bağımsızlığı azaltmaktır. Diğer alanlarda da güdülen bu amaç, askeri anlamda bağımsız bir Tanzanya hedeflerken özellikle Güney Afrika'daki beyaz rejim tehdidi, NATO müttefiklerinin yardımı kesmesi ve Mozambik meselesi yüzünden Çin yanlısı bir politikaya dönüşmek zorunda kalmıştır.

Son on yıllık duruma bakıldığında iki ülke arasındaki ilişkinin fazlaca yoğunlaştığı gözükmektedir. Tanzanya, Çin'in silah ihracatında Afrika'daki en büyük ikinci müşterisi konumundadır. Sahraaltı Afrika olarak değerlendirildiğinde ise ilk sırada bulunmaktadır (SIPRI, 2015). 2014 yılında Tanzanya'nın ellinci kuruluş yılı şerefine Çin'den alınan A-100 füzeleri, o dönemde bölge ülkeleri için soru işaretleri oluşturmuştur (Lin, 2017). Mkapa Ulusal Stadyumu'nda bu füzelerle yapılan gövde gösterisi, Tanzanya açısından gurur kaynağı olurken, bölge ülkeleri ve Batılı müttefikler açısından ise tehdit olarak algılanmıştır.

Son dönemde Çin, rotasını doğrudan silah satışından çok askeri altyapı ve iletişim projelerine çevirerek meseleye farklı bir açıdan dahil olmaktadır. Çinli şirket tarafından inşa edilen Ulusal Savunma Yüksekokulu bu örneklerden bir tanesidir. 2011 yılında Çin İhracat-İthalat Bankası'ndan alınan altmış dört milyon dolarlık kredi ile başlatılan Bağımsız Güvenli Mobil Ağ Projesi de bir başka örnek durumundadır. Savunma Bakanlığı bünyesinde yapılan projenin modern iletişim yöntemleri kullanılarak savunma kuvvetlerinin birbirine bağlanması ve bunu hem güvenli bilgi teknolojileri ile hem de ucuza yapması hedeflenmektedir (Chaponnière, 2009: 47).

6.6. İletişim Araçları ile “Hayatı Kolaylaştıran” Çin

1959 yılından itibaren, Çin'in Doğu Afrika'da etkili olmak için çeşitli girişimlerde bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan biri de radyo yayınları ile bölge halkına yönelik yapılan programlar olmuştur. Tanzanya'nın bağımsızlık sürecinde ve Zanzibar Devrimi'nde de Çin'in komünist propaganda için radyo yayınlarını kullandığı bilinmektedir (Chau, 2014: 105).

Bilgi ve iletişim teknolojileri araçları Afrika kıtasına nispeten daha geç gelmiş olsa da kullanımlarındaki gereklilik ve kolaylık ile beraber, kıtanın hemen hemen her bölgesinde yüksek kullanıcı bir ağı ulaştırmıştır. Akıllı ve eski nesil telefonlar, bilgisayarlar ve internet, çağın gerekliliği olarak pek çok bölgede özellikle gençlerin yoğun olarak kullandıkları araçlar haline gelmiştir.

Çin'in iletişim alanındaki yatırımları, 1999 yılındaki dışarıya açılma kararının hemen sonrasında gerçekleşmiş ve özellikle cep telefonu alanında faaliyet gösteren Huawei Afrika'nın en önemli telekomünikasyon şirketi haline gelmiştir. Bu alanda Huawei Afrika'nın bir numaralı ihracatçısı olurken, bir diğer Çinli firma ZTE ise beşinci sırada bulunmaktadır (Bayes, 2018).

Tanzanya'da cep telefonu pazarı gittikçe büyümektedir. Sahada yapılan gözlemlerde daha çok eski tip telefonların kullanıldığı müşahade edilmekle birlikte, akıllı telefonların geliri yüksek kesimlerce tercih edildiği görülmüştür. Akıllı telefonlarda genellikle Android sistemi kullanılmaktadır. Bu durum, pazarın yüzde yirmisine yakını kontrol eden Huawei ve Tecno şirketlerinin (ikisi de Çin menşeli) bu sistemi

kullanmasından kaynaklanmaktadır. İstatistiklere göre, Tanzanyalı yetişkinlerin yüzde yetmiş üçünün kendine ait eski tip cep telefonu bulunurken, akıllı telefonu bulunanların oranı yüzde sekizdir (Pew, 2015). Bilgisayara erişimin azlığı, sabit hatların yeterli olmaması durumu cep telefonu ile yapılan iletişimi daha önemli hale getirmektedir. Yalnızca iletişimle sınırlı kalmayan bu alan, Tanzania’da aynı zamanda basit bankacılık işlemlerinin yapılması için bir araç olduğu için halk cep telefonlarını iletişimden fazlası olarak görmektedir. Örnek vermek gerekirse, Tanzania ve diğer bazı Afrika ülkelerinde bulunan sisteme göre, bir restorana veya mağazaya gittiğinizde cep telefonunuzun markası ne olursa olsun, operatörünüz üzerinden ödeme yapabilirsiniz. Kendi hesabınızdan başka birinin hesabına para gönderebilirsiniz ve bunun için banka kullanmanız gerekmez. Bu kolaylık, Tanzanyalıların günlük hayatlarında cep telefonunun yerini anlamaya yardımcı olacak bir örnektir. Yine istatistiksel olarak bakıldığında söylediğimiz bu sisteme kayıt olan kullanıcı oranı yüzde altmış bir iken, tüm bu işlemleri banka üzerinden yapanların oranı yalnızca yüzde sekizde kalmaktadır (Financial Inclusion, 2015). ATM ihtiyacının yerine geçerek bankacılık işlemlerine harcanacak zaman ve parayı azaltan bu sistem, cep telefonu ve ağ operatörlüğü sektörlerini her geçen gün yeni atılımlar yapmaya itmektedir. Nitekim Huawei’nin Tanzania’da faaliyet gösteren operatör firması Tigo ile yaptığı anlaşma ile, telefonlarının operatörün tüm mağazalarında özel anlaşmalarla satılacak olması pazardaki payını yükseltmeye yönelik önemli bir adım olmuştur (Comms Update, 2014).

6.6.1. Çin Siber Egemenlik için Tehdit mi?

Çin’in Tanzania’daki iletişim alanı faaliyetleri yalnızca telekomünikasyon ile sınırlanamaz. Diğer ülkelerde de etkin olmakla beraber Tanzania’daki internet erişimi, içerik denetlemesi, haberleşme uygulamaları ve teknoloji sistemleri ile tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmaların ilki, Tanzania’nın Çin’i örnek alarak yaptığı birtakım düzenlemelerle başlamıştır. İletişim Düzenleme Müdürlüğü’nün hazırladığı Elektronik İletişim Düzenlemeleri Belgesi, rahatsızlık oluşturan içeriklere karşı ağır bir sansür sistemi getirmiştir. Bu durum, muhalif söylemlere karşı kolaylıkla kullanılabilen ve ifade özgürlüğü konusunda büyük problemler oluşturmaktadır. Çin’in özellikle sosyal medya sansürü noktasında Tanzania’ya

verdiği destek, İletişim Bakanı Yardımcısı Edwin Ngonyani tarafından, “Çinli dostlarımız ülkelerinde bazı siteleri engelledi ve onları güvenli yerlileriyle değiştirdi. Biz henüz bunu yapamadık ama kullanılan bu platformların suistimal edilmesini engellemeliyiz.” sözleri ile ifade edildi (Bailey, 2017).

Tartışma oluşturan bir diğer nokta, Çin’in daha önce Zimbabve’de uygulamaya soktuğu Cloudwalk uygulamasının Tanzanya’da uygulanma ihtimalinin kulaktan kulağa yayılmasıdır. Cloudwalk, ölen Zimbabve lideri Robert Mugabe’nin onayı ile seçim döneminde uygulanan bir kimlik sistemidir. Yüz tanıma teknolojisi ile çalışan bu sistem, halkın fişlenmesini mümkün kılacak şekilde tasarlanmasından ve dataların Çin’e kolayca iletilebilmesinden dolayı hem Zimbabve muhalefeti hem de insan hakları savunucuları tarafından uygunsuz bulunmuştur. Çin’den kopyalanan siber yasaları ile beraber bu uygulamanın kullanılmasına yönelik çeşitli fikirler Tanzanya’da da kabul görmemektedir. Ancak halkın bu tip konularda ne kadar söz sahibi olduğunun tartışıldığı yerlerde böyle girişimlere verilen tepkiler çoğunlukla sonucu değiştirmemektedir.

Çin menşeli bir iletişim programı olan WeChat de sansür konusunda eleştiri almaktadır. Program üzerinden yapılacak “rahatsız edici içerik” paylaşımı ve buna dair kelimeler, yazan kişiyi zor durumda bırakabilmektedir. Muhalefet gruplarından önemli isimlerin hükümete yönelttikleri eleştiriler sebebiyle ceza almasının mümkün olduğu Tanzanya’da Çin, diğer Afrika ülkelerinde yaptığı gibi yönetene istediğini vermekte ve bu vesileyle bağlarını daha fazla güçlendirmektedir.

6.7. Eğitim ve Kültür Alanında Benzer Uygulamalar

Çin’in Afrika’daki eğitim ve kültür faaliyetlerine dair bazı bilgiler önceki bölümlerde verilmişti. Tanzanya’daki yumuşak güç unsularının en önde gelenleri de özellikle eğitim alanında verilen destekler ve eğitime dair projelerin aynı zamanda kültürel aktivitelerle desteklenmesidir.

Çin’in medya gücünün de etkisiyle Tanzanya’daki bir öğrenci, Çin’e dair aktivitelerden kolaylıkla haberdar olabilmekte ve istekli olması durumunda eğitimine Çin’de devam edebilmektedir. Ekonomik açıdan çıtası yüksek olmayan, alacağı eğitim sonucunda iş garantisi bulunmayan bir ülkenin vatandaşının Çin’de eğitim

görmek istemesi anlaşılabilir bir durumdur. Bunu göz önünde bulunduran Çin devleti, kampüs, basın, iş dünyası ve diplomasi uzantılarının uyum içinde çalışmasını sağlayarak Tanzanya gençleri arasındaki popülaritesini artırmaktadır.

Çince öğrenmeye yönelik projeler iki ülke bürokrasisi tarafından desteklenmektedir. Kenya örneğinde olduğu gibi, Tanzanya'nın en önemli üniversiteleri olan Darüsselam Üniversitesi ve Dodoma Üniversitesi'ndeki Konfüçyüs Enstitüleri, bu amaca yönelik kurslar düzenlemektedirler. 2019 yılında Çin Büyükelçiliği'nde düzenlenen törende seksen Tanzanyalı öğrenci Çince'de gösterdikleri başarı sebebiyle ayrılan ve ödüllendirilmiştir. Gecede konuşan Wang Ke, iki ülke arasındaki eğitim desteğinin devam edeceğini vurgulamış ve yalnızca 2019 içerisinde üç yüz iki öğrencinin Çin'in çeşitli bölgelerinde eğitim almak için burs aldığını, toplamda bin yedi yüz yetmiş öğrencinin ise Çin'de eğitimlerine devam ettiklerini açıklamıştır (The Citizen, 2019). Dilini öğrendikleri ülkenin devlet makamları tarafından desteklenen Tanzanya gençleri, hem Çin'i hem de döndükten sonra ülkelerinde bulunan Çinli firmaları kariyerleri için avantaj olarak görmektedirler. Konfüçyüs Enstitüleri bu bağlamda yalnızca dil ve kültür eğitimleri ile sınırlı kalmamakta, ayrıca mezun öğrencilere Tanzanya'daki Çin şirketlerinde iş fırsatları da sunmaktadır.

Darüsselam Üniversitesi'nde Kimya Mühendisliği öğrencisi olan Eglon Matto, üniversitesinde bulunan Konfüçyüs Entitüsü vasıtası ile Çince'ye başlamıştır. Kendisine Çince öğrenmek hususundaki motivasyonu sorulduğunda Çin'in teknoloji ve ekonomi alanlarındaki gelişimi ile Çince öğrenmenin kendisine iş bulma noktasında sağlayacağı fırsatlardan bahsetmiştir. Çin dizi ve filmleri izleyen, çeşitli mobil uygulamalar vasıtasıyla Çinli arkadaşlar edinen Matto gibi örnekler fazlaştırılabilir. Hemen hemen aynı yaşlardaki Joseph Gurti, enstitüde Çince dersleri alan ve ismini Guqiao (Çince versiyonu) şeklinde ifade eden Tanzanyalı bir genç. Çin müziği, dizileri ve filmleri ile ilgilenen Gurti, Çince öğrenme sebebini aynı şekilde iş fırsatlarının çokluğuna bağlamaktadır (Xinhua, 2019).

İş imkanları ve eğitim alanındaki girişimleri ile ülkedeki imajı olumlu anlamda etkilenen Çin, kültürel alanda da bu imajın devamı için çalışmaktadır. Günlük hayatın tam içine yerleşen Çin kültürü, Tanzanya'nın büyük kentlerinde rahatlıkla görülebilmektedir. Bugün başkent Darüsselam'da bulunan ondan fazla Çin restoranı Çin yemek kültürü için büyük bir tanıtım vesilesi olmaktadır. Müşteri profili ilk

zamanlarda Çinli işçiler ve bürokratlardan oluşan restoranlar zamanla Tanzanyalı halkın da uğrak yerlerinden olmuştur.

6.8. Medyada Giderek Artan Çin Görünürlüğü

Doğu Afrika bölgesinin çoğunluğunda Swahili dilinin konuşulması, farklı ülkelerde benzer işler yapabilme fırsatı sağlamaktadır. Bunun örneğini Çin medyasının bölge ülkelerinde yaptığı benzer işlerde görmekteyiz.

Televizyon dizileri ve filmler bir kez Swahili dilinde dublajlı hale getirildiğinde veya bu dilin altyazıları ile desteklendiğinde birden fazla ülkede kullanışlı hale gelmektedir. Aynı Kenya'da olduğu gibi Tanzania'da da Doudou ve Kayınvalidesi dizisi halk arasında oldukça popüler bir Çin yapımıdır. Aynı zamanda radyoda da yayınlanan dizinin Tanzania'daki başarısı ile ilgili olarak Çin'in Tanzania Kültürel Ateşesi Wang Liping, "Dizinin ana karakteri Doudou artık Çinli gelinlerle eşanlamlı hale geldi. Yerel insanlar Çinli kızlar hakkında konuşurken onlardan Doudou diye bahsediyor." açıklamasını yapmıştır (Mengru, 2013).

Fotoğraf 6.8.1: Doudou ve Kayınvalidesi Dizisinin Swahili Dilindeki Afiş

Kaynak: Lei, 2019: 35

Doğu Afrika'nın en önemli uydu yayını sağlayıcısı olan ve yirmi milyondan fazla aboneye sahip StarTimes, Tanzanya'da da bu alanda başı çekmektedir. Çin dizi ve filmlerine ulaşmayı kolaylaştıran bu sistemle birlikte Çin yapımlarının izlenme oranı da gittikçe artmaktadır. 2013 yılında Darüsselam'da yapılan gala ile gösterime giren Çin dramaları "Babanın Dilekleri" ve "Annenin Muhteşem Günleri" büyük izlenme oranlarına ulaştılar. Tanzanya Ulusal Televizyonu verilerine göre altı milyondan fazla insan dizileri takip etti (Mei, 2018).

6.9. Tanzanya'ya Çinli Göçü Kapsamında İşveren ve İşçi İlişkilerinin Yansımaları

Afrika'ya Çin göçünün birinci sıradaki sebebi iş imkanları ile ilgilidir. Binlerce işçi, kendi ülkelerindeki çalışma şartlarından çok daha iyi sayılabilecek olan Afrika ülkelerindeki Çinli şirketler adına çalışmak için kıtaya gelmektedir. Çinli işçilerin Afrika ülkelerine gelmesi kısa, orta ve uzun vadeli olarak ele alınırsa mesele daha anlaşılır olacaktır. Çin devletinin teşvikleri ve girişimcilerin çabaları ile pek çok sektörde Afrika'da var olan Çinli işçiler, proje bazlı olarak evlerini terk etmektedirler. İşçilerin bir kısmı, genellikle altyapı projelerinde çalışanlar, proje bitiminde eve dönmektedirler. Ancak projenin devamındaki teknik ihtiyaçlarda (makinelere, araçların kullanımı vb.) orta vadede yerleşen işçiler görülmektedir. Tanzanya'da da bu süreç aynı şekilde işlemektedir. Doğrudan Tanzanya'ya gelen veya iş süreleri tamamlandığı halde Tanzanya'da kalmayı planlayanlar ise uzun vadeli işçiler kategorisinde değerlendirilmektedir. Bu insanlar, genellikle kendi iş yerlerini açmakta ve anavatanlarından getirdikleri ürünleri satarak geçimlerini sağlamaktadırlar. Yeterli sermayesi olanlar için otel veya restoran gibi daha kârlı sektörler de bulunmaktadır.

İşçi sirkülasyonu genellikle Çinli taşeron firmaları tarafından gerçekleştirilmektedir. Taşeron firmalar aracılığı ile Tanzanya'ya çalışmaya gelen işçiler, yerel halktan uzak durmakta ve kendileri için inşa edilen küçük bir sosyal çevrede vakit geçirmektedirler. Sahada, yerel halkın bu durumdan memnun olmadığı açık şekilde ortadadır. Çinli işçilerin yemek yiyeceği, kalacağı, vakit geçireceği alanlar proje sahasının içine inşa edilmekte bu durum onları Çin'in küçük bir kasabasında yaşam simülasyonuna alıştırmaktadır. Bazı büyük firmaların Çin'den özel aşçılar getirerek Çin yemekleri vermesi de işçiler için avantajlardan biridir. Taşeron firmaların Tanzanya'da tercih edilme sebebi ise işi diğerlerinden çok daha hızlı bitirebilme kapasiteleridir. Öyle ki Tanzanya'da yatırım yapmak isteyen Afrikalı şirketler bile Çinli taşeron firmalarla sözleşme imzalamaktadır. Çoğu zaman hafta sonu bile çalışan Çinliler, sözleşme tarihine uyma konusunda büyük titizlik göstermektedirler. Özellikle kırsalda Çinli taşeron firmaların Tanzanyalı işçiler gözündeki imajı oldukça olumludur. Çünkü yerel firmalardan daha fazla para kazandırmaktadırlar. Bu sebeple pek çok Tanzanyalı Çin firmalarında iş aramaktadır. Günlük iki dolar civarı fazla

kazancın yerel halk için önemi büyüktür. Fakat genellikle Çinli şirketlerin projelerinde çalışan Tanzanyalılar Çinli işçilerle aynı ücretleri kazanamamakta ve eşit muamele görmemektedirler.

Bugün Tanzania'nın başkenti Darüsselam'da otuz binin üzerinde Çinli göçmen Çinli şirketlerde çalışmakta veya kendi ticaretlerini yapmaktadırlar. Sekiz yüzden fazla Çin ilişkili şirket ve irili ufaklı dükkanlardan oluşan büyük bir Çin kasabası ile birlikte bütünlük sağlayan bu göçmen nüfusun tamamı resmi işler yapmamaktadır. Bunun sebebi, 2009 yılında Tanzania tarafından yürürlüğe konan kanunla birlikte yabancıların Darüsselam'da iş yeri sahibi olmasının yasaklanmasıdır. Tanzania'nın aldığı bu kararın altında aslında Çinli şirketlerin yerel halkla olan iş ilişkisindeki bazı sorunlar yatmaktadır. Bunların başlıcaları, işçi şartlarının iyi olmaması, ücretlerin düşüklüğü, sözleşme yapılmaması gibi unsurlardır (Chuanjie, 2012).

Düşük ücret sorunu Afrika'nın genelinde görülen bir vakadır. Çinli şirketler, kendi vatandaşları ile yerel halk arasında ücret eşitsizliğine yol açmakta ve bu durum yerel halk arasında rahatsızlığa neden olmaktadır. Etiyopya'daki bir Çin şirketinin genel müdürünün, Çinli işçilerin kârı azaltmasından dolayı sayılarını azalmasını temenni etmesi ve Çinlilere yerel halktan iki kat fazla ödemek zorunda kaldıklarını itiraf etmesi, kıtanın her yerinde görülebilecek bir durumun ifade edilmesidir (Xiaoyang, 2016: 110).

Çalışma şartlarına baktığımızda çoğunlukla daha fazla kâr yapmak ve maliyeti düşürmek için işçi harcamalarında kısıtlamalara gidildiğini görmekteyiz. Çinli şirketler, bu konuda Batı merkezli şirketlerin aksine daha kötü çalışma şartları sunmaktadırlar. Buna rağmen yüksek orandaki işsizlik sebebiyle Tanzania halkının bu şirketlerde çalışma isteği de yüksek orandadır. Bu şirketlerde işe başlayan Tanzanyalı işçilerin Çin için avantajı ucuz maliyet olurken olumsuz yanı da üreticilik ve eğitim hususlarındaki sorunlar olarak görülmektedir. Dil konusundaki bariyer, Çinli işverenin Tanzanyalı işçiden beklentilerini tam olarak ifade edememesine yol açmakta, dil bariyerinin aşıldığı teknik eğitimler ise sürelerinin uzamasıyla birlikte etkisini kaybetmektedir. Tanzania'da bunun yansıması Çin tekniklerinin bir süre sonra uygulanması zor görülen işler haline gelmesi ve yerel halkın bu işleri kendi bildikleri yöntemlerle yapmaya devam etmesi şeklinde olmaktadır. Yani kağıt üzerinde planlanan teorik kısım, sahada pratiğe tam olarak yansımamaktadır.

Özetlemek gerekirse, Tanzanya'ya göç eden Çin nüfusunun çoğunluğu dönemsel projelerde çalışmak üzere, Çin devleti tarafından desteklenen Çinli şirketler vasıtasıyla ülkeye gelmektedir. Yüksek maaş, nispeten ucuz hayat şartları ve Konfüçyanizmde kendine yer bulan özel hayatın toplum hayatını doğrudan etkileyeceği düşüncesi, Tanzanya'daki Çinli varlığının temellerini oluşturmaktadır. Maddi kısımlar haricinde meselenin böyle bir yanı bulunmaktadır çünkü pek çok Çinli vatanlarındaki ailelerine para gönderme amacıyla göç etmektedir. Konfüçyüs'e göre insan, yalnızca kendisi için değil, diğerlerine ve topluma faydalı olmak için yaşamaktadır. Bu "iyi" yaşamın önceliği de aileye yapılan iyiliklerden geçer (Bell, 2008: 151). Sahada konuşulabilen Çinlilerin orada bulunma sebeplerini maddiyattan önce yaşam felsefesi ile açıklamalarının sebebi de budur.

6.10. Değerlendirme

Tanzanya, bağımsızlığa giden süreçte bölge ülkelerinden daha farklı değerlendirilmesi gereken bir yöntem izlemiştir. Önce Tanganyika ve ardından Zanzibar'ın bağımsızlıklarını alarak birleşmesi, Doğu Afrika'da coğrafi açıdan kritik bir alana sahip yeni ülkeyi ortaya çıkarmıştır. Kurucu kadronun sosyalist değerlere yakın olması Afrika'daki bazı ülkelere farklı değerlendirmeyi zorunlu kılıyor. Sosyalist fikirlerin kurucu lider Nyerere'nin Ujamaa ideolojisi ile ifade edilip aksiyona geçilmesi, Doğu Afrika'da daha farklı temelde bir yönetimin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ortaya çıkan bu yeni sonuç, dış ilişkiler ve dış politika bağlamında da farklı duruşu gerekli kılmaktadır.

Çin ile ilişkilerin, Ujamaa çerçevesi içerisinde Mao hayranlığı kapsamında bağımsızlık sonrası en üst düzeye taşınması, bugünkü ilişkilerin dayandığı sağlam temeller olarak görülmelidir. Çin'in altmışlar boyunca yalnızca Tanzanya'da değil, diğer birçok Afrika ülkesinde de attığı anti emperyal adımlar ve kurulan dostluklar bugüne doğrudan etki etmiştir. Çin destekleri ile yapılan TAZARA, Urafiki gibi projeler, sadece Tanzanya-Çin dostluğunu geliştirmekle kalmayan, aynı zamanda sömürgecilere karşı ortak cephe ve duruşun ifadesi olan projelerdir. Arusha Deklarasyonu'nda belirtilen dış yardımların, kredilerin ve hediyelerin tehlikeli olması, Çin ile ilişkiler boyutunda pek de gündeme gelmemiştir.

Batı ile ilişkilere gelince, Tanzanya kuruluş ideolojisinden sıyrılanlara kadar pek güçlü olmayan bağların Ujamaa sonrasında güçlendiğini görmekteyiz. Ancak Afrika ülkelerinde genel bir problem olarak demokrasinin uygulanması safhasında dış müdahaleleri sevmeyen iktidarların nispeten daha otoriter rejimlere özendiği bir gerçektir. Bu açıdan baktığımızda yardım ve yatırımlar için insan hakları ve özgürlüklerine sahip çıkılması veya yolsuzluğun soruşturulması gibi istekleri olmayan Çin'in Batı'ya göre daha önde olduğunu söylemek gerekmektedir. Bu durum, Kenya ile Tanzanya'nın ortak noktalarından biri sayılabilir.

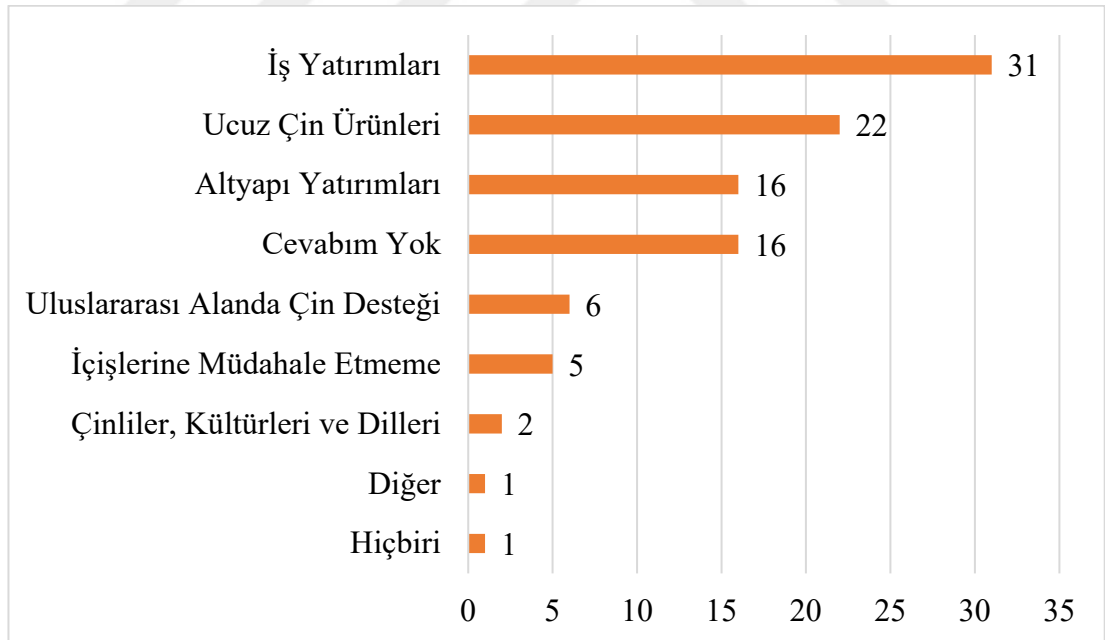
Çin'in Barışçıl Yükseliş politikası kapsamında 2003 yılı sonrasında etkinliğini arttırdığı Tanzanya'daki yeni projeleri genellikle ulaşımın stabil hale getirilmesini müteakip ticaretin geliştirilmesi yönünde olmaktadır. Kenya'da bir benzerinden bahsedilen liman projesinin çok daha büyük ve kapsamlı versiyonunun Tanzanya'da yapılmak istenmesi, bu limana bağlanacak yolların, havaalanlarının birbiriyle uyumlu olacak şekilde inşasının sağlanması Çin'in en önemli hedeflerinden biri olmaktadır. Başka ülkelerde de gündeme gelen gizli sözleşmeler mevzusunun Tanzanya'nın Bagamoyo Limanı için de gündeme gelmesi ve başkanlık düzeyinde eleştiri alması Kenya'dan farklı olarak değerlendirilebilecek bir husustur. Kenya'da yönetim tüm gücüyle Lamu Limanı projesinin arkasında dururken, Tanzanya'da Başkan Magufuli'nin eleştirisi uzun zamandır görülmeyen bir Çin eleştirisi olarak literatüre eklenmiştir.

Savunma diplomasisinde iki ülke arasındaki dayanışma ve Çin silahlarının Tanzanya'daki gövde gösterisi ekonomik alandaki tartışmaların dışında değerlendirilmelidir. Bölgede büyük çatışmaların içinde olmayan, büyük terör saldırıları yaşamayan Tanzanya'nın Çinden aldığı askeri teçhizat ve teknik alan desteği bölge ülkeleri açısından kaygı vericidir. Bu bağlamda Çin silahları ile güçlenen, donanma alanında Hint Okyanusu'nda Çin tarafından desteklenen ve Çinli komutanlardan eğitim alan altmış milyonluk bir ülkenin diğer ülkeler tarafından dikkat çekmesi normaldir. Özellikle Batı ülkelerinin de bu anlamdaki kaygıları artmaktadır. Kaygıları arttıran bir diğer sebep ise özellikle internet ve sosyal medyaki sansür girişimlerinin kaynağının Çin olmasıdır. Çin yasalarının bu alanda yöneticiler tarafından beğenilip övülmesi, muhalefete çeşitli alanlarda bu yasalar vasıtasıyla gözdağı verilmesi gibi etkenler Çin'in bölgedeki demokrasiler için tehdit olup olmadığı tartışmasını gündeme getirmektedir. Afrika'da iktidarın paylaşılması ve

yönetişim sorununun bu gibi olumsuz etkenlerle daha kötüye gitmesi ve demokratik alanların kısıtlanması ile sonuçlanması korkusu bölgedeki aydınlar tarafından derinden hissedilmektedir. Öte yandan Kenya’da gördüğümüz eğitim-iş-medya üçgeninin benzerinin Tanzanya’da da bulunduğunu söylemek mümkündür. Gençlerin gelecek ve iş kaygısı kapsamında Çince öğrenmek istemesi, başarılı bulunanların Çin firmalarında iş bulabilmesi ve Çin kültürünün de medya tarafından empoze edilmesi Tanzanya’da Çin imajı için olumlu yönlerdir. İş konusunda Çin devletinin de girişimleri bölgeye göçü beraberinde getirmektedir.

Tanzanya özelinde insanların kafasında iki farklı Çin olduğunu söylemek mümkündür. İktidara ve özel sektöre yakın bir grupta beraber kırsalda yaşayan bir diğer grup, büyük projeler vasıtasıyla ülkelerinin yanında olan bir dost görürken, muhalif, muhalefete yakın ve şehirde yaşayan bir başka grup ise ülke kaynaklarını tek taraflı olarak değerlendiren, demokrasi ve özgürlüklere tehdit oluşturan bir ülke görmektedir. İki tarafın da keskin iddalarının dışında gri bir alanın olduğunu söylemek gerekiyor.

Tablo 6.10.1: Tanzanyalıların Çin'e Olumlu Bakma Sebepleri

Kaynak: Afrobarometer, 2015: 17

Bölgenin en büyük ticari ortaklarından Çin’in Tanzanya ekonomisi için önemli olduğunu kabul etmek gerekiyor. Elbette her ülkenin kendi çıkarlarını öncelemesi durumu bu ilişkide de geçerli. Çin’in Kenya dışında Hint Okyanusu kıyısında bulunan Tanzanya’da ticari çıkarları için hareket etmesi uluslararası ilişkiler

çerçevesinde anlaşılabilir bir durumdur. Bu ilişkinin kazan-kazan politikası dairesi içerisinde olduğu iddiası da anlaşılabilir. Ancak kazanma oranları arasındaki fark, Çin'in neokolonyal olduğunu iddia edenler için önemli bir maddedir. Madenler, limanlar, otoyollar gibi büyük projelerin borçlandırma usulü ile yapılması ve “debt-trap diplomacy” olarak görülen ilişki türünün başka bir örneğinin Kenya'dan sonra Tanzania'da da uygulanması bir diğer eleştiri noktası olmaktadır.

YEDİNCİ BÖLÜM

ÇİN'İN YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKASI BAĞLAMINDA UGANDA

Uganda, bulunduğu konum itibarıyla hem Hint Okyanusu üzerinden çizilen rotadan önemli bir geçiş noktası, hem de kıyıda kıtanın iç bölgelerine ulaşım için kritik bir ülkedir. Tanzania ve Kenya gibi iki büyük kıyı ülkesinin, kıtanın iç kısımlarına uzanan bağlantı noktası olması, bu iki ülkede ticaret veya yatırım yapan ülkeler açısından da Uganda'nın önemini artırmaktadır. Çin ile ilişkiler de Doğu Afrika bağlamında kurulan yoğun diplomatik ve ekonomik temaslar vasıtasıyla en üst düzeye çıkmıştır. Bu bölüm, Uganda tarihini, Çin ile ilişkilerin seyrini ve 2020 yılına dek hangi aşamalardan geçtiğini inceleyecektir.

7.1. Uganda Tarihine Kısa Bir Bakış

Uganda, Winston Churchill'in 1907'deki ziyaretinde "Afrika'nın İncisi", "Kara Kıtanın Kalbi" olarak tanımladığı, Doğu Afrika'da Nil Havzası'nda yer alan ülkelerden biridir (Lubega, 2016). İsmi içerisinde bulundurduğu Buganda Krallığı'ndan alan ve Victoria Gölü'ne geniş bir kıyısı olan ülke, farklılıkları bir arada barındırması ve turistik ziyaretlerde sıkça tercih edilen bir yere dönüşmesi sebebiyle bilinirliğini gitgide artırmaktadır. Güney Uganda'dan geçen Ekvator çizgisi turistik ilgiyi daha da ön plana çıkarmaktadır.

Bölgeden çekilen İngilizlerden 1962 yılında bağımsızlığını kazanan ve yeni bir ülke olarak dönemin zorluklarını yaşayan Uganda, belli zaman aralıklarındaki siyasi krizlerden (ayrılıkçı hareketler, askeri müdahaleler) derin etkilenmiş ve sahip olduğu genç nüfus ve doğal kaynaklara yönelik potansiyelini yeteri kadar kullanamamıştır. Ülkenin kuzeyindeki siyasi karşılıkların silahlı şiddete dönüşmesi, Ruanda'daki krizin Uganda'da da etkisini göstermesi gibi nedenler, ülkenin daha çok iç sorunlarla boğuşmasına ve enerjisini genellikle siyasi krizleri çözmeye harcamasına neden olmuştur.

7.1.1. Bağımsızlığa Giden Süreç 1894-1962

Nil nehrinin kaynağını barındırması Avrupalıları Uganda'ya getiren ilk etken olmuştur. 1860 yılından başlayarak bölgeye gelen kaşifler Uganda'nın en iç noktalarına kadar giderken, aynı tarihlerde gelen misyonerler ise Uganda'nın hızla Hristiyanlaşmasını sağlamışlardır. Bu ziyaretlerin sonucu olarak değerlendirebileceğimiz Kenya demiryolu bağlantısının yapılması sömürge faaliyetleri için büyük önem taşıyan bir adım olmuş ve bölge İngilizlerin olduğu Kenya ile raylar üzerinden birleştirilmiştir. Uganda resmi olarak 1894 yılında Britanya Krallığı'nın yönetimi altına girmiştir. Bu tarihten sonra bölge, Londra'da bulunan Koloni Ofisi tarafından atanan vali tarafından yönetilmiştir. Kenya ve Zanzibar ile beraber Uganda'nın da İngilizlerin elinde olması bölgede bulunan Alman güçleri için bir baskı unsuru olmuş, nitekim ilerleyen süreçte bölgenin tamamında yalnızca İngiliz yönetimi görülmüştür. 1950'li yıllara gelindiğinde İngilizlerin sömürge yönetimi ile bölge halkı arasındaki iletişim oldukça kötü bir seviyeye gelmiştir. İngilizlerin oluşturmaya çalıştığı ulus devlet sistemi, farklı kabilelerin ve sosyal yapının dikkate alınmamasının etkisiyle başarısız olmuştur.

Kıtanın pek çok yerinde artan bağımsızlık hareketleri Uganda da görülmeye başladığında halk siyasi olarak örgütlenmeye başlamış ve siyasi partiler kurulmuştur. Halkın isteği ve mücadelesi ile beraber yeni bir siyasi söylem meydana gelmiştir. Bunu söylemin eyleme geçmesi ile birlikte, bölgenin diğer iki önemli ülkesi Tanganyika ve Kenya ile beraber Uganda da Britanya'dan bağımsızlığını kazanmıştır. Böylece Doğu Afrika'da Tanzanya, Uganda ve Kenya bağımsız ülkeler olarak sahneye çıkmış ve bölgedeki İngiliz sömürgesi resmi anlamda ortadan kalkmıştır. 9 Ekim 1962 tarihinde bağımsız olan Uganda'nın ilk devlet başkanı da, Buganda Kralı olan Frederick Mutesa olmuştur. Kurulan hükümetin başına da Milton Obote seçilmiştir.

7.1.2. İktidar Savaşı Yılları 1963-1971

Uganda'nın bağımsızlığı sonrasında en büyük problem iktidarın paylaşımı konusunda yaşanmıştır. Ülkenin ilk başkanı ve aynı zamanda Buganda'nın da kralı konumundaki Mutesa ile başbakan Obote arasındaki iktidar paylaşımına dair gerilim

gitgide yükselmiştir. 1962 yılında yürürlüğe giren anayasaya göre, Buganda'nın otonom bir federal devlet olarak varlığının sürmesinin kabulü ve Bunyoro Krallığı'nın Buganda'yı oluşturan birimlerden biri olarak kalması kararlaştırılmıştır (The Constitution of Uganda, 1962). İki yıl sonra Bunyoro'nun birleşmesi hususunda referandum yapılması isteği Mutesa ve Obote arasındaki kavganın en yüksek düzeye çıkmasına neden olmuştur. Bu kriz Mengo Savaşı olarak literatüre geçmiştir. 1966 yılında Obote, daha sonra kendisini devirecek olan Idi Amin önderliğindeki askeri kuvveti Mutesa'ya yönlendirmiş ve onu yönetimden uzaklaştırmayı başarmıştır (Musisi, Herbst, & Cunningham, 2018).

İktidarı tek başına devralan Obote, 1966'dan başlayarak hızla gücünü sağlamlaştırıcı hamleler yapmaya devam etmiştir. Bunlardan biri aynı yıl yürürlüğe giren Acil Durum Düzenlemeleri'dir. Güvenlik güçlerini siyasi rakiplerine karşı kullanmaktan çekinmeyen yeni lider, kabineden bazı bakanları kabine toplantısı sırasında tutuklatmıştır. 1967'de anayasadaki yeni düzenlemeler ile birlikte başkanlık ile meclis birleştirilmiş, böylece ileride sorun çıkarabilecek yeni bir başbakan ihtimali ortadan kalkmıştır. Meclisin büyük çoğunluğunun aynı partiden oluştuğu Uganda tek partili bir hayata doğru evrilmiş ve iktidar partisi dışındaki partiler kapatılmıştır (Sejjaaka, 2004: 100). 1967 itibarıyla başlayan tek partili siyasi ortam, Obote'nin bir yıl sonra "Common Man's Charter" belgesinin içeriğini açıklaması ve takip eden yıl içerisinde belgedeki şartların yasalaşması ile beraber ülkenin iç ve dış politikasında birtakım değişikliklere yol açmıştır. Belge, feodalizm ve kapitalizm karşıtı maddelerle sol ideolojiye yaklaşmayı savunmakta ve ekonomik anlamda da yeni bir devletleştirme metodundan bahsetmektedir (Obote, 1969). Bununla bağlantılı olarak 1970 yılında petrol, ulaşım, maden şirketleri ve bankalarda millileştirme süreci başlatılmıştır. Bu millileştirme kapsamında yapılan hamleler Uganda ekonomisi için beklenenin aksine bir etki yapmış ve sermaye ülkeden hızlı şekilde kaçmıştır. Millileştirilen kurumları yönetemeyen yöneticiler sebebiyle ülkede iş yapan yabancı sermayenin kapısı çalınmış fakat onlar da istikrarlı olmayan ortamdan çıkış yapmayı tercih etmişlerdir. Ugandalı işçilerin, tarımla uğraşan köylülerin ve diğer pek çok iş alanında geçinmeye çalışan halkın durumu da kötüye gitmiştir. Obote'nin sosyalizmi Uganda'ya refah getirmemiştir. Üstelik millileştirme sonrası bölgede yatırımı olan diğer ülkeler de Uganda'dan çekilmiştir. Obote'nin başlattığı projelerin çoğu maddi yetersizlikler sebebiyle tamamlanamamıştır. İlerleyen süreçte çok güvendiği ordu da

Obote karşıtı bir konum alarak darbe yoluyla iktidara el koymayı seçmiştir. 25 Ocak 1971’de Idi Amin liderliğindeki ordu, Obote ülke dışındayken yönetimi ele geçirmiştir. Yakın dost olan Obote ve Amin’in arası darbeden önceki dönemde oldukça açılmış hatta Obote, Amin’i bir hafta boyunca ev hapsinde tutmuştur (Lofchie, 1972: 33). Darbenin nedenlerine yönelik ortaya atılan pek çok iddia bulunmaktadır. Bunlardan en fazla konuşulana ise Uganda’nın sosyalist iktidarının bölgede Sudan ve Mısır gibi ülkelerle ittifak yapma ihtimali ve bunun İsrail, İngiltere, ABD gibi ülkeleri tedirgin etmesidir. Darbeden sonra Amin’in liderliğini ilk tanıyan iki ülke İsrail ve İngiltere olmuştur. 2018 yılında ortaya çıkan belgelere göre, İngiltere Amin’in Commonwealth üyeliğinden ayrılma tehdidine karşı Uganda’ya 1972-1975 dönemlerini kapsayacak şekilde on milyon sterlin değerinde destek sözü vermiş, ayrıca askeri eğitime yönelik olarak da uzman bir ekibi Uganda’ya göndermeye karar vermiştir (Curtis, 2018: 20). Batı ittifakına olumlu sinyaller yollayan Amin hükümetinin ilk bütçesinde de hatırı sayılır miktarda Uluslararası Para Fonu desteği olmuştur. The Times’da darbenin ardından çıkan “General Amin’e Bol Şans” başlığı başını İngiltere’nin çektiği Batı bloğunun tutumunu göstermektedir (Mwakikagile, 2010: 315).

7.1.3. Idi Amin Dönemi ve Asyalıların Ülkeden Kovulması 1972-1980

Idi Amin’in darbeden sonra ülkenin yeni lideri olması ve kurduğu devletlerarası ilişkiler bugün hala tartışılır durumdadır. Ülkenin kötüye giden ekonomisine çözüm bulmak için uygulamaya koyduğu emperyalistlere karşı ekonomik savaş politikasının namlusunu başta Hintler olmak üzere, Asyalılara yöneltmiştir. Asya kökenlilerin ülkede yerel düzeydeki ticarete etkinliği ve sonrasında yerel düzeyin uluslararası ticareti de kapsaması Amin’i rahatsız etmiştir. 12 Ekim 1971’de yapılan nüfus sayımı sonrasında Asyalıların bir kısmı ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır (Adams, 1974: 190). Bu bağlamda pek çok esnaf ve tacir ülkedeki işlerini bitirmek zorunda kalmıştır. Amin’in Asyalılara karşı uyguladığı baskı, Obote’nin döneminde başlatılan milliyetçi politikalara benzemektedir. Asyalıların ülkeden gidişi, uluslararası arenada Uganda’ya duyulan güveni azaltmış ve ülke ekonomisi daha kötüye doğru gitmiştir.

Ekonominin haricinde siyasi ve sosyal hayat da çeşitli kısıtlamalara tabi tutulmuştur. Yasa ihlalleri, hukukçuların ve iş adamlarının uğradığı suikastler, güvenlik güçleri

tarafından gerçekleştirilen kaçırmalar, işkence ve faili meçhuller pek çok uluslararası rapora yansımıştır (Amnesty International, 1978).

Amin bir yandan içeride baskıyı artırırken diğer yandan da uluslararası arenadaki çizgisini değiştirmiştir. 1976 yılında Air France'a ait bir uçağın kaçırılarak Uganda'daki Entebbe Havalimanı'na indirilmesi ve korsanların talebinin İsrail-Filistin arasındaki esir takası olması, meselenin boyutunu netleştirmiştir. İsrail bir tim yollayarak kurtarma operasyonu başlatmış, bu operasyon için de Kenya'dan destek almıştır. Uçağın Entebbe'ye indirilmesinin Amin'in Filistin meselesine verdiği destek sebebiyle olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında İsrail, iktidara getirdiği liderin zamanla kendisine düşman olan bir lidere dönüştüğünü görmüştür (Epstein, 2016). Amin'in siyasi tutumu İsrail, ABD ve İngiltere için iktidara geliş sürecinden zıt bir yöne doğru gitmiştir. İsrail Başbakanı ve Dışişleri Bakanı, Amin'in teröristlere destek vermekle suçlamıştır (McManus & Silver, 1976). Idi Amin ise iddiaları yalanlamıştır (2 Papers Say Amin Helped Hijackers, 1976).

Batılı ülkelere ve İsrail'e takındığı tavırdan sonra Uganda ambargolarla boğuşmak zorunda kalmıştır. Ülkedeki insan hakları ihlalleri sebebiyle en büyük kahve alıcısı ABD'nin Uganda'ya ekonomik ambargo uygulaması, pek çok fabrikanın kapanması ve çok sayıda iş sektörünün çökmesine neden olmuştur. Dönemin ABD Başkanı James Earl Carter, 1978 yılında imzaladığı ticaret yasağı belgesiyle Uganda'ya ekonomik savaş ilan etmiş ve Idi Amin'i oldukça zor bir duruma itmiştir. Uganda'nın ihracatının ikinci sırasındaki İngiltere de ABD boykotuna destek vermiştir. Uganda'nın bu arada Tanzanya'ya saldırması, Amin'in halkını birleştirmeyi hedefleyen bir hamlesi olarak görülmüştür (Miller, 1980). Tanzanya-Uganda savaşı esnasında Tanzanya kuvvetlerinin Uganda'nın başkenti Kampala'ya kadar girmesi sonucunda Amin ülkeyi terk ederek Kaddafi'nin yardımıyla önce Libya'ya buradan da Suudi Arabistan'a sığınmıştır (Anderson & Van Atta, 1991).

7.1.4. Amin Sonrası Kaos Dönemi 1980-1986

Amin, Tanzanya ve Ulusal Özgürlük Cephesi (UNLF) olarak bilinen Ugandalı milislerden oluşan gruplara karşı verilen savaşta başarısız olup ülkeyi terk ettikten sonra Uganda'ya siyasi açıdan kaos ortamı hakim olmuştur. Tanzanya'da

kurulduktan sonra Uganda'da iktidara gelen gerilla grubu UNFL, ülke yönetmek konusundaki tecrübesizliğinin olumsuz yanlarını yaşamıştır. Amin sonrası iktidar kavgasında 1986'dan beri başkanlık koltuğunda oturan Yoweri Museveni ile eski başkan Obote kapışmış ve sonucunda Obote ikinci kez ülkenin devlet başkanı olmuştur. Obote'nin tekrar iktidara gelmesinin meşru olmadığını savunan ve çoğunluğu Ulusal Direniş Hareketi (NRM) çatısı altında birleşen pek çok Ugandalı hükümeti tanımamıştır.

Obote'nin ekonomiye ilişkin hamleleri ilk dönemdeki gibi sonuçsuz kalmış ve Uganda'da stabil bir ekonomik gidişat sağlanamamıştır. Amin ile girişilen mücadelede altyapı ve endüstrinin büyük zarar görmesi sebebiyle durağanlaşan ekonomi, alım gücünün azalması, enflasyonun artması ve maaşları ödenmeyen ordu mensuplarının rahatsızlıkları sebebiyle olumsuz yönde seyrini devam ettirmiştir. Döneme dair en fazla yakınılan konu fiyatların aşırı oranda yükselmesi sebebiyle halkın ürünlere ulaşamamasına karşın, devletin üst kademelerinde tanıdıkları olanların ürünleri maliyet fiyatına tedarik edebilmesi olmuştur.

Ekonomide istikrarı sağlayamayan Obote, siyasi alanda da zor durumda kalmıştır. NRM'nin Obote iktidarına karşı sert tutumu, halkın bir kısmını örgütlemesi, geçim sıkıntısı çeken halkın da Obote karşıtı bir konuma yönelmesini sağlamış ve oluşan kaos ortamı yeni bir iktidar değişimi sürecini başlatmıştır. Museveni'nin başlattığı ve "Halk Savaşı" olarak nitelediği siyasi mücadele 1985 yılının ortalarına doğru sonuç vermiş ve Obote yönetimi iktidardan uzaklaştırılmıştır.

7.1.5. Museveni'nin Uzun Süreli İktidarı 1986-2020³⁶

1985 yılında Obote'nin devrilmesinden sonra Uganda NRM kontrolündeki siyasi iklime adım atmıştır. NRM, askeri kanattan siyasi kanada pek çok yönetici devşirmiş ve Yoweri Museveni liderliğinde ülkede siyasi birliği sağlamaya çalışmıştır. Yönetimin ele alındığı 1986'dan 1996'ya kadar Uganda'da yeni bir seçim yapılmamıştır. Her ne kadar 1989 yılında NRM tarafından seçimlerin yapılması yönünde bir karar alınsa da bu karar anayasanın henüz hazır olmaması sebebiyle iptal edilmiştir. 1996 yılında yapılan seçimleri Yoweri Museveni oyların yaklaşık yüzde

---

³⁶ Uganda'da başkanlık seçimi 2021 yılında yapılacaktır.

yetmiş beşini alarak kazanmış ve resmi olarak devlet başkanı olmuştur (Ugandan Presidential Elections Final Results, 1996).

Beş yılda bir yapılan seçimlerin 2001, 2006, 2011 ve 2016'daki galibi de NRM, yani Museveni olmuştur. Museveni döneminde Uganda'nın dış ilişkilerine baktığımızda önce yalnız yürümeyi seçen, ardından ekonomik imkansızlıklar sebebiyle Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu programlarına dahil olmak zorunda kalan bir yapı görmekteyiz. Bu fonlar sayesinde tasarlanan reformlar, nispeten istikrarı sağlamış olsa da yönetim kademelerindeki istikrarsızlık, yolsuzluk ve halk bazındaki düşük gelir ülkeyi zorlayan etkenler olarak gözükmektedir. Museveni dönemi, Asyalılarla barışma dönemi olarak da değerlendirilebilir. Bu kapsamda Çin ve Hindistan ile yapılan ikili görüşme ve anlaşmalar, Uganda'nın ticaretten turizme, madencilikten altyapı hizmetlerine kadar geniş bir yelpazede daha iyi şartlara kavuşmasına yardımcı olmuştur.

2021 yılında yapılacak olan Uganda Devlet Başkanlığı seçimlerinde NRM ve Yoweri Museveni'nin seçimleri kazanması beklenmektedir. Özellikle gençler arasında popülaritesini yükselten şarkıcı Bobi Wine'ın yakaladığı ivme, zaman zaman kendisine ve destekleyenlerine iktidar tarafından sorun çıkarılmasıyla sonuçlanmaktadır. ABD'yi ziyaret eden Wine'ın Museveni iktidarı için tehdit olduğu düşünülmektedir (Akumu, 2018; Mutyebe, 2019).

7.2. Uganda-Çin İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

Uganda-Çin arasındaki ilişki Uganda'nın bağımsızlığı öncesine dayanmaktadır. Çin'in 1955 Bandung Konferansı'ndan sonra Afrika ve Asya'da bağımsızlık isteğini dile getirmeye başlayan uluslara verdiği destekten Uganda da payına düşeni almıştır. Nitekim 1962 yılında Uganda'nın bağımsızlığını ilan etmesinden kısa süre sonra Çin Uganda'nın bağımsızlığını tanımış ve iki ülke arasındaki diplomatik ilişki başlamıştır. Edward Mutesa'nın Uganda'nın başkanı olduğu dönemde (1963-1966) Çin'in başbakanlığını da Afrika ülkelerinin bağımsızlığına desteği ile bilinen Zhou Enlai yapmaktaydı.

Bağımsızlıktan iki yıl sonra Uganda ile Çin arasında gençlerin eğitimine dair bir işbirliği yapılmış ve Ugandalı gençler eğitim için Çin'e gitmişlerdir. Bir yıl sonra

Obote'nin yaptığı Çin ziyaretinde ise Uganda'ya üç milyon dolar hibe ve on iki milyon dolarlık kredi sözü verilmiştir (Dutt, 1966: 293). 1966 yılında Çin'in Kültür Devrimi sürecine girmesiyle beraber dış politikadan çok iç politikayı öncelemesi sonucunda Afrika ülkeleriyle kurulan ilişkilerin yoğunluğu azalmış ancak tamamen bitmemiştir. Uganda özelinde bu ilişkilerin nispeten düşük ancak yine de fark edilebilir bir seviyede sürdüğünü söyleyebiliriz. Kopmayan ilişkilerin önemini Çin'in uluslararası ilişkiler tarihi açısından en kritik olaylarından biri olan BM üyeliği sürecinde görmekteyiz. 1971 yılında, Çin'in BM'de yer almasına dair oylamada evet oyu kullanan yetmiş altı ülkeden bir tanesi de Uganda olmuştur. Bu oylamada Çin'in Afrika'ya yaptığı desteğin karşılığını aldığı söylemek yanlış olmaz. Afrika ülkelerinin çoğunluğu bu oylamada evet oyu vermiştir. Otuz beş redde karşın yetmiş altı oyla kabul edilen tasarı ile Çin Halk Cumhuriyeti BM'ye dahil olmuştur (Lindemann, 2014: 70). İlerleyen yıllarda Çin'in insan hakları ihlalleri hususunda BM'ye taşınan dosyalara karşı Uganda Çin'in yanında durmuştur. 1989 yılındaki Tiananmen olayları ile ilgili uluslararası baskı ve izolasyona karşı Afrika ülkeleri yine Çin'e destek vermiştir (Taylor, 2006: 939).

Çin'in dışarıya açılma ve barışçıl yükseliş politikalarından sonra Afrika'ya verdiği önemin artmasını müteakip Uganda ile ilişkiler de derinleşmiştir. Çin-Afrika Forumu'nun başlangıcından itibaren çeşitli alanlarda Uganda'ya destek verilmiştir. İlk sırada ticaret olmak üzere, yatırımlar, eğitim ve kültürel faaliyetler, ekonomik ve teknik alanlarda işbirliği, askeri yardımlar ve Uganda ordusuna silah sağlanması, turizm, sağlık, madencilik, insani yardım, altyapı desteği, ulaşım ve enerji gibi başlıklarda iki ülke arasındaki ilişkinin ivmesinin devamlı yukarı doğru seyrettiği görülmektedir.

Museveni'nin son on beş yıllık (2005-2020) döneminde Çin'den alınan kredilerin miktarı artmıştır. Uganda'nın on milyar dolarlık dış borcunun üçte biri Çin'den alınan kredilerden oluşmaktadır (Muhumuza, 2019). Yatırımlar son yirmi yılın en üst seviyesine çıkarken tarım, sağlık ve kırsal alanda yaşam üzerine faizsiz krediler vasıtasıyla çalışmalar yapılmaktadır. İki ülke arasındaki ticaret artarken ticaret açığının da arttığı görülmektedir. Uganda'nın 2019 yılının başında yaklaşık beş yüz milyar dolara ulaşan dış ticaret açığı incelendiğinde, Çin ile olan ticari dengesizliğin izleri görülmektedir. 2018 yılında Çin'e ihracat otuz beş milyon dolar seviyesindeyken aynı yıl Çin'den yapılan ithalat bir milyar doların üzerindedir

(Trading Economics, 2020). Sonraki bölümde iki ülke arasındaki ilişkilerin farklı başlıklar altında hangi yönde ilerlediği tartışılacaktır.

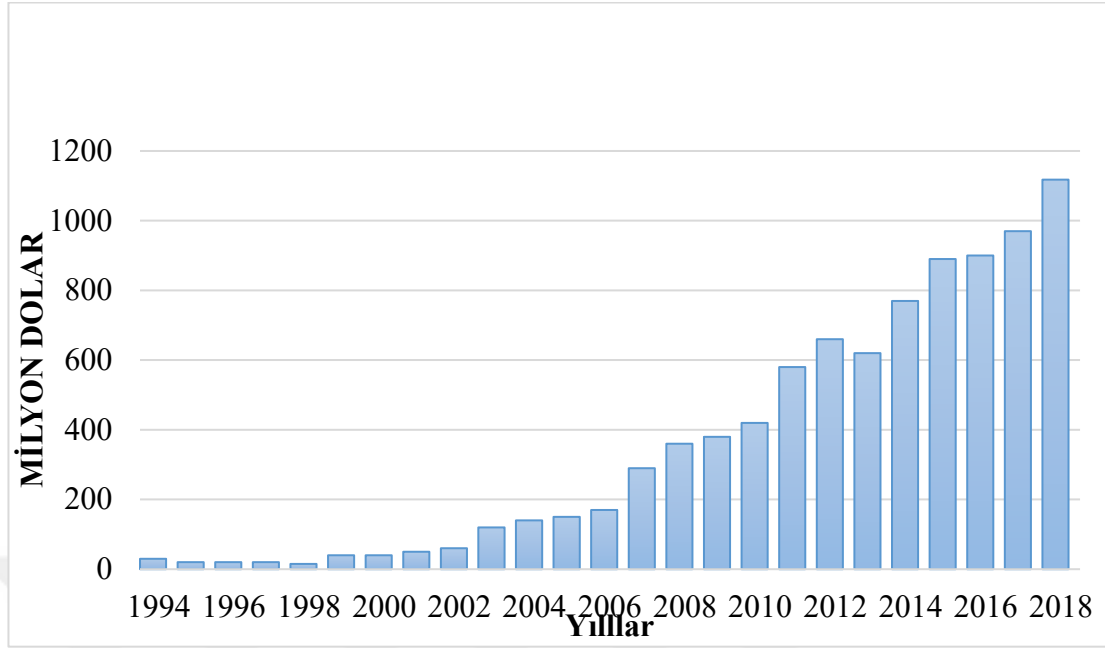
7.3. Uganda ve Çin Arasındaki Ticari İlişkiler

Afrika ülkeleri ile sıcak temasın kurulması genelde önce ticari ve teknik alanlarda işbirliğini getirmiş ve Çin, bölgenin sömürge ülkelerine rağmen yeni bir seçenek olarak ortaya çıkmıştır. Çin ve Uganda arasındaki ticari ilişkiler de bağımsızlıktan kısa süre önce başlamıştır. Yıllar içerisinde sürekli artan bir ivme gösteren ticari ilişkiler günümüzde en yüksek seviyesine ulaşmıştır. İki ülkenin ithalat ve ihracat kalemleri arasındaki ticari ilişkinin yönü hakkında fikir vermektedir. Çin, Uganda'ya elektrik malzemeleri, ilaç ve kozmetik ürünleri, porselen, mekanik aksam, tekstil ürünleri ve ayakkabı gibi ürünler gönderirken, Uganda'dan plastik ve kahve ithal etmektedir (Obwona, Guloba, Nabiddo, & Kilimani, 2007: 2).

Son otuz yılda iki ülke arasındaki fark açılmaktadır. Uganda'nın Çin'e olan ihracatı düzenli olarak artmasına karşın, ithalat daha büyük oranda artmakta ve ticaret açığı büyümektedir. Uganda'nın en önemli ihracat ürünü olan kahve üreticilere başka sektörlerde de girme fırsatı vermiş ve bu şekilde yeni iş alanları oluşmuştur. Tekstil, balıkçılık gibi Çin ile kolay irtibat kurulabilecek sektörler bu anlamda öne çıkmaktadır.

Uganda ve Çin arasındaki ticaret hacminin Çin'in dışarıya açılma politikasından (1979) sonra düzenli olarak yükselmekte olduğunu görmekteyiz. Buna göre 2003 yılında altmış milyon dolar civarında seyreden Çin'in Uganda'ya ihracat oranı 2018 verilerinde bir milyar doları aşmıştır. Yaklaşık yirmi kat artan bu oran ikili ilişkilerdeki yeni bir rekor olmuştur. Uganda 2005 yılında Çin tarafından vergiden ve kotadan muaf tutulan ihracatçılar listesine yüz seksen yedi ürünle eklenmiştir. (Shinn, 2005: 6). Bu kapsamda Uganda'dan Çin'e giden kahve, çay, kakao, baharat, tohum, mantar, ahşap, deri gibi pek çok ürünün ihracatında artış görülmüştür.

Tablo 7.3.1: Uganda'nın Çin'den ithalatı

Kaynak: <https://tradingeconomics.com/uganda/imports/china>

7.3.1. Ticaretin Uganda Sosyal Yaşamına Olumsuz Etkileri

Uganda ve Çin yönetimleri ticari hacmin ulaştığı noktadan memnun gözükmemekte ancak aradaki ticari ilişki artarken, Ugandalı tüccarın Çinli satıcılardan şikayetleri de aynı şekilde artmaktadır. İki ülke arasındaki ticaret oranlarında tarihin en yüksek seviyesinin görüldüğü bugünkü durum (2019-2020), yerel esnaf için pek de iç açıcı sonuçlar getirmemektedir. Çeşitli grevler, meslek odalarının eleştirileri ve siyasilerin demeçleri sürece dair fikir veren bulgulardır. 2011 yılında Kampala'daki ayakkabı satıcıları, Çinli satıcıların ucuz fiyata satış yaparak piyasayı etkilemesi üzerine greve gitmişlerdir. Çinli tüccarların yasalara aykırı şekilde ülke dışına dolar çıkardığını iddia eden Ugandalılar, hükümetten çözüm talebinde bulunmuşlardır (Macharia & Elizabeth, 2011). Grevin üzerine Ticaret Bakanı Kyambadde tarafından yapılan, Çinli tüccarların turist olarak gelip daha sonra ticaret yaptığını ve Ugandalılar için haksız rekabet ortamı oluşturduğuna dair açıklama ortamı daha da germiştir (Macharia & Trevelyan, 2011). Kampala Tüccarlar Birliği Sözcüsü Issa Ssekito da yaptığı açıklamada Çinlilerin ülkelerine çok az miktarda para ile geldiklerini ve çok kısa zamanda büyük paralar elde ettiklerini belirtmektedir (Sunday Times, 2011). Ugandalı alıcıların Çin'den gelen ucuz malları tercih etmesi yalnızca ayakkabı ve giyimde değil, hazır tüketime yönelik tüm ürünlerin pazarlarında benzer problemlere

yol açmaktadır. Dolar istifleme ve Uganda şilininin değerini düşürme, ticaret izni olmadan ticaret yapma gibi suçlamalara Çinli tüccarlardan yanıt gelmemektedir. Bu konudaki soruların ve kendilerini ifade etmelerine yönelik çabaların sonuçsuz kaldığı söylenebilir.

Ugandalı tüccarların kendi ülkelerindeki pazarlardaki sıkıntı haricinde yakındıkları bir diğer husus da Çin'e ihracatın önündeki engellerdir. Hem ulaşımın zor ve külfetli olması hem de Çinlilerin iç pazarda piyasaya hakim olmaları, ihracatı engelleyen iki faktör durumundadır. Kampala Tüccarlar Birliği, Tanıtımdan Sorumlu Sekreteri'nin Çinli tüccarlar hakkında yaptığı "yabancılar" tanımlaması (Alien) kamuyounda yankı uyandırmıştır. Ona göre Uganda hükümeti Çinlilere iş yapmaları ve Ugandalı tüccarlarla rekabet edebilmeleri için tüm imkanı sağlamaktadır çünkü hükümet yeni ekonomi politikaları uygulayıp Ugandalı tüccarın kapasitesini geliştirmekten çok yabancı yatırımcıların hamleleri ile ilgilenmektedir. Artan işsizlik oranı görmezden gelinerek Çinli firmaların Çin'den ucuza çalışacak işçi getirmesine müsaade edildiği iddia edilmektedir. Bu bağlamda farkı sektörlerde Uganda ve Çinli tüccarların içinde buldukları şartların farkını görmek mümkündür. Bu fark genellikle Çinlilerin farklı materyaller kullanarak maliyeti düşürmesi ve buna bağlı olarak tüketiciden talep edilen miktarı da düşürmesiyle oluşmaktadır. Örneğin bir Ugandalı tuvalet kağıdı üreticisi doğa dostu üretim yaparak piyasaya ürün vermeye çalışırken aynı sektördeki bir Çinli geri dönüşüm malzemeleri, şeker veya kağıt hamuru kullanarak aynı ürünü üretebilmektedir. Bu durumda bir ruloyu iki yüz elli kağıttan oluşturmak yerine yüz elli kağıttan oluşturarak üretim maliyetini büyük oranda düşürmektedir (Obwona, Guloba, Nabiddo, & Kilimani, 2007: 18-19).

Çinliler az maliyetle üretilen ürünü düşük fiyata satarak yeni bir cazibe alanı oluşturmaktadır. Bu şekilde iki aynı üründen ucuza satın alınabileni tercih eden Ugandalılar ise tercihlerinde sonradan pişmanlıklar yaşasalar bile, kıtada yaşayan insanların çoğunluğunun geçim sıkıntısı yaşaması onları bir sonraki alışverişte yine Çin mallarına götürecektir. İki renkli televizyondan kaliteli olanı yerine Çin üretimi olanı tercih edenlerin bir süre sonra televizyonu siyah-beyaz yayınlı izlemek zorunda kaldıkları örnekler sıkça ifade edilmektedir (Lee, 2006: 26). Bu noktada fiyat ve kalite başlıklarından ilkinin daha öncelikli olduğu söylenebilir.

Çinli tüccarların Çin devletinin politikaları ve bilgisi dahilinde bu tip ticari faaliyetlere girdiği yapılan anlaşmalarla sabittir. 2005 yılından bu yana pek çok

Afrika ülkesi ile yapılan ikili ticaret anlaşmaları kapsamında Çinliler için vergilerin azaltılması veya tamamen kaldırılması, iç pazardaki engellerin ortadan kaldırılması gibi hususlarda Uganda'nın da çokça avantaj sağladığını söylemek mümkündür. Bugün Ugandalı bir iş adamı veya küçük işletme sahibi, Çin'e kolaylıkla giderek ürün tedarik edebilmekte ve bu ürünleri Uganda'ya getirerek satmaktadır. Böylece ticari alanda yeni bir problem daha oluşmaktadır. Yalnızca Çinli tüccar değil aynı zamanda Ugandalı Çin tedarikçisi de iç piyasada rekabete girebilmektedir. Ancak bu tedarikçinin işi bir Çinli'nin yanında yine kolay olmayacaktır. Çünkü Çin'de üretilen bir malı her bir pazara göre farklı bir fiyat-kalite skalası bulunmaktadır. Yani bir telefon düşünüldüğünde, Çin'de üretilen bu telefonun orijinalinden ayırt edilmesi oldukça zordur. Bu telefon Asya pazarına farklı bir fiyattan sürülürken Afrika pazarına farklı bir fiyatla sürülmektedir. Dolayısıyla Çinli tüccarın farzımuhal on dolara alıp otuz dolara satabileceği bir ürün, Ugandalı tüccarın eline otuz dolara geçmektedir. Bu durum pazardaki ortamı her zaman Çinli satıcı lehine değiştirmektedir.

7.4. Çin ve Uganda Arasında Yatırım ve Yardım İlişkileri 1962-2020

2005 yılında Çin Devlet Başkanı Hu Jintao New York'ta düzenlenen BM Genel Kurulu oturumunda Çin'in yardım stratejisini beş madde ile açıklamıştır. Bunlar gümrük vergilerinin sıfırlanması, ağır borç altındaki ülkelere yönelik yardımların düzenlenmesi, on milyar dolarlık yeni bir yardım paketinin özellikle altyapı gelişimi için serbest bırakılması, medikal yardım ve teknik desteklerin artırılması ve son olarak da otuz bin kişinin insan kaynakları alanında eğitilmesidir (Jintao, 2005). Bu açıklamanın ardından özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle, ağır borç yükü altında olan ülkelerin Çin yardım ve yatırımlarından yararlanmak için temaslarını yoğunlaştırdığı görülmüştür.

Uganda ve Çin arasındaki yakınlaşma bu tarihten önce de belli bir ivme ile devam etmiştir. İki ülke arasındaki yatırım ilişkisi Uganda'nın bağımsızlık kazanmasından hemen sonra başlamış ve Çin'in dışarıya açılma politikası sırasında artarak devam etmiştir. Museveni döneminde yatırımların önünün daha fazla açılması, Çin'i Uganda'da en fazla farklı sektörde yatırımı bulunan ülke konumuna getirmiştir.

Bugün ticaretin dışında, inşaat, tekstil, ayakkabı, maden suyu, ulaşım, enerji, madencilik faaliyetleri, gıda üretimi, turizm gibi alanlarda Çin yatırımlarını görmek mümkündür. Bu alanların bazıları Uganda Hükümeti tarafından Çin Başbakanı Jiabao'ya iletilmiş ve yatırım talebi sunulmuştur. Çin yetkilileri tarafından kabul edilen talepler sonrasında yatırımlar yoğunlaştırılmıştır.

Afrika ülkeleri açısından Çin'in düzenlediği Çin-Afrika İşbirliği Forumu bu tip yatırım ve yardım taleplerine karşılık almak için önemli bir organizasyondur. Nitekim 2006 yılındaki forum sonrasında Çin, Uganda'ya görüntüleme cihazları, sıtma ilaçları, bilgisayarlar, teknik ekip desteği ve motorsikletler gönderilmesini kararlaştırmıştır. Kajjansi Tarım Merkezi, Uganda-Çin Dostluk Hastanesi, Endüstri Araştırmaları Enstitüsü gibi önemli yapılar bu forum sonrasında inşa edilerek Ugandalı yetkililere verilmiştir. Bunun yanında nakit yardım da forumun Uganda açısından önemli sonuçlarından biri olmuştur (Kannyo, 2013: 115).

Çin devleti Çinli girişimcilere cesaret vererek onları desteklemekte ve Uganda'da iş yapmaları için büyük teşvikler vermektedir. Uzun vadeli krediler, hibeler vasıtası ile girişimcilere Uganda'ya yatırım yapmaktadır. Hem özel girişimin desteklenmesi hem de devlet projeleri ile iki ülke arasındaki altyapı yatırımları hızla artmaktadır. Telekomünikasyondan elektrik üretimine, turizmden ulaşımına pek çok proje devam etmektedir.

7.4.1. Afrika Tarımında Yeşil Devrim mi?

Çin Afrika'ya yardımlarına başladığından beri belirli sayıdaki ülkelerin tarım projelerine ayrı önem vermiştir. Tarım alanında 1960-2010 yılları arasında iki yüz yirmi proje yapılmıştır. Bu sayı Çin'in Afrika'daki her beş yardım projesinden birinin tarım alanında olduğunu göstermektedir. Yardımların ilk aşaması çiftlikler ve tarım alanları inşa ederek buralara teknolojik destek vermek şeklinde gelişmiştir (Qiu, 2020: 127-128). Uganda konumu sebebiyle tarım projelerinin uygulanabileceği bir ülkedir. Özellikle tarımsal faaliyet hususundaki eğitimin yaygınlaşması ile beraber ürün yetiştiriciliği ve yetiştirilen ürünün ticareti konularında ilerleme kaydedilmiştir. Çin'in Afrika ülkelerinde tarıma ayırdığı bütçe ve teknik destek ile beraber Uganda da tarımsal gelişme artmıştır.

Uganda hükümeti, tarımı ekonomik gelişmenin, fakirliği azaltmanın ve genel kalkınmanın en önemli etkeni olarak görmektedir. Halkın yüzde sekseninin kırsalda yaşaması, tarımın ekonominin yüzde altmışını oluşturması ve Uganda halkından her beş kişiden ikisinin yoksulluk sınırının altında yaşaması, tarımın gelişmesinin bu oranlara doğrudan etki edeceği sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Reliefweb, 2005). Kırsal fakirliği tarımsal faaliyetin azlığına bağlayan bu görüş, ticaretle bağlantısı doğru kurulduğu takdirde tarımın oluşturacağı zincirle kırsaldan şehre doğru yeni bir kalkınma bağlantısı aygıtına dönüşeceğinden ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda oluşturulan Tarım Modernizasyonu Planı (Plan for Modernisation of Agriculture), Uganda'yı tarımsal kalkınma için yatırıma açmayı da hedefleyen bir plandır (Uganda Ministry of Agriculture, 2000). Bu planla beraber dış ülkelerin tarım alanında yapabileceği yatırımlara kolaylıklar getirilmiş ve toprağa bağlı faaliyetlerde artış görülmüştür. Çin'in hem devlet destekli yatırımları, hem de özel yatırımcıları için en uygun tarımsal fırsat Uganda'da bu şekilde oluşmuştur. Buna rağmen tarıma olan yatırım hala imalat, petrol, doğalgaz, elektrik, altyapı, telekomünikasyon, inşaat, turizm gibi alanların gerisinde bulunmaktadır. Çin'in Uganda'ya yaptığı tüm yatırımlarda tarımın oranı yüzde dört buçuktur (Uganda Investment Authority, 2007). Tarım alanlarının Çin yatırımcıları tarafından kullanım oranları incelendiğinde ise en fazla çalışmanın çiftçilik ve balık ürünleri yetiştiriciliği alanında (yüzde on üç) olduğu görülmektedir (IIED, 2019)

Çin, birçok farklı alandaki tarım projesini desteklemekle beraber Uganda'da pirinç tarımına yönelik projelere verdiği destekle bilinmektedir. Kibimba ve Doho pirinç üretim projeleri kapsamında Çin'den getirilen teknik uzmanlar pirinç tarlalarında drenaj sistemleri kurarak verimli tarımın önünü açmıştır. Çinli uzmanların desteğiyle makineli tarımın geliştirilmesine yönelik çalışmalar da sonuç vermiştir. Bugün Doho'dan dört binden fazla çiftçi yararlanmakta ve bu sayede çiftçilerin gelirlerinde artış görülmektedir. Pirinç tarlalarına ulaşımın kolaylaştırılması için yapılan yollar da meyvesini vermekte ve küçük işletmeler bu şekilde daha büyük hedeflere doğru ilerlemektedir (Guloba, Kilimani, & Nabiddo, 2010: 24). Bir diğer önemli proje de Kibimba Çiftliği olarak bilinen ve 1977 yılında Çin desteği ile yapılan tarım projesidir. Yapımından sonra yenilenen ve bin hektarlık bir alan üzerine kurulu Kibimba tarım bölgesi bugün sekiz yüzden fazla kişiye iş olanağı sağlamıştır.

Uganda devletine devredilmesi sonrası yaşanan bazı sorunlardan dolayı Çinli uzmanlar 1991 yılında tekrar Kibimba'ya dönmek zorunda kalmışlardır.

Tarım ve üretim alanlarında Uganda'ya sunulan en önemli Çin desteklerinden bir diğeri de balıkçılık ve balık çiftliği kurma, işletme ve büyütme konularında verilen maddi ve teknik desteklerdir.

7.4.1.1. Çin-Uganda Dostluk ve Tarımsal Teknoloji Uygulama Merkezi

Uganda'nın tarımsal kalkınma konusunda kendine koyduğu hedefler ülkenin bugünkü tarımsal girişimlerinde ana etkidir. Ulusal Kalkınma Planı kapsamında otuz yıllık bir süre içerisinde toplumun modern ve refaha kavuşmuş bir hale gelmesi hedeflenmektedir (National Development Plan, 2010). Bu hedef doğrultusunda ülke tarımının gelişmesi için dış kaynaklara ve ortaklıklara açık bir strateji izlenmektedir. Özellikle yeni ve gelişmiş teknolojiyi Uganda çiftçisi ile buluşturabilecek projelere ilgi daha yoğundur.

Pek çok önemli girişimin kaynağı olan FOACAC 2006, tarımsal gelişimde de yeni teknolojinin Afrika ülkeleri ile buluşmasına öncülük etmiştir. Bu zirvede ele alınan ve genellikle Afrika ülkelerinin talebi üzerine gündeme gelen konulardan biri olan tarıma destek başlığı, zirveden sonraki yıllarda belirgin bir yol haritası ve imzalanan protokoller yoluyla devreye sokulmuştur. Uganda ve Ruanda'nın öncülük yaptığı bu tarımsal talepler, 2007 yılında imzalanan protokolle sonuçlandırılmıştır. Buna göre Çin, inşa edilecek merkezlerin yapım maliyetini, kullanılacak malzeme ve makinelerin maliyetini kendi bütçesinden karşılamayı kabul etmiştir. İki ülke ile de imzalanan protokoller üç ayrı süreci belirtmektedir. Birinci aşama aksiyona geçilecek merkezlerin inşası, ikinci aşama bu örnek merkezlerin eğitim ve faaliyetlerinin icrası, son aşama da merkezlerin kendi kendini idare edebilecek bir yapıya kavuşmalarıdır (Lawther, 2016: 55). Uganda'nın Victoria Gölü'ne yakın kısmındaki Kajjansi'de kurulan Çin-Uganda Dostluk ve Tarımsal Teknoloji Uygulama Merkezi böyle bir girişimin sonucudur. 2008 yılında Sichuan Provincial Overseas Chinese Phonex Group tarafından inşasına başlanan merkez 2010 yılında bitirilmiştir (Qiu, 2020: 129) Çin müdahalesinden önce Su Ürünleri Araştırmaları Merkezi olarak faaliyette bulunan fakat fayda açısından tartışmaya olan bu tesis, Çin müdahalesi sonrasında

aktif olarak yararlanılan bir hale gelmiştir. Faaliyete geçmesiyle birlikte Uganda tarımına önemli katkıda bulunan merkez, içerisinde laboratuvar, eğitim merkezleri, sınıfları, ofisleri, Çinli teknisyenlerin kalması için yatakhaneleri ve büyük su tanklarını bulundurmaktadır. Balık ihracatının kahveden sonraki en büyük ihracat türü olması, merkezin önemini daha da artırmaktadır. Bunun yanında yine Uganda'nın en büyük tavuk yemi ve tavuk ürünleri üreticisi UgaChick de merkezin olumlu yanlarından yararlanmaktadır.

Çin-Uganda Dostluk ve Tarımsal Teknoloji Uygulama Merkezi, tarım ve balıkçılıkta kayda değer gelişimler göstermekle birlikte, Uganda insanına tanıdık gelmeyen alanlarda başarısızlıklar da yaşamıştır. Çinlilerin sazan balığının farklı türleri üzerine verdikleri eğitimler sonucunda elde edilen sazanlar, Uganda pazarında değer görmemiş ve balıkçıların çoğu bu balıkları bedava dağıtmak zorunda kalmıştır. Araştırmaya göre Uganda'da yaşayan Çinlilerin yüzde yetmişten fazlası canlı sazan alma taraftarıdır. Bunun sebebi ise bu türün temiz ve hijyenik olduğuna inanıyor olmaları. Buna rağmen yalnızca yüzde otuz üçü Uganda'daki sazan üretiminden haberdar durumda bulunmaktadır. Hem haftalık iki kiloya kadar olan talep, hem de nispeten ucuz olması bu balık türüne karşı Çinli ilgisini artırmaktadır. Bu durum Uganda'da yerel halk için yeterince çekici olmayan sazan pazarının Uganda'da yaşayan Çinliler için oldukça önemli olduğunu gösteriyor (Tibenda, ve diğerleri, 2017: 16).

Merkezin operasyonel yapısı iyi işliyor gözükse de yapılan protokoldeki bir madde daha sonrasında bazı sorunlara yol açmıştır. Bu maddeye göre Uganda Devleti, Çin girişimini destekleyecek ve başka bir alanı daha merkez için sağlamakla yükümlü olacaktır. Eğitim süresinin tamamlanmasının ardından Çin tarafının merkezden çıkmama yönünde tutumu ortaya çıkmıştır. Protokoldeki maddeye atıfta bulunan Çinli firma kendilerine yeni bir arazi tahsis edildiğinde merkezi devredebileceğini bildirmiştir. Balıkçılık Komisyonu ise anlatılanın aksine protokole bedava arazi verilmesine yönelik bir hüküm bulunmadığını savunmaktadır (Lawther, 2016: 68).

7.4.1.2. Tarım Desteğinin Devamı

Çin'in Uganda'ya verdiği tarımsal destek çeşitli ürünlerin üretiminin kolaylaştırılması yönünde devam etmektedir. 2012 yılında yapılan görüşmeler ve 2015 yılındaki FOCAC sonrasında tarıma verilecek desteğin artacağını açıklayan Çin, Uganda'nın yanı sıra başka ülkelere de hem maddi hem de teknik destek sağlamaktadır. İki buçuk milyon dolarlık bir bedel Uganda'da meyve, sebze üretimi, çiftlik hayvanlarının yetiştirilmesi ve balıkçılık gibi alanlarda kullanılmak üzere ayrılmıştır. Başka bir Çinli şirket, Uganda'ya ekip göndererek iki ülkenin ortak şekilde yöneteceği modern tarım uygulama merkezi kurma planının araştırmasını yaptırmıştır. Bu keşif sonucunda iki yüz yirmi milyon dolara mal olacak ve üç yüz seksen hektarlık bir alan üzerine kurulacak merkezin projesinin başlatılması kararı alınmıştır. Bir kısmı tamamlanan ve içerisindeki farklı birimler vasıtasıyla aktif olarak tarımsal faaliyet yapan merkezin tamamı bittiğinde Uganda'daki en büyük tarım merkezi olması beklenmektedir (Xinhua, 2019).

7.4.1.3. Hanhe Çiftliği Dosyası

2014 yılında Josh Maiyo adına bir öğrenci tarafından ortaya çıkarılan Hanhe Çiftliği'ne dair gerçekler Uganda ile Çin arasındaki tarımsal fon desteklerinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Hanhe Çiftliği, Çinli bir şirket olan Hanhe International Company tarafından Nakaseke'de inşa edilmiş bir tarım merkezidir. Dört yüz dönümlük bu arazinin bulunduğu merkezde Nisan 2014 itibarıyla beş Çinli, on altı Ugandalının çalıştığı tespit edilmiştir. Maiyo'nun tez çalışmasını yapmak üzere ilk kez 2012 yılında ziyaret ettiği tesiste gördüğü manzara, dört yüz dönüm olarak belirtilen alanın aslında yetmiş dönüm olduğudur. 2014 yılında ekilen alanın yalnızca yirmi dönüm olduğu ortaya çıkmıştır. Farklı tarihlerde yapılan ziyaretlerde tesisin kağıt üzerinde belirtilen özelliklerde olmadığına anlaşılmıştır. Medyada yer bulan şekliyle çiftliğin, Çin-Afrika Kalkınma Fonu bütçesiyle yapıldığı iddiası ve sonrasında çiftlik genel müdürünün tüm yatırımı kendilerine ait özel fondan yaptıklarını söylemesi kafaları karıştırmıştır. Hanhe şirketini elinde bulunduran Hebei Agricultural Science and

Technology, Uganda'daki yatırımları olduğundan fazla gösterme, yanıltma ve dolandırıcılıkla suçlanmıştır (Maiyo, 2014: 3).

Yabancıların arsa alımının çok kolay olmadığı Uganda'da Hanhe'nin siyasi bağlantıları kullanarak bu alana sahip olduğu belirtilmektedir. Bunun yanında şirketin bu araziye almak için ne kadar para harcadığı net olarak bilinmemektedir. Maiyo'nun yaptığı araştırmalarda ulaştığı yerel yetkili yirmi bin dolar civarında olduğunu belirtmektedir ki kesin olmayan bu fiyat otuz yıllık kiralama için dönüm başına elli dolar ödendiği sonucunu getirmektedir. Fiyat ne olursa olsun kamuoyundan gizlenmesi şüpheleri artırmaktadır. Özellikle yerel siyasetçilerin Hanhe gibi girişimleri tüm güçleriyle desteklediği de gerçektir. Çünkü yerel seçimlerde kalkınmaya yönelik herhangi bir hamlenin vesilesi olarak görülmek ve küçük bir yerleşim birimine büyük bir yatırım getirmek çoğunlukla seçimi kazanmanın yollarından biri olmaktadır.

Hanhe'nin tarımsal ürünleri daha çabuk büyütme için kimyasal sprey kullandığı, zorunlu sulak alan kullanımı belgesi olmadan üç yıl boyunca faaliyet gösterdiği ve izinler noktasında çeşitli yasal olmayan faaliyetlerde bulunduğu ortaya çıkmıştır (Maiyo, 2014: 4-5). Özel Çinli girişimlerin, Hanhe örneğinde olduğu gibi Çin imajı konusuna birincil önceliği vermediği ve devlet destekli Çin girişimleri kadar özen göstermediği anlaşılmaktadır. Bu husus, başka Çinli özel girişimlerin de Uganda'nın farklı bölgelerinde tarım veya başka alanlarda benzer örneklere sebep olabileceğini göstermektedir. Bu tip örneklerin gerçek yüzünün ortaya çıkmasının zaman alıyor olması, başta Uganda olmak üzere diğer ülkelerdeki kıta insanının da yaşayabileceği potansiyel problemlerin çözümünün ötelenmesi ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

7.4.2. Ulaşımında Uganda-Çin Ortaklığı ve Tartışılan Proje Döngüsü

Afrikalı liderlerin en çok önem verdikleri hususlardan biri ülke sınırları içerisindeki her noktayı kontrol altında tutmaktır. Yirminci yüzyılda kıtadaki iktidar kavgaları, değişimleri incelendiğinde liderlerin bu konuya ayrı önem vermelerinin anlaşılır bir hamle olduğu söylenebilir. Ülkenin en uzak noktalarına kadar ulaşmak, siyasi iktidarın büyük isyan veya muhalif hareketleri bastırmasını sağlarken, öte yandan bu ulaşım ağının gelişmiş olması liderlerin imajına olumlu yansımaktadır.

Uganda, konumu itibarıyla Victoria Gölü'ne sınırı olan, diğer sınırlarının ise tamamı kara sınırı ile çevrili olan bir ülkedir. Bu açıdan Tanzanya veya Kenya gibi bir okyanusa ulaşma imkânı bulunmamaktadır. Bu konum, ülkedeki ulaşım ihtiyacının yükünü karayollarına yıkmaktadır. Çoğunlukla sömürge yıllarında yapılan yolların kullanılması ve bazı bölgelere araçla ulaşımın sağlanamaması ülkenin tüm bölgelerine aynı hizmetin gitmemesine ve buna bağlı olarak sosyal, ekonomik, kültürel sonuçların ülke içerisinde farklılıklar oluşturmalarına neden olmaktadır.

Uganda'nın bir diğer önemli sorunu, ülkenin kuzeyinde konuşlanan, bugün etkisi zayıflamış olsa da alan dağılımı genişlemiş olan Lord's Resistance Army (LRA) ismiyle bilinen örgütün oluşturduğu güvenlik sorunudur. Geçmişte başka Afrika ülkeleri tarafından (Sudan, D. Kongo) Uganda'nın iç siyasetine yön verme amacıyla da kullanılan bu örgüt, Uganda dışında Güney Sudan ve Demokratik Kongo'daki konumuyla mülteci krizi ve terör saldırıları gibi sorunlara neden olmuştur (Feldman, 2008).

Uganda yönetimi, ülkedeki ulaşım sorununu daha büyük sorunlar oluşturabilecek bir potansiyele sahip gördüğünden dolayı bu alanda gelişimi listesinin üst sıralarına almış ve Çin ile ilişkilerin seyrinde ulaşım başlığı gündeme gelmiştir. Çin'in kıtada en iyi yaptığı işlerden biri olarak görülen karayolu inşasının Uganda'da da yapılması için gerekli girişimler başlatılmıştır. 2011 yılındaki girişim sonucunda yol yapım ekipmanları konusunda Çin'in sağladığı yüz milyon doların üzerindeki kredi ile birlikte Uganda'da bulunan yüz yirmi bir bölge ve yirmi iki belediyenin gerekli malzemeleri sağlanmıştır. Kırk yıllık bir geri ödeme planı ile sağlanan kredi sonrasında yüz elli dokuz grayder, iki yüz elli yedi kamyon ve kepçenin satın alımı yapılmıştır (Mugira, 2013). Ekipman desteği, aynı zamanda Çinli şirketlerin yol ihalelerini almaları için etkili bir imaj çalışması olmuştur. 2018 yılının sonu itibarıyla Uganda'da devam eden yol inşa çalışmalarının yüzde yetmiş beşi Çinli şirketlerin elindedir (Wingo, 2019). Yol projeleri Afrika'nın birçok farklı ülkesinde devam etmektedir. 2011-2016 yılları arasında Çin Büyükelçisi olan Zhao Yali'nin söylediği bir cümle Çin'in yol projelerindeki yerini daha iyi anlatmaktadır. Yali'ye göre ülkesinin insanların genel inancı zengin olmak isteyen insanların/ulusların önce yol yapmakla işe başlaması gerektiğidir (New Vision, 2012). Afrika ülkeleri açısından bu durumun sahada karşılığının diğer projelere göre daha kolay alındığı görülmektedir. Dış yardımların Afrika'ya geliş sürecinde özellikle Batı ülkelerini ve

sivil toplum kuruluşlarını ebola veya sıtma gibi hastalıklara karşı mücadeleye ikna etmek yüz kilometrelik bir yol yapım projesine ikna etmekten daha kolay olmaktadır. Çin ise aksine inşa projelerine gösterdiği ilgi ile daha farklı bir görüntü vermektedir (Wyatt, 2015). Bu iki farklı yatırım ve yardım yaklaşımından Çin’inki Afrika ülkeleri için son yirmi yıldır daha değerli bulunmaktadır. Uganda’da da genel tutum günlük fayda sağlayan projelerden çok, orta ve uzun vadede faydalı olacak projelerin desteklenmesi şeklindedir. Museveni, özellikle de endüstriyel projelerin uygulanmasını geciktirenlere dair, “Onlar düşmanlar, bu yüzden onlara savaş açacağım.” açıklamasını yapmıştır (Gode, 2017: 2). Altyapı projeleri, özellikle de karayolu ulaşımına dair kolaylaştırıcı etkenler, bölge insanı için son derece önemlidir. Pek çok bölgeye ulaşımın olmayan yollar sebebiyle aksaması, Çin’in girdiği bu alanda nispeten rakipsiz olarak ilerlemesini sağlamaktadır.

Uganda’daki yol inşa projelerinin en büyüğü Entebbe Express projesidir. Bu otoyol projesi, dört yüz yetmiş altı milyon dolarlık Çin kredisi ile (China EXIM Bank) yapılandırılan ve yürütücülüğünü de Çinli şirketlerin yaptığı bir projedir. Yolun yapım süreci Çinli şirket China Communications Construction Company Ltd. (CCCC) tarafından üstlenilmiştir (Namubiru, 2018) Çin kredileri ile yapılan projelerde işin Çinli şirketlere verilmesi bazen sözleşmede yazılı bazen de yazısız bir kural olmaktadır. Çin, kredilerin kendi ülkelerinden devlet veya özel şirketler tarafından kullanılmasını daha az riskli bulmaktadır. Projenin uluslararası havaalanına ulaşımı kolaylaştırması ve Kampala’daki trafik yoğunluğunu azaltması iki önemli hedeftir. Uganda tarihinin en pahalı yol inşa projesi aynı zamanda dünyadaki örnekleri ile de karşılaştırıldığında en pahalı yol olma özelliğini korumaktadır (Allafrica, 2016).

Yol projeleri Uganda’nın kalkınması için önemli olduğu kadar tartışmalı bir durumdadır. Özellikle Çin destekli projelerde maliyetlerin fazla gösterilmesi, projelerin haksız şekilde alınması gibi konulardaki iddialar ve kararlar tartışılmaktadır. Kampala-Entebbe projesinde ilgi çekici detay projenin genel maliyetidir. Uganda’da bulunan yolların geneli iki şeritlidir. Yeni yapılan bu yolun ise dört şeritli olması planlanmıştır. Projede gösterilen şekliyle yolun bir kilometresinin maliyeti dokuz milyon iki yüz bin dolardır. Dört şeritli bir yol olarak düşünüldüğünde tek şeritli yolun bir kilometrelik maliyeti iki milyon üç yüz bin dolara gelmektedir (Egessa, 2016). 2016 yılında yapılan araştırmada yol maliyetinin

olduğundan fazla gösterildiği belirlenmiştir. 2015 yılındaki başka bir proje olan Mukono-Katosi yol projesi de incelemeye alınmıştır. Proje ilk olarak Eutaw adında bir Amerikan şirketine verilmiştir. Eutaw, ihaleye gerekli şartları yerine getirmeden girmiş ve projeyi aldıktan sonra bir Çin şirketi olan Chongqing International Construction Corporation (CICO)'a devretmiştir. Sonradan anlaşılan şekliyle Eutaw'ın ihaleye giriş amacı diğer rakiplerle CICO arasında bir set oluşturmaktır. Eutaw'ın Uganda sorumlusu 2018 yılında hırsızlık suçlamasıyla tutuklanmıştır (Wingo, 2019). Kenya basınında çıkan haberlere göre bazı Çinli şirketlerin benzer davranışları sebebiyle karalisteye alınması önerisine rağmen, Uganda'da yolların yapımı ve işletilmesinden sorumlu kurum olan Uganda National Road Authority (UNRA) bu şirketlerle aynı dönemde aktif olarak çalışmalar yürütmüştür. 2014-2015 yılının denetim raporlarında UNRA'dan alınan paraları aslına uygun kullanmadığı tespit edilen bu kurumların daha sonrasında tekrar Uganda'da iş yapabilmeleri Uganda parlamentosuna da konu olmuştur (Okuda, 2017). 2019 yılında yapılan Busega-Mpigi otoyol projesinin, aynı yılın Haziran ayında Dünya Bankası tarafından karalisteye alınan iki Çinli şirketin ortaklığına verilmesi yeni bir dalgayı beraberinde getirmiştir (Mufumba, 2019).

Çin'in içinde olduğu projelerden biri de oldukça stratejik bir öneme sahip olan ve "petrol yolları" olarak tanımlanan yolların yapımı projesidir. Bilgilere göre Uganda'nın Demokratik Kongo Cumhuriyeti sınırında bulunan bölgede altı milyar varillik bir petrol kapasitesi bulunmaktadır. Keşfedildikten sonra uzun süre çıkarılamayan petrolün çıkarılması için üç büyük şirket ortaklık halinde çalışmalar yaparken, petrolün taşınabileceği yollar da Çin Endüstri ve Ticaret Bankası'ndan alınan borçla yapılacaktır (Biryabarema, 2020). Bu hamleyi Uganda ve Kenya'yı demiryolu ile bağlamayı planlayan ortak demiryolu projesi (Uganda kısmı belirsiz), Kenya'daki limanın Çin tarafından devralınma ihtimali ile okuyan Ugandalıların petrolün Çin'e olan borçların ödenmesi hususunda kullanılmasına yönelik kaygıları olduğu anlaşılmaktadır. Bunun asıl sebebi ülkenin kamu borcunun 2019 yılı itibarıyla en yüksek seviyeye çıkmasıdır. Aralık 2019'da ülkenin kamu borcu on üç milyar doların üzerindedir (Okech, 2020) Koronavirüs salgını sonrasında Başkan Museveni, alacaklı olan ülkelere, virüsün getirdiği kriz sebebiyle alacakların ertelenmesi çağrısında bulunmuştur (Biryabarema, 2020).

Ugandalı vergi mükelleflerinin Çinli şirketler hakkında duydukları, okudukları Çin imajı açısından olumsuz sinyaller vermektedir. Sahada Çinli şirketlerin yalnızca yol yapım projeleri ve bunların etkileri ile şirketlerin usulsüz para aldıklarına dair iddiaları sorduğumuz kişilerden alınan farklı yanıtlar önceden daha güçlü ve olumlu olan imajın olumsuzluğa doğru yönelmesine sebep olmuştur. Aslına bakılırsa Çin hakkındaki olumsuz görüşlerin yaygınlaşması, üst bölümlerde bahsedilen, 2011 yılındaki esnaf grevi ile başlamıştır. Bugün kırsala gittiğinizde ve bunu Çin yapımı yollardan yaptığınızda elbette bölgede aldığınız cevaplar genellikle olumlu olmaktadır. Şehirde ise daha farklı bir hava olduğunun altını çizmek gerekir. Şehirli kesim bu ve bunun gibi örnekleri daha fazla duymakta olduğu için daha fazla tepki göstermektedir.

7.4.3. Sağlık Alanındaki İşbirliği

Sağlık tüm insanlığın vazgeçilmez bir ihtiyacıdır. Afrika'daki sağlık çalışmaları son yirmi yıldır (2000-2020) geçmişe göre daha yoğun şekilde devam etmektedir. Bugüne dek bulaşıcı hastalıklarla boğuşan kıta ülkelerine hem ABD ve Avrupa hem de Asya'dan kayda değer nicelik ve nitelikte yardım yapılmıştır. Hastalıkların haricinde yetersiz beslenme, beş yaş altı ölümler, katarakt gibi sağlık problemleri pek çok ülkede görülmektedir. Koronavirüse göre ölüm oranı daha yüksek olan ebola gibi bir salgını yaşamış olan kıtada sıtma vakaları ise daha hafif şekilde atlatılmaya başlanmıştır.

Uganda sağlık sistemi de yavaş yavaş gelişmeye başlamasına rağmen henüz istenen seviyeden uzak mesafededir. Ülke bu sebeple sağlık konusundaki yardım ve yatırımları değerlendirme eğilimindedir. Çin'in sağlık alanında Doğu Afrika'da yaptığı büyük çaplı yardımların bir kısmı Uganda'dadır. 1999-2009 arasında sağlık alanında yapılan yardımların yüz seksen milyondan dört yüz elli milyona ulaştığı görülmektedir (Qiu, 2020: 62). Bu miktarın dağılımı hastane inşası, medikal malzeme ve uzman ekip yardımı olarak sıralanmaktadır. Doğrudan Uganda'ya olmayan yardımlardan da dolaylı olarak yararlanma söz konusudur. Son yirmi yılda beşten fazla ebola salgını yaşayan Uganda'nın, hemen sınırında bulunan ve salgınlardan daha şiddetli etkilenen Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde Çin

tarafından yapılan aşı denemelerinden, çıkacak sonuca göre olumlu anlamda etkileneceği söylenebilir. Deneme dozlarının ilk olarak Demokratik Kongo'daki Çin vatandaşlarına yapıldığı bilinmektedir. Bu bağlamda geçen yıl sınırdan Uganda'ya sıçrayan ebola vakalarına önlem olarak Demokratik Kongo'dan dört yüz doz aşının Uganda'ya yollandığı açıklanmıştır (Morangi, 2019). Öte yandan yine ebola özelinde uzman ekipler, Çin'deki merkezden Uganda'daki Afrika Hastalıkları Önleme ve Kontrol Merkezi'ne gönderilmiştir.

Uganda'nın büyük sağlık problemlerinden bir diğeri sıtma olarak bilinen malarya hastalığıdır. Dişi sivrisinekten insana bulaşan bu hastalık bağışıklık sistemini etkileyerek ölüme kadar giden bir sürece sebep olabilmektedir. Farklı ülkelerden gelen kişilere genellikle kendi ülkelerinde sıtmadan koruyucu ilaçlar verilmekte ancak bu ilaçlar yüzde yüzlük bir koruma sağlamamaktadır. Uganda halkı sıtmaya yakalanıp bunu atlattığında genel olarak hastalığa karşı bağışıklık elde ederek sonraki sıtma nöbetlerini daha hafif geçirebilmektedir. Bağışıklık sistemi güçlü olmayanlarda ise bu süreç çok daha ölümcül olabilmektedir. Sıtma hastalığının tedavisine yönelik olarak Çinli bir ilaç şirketinin piyasaya sürdüğü ve günde bir doz alınarak üç veya dört günlük bir tedavi programı önerdiği ilaç eczanelerde en fazla kullanılan ilaçlardan biri haline gelmiştir. Beş buçuk dolara alınabilen ilaç, sıtma tedavisinde daha da yaygınlaşarak kullanılmaktadır (Chinese firm launches new anti-malaria drug in Uganda, 2006). Her yıl yaklaşık yüz bin kişinin hastalıktan hayatını kaybettiği Uganda ve bölge ülkeleri için bu ve benzeri ilaç çalışmaları değerlidir. 2008 yılında Çin yardımı ile yapılan ve dört yüz bin dolarla mal olan Enfeksiyon Hastalıkları Enstitüsü, Mulago Hastanesi'nde çalışmalarını sürdürmektedir (Sekidde, 2013).

Çin'den Uganda'ya tıbbi malzeme yardımları aralıklı olarak yapılmaktadır. Bu kapsamda Çin destekleri ile yapılan hastaneler öncelikli olmakla beraber, çeşitli sıtma önleyici ilaçlar, görüntüleme cihazları ve teknik ekipman yardımları yapılmakta, buna ek olarak maddi destekler yollanmaktadır. Medikal ekipler ise uzun süredir Uganda'ya gönderilerek tecrübe paylaşımı ve eğitim yapmaktadırlar. Çin-Uganda Dostluk Hastanesi, Jinja Hastanesi bu ekiplerden yararlanmaktadır. Ayrıca AIDS konusunda uzmanlar Uganda'ya gönderilmekte, bu kapsamda eğitimler ve maddi yardımlar onlar üzerinden yönlendirilmektedir.

Sağlık yardımları, Uganda halkının en fazla ihtiyaç duyduğu yardım çeşitlerinden biridir. Çin'in bu alandaki yardımları halk genelindeki algıyı olumlu olarak etkilemiştir. 2020 yılının Mart ayı ise bu algının gidiş yönünü değiştirmiştir. Çin'den çıkarak tüm gezegene yayılan yeni tip korona virüs (KOVİD-19) Uganda'da da görülmüştür. Önemli sayıda Çinli'nin yaşadığı Uganda'da Çin karşıtı dalga halk bazında derinleşmektedir. Altı Çinli'nin karantina kurallarına uymayarak Kampala'dan ayrılması ve Demokratik Kongo'ya geçmeye çalışırken yakalanmaları medyaya yansımıştır (Athumani, 2020). Bu ve buna benzer haberlerin önceye göre medyada daha fazla yer bulması ve Çin'in koronavirüs ile ilgili sorumlu görülmesi iki ülke vatandaşlarının karşılıklı olarak çeşitli zorluklar yaşamasını beraberinde getirmektedir. İlerleyen süreçte oluşacak Çin karşıtı hareketi önleme adına Çin'den kıtaya ve Uganda'ya daha fazla yardımcı görülebilir. Bu yardımın sağlık alanında artarak devam etmesi, daha önceki ebola salgınında olduğu gibi aşı çalışmalarında bulunularak kıtaya sağlanması, sıtmada olduğu gibi yeni virüse karşı önleyici ve tedavide kullanılan ilaçların bulunduktan sonra Afrika'ya sağlanması gibi adımlar beklenmektedir. Tüm bunlara rağmen Uganda'da Çinlilere yönelik sözlü sataşmalar sürmekte ve Çin'de de genel anlamda Afrikalılara karşı münferit dışlamalar devam etmektedir. Bu bağlamda 2020 yılındaki koronavirüs salgını, Uganda halkı için büyük önem taşıyan sağlık alanında Çin'in bugüne kadar yaptığı ve yumuşak gücünün bir kısmını oluşturduğu söylenebilecek tüm yardımların, bundan sonraki dönemde aynı olumlu hava ile karşılanması, ilişkilerin yeni dönemdeki seviyesine göre değişiklik gösterecektir. Uganda ve kıtaya bundan sonra Çin'nden yapılacak aynı yardımlarında sağlık alanının bozulan imajı düzeltme adına daha büyük bir yer kaplayacağını söylemek mümkündür.

7.4.4. Çin'in Dijital İpek Yolu'nda Uganda

Tanzanya kısmında bahsedilen teknolojinin iktidara yönelik avantajlarından yararlanma refleksinin Uganda'da da olduğunu söylemek mümkündür. Liderler genellikle iktidarlarını sağlamlaştırmak ve muhalefeti engellemek adına farklı ülkelerin sundukları teknolojik gelişmeleri değerlendirmektedir.

Uganda'da 2016 seçimlerini kazanarak koltuğunu koruyan Museveni'ye karşı ciddi bir protesto dalgası oluşmuştur. Seçimlerden önce muhalefet lideri Kizza Besigye'nin gözaltına alınmasından sonra başlayan protestolar eşliğinde yapılan seçimi Museveni kazanarak koltuğunu korumuştur (Al Jazeera, 2016). 2017 yılında yine aralarında muhalefet liderlerinden biri olan Norbert Mao'nun da bulunduğu elli üç kişinin gözaltına alınması başka bir protesto dalgasını daha beraberinde getirmiştir (Gitta, 2017). Bu tip protestolar birçok Afrika ülkesinde boyutuna bağlı olarak şiddet kullanılarak bastırılır. Uganda'da oluşan ortam ise şiddetle bastırılabilir boyuttan çok etkili bir muhalefet örneğine dönüşmüştür. Özellikle konunun uluslararası medya ve insan hakları kuruluşları tarafından son derece ciddiye alınarak incelenmesi, protestoların daha bilinir boyuta ulaşmasını sağlamıştır (Human Rights Watch, 2016). Protestoların sembol ismi ise aynı zamanda bir şarkıcı olan ve Bobi Wine olarak bilinen Robert Kyagulanyi Ssentamu'dur. Bölgesel meclisin vekillerinden biri olan Wine, ülkedeki gençlerin enerjisini yanına alarak sisteme yönelik eleştiriler yapmaya başlamıştır. Muhalif kimliği onu Museveni hükümeti ile karşı karşıya getirmiş ve birden çok kez gözaltına alınmıştır. 2018 yılında tedavi amacıyla gittiği ABD seyahatinde temsilciler meclisi üyesi Bradley Sherman ve ABD'de yaşayan Ugandalılarla görüşen ve sonra ülkesine dönen Wine, siyasi eleştirilerine devam etmektedir (BBC, 2018).

Wine'in liderlik ettiği protestolar ile birlikte dile getirilen iddialardan biri de Çinli bir telekomünikasyon şirketi olan Huawei'nin Afrika'da uzun süreli liderlerin iktidarlarının devamı için muhalif liderlerle ilgili veriler sağlayarak casusluk faaliyetlerinde bulunduğu. *Wall Street Journal*'daki makaleye göre, Bobi Wine gözaltına alındığında kendisinin *Whatsapp* ve *Skype* görüşmeleri ele geçirilmek istenmiş fakat başarısız olmuştur. Bu noktada Huawei uzmanlarından yardım istenmiştir. Huawei iddiaları yalanlamış ancak muhalif kanat iddiasını sürdürmektedir. Wine'nin kendi mekânında düzenlenmesi planlanan konser, aynı zamanda siyasi bir etkinliktir. Bu etkinlikten Wine ekibinden başka kimsenin haberi olmamasına rağmen etkinlik saatinde Uganda polisi mekânı basarak orada bulunanları gözaltına almıştır. Bobi Wine konu ile ilgili olarak, "Şok olmuştuk. Toplantı ve konuşmacılar hakkında açıklamadığımız her şeyi biliyorlardı." açıklamasını yapmıştır (Parkinson, Bariyo, & Chin, 2019).

Huawei, Afrika'nın pek çok ülkesinde olduğu gibi Uganda'da da etkili bir şirkettir. 2006 yılında Uganda, Çin'den alınan fonla ulusal fiber optik projesini başlatmıştır. Projenin uygulayıcısı Çin'den alınan projelerin genelinde olduğu gibi Çinli bir şirkettir. Huawei ile yapılan proje için yüz altı milyon dolarlık bir kredi alınmıştır. Proje kapsamında şirketin öncelikle tüm devlet kurumları arasındaki bağlantıyı organize etmesi, ardından da Güney Sudan, Kenya ve Ruanda ile bağlantıyı sağlaması planlanmıştır. Projenin belirlenmesinden altı yıl sonra Başkan Museveni, başbakana gönderdiği bir mektupla proje materyallerinin anlaşılardan daha alt kalitede kullanılıp kullanılmadığının incelenmesini istemiştir. Denetçilerin raporu sonucunda Museveni'nin bahsettiği husus doğru çıkmış ve Uganda'nın satın alım süreçlerindeki yüksek maliyetlerden kırk bir milyon dokuz yüz bin dolar kayba uğradığı ortaya çıkarılmıştır (Li, 2017: 145).

7.4.4.1. “Güveli Şehirler” Kimler için Güvenli?

Önceki bölümde değinilen suistimale rağmen şirketin Uganda'daki işleri sürmüştür. 2018 yılında başka ülkelerde de kullanılan “Güvenli Şehir” (*Safe City*) projesinin Uganda'da da uygulanmasına karar verilmiştir.

Güvenli şehir kavramı Huawei'nin farklı kıta ve ülkelerde benzer şekilde oluşturduğu bir tür güvenlik duvarı uygulamasıdır. Projenin uygulandığı ülkelerin özellikleri üç maddede sıralanabilir:

1. Özgürlük Kriteri (*Non-Liberal*): Huawei'nin proje için anlaştığı ülkelerin yüzde yetmiş biri Freedom House tarafından 2009-2018 yıllarını kapsayan süreçte kısmen özgür (*free*) veya özgür olmayan (*non-free*) kampta bulunan ülkelerdir.
2. Asya ve Afrika Kriteri: Proje ülkelerinin yüzde elli dokuzu bu iki kıtada bulunan ülkelere olmaktadır.
3. Gelir Kriteri: Ülkelerin yüzde yetmiş biri az, orta ve ortanın üstü gelire sahip olanlardan oluşmaktadır (Hillman & Maesea, 2019: 1).

Güvenli şehir uygulamaları şehirleri güvenlik kameraları ile donatarak aynı zamanda güvenlik güçleri arasındaki koordinasyonu sağlayıcı tedbirlerin alınmasını sağlayıp suç oranını azaltmaya yönelik olarak uygulanmaktadır.

Güvenli şehir uygulaması Uganda'da 2018 yılında atılan imzalarla başlatılmıştır. Yüz yirmi altı milyon dolarlık maliyeti ile projenin birden fazla bölümde tamamlanması hedeflenmiştir. 2019 yılında üç bin iki yüz yirmi iki kameranın yerleştirilmesi tamamlanmış ve geri kalan üç yüz elli dokuz kameranın yerleşimi de planlanmıştır (Kamusiime, 2018). Proje kapsamında Ugandalı polisler Çin'e gönderilerek eğitime tabi tutulmuştur. Kamera sistemine dair toplumun farklı kesimlerinde kaygılar bulunmaktadır. Uganda'nın en büyük muhalefet partisi olan Forum for Democratic Change lideri Ingrid Turinawe'ye göre proje, onları takip etmek, avlamak ve cezalandırmak için bir araçtır. Özellikle 2021 yılındaki seçimlerde kamera takip ve yüz tanıma sistemlerinin muhalif kampanyaları bastırmak için kullanılacağı korkusu iktidar dışındaki partilerin ortak kaygısı olmuştur (Biryabarema, 2019). Üstelik bu kamera sistemlerinin uygulandığı Kenya, Zambiya gibi ülkelerde de benzer kaygılar dile getirilmektedir. 2021 yılında gerçekleşecek olan seçimlerde bu sistemin insan haklarına getirmesi muhtemel zarar, Uganda siyasi tarihi için büyük bir olumsuzluk olabilir. Sadece 2021 seçimleri için değil, Çin'in bu sistemi, iktidara gelecek parti ve lider kim olursa olsun otoriter bir rejim için iştah kabartacaktır. Uzun süreli iktidarların kıtası Afrika için Çin tipi bir yönetim modeline alan açabilecek bu ve benzeri sistemler, otoriteryanizmin dijital alandaki sütununu oluşturma tehlikesini içerisinde barındırmaktadır.

7.4.5. Eğitim ve Kültürde İkili İlişkiler

Çin'in Uganda'daki eğitim ve kültür faaliyetleri Afrika'daki diğer ülkelerle hemen hemen aynıdır. Eğitim alanında öne çıkan iki girişimden ilki Ugandalılara Mandarin dilini öğretmek, ikincisi ise yükseköğrenim öğrencilerini çeşitli burslar vasıtasıyla Çin'e götürerek eğitim sistemine dâhil etmektir. 2019 yılında Çin Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı rapora göre, 2018 yılında Afrika'dan Çin'e okumaya giden öğrenci sayısı seksen binin üzerindedir (Ministry of Education, 2019). Bu sayı 2011 yılındaki öğrenci sayısının dört katıdır. Dili öğretimi ve burslar dışında farklı meslek gruplarına dair Çinli uzmanların Uganda'ya gelerek teknik eğitim vermesi ve Ugandalı teknisyenlerin meslek gruplarına dair farklı yöntemleri öğrenmek ve uzmanlaşmak için Çin'de eğitime alınması da iki ülke arasındaki eğitim ilişkisinin parçalarıdır.

Eğitim, Çin'in en fazla önem verdiği alanlardan biridir. ABD ve Avrupa üniversitelerinin çekiciliğine karşı Çin, büyük yatırımlar yaparak burs imkânlarını kolaylaştırma yoluna gitmiştir. Buna ek olarak, mezunlara yönelik istihdamı kolaylaştırıcı programları sayesinde öğrencilerin tercih ettiği destinasyonlardan biri haline gelmiştir. Üniversite eğimi için Çin'i tercih eden Ugandalı öğrencilerin bir kısmı geri dönüşlerinde Çin'de gördükleri ırkçılıktan rahatsız olduklarını açık şekilde belirtebilmektedir. Çin'de burslu okumuş öğrencilerle yapılan bir araştırmada katılımcılardan biri Çin'de gördüğü ırkçılığı şu şekilde özetlemektedir:

Üniversite dışında tamamen izole bir ortamımız vardı. Eğer bir Afrikalı olarak otobüse binmişseniz yakınınızda duranlar uzağa gitmeye başlıyorlar. El sıkışmazlar ve konuşmazlar. Trende yanınızdaki boş koltuğa kimse oturmaz. Bize yardımcı olmaya çalışan öğretmenlerimiz vardı ama İngilizce bilmiyorlardı. İletişim kurmak çok zordu (Mulvey, 2019: X).

Aynı araştırmada başka bir öğrenci şu ifadeleri kullanmıştır:

Çin'de ırkçılık var. Siyah bir Afrikalı olarak iş arayıyorsanız size değersiz biri olarak bakılıyor. Afrika'dan ayrılana dek ırkçılıkla çok seyrek karşılaşıyorsunuz. Fakat Çin'deki ırkçılık hakkında kimse konuşmuyor ve kimse umursamıyor. Çin'den ayrılma sebebim de bu oldu. Çalışma alanındaki ırkçılık Çin'den ayrılma isteğimin sebebiydi (A.g.e.: X).

Buna benzer örnekler yumuşak gücü etkili kullanmak üzere yola çıkarak eğitim faaliyetlerine büyük değer veren Çin'in beklediği etkinin tersine sebep olmaktadır. Bir kısım Ugandalı ise yüksek ihtimalle benzer davranışlara maruz kalmalarına rağmen ülkelerindeki Çinli şirket ve projelerde çalışmaya başladıkları için bu konuda yorum yapmaya sıcak bakmamaktadırlar.

Yükseköğretimin yanında ilk ve orta öğretimde de Çin devleti destekli Mandarin eğitimi başlatılmıştır. Otuz beş okulla başlatılan projenin ileride genişletilmesi ve Mandarin dilinin batı dilleri (İngilizce, Fransızca) seviyesinde öğrenimi hedeflenmektedir. Projenin tüm eğitim materyalleri Çin tarafından karşılanmaktadır (Uganda to now teach Chinese in schools, 2018). Mandarin öğretiminin merkezi olan Konfüçyüs Enstitüsü Makerere Üniversitesi'nde faaliyetlerini sürdürmekte ve aynı zamanda ülke çapındaki sekiz şubesi ile son beş yılda on yedi bin kişinin Çin dili ve kültürü ile tanışmasına olanak sağlamıştır (China Daily, 2019).

Çin'in eğitim ve kültür konularındaki yatırımlarına rağmen Ugandalı gençler arasında Avrupa ve ABD hala daha farklı bir yerde bulunmaktadır. Batılılarla temas halinde bulunmak toplumda saygınlık kazanma bakımından Çinlilerle yakın olmaktan daha avantajlı bulunmaktadır (Shen & Taylor, 2012: 710). Çin, Uganda'daki yeni hamlesi olan üniversiteler dışındaki Mandarin öğretimi ile Ugandalı gençleri üniversite dönemine gelmeden Çin dili ve kültürü etkisi ile tanıştırmayı ve üniversiteden de Çin firmalarına uygun diplomalı işçiler elde etmeyi ummaktadır. Ülkedeki ticaretin ve iş dünyasının Çin ile olan entegrasyonu gençler için başlı başına bir motivasyondur. İş dünyasının bu kısmına girmenin en kestirme yolu olan Çince bilen Ugandalı olmak, işsizliğin yüksek ve kişi başı gelirin düşük olduğu bir ülkede önemli bir statüdür. Bu noktada Çin'in stratejisinin iki farklı sonucunu görmekteyiz. İlki, sayılan tüm bu süreçleri Uganda'da yaşayarak geçiren ve Çin'i böyle tanıyan bir Ugandalı iken diğeri, Çin'e gidip aynı süreçleri yaşayan fakat ırkçılığa maruz kalan Ugandalıdır. Çin, eğitim ve kültürü yumuşak güç silahı olarak Uganda'da nispeten daha doğru uygularken, kendi sınırları içerisinde süreci doğru yönetememekte ve imajından ödün vermek zorunda kalmaktadır.

7.5. İmaj ve Medya

Sparks (2014), İkinci Dünya Savaşı sonrasında savaşa dek baskın güç olan İngiltere'nin yerini ABD'ye bırakmasını ekonomik güce ve uluslararası iletişimdeki etkinliğine bağlarken, bunu "ekonomi ve elektroniğin evliliği" olarak tanımlamıştır (Nassanga & Makara, 2014). Yıllar geçtikçe uluslararası iletişimde etkin olmanın önemi daha net anlaşılır hale gelmiştir. Daha önceki bölümlerde değinilen "marka inşa etme" yalnızca ticari alanı ifade etmemekte, aynı zamanda uluslararası arenada ülkelerin marka haline gelmesini sağlamaktadır. Marka değeri artan ülkeler farklı alanlardaki harcamalarını azaltarak daha fazla kişinin gündemine olumlu yönde gelebilmeye para harcamaktadırlar. Çin, ABD ve Avrupa ülkelerinin ardından bunu en fazla yapan ülke konumundadır. Özellikle Afrika'da medya alanında yapılan yatırımlar, Çin imajının olumlu yönde büyümesine katkı sağlamaktadır.

Uganda'da Çin'in medya alanındaki yapılanması Kenya ve Tanzania ile benzerlik göstermektedir. Önceki bölümlerde bahsedilen "On Bin Köy Projesi" aynı kapsamda

Uganda köylerinde uygulanmakta ve bu sayede kırsal alandaki insanların da Çin'in belirlediği kanallara ve programlara ulaşması sağlanmaktadır. Proje kapsamında Uganda'nın beş yüz köyüne StarTimes aracılığı ile televizyonlar, uydu alıcıları ve çanak antenler yerleştirilmiştir. Çin, projenin Uganda ayağına on milyon dolarlık harcama yapmıştır. StarTimes'ın yöneticilerinden Andy Wang'a göre proje sayesinde bu beş yüz köydeki gençlerin teknisyen olmalarına imkan tanınacak ve bin genç teknisyenlik için eğitildikten sonra istihdama katılacaktır (Busiweek, 2018).

Huawei ve ZTE telekomünikasyon alanında Uganda'da büyük çaplı projelere imza atmaktadırlar. Çin'in resmi haber ajansının, televizyonun Kenya'yı Afrika'daki merkezi olarak seçmesi sonrasında bölge ülkelerinde yavaş yavaş gelişmeye başladığı ve Uganda'nın da yavaş ama emin adımlarla bu kurumlar için çalışma alanı haline geldiği görülmektedir.

7.6. Enerji Alanında İşbirliği Çalışmaları

Uganda'nın Afrika kıtasında ileride öne çıkması beklenen alanlardan biri enerjidir (Tumwesigye, Twebaze, Makuregye, & Muyambi, 2011). Nijerya'nın petrolü ile öne çıktığı kıtada, Uganda'nın sınırları içerisinde kalan petrol kaynaklarının değerlendirilmesine yönelik adımlar atılmaktadır.

Petrolün Çin için önemini yaptığı üretimle birlikte okumak gerekir. Dünyanın pek çok ülkesine üretim yapan Çin, petrole üretimin devamı için büyük bir ihtiyaç olarak bakmaktadır. Çin'in petrol politikasının devlet destekli üç kurum üzerinden yönlendirildiği görülmektedir. Devlet Petrol ve Kimyasal Endüstri Bürosu altında faaliyet gösteren bu üç şirket China-National Petroleum Corporation (CNPC), China Petrochemical Corporation (SINOPEC) ve The China National Offshore Oil Corporation (CNOOC)'dir.

Çin 1995 ile 2005 yılları arasında petrol tüketimini iki katına çıkararak günlük yaklaşık yedi milyon varile ulaşmıştır. Endüstri ve ulaşım sektörlerinin de yoğun etkisiyle oluşan bu tüketim onu alternatifler aramaya itmiştir. 2003 yılında Çin, Japonya'yı geride bırakarak ABD'nin ardından dünyanın en fazla petrol tüketen ikinci ülkesi haline gelmiştir. (Taylor, 2006: 943). Afrika'daki potansiyeli gören Çin,

kısa sürede kıta ülkelerinde petrol arama, çıkarma ve işleme faaliyetlerine başlamıştır. Cezayir, Gabon, Angola, Sudan, Nijerya, Fildişi Sahili, Kongo gibi ülkelerde petrol diplomasisini yürütürken Uganda'nın da bu kervana katılmasını sağlamıştır. Uganda, şubat ayının başında yaptığı açıklama ile yedi yüz kilometrelik petrol yollarının yapımı için Commercial Bank of China (ICBC)'den yüz on sekiz milyon dolar alındığını ilan etmiştir. Petrole yönelik her adım ve yatırım Uganda için büyük önem taşımaktadır. Hükümet 2006 yılından beri değerlendirilmeyi bekleyen altı buçuk milyar varillik petrolün ülke ekonomisinin çehresini büyük ölçüde değiştireceğini düşünmektedir. CNOOC, yerel partnerlerle birlikte Uganda'daki petrolün Tanzanya'nın kıyı bölgesinde yer alan Tanga'ya iletilmesi ve buradan da Hint Okyanusu'na çıkarılabilmesi için çalışmaktadır (Fowdy, 2020). Petrolün Çin için son derece önemli bir ihtiyaç haline geldiği bu dönemde, borçlara karşılık kullanılması ihtimali Uganda kaynaklarının beklenen şekilde değerlendirilememesi sonucunu meydana getirebilir.

Çin'in Uganda'daki enerji yatırımların önemli bir kısmını da hidroenerji santralleri oluşturmaktadır. Farklı bölgelerde Çin'den gelen uzmanlar ve Çinli firmalar vasıtasıyla yapılan santrallerin Uganda'nın enerji kapasitesine katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Bu projelerden biri Karuma Hidroenerji Santrali'dir. Karuma aslında daha önce Norveçli bir şirket tarafından Dünya Bankası desteği ile inşa edilmesi planlanan fakat daha sonrasında şirket ile Dünya Bankası arasındaki anlaşmazlık sebebiyle tamamlanamayan bir projedir. Başkan Museveni, proje için petrol gelirlerinin tamamını buraya kaydırmayı bile planlamıştır. Projenin ihalesi birden çok kez iptal edilerek üst mercilere götürülmüş ve sonunda Çinli bir şirket olan Sinohydro Corporation ihaleyi kazanmıştır (Kasita, 2013). Altı yüz megawattlık bir enerji sağlayacak olan proje Çin (Exim Bank) tarafından karşılanmıştır. Çin'in kredi faizini yüzde üçte tutması Uganda tarafından hoşnutlukla karşılanmıştır. Uganda'nın 2040 Vizyonu (National Planning Authority, 2013) kapsamında, ülkenin kırsal alanlarına elektrik götürme hedefine katkı sağlayacak projenin yüzde yedi olan kırsal elektrik oranını yüzde yirmi altıya çıkaracaktır (Allawi & Changfeng, 2018: 15).

Bir diğer enerji projesi de Ayago adı verilen hidroelektrik santralidir. Proje ilk olarak bir Türk şirketi olan Mapa Construction'a verilmiş fakat 2013 yılında Türk şirketinden alınarak yine bir Çin şirketi olan China Gzhouba Group'a verilmiştir.

Rekabetçi bir ortam oluşturulmadan Çin'e verilen projenin daha önce Japonlar tarafından hazırlanan fizibilite raporlarında santralin bulunduğu bölgenin çevresel koşullarına kalıcı zarar verebileceği ifade edilmiştir (Pre-Feasibility Study on Ayago Project, 2013; Wesonga, 2013). Çin, Nil Nehri üzerine yapılacak başka bir hidroelektrik santrali için de yeni bir başvuru yapmıştır. Yaklaşık bir buçuk milyar dolarlık bir yatırım hedeflenen santralin Nil Nehri ve çevresine vereceği zarar nehirden faydalanan diğer ülkelerin bir kısmında kaygı uyandırmaktadır (Al Jazeera, 2020).

Çin'in Uganda'daki enerji projelerine bakışı bölge ülkeleri ile benzerlikler taşımaktadır. Kuşak ve Yol Projesi kapsamında üzerine görev düştüğü düşünülen her ülke Çin yardımlarından bir şekilde istifade etmektedir. Petrolün değerlendirilmesi açısından bakıldığında Uganda ile Tanzanya arasındaki boru hattı, Tanzanya ve Kenya arasında ulaşımı sağlayacak yolların geliştirilmesi ve aynı zamanda diğer ülkelere bağlantının çok daha kolay olacak şekilde tasarlanması aynı projenin planı dahilinde yapılmaktadır. Uganda'ya okyanusa açılma fırsatı sunan Çin, onu hem diğer ülkelerle kurduğu tedarik zincirine açmakta, hem de kendisine taşıyabileceği petrolün ulaşım maliyetlerini azaltmaktadır.

Hidroelektrik konusunda yapılan projelerde de kazan-kazan stratejisi ile hareket edildiğini düşünmek mümkündür. Ugandalı siyasetçilerin halka bir şekilde elektrik getirmeleri onların halk gözündeki imajına doğrudan etki edecek bir yatırımdır. Bunun Çin tarafından gelmesi daha büyük bir artı olarak değerlendirilebilir. Çin, diğer projelerde olduğu gibi müdahalesizlik ilkesini kullanmakta ve Batı tarafından çizilen normların dışına çıkarak yatırımlarını yönlendirmektedir. Dolayısıyla çevre konusundaki hassasiyetler Çin için önem arz etmemekte, Batılı ülkelerin veya Batı merkezli uluslararası kuruluşların belli faktörler sebebiyle çekinceli yaklaştığı, onaylamadığı projeler Çin tarafından fonlanabilmektedir. Bu durum Çin'in kendi elitini oluşturmasını ve siyasi mekanizmanın pek çok ihalede ve projede Çin'i görme arzusunu beraberinde getirmektedir. Nitekim ihalelerle ilgili hususlarda bürokratların tavrı Çin şirketlerinin daha aktif olması yönündedir. Çin şirketlerinin Uganda'da daha fazla ihale kazanması, Çin fonlarının ve kredilerinin Uganda'ya gelme oranının da daha fazla olması anlamına gelmektedir.

7.7. Değerlendirme

Uganda'nın Çin ile ilişkisini komşuları Tanzanya'dan ve Kenya'dan ayrı tutmak gerekmektedir. Bağımsızlık döneminde tüm kıtada esen sosyalist, emperyalizm karşıtı havanın en büyük destekçisi Çin'in, Uganda'nın kuruluş sürecinde de manevi bir destekçi olarak hatırlanmaktadır. Batıya alternatif olan Çin'in üçüncü dünyanın lideri olması, onun kıtadaki popülaritesini artırırken bunun Uganda'da da olumlu sonuçları olmuştur. Tanzanya gibi kuruluş ideolojisi olarak sosyalist bir çizgide olan Uganda, bu dönemde yaşadığı Çin yakınlaşmasından sonra yön değiştirerek Batı dünyası ile işbirliğine gitmiştir.

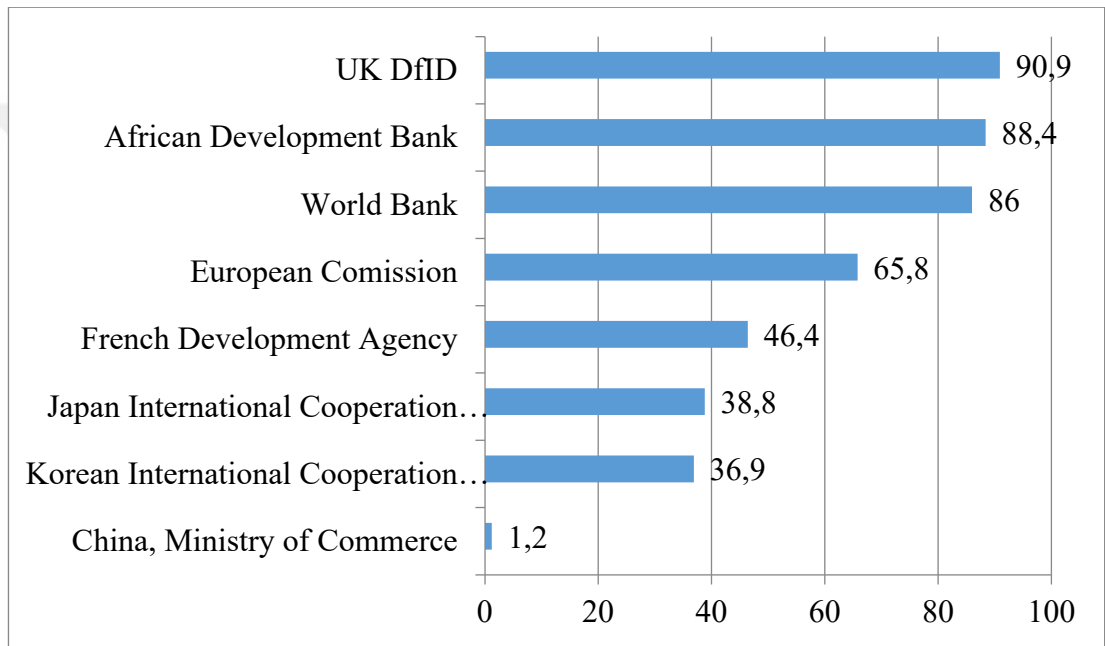
İki ülke arasındaki en kopuk dönemin Idi Amin dönemi olduğunu söyleyebiliriz. Bunun sebebi Amin döneminde Asyalılara (Hint, Çinli) karşı olan tutumdur. Amin'in iktidardan indirilmesinin Tanzanya desteği ile olduğunu ve Tanzanya'nın Çin'in ideolojik olarak büyük bir destekçisi olduğunu unutmamak gerekir. Amin döneminde gelen Batı ambargolarının Amin sonrasında istikrar sağlanana dek devam etmesi Çin için önemli bir avantaj sayılmaktadır. Kıtada paraya sıkışan her ülkenin yardımına ilk koşan ülke olan Çin, Uganda'nın da projelerini fonlamaya, altyapısını geliştirme çalışmaları yapmaya ve insani yardım destekleri vermeye başlamıştır.

Çin'in dışa açılma stratejisinden sonra yoğunlaşan ilişkilerin ticari boyutunda olan artış diğer alanlara da yayılmıştır. Tarım, sağlık, ulaşım gibi halkın doğrudan günlük hayatına etki edecek alanlarda gerçekleştirilen büyük çaplı projeler, iktidarda bulunan parti için de bir övünç kaynağına dönüşmüştür. Buna rağmen halkın belli bir kısmı ve muhalefet partilerinin temsilcileri, Çin ile olan temasın boyutlarının tehlikeli derecede olduğu kaygısını taşımaktadır. Ticarete ihracat ithalat oranının Çin lehine sürekli büyümesi ve Uganda'nın dış ticaret açığının boyutunun artması, Ugandalı tüccarların greve gitmesi gibi sonuçlar doğurmaktadır. Özellikle turist vizesi ile gelen birçok Çinlinin Uganda'da ticarete başlayarak yerel tüccarın işini azaltması tartışmaları beraberinde getirmektedir. Kalite olarak daha düşük ürünlerin yerel esnafın satabileceğinin çok daha azına satılması aradaki dengeyi ortadan kaldırmaktadır.

Büyük projelerin Çin şirketlerine verildiği ihalelere kimi zaman itirazlar gelmektedir. Yarışmacı ortamdan kaçınılarak yapılan ihaleleri alan şirketler Çin devletinin desteği ile bu ihalelere çok daha rahat girebilmektedirler. Özellikle devlet desteğinden ötürü

kâr marjını düşük tutabilen bu şirketler, diğer ülkelerin ve Uganda'nın şirketlerinin önüne geçebilmektedirler. Çin'in fon sağladığı projelerin ise değişmeyen görünmez kuralı projelerin Çin şirketleri tarafından gerçekleştirilmesidir. Projelerin Çin kredileri ile yapılması ve bu anlaşmaların sayısının fazlalığı Uganda'nın borç yükünü de artırmaktadır. 2010-2016 yılları arasında Uganda hükümeti, Çin ile doksan altı kredi anlaşması imzalamıştır. Bu imzaların toplam değeri yaklaşık dokuz milyar dolardır (Ssempala, t.y.). Üstelik borçlar hususunda yeterince şeffaflığın olmaması, kredilerin hangi şartlarda alındığını öğrenmeyi de zorlaştırmaktadır.

Tablo 7.7.1: Uganda'ya Borç Veren Kurumların Şeffaflık Karşılaştırmaları

Kaynak: <https://www.publishwhatyoufund.org/the-index/2018>

Yerel basında yer bulan borçlar konusunda, Uganda Finans, Planlama ve Ekonomik Kalkına Bakanı Matia Kasaija'nın Başkan Museveni'ye yazdığı bir mektubun basına sızması sonrasında bakanın Çin'den alınan borçlarla yapılan projelere dair üç farklı tedirginlik yaşadığı ifade edilmiştir. Bunlardan ilki, Çin'den gelen para ile yapılacak projelerde Çin devletinin tüm teknoloji ve materyallerinin Çin'den alınması konusundaki tutumu, ikincisi Uganda'nın gelen paranın bir hesapta tutma zorunluluğu ve herhangi bir problemde bu paranın geri alınabilecek olması, üçüncüsü de Uganda'nın ulusal mal varlıklarının kredinin ödenememesi ihtimaline karşılık olarak teminat gösterilmesi zorunluluğudur. Bu ihtimallerin, aynı mektupta bakanın ulusal varlıkların olası bir el koyma ihtimaline karşı korunması gerektiğini yazmasına da sebep olduğu belirtilmiştir (Mills, 2019).

Kültürel alanda Konfüçyüs Enstitüsü ile yetinmeyen ve Uganda'nın bazı okullarının programına Mandarin eğitimlerini yerleştiren Çin, her yıl Ugandalı üniversite öğrencilerine de Çin'de eğitim için burs imkanı sağlamaktadır. Uganda'da şirketleri, ticari faaliyetleri ve büyük çaplı projeleri ile bütün bir görüntü veren Çin'in, Mandarin bilen öğrencileri istihdama katması ve teşvik etmesi de bu faaliyetlere katılımı artırmaktadır. Çin yeni yılının kutlamalarına katılan Ugandalı gençlerin Mandarin dilinde yaptıkları konuşmalar, kültürel etkinliğin doğru yolda ilerlediğini göstermektedir. Ancak Ugandalı üniversite öğrencilerinin Çin'deki eğitimlerinde maruz kaldığı ırkçılık bu kazanımların kaybedilmesine ve Çin imajının olumsuzlaşmasına neden olmaktadır.

Medyanın doğru kullanılması, Çin hakkındaki haberlerin hep olumlu yanlarının anlatılarak verilmesi diğer Afrika ülkelerinde olduğu gibi Uganda'da da aynıdır. Köylere kadar ulaşan Çin uydu sistemi sayesinde Çin medyası, filmleri, dizileri Uganda'nın en kırsal alanına kadar ulaşabilmektedir. Teknoloji olarak ilerde olmanın üstünlüğü politikacıları da etkilemektedir. İktidarın yaptığı temaslar sonrasında Kenya'da uygulanan güvenli şehir projesinin Uganda'da uygulaması başlamıştır. Muhalif adayların propaganda çalışmalarının önceden haber alınması, müdahale edilmesi gibi olaylarla anılan bu izleme sisteminin fişleme, gizliliğin ihlali gibi hususlarda problemler teşkil edebileceği ifade edilmektedir. Bu noktada ise Afrikalı liderlerin belki de Çin'de en fazla sevdikleri özellik devreye girmektedir; Çin ülkelerin iç işlerine, insan hakları ihlallerine ve demokrasilerindeki problemlere karışmamakta ve projelerini bu kaygıları dikkate almadan uygulamaktadır. Çevre, ekosistem gibi sorunlar da birincil etken değildir.

Petrol üreten Afrika ülkelerinin Çin ile olan ilişkisinde dış açığının diğerlerine göre daha az oranda olduğu görülmektedir. Uganda'nın uzun süredir değerlendirilemeyen petrolünün Çin'in yapacağı yollar sayesinde Hint Okyanusu'na ulaşacak olması Uganda hükümeti açısından büyük önem arz etmektedir. Bu yatırımın ülkenin çehresini değiştireceği düşünülmektedir. Genel anlamda Museveni hükümeti ile Çin hükümetinin ikili işbirlikleri diğer alanlarda da etkisini göstermektedir. Başkanlar ve diplomatlar arasındaki dostluk ilişkilerinin çoğu zaman devlet politikası haline geldiğini gördüğümüz Afrika ülkelerinde bu durumu doğal karşılamak mümkündür. Çin'in, Uganda parlamento binasının yanına yirmi beş milyon dolar harcayarak

yaptırđı başkanlık konutu ve başkan yardımcısı konutu, örneklerini çoğaltabileceğimiz hediyelerden yalnızca ikisidir.

Uganda'nın bulunduğu bölge nedeniyle isyanlar ve terör faaliyetleri ile mücadele verdiği ifade edilmişti. Özellikle sınırlarında geçmişte yaşadığı siyasi sıkıntıların silahlı çatışmaya vardığı sürecin bugün daha düşük yoğunluklu devam ettiği izlense de tehlikenin tamamen yol olduğunu söyleyemeyiz. Demokratik Kongo, Ruanda gibi ülkelerin sınır bölgelerinde yaşanan sıkıntıların haricinde bir diğer komşu ülke Kenya'ya belli aralıklarla yapılan terör saldırılarının devam ettiği düşünöldüğünde güçlü bir ordu Uganda için elzem hale gelmektedir. Askeri ihtiyaçlar için de Çin yardımları olmaktadır. Çin silahlarının, askeri teçhizatının Uganda'ya getirilmesinin yanında Uganda ordusunun hava kuvvetlerine bağlı subaylarının Çin'in Halkın Özgürlük Ordusu'nda eğitimlere tabi tutulduğu bilinmektedir (Allen & Baguma, 2013).

Kuşak ve Yol'un önemli ülkelerinden biri olan Uganda'nın Çin ile olan yakınlaşması devam edecektir. Museveni'nin 2021 seçimlerini kazanması durumunda bu ilişkinin daha büyük çaplı projelerle süreceği söylenebilir. Zor bir ihtimal olsa da Bobi Wine'ın seçimlerdeki sürpriz bir galibiyeti, ülkenin yönünü daha keskin şekilde ABD'ye çevirebilir. Çin'in, diğer ülkelerin iç işlerine karışmama ilkesi üzerinden gerçekleştirdiği siyasi ve ekonomik ilişkileri, Uganda'da olası bir iktidar değişiminde koruyabilmek için büyük çaba sarf etmesi gerekecektir. Çin'in, dost ülkelerde yalnızca iktidar partisi ile temas üzerinden geliştirdiği diplomasi, kendisine sıcak bakmayan muhalefetin ülke yönetimine gelmesi durumunda ivmesini kaybetmemek için yardım ve yatırımlarını yönünü ve miktarını değiştirmek zorunda kalabilir.

Tanzanya ve Kenya'da limanları önceleyen Çin'in Uganda'da tarımı ve otoyolları önceleyen projeler yapması, ülke bazlı strateji geliştirmenin iyi bir örneğidir. Üç ülkenin isimlerini kaldırıp bu ülkeler tek bir ülke gibi düşünöldüğünde, Çin projelerinin bir ülkenin farklı bölgelerinde o bölgenin özelliklerine ve şartlarına uygun olarak yapılan hamleler olduğunu söylemek mümkündür. Yardım ve yatırım normlarını değiştirmeden her ülkeye eşit uygulayan Çin, fayda anlamında ise alıcı ülkelerin coğrafi, sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarını hesaplayarak adımlar atmaktadır. Kazan-kazan politikası kapsamında yapıldığı söylenen bu girişimlerdeki kazanç oranı, diğer bölümlerde de değinildiği üzere eşit olmamaktadır.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, kıtada belirgin şekilde artan görünürlüğü ile gündemde olan Çin'in, Doğu Afrika'daki yumuşak güç uygulamalarının onu bölgede tehlikeli bir güce dönüştürme ve neokolonyal bir bağımlılık ilişkisi oluşturma potansiyeline cevap aramıştır. Literatürde Çin'in Afrika'da uyguladığı yumuşak güç etkenlerine dair tüm kıtayı inceleyen geniş çalışmalar ve ülke bazlı çalışmalar bulunmaktadır. Bunlar incelendiğinde, birden fazla Afrika ülkesinin Çin ile ilişkilerinin karşılaştırıldığı ve bölgesel anlamda etkilerini incelemeyi hedef alan çalışma sayısı oldukça azdır. Doğu Afrika'nın birbiri ile benzeşen üç ülkesinin Çin ile ilişkilerinin yumuşak güç bağlamında incelendiği bu çalışma, literatüre katkıda bulunacaktır. Çin'in mega projeleri ve büyük ekonomik desteklerinin yumuşak güç içerisinde büyük yer tutmasının yanı sıra, bu gücün yeni bir ekonomik bağımlılığı beraberinde getirip getirmediği çalışmanın odak noktalarından biri olmuştur.

8.1. Sömürgecilikten Çin'in Himayesine Doğu Afrika?

Çin-Afrika ilişkilerinin temeli, yönü ve gelişimi, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra uluslararası arenaya çıkan Afrika ülkelerinin Batı ile ilişkilerinden büyük oranda farklıdır. Bu teze konu olan ilişkinin farklı yönü, sömürgecilerinden kurtulan Afrika ülkelerine bu süreçte her türlü desteği vererek yeni bir alternatif oluşturan Çin'in, altmışlardan bugüne kıtada uyguladığı politikaların alışlagelenin dışında olmasıdır.

Doğu Afrika'da bulunan ülkelerin sömürü geçmişi sair bölgelerde bulunanlara göre daha çeşitlidir. Birden çok devletin müdahalesine maruz kalmış olan uluslar, bağımsızlık mücadeleleri sonrasında ortaya çıkan yeni düzende adeta sudan çıkmış balığa dönmüş, bir çoğu yeniden yapılanmak için sömürgeci devletlerle yeni bir türde ilişki kurmak zorunda kalmıştır. Gana'nın kurucusu ve Pan-Afrika düşüncesinin mimarı Kwame Nkrumah bu yeni ilişkiyi yeni sömürgecilik (*Neocolonialism*) olarak tanımlamaktadır. Ona göre yeni sömürgecilik, teorik olarak bağımsız bir devletin

ekonomik veya siyasi olarak dışarıdan kontrol edilmesidir. Batı'nın Afrika ülkelerinde bıraktığı izlenim tam olarak budur. Kenya'nın, Tanzanya'nın ya da Uganda'nın kuruluş aşamalarına baktığımızda bu anlayışın izlerini net olarak görmekteyiz. Bağımsız Kenya, büyük bir ekonomik yük altındayken Batı ile bazı ekonomik destek anlaşmaları imzalamıştır. Tanzanya'nın kuruluşundan sonra ilan edilen deklarasyon vasıtasıyla Batı ile eskiye yönelik herhangi bir temasa geçilmesini engellemek için dış yardımlara karşı katı bir duruş sergilenmesine karar verilmiştir. Uganda'da da benzer bir durum görülmektedir. Bu ülkelerdeki sosyalist ideolojinin bağımsızlıklarla beraber güçlenmesinin en büyük sebebi de Batı emperyalizmi karşıtı duyguların en üst seviyeye çıkmasıdır.

Çin, emperyalizm ve sömürgecilik karşıtı siyasetin büyük ilgi gördüğü dönemde, Afrika ülkelerine maddi ve manevi destek vererek kendisini sömürgecilerden ayıracak ilk hamleyi yapmıştır. Kıtada sömürü geçmişi bulunmayan bir ülkenin bağımsızlık mücadelesi veren halklara verdiği destek, sonrasında da bu desteğin devam etmesi kuşkusuz kalplere ve beyinlere hitap etmektedir. Doğu Afrika ülkelerinin bu süreçteki tutumuna bakıldığında Çin'i model aldıkları söylenebilir.

Odaklanması gereken ilk sonuç, Çin'in kalkınma modelinin bir yumuşak güç aracı olarak cazibeye sahip olduğudur. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere sunduğu kalkınma modeli ile Çin, Tanzanya, Kenya ve Uganda'dan hem başkanlık hem bakanlık seviyelerinde övgüler almıştır. Neoliberal bir temelle IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşları ön plana çıkararak bir model oluşturan Washington Uzlaşısı, yerini Afrika'daki pek çok ülkede Pekin Uzlaşısı olarak bilinen modele bırakmıştır. Bu model, siyasi alanın daha dar olduğu ve iktidar partisinin süreci sürdürmede tek yetkili olduğu bir düzende kendini göstermektedir. Çin'in kıtaya ihraç ettiği herhangi bir metadan çok daha önemli olarak görülmesi gereken bu kalkınma modeli ihracı, bugün saydığımız ülkelerin siyasileri tarafından büyük teveccüh görmektedir. Temel olarak gelişmeyi kalkınmanın ilk şartı sayan Pekin Uzlaşısı, kaosun ekonomik kalkınma içerisinde her zaman olabileceğini ve devletlerin kişi başı gayrisafi milli hasıla gibi geleneksel ölçüm tekniklerine takılı kalmadan, hayat kalitesinin eşitlik, sürdürülebilirlik gibi başlıklarla kalkınmayı ölçmelerini önermektedir. Bu modelin en önemli ilkesi de ülkelerin hangi kalkınma modelini kullanacakları ile ilgili seçim özgürlüğünün ve karar hakkının bulunduğunu savunmasıdır (Shangwe, 2017: 90). Pekin Uzlaşısı modeli, reform sürecini yönetme

ve yönlendirme gücüne sahip güçlü bir kalkınmacı devlete dayanır. Seçici öğrenme ve kültürel borç almayı içerir. Önce ekonomik reformları ve daha sonra siyasi reformları getirir. İç bölgelerden önce, kıyı bölgelerindeki reformları önceler (Jacques, 2016: 434). Bu özellikler, tam da ekonomik olarak az gelişmiş ve geri kalmış ülke liderlerinin istediği özelliklerdir. Yapılan incelemelerde ortaya çıkan sonuç, Çin'in yatırım yapacağı ülkelerin ne derecede yatırıma tabi tutulacağı ve ne kadar yardım alacağı gibi konuların coğrafi özelliklerden bağımsız olmadığıdır. Özellikle Kuşak ve Yol Projesi, Çinli siyasetçilerin açıklamalarına göre katılmak isteyen her ülkeye açıktır. Ancak görülmektedir ki coğrafi açıdan Çin'in proje sahasında olan ülkeler bu projeye daha fazla dahil edilmektedir. Doğu Afrika'nın ve seçilen üç ülkenin en önemli özellikleri de Kuşak ve Yol Projesi dahilinde, Deniz İpek Yolu olarak tanımlanan yolun parçaları olmalarıdır. Bu üç ülkeden Tanzanya ve Kenya limanları, Uganda ise kıtanın iç bölgelerine doğru genişleyecek bağlantıyı oluşturması sebebiyle büyük önem taşımaktadır. Nitekim Çin Başkanı Xi Jinping, başkan olduktan sonraki ilk Afrika turunda Tanzanya'yı ziyaret etmiş, Kenya'da bağımsızlıktan sonraki en büyük altyapı projesini başlatmış ve Uganda'nın altyapı sorunları sebebiyle çözülemeyen ulaşım problemlerini çözecek projelere imza atarak bu üç ülkenin birbirine bağlantılarını güçlendirmiştir. 2007'den başlanarak incelendiğinde sekiz yıl gibi bir sürede Doğu Afrika'ya olan altyapı yatırımları on iki kat artmıştır. Bu ülkelere Pekin Uzlaşısı'nın daha fazla entegre edilmesi hem bölge ülkeleri için hem de Çin için olumlu bir adım olarak görülmektedir. Bu olumlu adım, 2000'li yılların başından beri bölgede etkinliğini artıran Çin'in ülkelere sunduğu en cazip teklif olan kazan-kazan (*win-win*) stratejisidir. Büyük çaptaki yatırımları (*foreign direct investment*) ve yardımları, söz konusu ülkelerin kamuoyuna kazan-kazan stratejisi ile servis edilmektedir. Bu yatırım, yardım ve ticari faaliyetlerin ülkelerin gelişimine belli oranda katkı sağladığı hususunda genel bir kabul bulunmaktadır. Ancak iki tarafın kazanç oranları arasındaki fark, ilişkinin süre-fayda analizi içerisinde incelendiğinde bir tarafın lehine, diğer tarafın ise aleyhine geliştiğini göstermektedir. Örneğin, Tanzanya, Kenya ve Uganda'nın ortak bir özelliği olan Çin ile ticaret hacminin genişlemesi, dış borç olarak geri dönmektedir.

8.2. Doğu Afrika İçin Yeni Bir Bağımlılık Olarak Çin Yumuşak Güç Politikası

Hiçbir gelecek tahayyülünde değişmesi beklenmeyen Çin-Afrika ihracat ve ithalat gidişatının, bölge ülkeleri açısından dezavantajlı bir durum olduğu açıktır. Çin menşeli ucuz ürünlerin, ülke pazarlarını resmi ve gayriresmi satış alanlarında ele geçirmesi, Çin ihracatının devamını sağlamaktadır. Fiyat meselesi bir süre sonra Çin'in kendi sınırlarında satışa sunulmayan ve yalnızca Afrika pazarı için üretilen ürünleri ortaya çıkarmıştır. Çin'in bu agresif açılımını başarılı bir kapitalizm örneği olarak görmek mümkündür (Junbo, 2007). Yatırımların en fazla yönlendiği alanlardan biri olan altyapı projeleri incelendiğinde varılan sonuç, bu projelerin bütüne yönelik daha büyük bir planın aşamaları olduğudur. Çalıştığımız üç ülkenin birbirine bağlanma projelerine bakıldığında Çin'in en büyük yatırımcı ve etken olduğu görülebilir. Deniz İpek Yolu ve Kuşak ve Yol projeleri kapsamında önem taşıyan Kenya, Tanzanya ve Uganda, daha önce yapılmamış ve gelecekte aksamayacak şekilde ulaşım çeşitliliği ile birbirine bağlanmaktadır. Bugünkü ile kıyaslanmayacak büyüklükte olsa da bu ulaşım ağının benzerini savaş dönemi ve sonrasında sömürge devletlerinin Afrikalılara yaptırdığı yolların inşasında görmekteyiz. O dönemde lojistiğin aksamaması için üretilen yol planlarının bazıları gerçeğe dönüştürülmüş bazıları başarısız olmuştur. Çin'in yeni bağlantı planı ise hem günümüz şartlarına göre geliştirilmiş hem de bölge insanı gözünde olumlu imaj bırakacak şekilde tasarlanmıştır. Yolların entegre edildiği, Hint Okyanusu'nun Doğu Afrika kıyısına inşa edilen limanlar, kazan-kazan stratejisinin yönüne dair fikir veren projelerdir. Bir yandan bölgenin en iyi limanlarına kavuşan ülkelerin, diğer yandan Sri Lanka'daki Çin yapımı limanın başına gelenleri görerek gelecek hususunda kaygı yaşamaları normaldir.³⁷ Bu tip projelerin anlaşmalarının, gizlilik ilkesi kapsamında kamuoyu ile paylaşılmaması şüpheleri artırmaktadır. Bu limanların yakınına başka limanların inşa edilmesinin kısıtlandığının görülmesi, Hint Okyanusu'na açılan kapının tamamen Çin eline geçmesini sağlayabilir. Borçların ödenememesi karşılığında limanların kullanım hakkının çok uzun süreli şekilde devredilmesi durumunda tekrar geri alınması mümkün olmayacaktır ki bu aynı zamanda bölge ülkeleri açısından bir egemenlik sorunudur. Uzağa gitmeden, Cibuti'deki liman, bu tehdiye yönelik en belirgin göstergelerden biridir.

³⁷ Sri Lanka'daki liman borçlara karşılık Çin'in kullanımına verilmiştir.

Üstelik bu yatırımların çoğunluğu Çin bankalarından alınan kredilerle yapılmakta ve Çin şirketlerinin himayesinde yapılma şartıyla ülkelere verilmektedir. Çinli şirketler bu projelerde çalışmalarını için Çin vatandaşlarını kıtaya getirmekte, gelenlere hizmet vermek üzere Çin restoranları, marketleri kurulmaktadır. Bu döngü, Çin için sosyal ve ekonomik bir tedarik zinciri oluşturmakta ve yerelde insanların ifade ettiği Çin'in ülkelerine kendi imparatorluğunu kurduğu gerçeğini desteklemektedir. Bu zincirin en alt tabakası olan Çinli işçiler, aynı projede çalışan Afrikalı işçilerden daha fazla kazanmakta, Çinli esnaf yerel esnafın grevlere gitmesine neden olacak kadar orantısız kazanmakta, devlet destekli büyük şirketler ihaleleri yalnızca yerel şirketlere değil başka ülkelerin şirketlerine de bırakmamakta ve bu döngü sorunsuz şekilde işlemektedir. Çin tarafından fonlanarak Çinli şirketler tarafından uygulanan bu büyük projelerin yalnızca işçilerinin değil, kullanılan tüm malzemelerin de Çin'den geldiğini eklemek gerekir. Bu projelerden Çin inşaat şirketlerinin kazandığı miktar yalnızca 2007 yılında on iki milyar doların üzerindedir (MOC, 2008: 488). Çin'in Afrika'nın farklı ülkelerinde de uyguladığı bu sisteme Angola Yöntemi (*Angola Mode*) denmektedir (Reisen, 2014; Mills, 2019). Kurulan sistem dahilinde para doğrudan alıcı ülkeye gitmemekte, araya Çin şirketi sokularak krediler bu şirketlere kullandırılmaktadır. Doğrudan devlet destekli farklı katmanların oluşturduğu bu bütünlük, Doğu Afrika'da sömürgeci olarak daha önce var olmuş hiçbir ülke tarafından deneyimlenmemiştir. Geçmişteki sömürge deneyimi, bölgeyi kazan-kazan gibi bir iddiada bulunmaya gerek olmaksızın zorla şekillendirmiş, bugün Çin ise kazan-kazan gibi bir stratejinin promosyonunu yumuşak güç araçları ile yaparak orantısız bir kazanç kapsamında bölgeye yerleşmektedir. Yine de Çin'e olumlu bakış açısının sebeplerine yönelik araştırmada birinci sırada yatırımların olduğunu atlamamak gerekir. Yatırımlar halkın çoğunluğunun gözünde gereken desteği almaktadır.

8.3. Çin'in Doğu Afrika'daki Borç Tuzağı Diplomasisi

Çin'in bölgede en fazla kaygı uyandıran hamlelerinden biri borç tuzağı diplomasisi (*debt-trap diplomacy*) olarak adlandırılan sistemdir. En fazla Kenya ve Tanzanya'da gördüğümüz bu borç yükü, ülkelerin geleceği açısından kaygı uyandırmaktadır. Çin İhracat-İthalat Bankası (*Exim Bank*) tarafından bu ülkelerde yapılan büyük projeler

için verilen kredilerin geri ödemeleri, ülkelerin içinde bulunduğu finansal problemler sebebiyle zamanında ödenememekte ve bu sebeple Çin bazı geri ödemeleri ertelemektedir. Ertelemelerinin bile ödenmesi konusunda yaşanan zorluklar karşısında alıcı ülkeler yeni kredilere sarılmaktadır. IMF, Dünya Bankası gibi kurumlara göre çok daha kolay ve düşük faizli borç veren Çin, borçlu ülkenin bir kredisini diğer bir kredi yükünü omuzlayarak ödemesini sağlamaktadır. Borç yükünün artması ülkelerin elindeki kaynakları da riske atmaktadır. Kaynakların borçların geri ödenmesi hususunda kullanılması, bu konuda Batı sömürsünü yaşamış bölge ülkelerinin geleceği açısından tehlike arz etmektedir. Petrolün olduğu bölgelerde petrol garantili, olmayan yerlerde ise o bölgenin doğal zenginlikleri üzerinden garanti verilerek yapılandırılabilir borçlar, bölge ülkelerine kısa vadede kolaylıklar sağlamakla beraber uzun vadede tehdit haline gelebilir.

8.4. Çin Yönetim Biçiminin Doğu Afrika'da Bir Modele Dönüşme Potansiyeli

Çin ile ilgili bir diğer bulgu, incelenen üç ülkeyle diplomatik ve ekonomik ilişkilerin artmasıyla beraber, bu ülkelerden Çin'in yönetim şekline gösterilen ilginin de artmasıdır. Üç ülkenin mevcut başkanlarının iktidarda kalma sürelerini incelediğimizde Yoweri Museveni'nin otuz dört, Magufuli'nin on beş, Kenyatta'nın yedi yıldır koltuklarını koruduğunu görmekteyiz. Üç liderin de gelecek seçimleri kazanacağı tahmin edilmektedir. Afrika'nın genelinde olduğu gibi buralarda da iktidarda kalmak hayati önem taşımakta ve liderler ne olursa olsun koltuklarını kaybetmemek için uğraşmaktadırlar. Çin'in bu noktadaki iki yaklaşımı liderlerin ideal müttefik tanımına en fazla katkı sağlayan yaklaşımdır. Bunlardan ilki, muhatap ülkenin iç işlerine karışmama (*Non-interference*) politikasıdır. Bu politika, Çin yardımlarını ve yatırımlarını alıcı ülkenin insan hakları ihlalleri veya demokrasi seviyesinden bağımsız kılmaktadır. Bu tutum, bölge ülkelerinde parti-devlet modeline yatkın iktidar modelinin Çin yardımlarına rahatça ulaşmasını ve daha da güçlenmesini sağlamaktadır. Afrikalı liderler bu gerçeği pek çok kez ifade etmişlerdir. Çin'in Sudan, Angola, Zimbabve gibi ülkelerin BM'ye taşınan insan hakları ihlalleri meselelerinde takındığı tavır her zaman iktidarda bulunan liderden yana olmuştur. Özellikle yaptırımlar ve ambargo konusunda Afrikalı liderlere verdiği destek, rejimlerin daha baskıcı ve otoriter hale gelmesine vesile olmuştur. İncelenen

ülkelerde siber güvenlik alanında Çin yasaları ile benzerlikler bulunması, medya ve ifade özgürlüğü konularında sansürün seviyesinin artması, güvenli şehirler gibi uygulamalar ile halk üzerindeki kontrolün artması ve teknoloji destekli bu yeni gücün siyasi amaçlar doğrultusunda kullanılabileceğinin örneklerinin anlaşılması gibi hususlar, demokrasi önündeki potansiyel tehlikeler olarak durmaktadır. İdeal müttefik imajını oluşturan diğer etken ise Çin'in, Tek Çin politikasını destekleyen ülkelerin çoğunluğunda iktidar partisi dışındaki siyasi kanallarla işbirliğine kapalı olmasıdır. Ülke başkanları için hayati önem taşıyan iktidarda kalma önceliğinin, Çin tarafından tehdit edilmeyeceği garantisi yerine geçen bu madde, muhalefete karşı genellikle sert tutum gösteren otoriter ve yarı otoriter ülkelerde teveccüh görmektedir. Bunun Çin tarafındaki avantajı ise uluslararası arenada Afrika ülkelerinin Çin lehine olan kararları desteklemeleridir. Tayvan'ın yerine BM'ye dahil olma oylaması ile başlayan bu örnekler,³⁸ Tiannanmen olayları, Doğu Türkistan olayları ve basın özgürlüğü alanlarında Çin'in verdiği desteğin karşılığını alması olarak görülmektedir.

Afrika ülkeleri ile ilişkilerde fazla görünür olmayan ancak ilişkileri etkileyen bir diğer etken de bürokrasidir. Sömürge sonrası bağımsızlık yönetimlerine bakıldığında ilk yıllardan sonra eski sömürgecilerin kendi elitlerini oluşturarak bürokratik yapıda güçlendikleri görülmektedir. Bürokrasi istinasız şekilde tüm Afrika ülkelerinde büyük önem taşımaktadır. Çin'in Afrika ülkeleri ile kapitalist bir ilişki içerisinde olduğu varsayıldığında bu önem bir kez daha artmaktadır. Weber'in belirttiği şekliyle, kapitalist üretim şeklinin devamı bürokrasiye bağlıdır (Weber, 2013: 66). Çin, bu gerçeğin farkında olarak kendi elitini oluşturmak adına çaba göstermektedir. Fransızca ve İngilizce konuşan yönetici sınıfın Mandarin konuşan bir yapıya doğru ilerlemesi zor olsa da bu yöndeki çabalar desteklenmektedir. Bu elit oluştuğunda, iktidar ve bürokrasi uyumu ile daha olumlu bir imaj edinecek Çin için tek tehlike, zaman zaman darbe yanlısı generallerin dış destekler alarak yönetimi ele geçirme hevesleri olacaktır. Buradan hareketle, Çin'in yumuşak gücünün en fazla etkisinde kalan kesmin yerel halktan çok yöneticiler olduğu söylenebilir. Çin fon ve kredileri

---

³⁸ 25 Ekim 1971'de BM Genel Kurulu'nda yapılan oylama sonucunda 2758 numaralı karar gereğince Çin Halk Cumhuriyeti BM üyesi olmuş ve o güne kadar Çin'i temsil eden Çin Cumhuriyeti (Tayvan) ihraç edilmiştir.

ile yapılan projeler, kırsalda bölgesel yöneticilere, valilere ve piramidin en tepesinde bulunan başkanlara artı puan kazandırmaktadır. Gittiğimiz köylerde Çin'in yaptığı projelerin olumsuz bir yanının hissedilmesine sebep olacak herhangi bir emare bulunmadığını eklemek gerekir. Kırsal, projelerin ülke ekonomisine bindireceği yükü veya geri ödemenin hangi kaynaklarla yapılacağı ile ilgilenmemekte, bölgesine gelen hizmete bakmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Çin, bölgedeki iktidarlar için hem bir propaganda aracı, hem de sömürgeci olmayan bir destekçidir.

Çin'in yardımlarının artması ile beraber bu yardımların yönü, değeri ve katkı sağladığı alanlar da bölgede tartışılır hale gelmiştir. 2007 yılında Moises Naim tarafından kullanılan "Haydut Yardım" (*Rogue Aid*) terimi, Çin dahil olmak üzere, İran, Suudi Arabistan ve Venezuela'nın yaptıkları dış yardımlara yönelik bir eleştiri getirmiştir (Naim, 2007). Bu terim, en özet ve genel anlamıyla ülkelerin yardım yaptıkları ülkelere kendi kalkınma modellerini yerleştirmek ve yardımdaki asıl amacın da alıcı ülkenin ihtiyaçlarından çok kendi çıkarları olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda Çin, kendi modelini dayatan yardımlarını sürdürdükçe bölgede yolsuzluğun artarak devam ettiği, otoriteryanizmin ekmeğine yağ süren, kaotik bir düzen oluşacaktır (Naim, 2009). Tek Çin politikası kapsamında Tayvan'a karşı tavır alınmasının yardımın en önemli kriteri olduğu düşünüldüğünde ve en önemli yatırım alanlarının doğal kaynakları ve ülkeleri birbirlerine bağlayacak altyapı projeleri olması sebebiyle bu görüşe yönelik bulgular vardır. Çin yardımlarının tamamı bu kategoriye sokulamayacak olsa da önceliğin Çin ekonomisi ve imajı olduğu görülmektedir. Tarım projeleri bu kategoride örnek olarak gösterilebilir. Çin'in bölgede gerçekleştirmek istediği yeşil devrim, onun gıda ihtiyacının karşılanması açısından büyük bir hamle olarak görülmektedir. Ekonomik büyüme hızı yavaşlamış olsa da devam eden Çin'de gelişen orta sınıf, gıda konusunda büyük bir tüketimi de beraberinde getirmektedir. Doğu Afrika'da yapılan tarım modernizasyonuna ilişkin projeler, Çin'in gıda ihtiyacını kolayca karşılayabileceği bir yapının parçalarıdır. Eksiksiz kurulan tedarik ağı içerisinde Uganda'da yapılan bir hasadın kolayca Kenya ve Tanzanya'daki limanlara ulaştırılması ve buradan da okyanus vasıtasıyla Çin'e gönderilmesi oldukça kolaydır. Çinli özel girişimcilerin alan satın alarak bölgeye yerleşmesi ve buradan pazarların daha kolay ulaşılır hale gelmesi de Çin devleti tarafından desteklenen bir faaliyettir. Çin, tarımsal alanlardaki projelere yalnızca fon ayırmamakta, aynı zamanda işçi ihraç

etmektedir. Tüm bunlarla beraber oluşturulan küçük siyasi baskılar tarım projelerinden elde edilen ürünlerin kullanımı ve bağlantılı sektörlere vergi muafiyeti veya indirimi olarak yansımaktadır. Bununla beraber tarım projelerinin bazı yolsuzluk dosyaları içerisinde anıldığını da atlamamak gerekir. Çin topraklarındaki ürünlerin dış destek olmadığı taktirde yetmeyeceği gerçeği, uzun döneme dair Afrika üzerindeki tarım projelerini daha anlaşılır kılmaktadır. Yeşil devrimi yalnızca bölgenin tarım politikasını organize etmek olarak değil, aynı zamanda Mao'nun yaptığı toprak reformuna benzer şekilde kırsal alandaki yerleşimi düzenleme yönünde bir adım olarak da görebiliriz. Etiyopya, Ruanda gibi başka Doğu Afrika ülkelerinde görülen Çin baskısı ile kırsal yerleşim planlarının düzenlenmesi durumu çalıştığımız ülkelerde de uzak bir ihtimal değildir. Tanzania'nın kuruluş ideolojisi olan Ujamaa sisteminin Çin'in toprak reformu kısmını tekrar eden ve Mao'dan pek çok alıntı barındıran bir sistem olması, bugün de yeşil devrim olarak adlandırılan yeni toprak düzeninin hem Tanzania hem Uganda ve Kenya için uygulanmasının zor olmadığını göstermektedir. Tarım ile ilgili durumun madenler ve petrol konularında da aynı şekilde geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

Tarım alanındaki üretimin hızlandırılması noktasında görülen destek altyapı projelerinin yanında küçük bir yardım türü olarak kalmaktadır. Buna rağmen Çin, tarımda üretimi teşvik ederek ürün hacmini artırmaya gayret ederken diğer yandan bölge ülkelerini rantçı devlet (*rentier state*) olma konusunda kasıtlı veya kasıtlı olmadan teşvik etmektedir. Gelirlerinin önemli bir kısmını doğal kaynakların ihracına dayalı bir ekonomi düzeninden elde eden devletleri tanımlamak için kullanılan bu terimin, çalıştığımız ülkelerde gelecekteki potansiyel ekonomi modeli olması beklenmektedir. Sömürge döneminde kaynakların zorla alınması, daha sonrasında ekonomik olarak bağımlılığın devam etmesi süreçlerini takip eden yeni dönemde, kaynakların borç ödeme yöntemi veya doğrudan ihracat kalemi olarak değerlendirilmesi, Çin'in bu alandaki girişimci yapısı ile beraber değerlendirildiğinde bölge ülkelerini üretmeden satmaya teşvik etmektedir.

8.5. Yumuşak Güç Politikası ve Bölge Halkının Çin Algısı

Bölgedeki üç ülkede Çin'e bakış açısını incelediğimizde olumlu görüşün en fazla olduğu ülke Tanzania'dır. Kenya ve Uganda vatandaşlarının nispeten daha az

seviyede olmakla beraber, Çin'e olumlu bakanların önemli oranda olduğunu söylemek gerekir. Kent ve kırsalda yapılan görüşmelerde medya ve sosyal medya ile arası daha iyi olan kent halkının Çin'e dair daha kuşkulu baktığını görmekteyiz. Tüccarların, küçük esnafın daha mesafeli yaklaştığı Çin ile ilişkiler, üniversite öğrencileri arasında iki farklı şekilde okunmaktadır. Yakınlarından herhangi biri Çin'e seyahat etmiş kişiler, yakınlarının maruz kaldığı ırkçılık sebebiyle olumsuz fikirler belirtirken, ülkelerindeki Çin projelerinin hacminin büyüklüğünü iş fırsatı olarak değerlendirenler Çin'in ülkelerine katkısının önemini vurgulamaktadır. Kenyalı sanatçı Michael Soi'nin "Çin Afrika'yı Seviyor" (*China Loves Africa*) isimli koleksiyonu, bir sanatçı tarafından ülkesinin Çin ile ilişkilerine dair çıkarımlar yaptığı en sert çizimlerden biridir. Kıtanın kaynaklarını ele geçirmesine ilişkin eleştiriler içeren çizimler birçok televizyon kanalına ve gazeteye haber olmuştur. Sosyal medyada da büyük etkileşim alan bu çizimlere yapılan yorumlar, bölge halkının Çin ile ilişkilere dair çekincelerine ışık tutmaktadır. Halkın, ortaya çıkan bazı anlaşma metinlerini gazetelerde okuması, çevre ülkelerdeki Çin etkinliğinin bazı alanlarda tehdit haline gelmesi ve son olarak da ekonomik anlamda belli faaliyetlerin doğrudan cebe dokunması sonrasında daha tepkili bir bakış açısına yöneldiğini söylemek mümkündür. Olumlu ve olumsuz imaj imgesini değerlendirirken belirleyici bir faktörden de bahsetmek gerekmektedir. Bölgedeki Çin algısı, yumuşak güç yöntemleri ile inşa edilmeye çalışılırken iki farklı odak noktası olduğu atlanmamalıdır. Bunlardan ilki, yumuşak güç politikasının en fazla etkileneni olarak nitelendirilebilecek olan siyasetçilerdir. Kişi başına düşen milli gelirin az olduğu bölge ülkelerinde zengin bir müttefik, siyasetçiler için büyük bir imaj çalışması yapmayı mümkün kılmaktadır. Bu imaj ilk olarak Çin sayesinde yapılan projelerin oy olarak karşılığının bulunması, diğeri ise bölgedeki milliyetçiliğe katkı sunacak özgüven aşılmasıdır. Elitler olarak ifade edebileceğimiz siyasetçilerin Çin kaynaklı projeler sayesinde koltuklarını daha rahat koruyabilecekleri, çalışmanın önceki bölümlerinde zikredilmişti. Bunun yanı sıra Çin'in elinde yumuşak güç etkenine dönüşen askeri diplomasi destekleri iktidarların muhaliflere karşı gözdağı vermesi için de açık bir kapıdır. Milli duyguları öne çıkaran askeri destekler de halk gözündeki imaja katkıda bulunmaktadır. Bugün Somali ile sınır sorunları yaşayan Kenya'nın, mülteciler ve radikal ayrılıkçı hareketler tarafından geçmişte büyük sıkıntılara sokulan Uganda'nın askeri diplomasi ile yanında güç hissetmeleri halkta karşılık bulmaktadır. Yine de en önemli unsurun geçim şartları ve insan hayatına dair

güçlükler olduğu bölgede, bu alanlarda yapılan projelerin askeri harcamalardan çok daha büyük bir olumlu imaj katkısı sunduğunu da eklemek gerekir. Siyaset adamları ve halk arasındaki Çin algısının bu bağlamda birbirinden farklı olduğu atlanmaması gereken bir noktadır.

8.6. Çin'in Elitleri Hedef Alan Yumuşak Güç Stratejisi

Mevcut durum, yumuşak gücün tanımına ilişkin yeni bir soruyu da beraberinde getirmektedir. Nye, Lukes, Dahl gibi yazarların çizdiği çerçeveden bakıldığında bir ülkenin çeşitli etkenleri kullanarak başka bir ülke üzerinde olumlu bir izlenim bırakması ve bunu kendi lehine olacak şekilde kullanması olarak görülen bu kavramın, bölge ülkelerinde iktidar-halk ayırımından hangisine yönelik kullanıldığı tartışılmalıdır. Karar alıcıların Çin hakkında olumlu görüşleri sonucunda Çin'in bölgedeki politikalarını uygulama fırsatı bulması, yumuşak gücü karşılayan bir durum sayılırsa, halkın gözündeki Çin imajının olumlu veya olumsuz olmasının ne kadar önemi bulunmaktadır? Yani bölge özelinde, tarafların ilişkilerinin bazen gizlenen anlaşmalar, bazen kredilerin kredilerle kapatılmaya çalışılması gibi kararları veren iktidar erklerinin elinde bulunması, yumuşak gücün etki alanında yalnızca iktidarların ve katmanlarının bulunmasını yeterli bir hale getirebilir mi? İncelenen ülkelerde kimi zaman eleştiriler dikkate alınıp cevap verilmeye değer görülse de çoğunlukla yönetenlerin baskın kararları ve zaman zaman otoriteryanizme varan uygulamalarının Çin ile ilişkilerde ana etken olduğu görülmektedir. Böyle bir durumda iktidar, elit tabaka ve bürokrasinin Çin'e olumlu bakışı halkın kaygılarının önüne geçmektedir. Kurlantzick (2006) bu durumu doğrularak Çin yumuşak gücünün toplumun elitleri üzerinde daha büyük etki yapabileceğinden bahsetmektedir. Bu noktada Foucault (1992) tarafından dile getirilen Panoptikon kavramının iç içe geçmiş bir versiyonunun ikili ilişkilere yansıdığı söylenebilir. Yani Çin, kendisi için gitgide daha önemli bir bölge haline gelen Doğu Afrika'daki iktidarları ekonomik anlamda daha sıkı bir gözetlemeye tabi tutarken, bölge ülkelerindeki hükümetler de Çin'in yönetim sisteminden etkilenerken kendi halklarını daha yoğun bir gözlem altına almaktadırlar. Akıllı şehirler, muhaliflere baskı, sosyal medya uygulamalarına erişim kısıtlaması ve sansür, normal süreçler haline gelmektedir. Bugüne dek kendilerini demokrasi normlarına çok yakın hissetmeyen

bölge ülkeleri liderlerinin Çin'in uygulamalarını ideal ve olması gereken kriterler şeklinde lanse etmeleri kültürel bir hegemoni ile ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda kültürel hegemoniyi klasik tanımı ile değil, elitlerin yeni bir hegemoni şekli olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Daha farklı bir ifadeyle yönetici elit kesim olarak değerlendirebilecek grup, Çin desteği ile kendi iktidarını sağlamlaştırırken aynı zamanda Çin'in bölgedeki varlığının sorgulanma sebeplerini normalleştirmektedir.

Güç bağlamında bakıldığında ilişkilerin Nye'in çizdiği çerçeveden çok Steven Lukes perspektifine daha yakın olduğu gözlemlenmektedir (Bkz: İkinci Bölüm). Lukes (1974: 33), gücün üç boyutundan söz ederken ilk maddenin etki altında kalan ülkenin etkileyenin dediğini yapmasının ve bu eylemin etki altında kalanın zararına olması gerektiğini belirtmektedir. Gerçekten de bölge ülkelerindeki ekonomik faaliyetlerin bir kısmı, özellikle borçlanarak yapılan projeler bu ülkelerin aleyhine sonuçlara sebep olmaktadır. Bu durum yönetici sınıf tarafından bu şekilde ifade edilememekle birlikte uzun vadede borçları ödeyememe tehlikesi Lukes'in tartıştığı ilk boyutu gerçekleştirmektedir. İkinci boyuta bakıldığında Dahl'a (1957) referansla Lukes, karar alma sürecinden ayrı tutulan alandan bahsetmektedir. Gündemin kontrol edilmesini ve eylemlerin üzerine tartışılabilir alanların kısıtlanmasını ifade eden bu boyutta, tek taraflı tavizlerin ve ayrıcalıkların verildiğini ve bunların gündeme fazla getirilmediği ifade edilmektedir. Nitekim Kenya'daki vergi ayrıcalıkları, Uganda'da Çinlilerin ticari faaliyetlerine herhangi bir kısıtlamadan kaçınılması, Tanzanya'da önceki dönemlerdeki anlaşmaların maddelerinin mevcut başkan tarafından eleştiri alana dek gündeme gelmemesi gibi örnekler bu boyutta değerlendirilebilir. Üçüncü boyut, aleyhte kararlar almayı teşvik edecek asıl motivasyon kaynağının ideolojiler olmasıdır. İdeoloji bağlamında bakıldığında bölgedeki güncel karar alma süreçlerine etkisi diğer boyutlara göre daha sınırlı olsa da Uganda, Tanzanya gibi ülkelerin kuruluş ideolojisinin Çin'e yakın olması, Tanzanya'daki kurucu kadronunun Çin sosyalizmine yönelik övgü dolu açıklamaları ve her üç ülkenin Batı ile yaşadığı sömürge geçmişi ideolojik bakış açısı ve karar alma refleksini oyunda tutmuştur.

Öte yandan Çin'in Nye perspektifinden başarılı bir yumuşak güç uygulayıcısı olmadığını da eklemek gerekir. Nye (2017: 87-96), sıklıkla demokrasi ve insan hakları gibi değerleri destekleyen dış politikaları yumuşak güç ürettiğini

belirtmektedir. Çin ile ilgili olarak bu iki etkenin dış politikada kullanım alanı olmadığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda halkın gözündeki çekiciliği artıracak bu iki başlığın Çin'in Doğu Afrika politikasında da yer almaması doğaldır. Elitlere yönelik olarak bu iki etkenin tam tersi olarak otoriterlik ve baskının desteklenmesi halkın gözündeki Çin imajında olumlu bir hava oluşturmamaktadır. Halkta kısmi bir çekicilik uyandırabilen alan çoğunlukla altyapıya yönelik girişimler olurken, Çin girişimleri elitlerde ulaştığı olumlu hava ile yoluna devam etmektedir. Bu bağlamda Çin'in Doğu Afrika'daki yumuşak güç politikasını elitist/seçkinci merkezli bir cazibe girişimi olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Çin tüm girişimlerinde kullandığı diplomatik dil ile yalnızca halkın belli bir kesimine yönelik yumuşak güç uyguladığı eleştirilerinin önüne geçebilmektedir. Hem büyükelçiliklerinin hem de Konfüçyüs Enstitülerinin halkın tümüne yönelik olumlu ve ortak dili bu algının önüne geçmektedir. Nitekim Nye da (2017: 102), hangi taktik kullanılırsa kullanılsın, üslubun en önemli etken olduğunu ve dış politikadaki önemli unsurun da tevazu olduğunu vurgulamaktadır.

Nye (2017), Çin'in salt askeri güç ve ekonomik refahla küresel bir güç haline gelemeyeceğini anladığını belirtmektedir. Shambaugh (2012) da bu konuda benzer düşünceler taşımakta, Çin'in bu gerçeği 2000'lerin başında fark ettiğini eklemektedir. Bu bağlamda Çin yumuşak ve sert gücünü artırma yoluna gidecektir (Nye, 2017: 129). Burada odaklanılması gereken husus, Çin'in yönetim şeklinin hangi ülkelerde bir çekicilik unsuru haline geleceğidir. Otoriter bir Çin'in ABD'deki yumuşak gücünü artırma ihtimali ne kadar azsa, bazı Afrika ülkelerindeki otoriter rejimlere bir o kadar yakın gelecektir. Afrika ve Latin Amerika halklarında yoksulluğun önüne geçebilecek projeleri ile olumlu bir hava oluşturan Çin, Asya'da ise tam tersine kaygı oluşturmaktadır. Buradan yola çıkıldığında yumuşak gücün her ülkede aynı etkileşimi beraberinde getirmeyeceği ve benzer uygulamaların her zaman aynı sonucu elde etmeye yetmeyeceği görülmektedir. Ülkelerin siyasi kültürleri ve demokrasi alışkanlıkları ortaya çıkacak sonuçları etkilemektedir. Nye'nin (A.g.e.: 182) ABD örneği üzerinden diğer ülkelerin iç siyaset dengesine vurgu yaptığı şekliyle, eğer bir ülke ile yakın dostluk kurmak diğer ülkenin kamuoyunda o ülkenin liderine, iktidarına karşı güven azaltan bir etkense, ilişkide büyük tavizler beklenemez. Çin'in Doğu Afrika'daki varoluşuna bakıldığında ise, liderlerin Çin

dostluğunu kamuoyundan çok diğer ülkelerle ilişkilere yönelik koz olarak kullandığı görülmektedir.

8.7. Çin'in Yumuşak Güç Kullanımında Diplomasinin Yeri

Diplomasi, Çin'in en iyi kullandığı yumuşak güç araçlarından biridir. BM'ye Tayvan'ın yerine girmesi ve başta Tibet olmak üzere farklı alanlardaki insan hakları ihlallerine karşı yaptırım oylamalarında Afrika ülkelerinin desteğini yanına alması bugüne dek verdiği desteğin bir karşılığıdır.³⁹ Elli dört ülkenin bulunduğu kıtada, Tayvanla diplomatik ilişkilerini devam ettiren az sayıda ülkenin kalması aynı şekilde yoğun diplomatik çabaların ekonomik hamlelerle birleştirilmesinin bir sonucudur.

Eğitim ve kültüre yönelik projeler incelendiğinde ilk Konfüçyüs Enstitüsü'nün Kenya'da açılması, Mandarin derslerinin Uganda ve Tanzanya'da devlet okullarında öğretilmesi düşüncesi iki kültürü yakınlaştırmaya yönelik adımlardır. Bunun yanında tarım ve petrol alanlarında Çin üniversitelerinin desteğiyle bölge ülkelerinde kurslar ve teknik okulların açılması, büyük projelerde eleman olarak çalışabilecek yerli eleman ihtiyacının eğitim ve iş hayatlarını birleştirerek karşılanmasını hedeflemektedir.

Sağlık alanında yapılan çalışmaların Afrika'nın hangi ülkesi olursa olsun değerli kabul edileceği noktasından yola çıkıldığında, Çin'in üç ülkede yaptığı sağlık yardımlarının halkın gözünde olumlu bir imaj oluşturduğunu söylemek mümkündür. Tanzanya, Kenya ve Uganda'daki hastaneler, laboratuvarlar bu imaja katkı sunarken, ilaç yardımları da sağlık alanında halkın ihtiyacını karşılamaktadır. COVID-19 salgınının başlaması ile birlikte bu üç ülkede başlayan sokağa çıkma ve toplu halde bulunma yasakları sağlık alanında yapılan gelişmelerin halk gözündeki değerini düşürse de hükümetlerin beklentisi Çin'in yeni yardım paketlerini bu vesile ile bölgeye göndereceği şeklindedir. Bölgedeki Çinliler sözlü sataşmalara maruz kalırken, devlet yetkilileri tansiyonu düşürmeye çalışmaktadır. Yalnızca sağlık alanında değil, diğer faaliyet alanlarında da salgın sonrası Çin yardım ve

---

³⁹ Tayvan olarak bilinen Çin Cumhuriyeti BM'den çıkarılarak yerine Çin Halk Cumhuriyeti dahil edilmiştir. Kararın alındığı oylamada Çin ile teması bulunan Afrika ülkeleri lehine oy kullanmıştır.

yatırımlarının artması beklenen bir sonuçtur. Çin'in bölgedeki imaj çalışmalarını diğerlerinden ayıran en önemli nokta yumuşak gücün çeşitli etkenlerini uygulayarak uzun vadede sonuca gitmek yerine tabiri caizse yumuşak gücü satın alınarak sonuca gitmeye çalışmasıdır. Bu sebeple şimdilik öfkenin merkezinde olsa da ilerleyen dönemde rüzgarın tersine dönmesi için büyük miktarda hibe, kredi bölge ülkelerini beklemektedir.

8.8. Doğu Afrika'da Batı Emperyalizminden Çin'e Özgü Neokolonyalizme Geçiş Potansiyeli

Son dönemde bölgenin eski sömürge güçleri ile Çin'in bugünkü hamleleri daha fazla karşılaştırılır hale gelmiştir. Nkrumah'ın neokolonyalizm fikri üzerinden yapılan değerlendirmeler Batı ülkelerinin kolonyal metotları ile Çin'in politikaları arasında benzerlikler olduğunu konusunu tartışmaya açmaktadır. Çin, bölgedeki hammadde için girişimlerde bulunmakta ve buna uygun altyapı, üstyapı projelerini uygulamakta, bu projeler için de maddi hususlarda oldukça esnek davranmaktadır. Bunun yanında pazar alanını genişletmek için bölge ülkeleri arasındaki ulaşım ve iletişimi daha üst seviyeye çıkarmaktadır. Afrika'da BM ve Afrika Birliği ortaklığında yapılan askeri görevlere asker ve ekipman desteği ile katılmaktadır. Örneklerini çoğaltabileceğimiz pek çok farklı alanda yapılan bu çalışmalar, sömürge güçlerinin yaptıkları ile bazı alanlarda benzerlikler taşımaktadır. Ancak bunların sonucunda Çin'in mevcut durumu ile bölgede tam bir neokolonyal güce dönüştüğünü söylemek mümkün değildir. Bununla beraber bağımlılık günden güne artmakta ve bu durum aynı ivme ile sürmesi halinde gelecekte bölgenin en büyük neokolonyal gücü olma ihtimalini elinde bulundurmaktadır. Yöntem açısından eski sömürge güçleri ile ayrışmakta ve bu ayrışma Çin tarafından kendisini Batı'dan ayırmak için kullanılmaktadır. Doğu Afrika'da daha önce bulunan İngiliz veya Almanlardan farklı olarak Çin, bir medeniyet sorumluluğu ile bölgeye gelmemektedir. "Beyaz Adamın Yüğü" mantığı ile var olmaya çalışan Batı'nın aksine Çin, daha önce belirtilen kazan-kazan ve güney-güney işbirliği söylemlerini kullanarak, farklı bir yöntem izlemekte ve bölgede daha önce yaşanmış acılarıyla kendi politikaları arasına mesafe koymaktadır. Bu söylem, bölge insanının hassas olduğu asimilasyon ile ilgili kaygı duymasını engellemektedir. Ülkelerin iç meselelerine ve aynı zamanda komşuların sınır

meselerine karışmamayı seçen tavrı, onu öncekilerden ayıran bir diğer özelliktir. Dış müdahalelerin büyük tepkiler alabileceği bölgede bu tavırdan kaçınmak onun halkın belli bir kısmında tehlikesiz olduğu imajını oluşturmaktadır. En önemlisi de Çin, bölge ülkelerine eşitlik vaadeden bir “müşteri”dir. Kaynakları yağmalayan değil, satın alan taraftır. Tüm bunlar onu Batı’dan, dolayısıyla kolonyalizmden ayırmaktadır. Neokolonyalizmi açıklarken sömürü ülkelerine ekonomik anlamda bağımlılığın devam etmesi olarak gören Kwame Nkrumah, başka bir yerde bunu yalnızca sömürü ülkeleriyle sınırlı tutmak yerine tüm ekonomik bağımlılıklar olarak esnetmiştir. Vietnam örneğini veren Nkrumah, Fransız sömürgesi olan Vietnam’ın ABD’nin neokolonyal hakimiyeti altına girişini örnek vermektedir. Bu açıdan Çin, kıtada henüz neokolonyal olarak nitelendirilemese de orta ve uzun vadede ilişki bu şekilde devam ederse neokolonyal bir güce dönüşebilir. Çin örneğinde olduğu gibi para, yumuşak gücün en ağır enstrümanı olarak kullanıldığında neokolonyal bir güç oluşturabilir. Ortaya çıkacak bu yeni denge fakir ülkelerin fakir kalmasına neden olacak bir durumdur ve böyle bir düzende kazan-kazan gibi bir politikadan da söz edilemeyecektir. Bağımlılığı sağlayan borç, görüldüğünden daha tehlikeli bir silahtır. Çin merkantalizminin neokolonyal boyuta ulaşması bir ütopya olarak değerlendirilemez.

Tüm bu değerlendirmeler özelinde bu çalışma, birbirlerine sınırlar, kültürler, sosyal ve ekonomik hedefler ile bağlı Doğu Afrika Birliği’nin üç ülkesinin, Çin ile ilişkilerindeki boyutu inceleyerek bölgede yükselen tedirginliğin sebeplerine odaklanmıştır. Bölgenin en büyük ekonomisi Kenya’nın, onu takip eden en büyük rakibi Tanzania’nın ve bu ikisinin arkasından sağlam bir şekilde yükselen Uganda’nın Kuşak ve Yol projesinin içinde birleşimi, hem birbiri ile benzerlik gösteren noktalar hem de farklılıkları ile değerlendirilmiştir. Bu proje içerisindeki ülkelerin karşılaştırmalı bir analizinin literatürdeki eksikliğine katkı yapması umulan çalışma, yeni döneme dair fikir vermektedir. Bölgenin sömürü geçmişi ile alakalı çalışmaların fazlalığı sebebiyle Batı sömürüsü detaylı olarak anlatılmamış, yalnızca Doğu Afrika tarihine dair verilen bilgilerin içerisinde değinilmiştir. Yoğun şekilde Çin faaliyetlerine yer verilen tez, bölgedeki Çin yumuşak gücünü yine bölgedeki günümüz Batı yumuşak gücü ile karşılaştırarak çalışacak araştırmacılar için kapsamlı bir temel olabilir. Ülke başlıklarında, ülkelerin tarihine ve sosyolojik yapısına detaylı bakış yapılmıştır ki bu bölümler, başka çalışmalara kaynak olabilecektir. Ülkelerin

geçirdiği sömürge dönemi, kabile yapıları ve kültürel etkileriyle bu dönemi geride bıraktıkları mücadele yöntemleri, bugünün dünyasında diğer ülkelerle ilişkilerini anlamlandırmada önemlidir. Hangi söylemlerin bu ülkelerin halklarına geçmişin acı dolu izlerini hatırlattığı ve bunun farkında olan Çin gibi ülkelerin hangi yöntemleri kullanarak eskiyi gündeme getirmeden bu ülkelerle ilişkilerini yoğunlaştırdığı, çalışmanın açıklamaya çalıştığı noktalardan olmuştur.

Bu bağlamda çalışmanın odaklandığı sorulara bulduğu cevapların ilki, Çin'in, yaptığı faaliyetler ve ekonomik hamleleri ile birlikte bölge ülkelerinde istediğini kabul ettirebilir bir düzeye gelmiş durumda olduğudur. Üç ülkedeki yönetimlerin gönüllü şekilde Çin isteklerini yaptığı görölmektedir. Bu bağlamda eskiyle kıyas edilmeyecek yeni tür bir bağımlılıktan söz edilebilir.

Diğer bir husus, ticaret oranları, kazan-kazan stratejisindeki kazanç oranlarındaki dengesizlik, kültürel diplomasi alanlarındaki etki, bugün neokolonyal olarak tanımlanamayacak olsa da orta ve uzun vadede aynı şekilde devam ederse neokolonyal bir ilişki türüne dönüşme riskini içerisinde barındırmaktadır.

Son olarak da Çin'in yumuşak güç stratejisinin bir elementi olarak sunduğu kalkınma modeli, demokrasi, insan hakları gibi kavramları ötelemekte ve zaten otoriter uygulamaları bulunan rejimleri daha da otoriter hale getirmektedir.

KAYNAKÇA

- Abegunrin, O., & Manyeruke, C. (2020). *China's Power in Africa: A New Global Order*, Cham: Springer.
- Abi Habib, M. (2018). *How China Got Sri Lanka to Cough Up a Port*. New York Times. <https://www.nytimes.com/2018/06/25/world/asia/china-sri-lanka-port.html> [3 Nisan 2019].
- Adams, B. (1974). The Kin Network and the Adjustment of the Ugandan Asians. *Journal of Marriage and Family*, 36: 190-195.
- Afrobarometer. (2016). *China's growing presence in Africa wins largely positive popular reviews*. Afrobarometer https://afrobarometer.org/sites/default/files/mediabriefing/tanzania/tan_r6_presentation2_china.pdf [14 Mart 2019].
- Ahmad, R. Q., Khan, M. S., & Shoaib, M. (2014). The Changing Dynamics of the Foreign Policy of China in Contemporary Time. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 45: 23-40.
- Akçay, N. C. (2014). *Kamu diplomasisi aracı olarak kültürel diplomasi ve Fransa'nın Afrika ülkelerine yönelik uluslararası öğrenci programları örneği* (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara.
- Akumu, P. (2018). *With Bobi Wine, people power could finally win in Uganda*. The Guardian. (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/oct/04/bobi-wine-people-power-uganda-singer-africa-museveni>) [5 Temmuz 2019].
- Al-Amoudi, F. (2018). *Mülakat*. Ensar Küçükaltan. Malindi, 13 Temmuz.
- Alden, C. (2005). China in Africa. *Survival*, 47(3): 147-164.
- Alden, C., & Davies, M. (2006). A Profile of the Operations of Chinese Multinationals in Africa. *South African Journal of International Affairs*, 13(1): 83-96.

- Alden, C., Large, D., & Oliveira, R. S. (2008). *China Returns to Africa: A Rising Power and a Continent Embrace*, New York: Columbia University Press.
- Al Jazeera. (2016). *Violence erupts days ahead of Uganda elections*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2016/02/uganda-opposition-leader-arrested-days-elections-160215132155444.html> [13 Mart 2020].
- (2020). *Uganda: Chinese firm wants to build dam on Nile River*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/ajimpact/uganda-chinese-firm-build-dam-nile-river-200212073330683.html> [13 Şubat 2020].
- All Africa. (2016). *Uganda: Kampala-Entebbe Expressway, World's Most Expensive Road?* AllAfrica. <http://allafrica.com/view/group/main/id/00048926.html> [16 Şubat 2020].
- Allawi, S., & Changfeng, Z. (2018). A Critical Analysis of China's Infrastructure Assistance to Uganda. *IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)*, 23(2): 1-19.
- Allen, K., & Baguma, E. (2013). China-Uganda Relations: Closer is Not Necessarily Better. *China Brief*, 13(1): 1-16.
- Alpers, E. (1975). *Ivory and Slaves in East-Central Africa to the Later 19th Century*, London: Heinemann.
- Amnesty International. (1978). *Human Rights Violations in Uganda*. London.
- Anderson, J., & Van Atta, D. (1991). *Idi Amin Living High in Saudi Arabia*. The Washington Post <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1991/03/31/idi-amin-living-high-in-saudi-arabia/275f4458-649d-4ac8-8fcc-7b7e14839184/> [1 Şubat 2020].
- Angang, H. (2017). *Mao and the Cultural Revolution (Volume 2)*, Honolulu: Enrich Professional Publishing.
- Anshan, L. (2008). China's New Policy toward Africa. In R. Rotberg (Eds.), *China into Africa: Trade, Aid, and Influence*, Washington: Brookings Institution Press, 21-49.

- Arguilla, J., & Ronfeldt, D. (1999). *The Emergence of Noopolitik: Toward an American Information Strategy*, Santa Monica: National Defense Research Institute.
- Athumani, H. (2020) *6 Chinese, 2 Ugandans Accused of Evading COVID Quarantine in Uganda*. Voice of America. <https://www.voanews.com/science-health/coronavirus-outbreak/6-chinese-2-ugandans-accused-evading-covid-quarantine-uganda> [25 Mart 2020].
- Atkinson, C. (2010). Does Soft Power Matter? A Comparative Analysis of Student Exchange Programs 1980-2006. *Foreign Policy Analysis*, 6(1): 1-22.
- AU. (1976). *Member States of Union*. African Union https://au.int/en/member_states/countryprofiles2 [16 Ocak 2019].
- Bailey, M. (1975). Tanzania and China. *African Affairs*, 74(294): 39-50.
- (2017) *East African States Adopt China's Playbook on Internet Censorship*. Freedom House. <https://freedomhouse.org/blog/east-african-states-adopt-china-s-playbook-internet-censorship> [16 Mart 2018]
- Bajoria, J., & Xu, B. (2013) *The Six Party Talks on North Korea's Nuclear Program*. Council on Foreign Relations <https://www.cfr.org/background/six-party-talks-north-koreas-nuclear-program> [18 Mart 2018].
- Balcı, A. (2014). Realizm. A. Balcı, & Ş. Kardaş (Der.), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, İstanbul: Küre, 119-146.
- Baldwin, D. (1989). *Paradoxes of Power*, New York: Basil Blackwell.
- (1993). *Neoliberalism and Neorealism: The Contemporary Debate*, New York: Columbia University.
- Banikamal, A., & Ra'ess, W. (2018). Iran's Educational Diplomacy in the Muslim World: Activities of Al-Mustafa International University in Malaysia and Afghanistan. *Insight Turkey*, 20(1): 165-188.
- Baoyin, S. (2019). *From engineer to 'tribal chief*. China Daily. <https://www.chinadailyhk.com/articles/12/66/38/1567160700194.html> [01 Ekim 2019].

- Barasa, L. (2018) *KFS team in China to inspect ferry CCTV cameras*. Daily Nation. <https://www.nation.co.ke/counties/mombasa/KFS-team-in-China-CCTV-cameras/1954178-4620682-6r33roz/index.html> [21 Haziran 2019].
- Bayes, T. (2018). *African networks, smartphones and surveillance*. Merics. <https://www.merics.org/en/blog/african-networks-smartphones-and-surveillance> [6 Ağustos 2019].
- Bayram, M. (2018). *Güç ve Kimlik Perspektifinden Çin-Afrika İlişkileri*, Ankara: Savaş Yayınevi.
- BBC. (2015). *President Obama starts two-day Kenya visit*. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-africa-33656895> [16 Kasım 2018].
- (2016). *Mbeki warns on China-Africa ties*. BBC. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/6178897.stm> [25 Nisan 2019].
- (2018). *Bobi Wine: Uganda's pop star MP arrives in US for treatment*. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-africa-45363660> [04 Ocak 2020].
- Bell, D. A. (2008). *China's New Confucianism: Politics and Everyday Life in a Changing Society*, Princeton: Princeton University Press.
- Berg, F. (1968). The Swahili Community of Mombasa, 1500–1901. *The Journal of History*, 9(1): 33-56.
- Binder, G. (2010). *Rapport d'activité 2010*. Paris: Campus France.
- Biryabarema, E. (2019). *Uganda's cash-strapped cops spend \$126 million on CCTV from Huawei*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-uganda-crime-idUSKCN1V50RF> [20 Ağustos 2019].
- (2020). *Uganda calls on creditors to cancel Africa's debts as coronavirus wrecks economies*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/uganda-debt/uganda-calls-on-creditors-to-cancel-africas-debts-as-coronavirus-wrecks-economies-idUSL8N2CO0KC> [7 Nisan 2020].
- (2020). *Uganda to borrow \$118 mln from China to build roads key to oil production*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/uganda-loans/uganda->

to-borrow-118-min-from-china-to-build-roads-key-to-oil-production-idUSL8N2AB3FQ [13 Mart 2020].

- Boumama, S. (2016). *Afrika Devriminin Figürleri* (Ş. Ünsaldı, Çev.). Ankara: NotaBene.
- Boxer, C. R. & Azavedo, C. D. (1960). *Fort Jesus and the Portuguese in Mombasa 1593-1729*, London: Hollis & Carter.
- Brantley, C. (1981). *The Giriama and Colonial Resistance in Kenya, 1800-1920*, California: University of California.
- Brautigam, D. (2009). *The Dragon's Gift*, New York: Oxford University Press.
- (2010). *The Dragon's Gift: The Real Story of China in Africa*, New York: Oxford University.
- (2015). *Will Africa Feed China?*, New York: Oxford University Press.
- British Council. (2013). *The English Effect*. London: British Council.
- Brown, K. (2017). China's Foreign Policy Since 2012: A Question of Communication and Clarity. *China Quarterly of International Strategic Studies*(3): 325-339.
- (2017). *China's World: What Does China Want?*, London: I.B. Tauris.
- Bruce, B., & Lansdale, J. (1992). *Unhappy Valley: Conflict In Kenya and Africa*. London: J. Currey. <http://hdl.handle.net/2027/heb.02560.0002.001>. [6 Ağustos 2018].
- Brzezinski, Z. (2014). *Büyük Satranç Tahtası* (Y. Türedi, Çev.). İstanbul: İnkılap.
- Busiweek. (2018). *China invest \$10m to connect 500 Ugandan villages on satellite tv*. Busiweek. <https://www.busiweek.com/china-invests-10m-to-connect-500-villages-on-satellite-tv/> [5 Haziran.2019].
- Cabestan, J.P. & Chaponniere, J.R. (2016). Tanzania's all-weather friendship with China in the era of multipolarity and globalisation: towards a mild hedging strategy. *African East-Asian Affairs*(3): 34-61.

- Cairncross, F. (2001). *The Death of Distance*, Boston: Harvard Business Review Press.
- Callahan, W. A. (2004). National Insecurities: Humiliation, Salvation, and Chinese Nationalism. *Alternatives: Global, Local, Political*, 29(2): 199-218.
- Carnine, J. (2015). The Impact on National Identity of Transnational Relationships During International Student Mobility. *Journal of International Mobility*, 1(3): 11-30.
- CARI. (2018). *Chinese Workers in Africa*. China-Africa Research Initiative. <http://www.sais-cari.org/data-chinese-workers-in-africa> [25 Aralık 2019].
- Carr, E. H. (2015). *20 Yıl Krizi 1919 - 1939 (C. Cemgil, Çev.)*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- CCSF. (2005). *Hu Jintao Holds Talks with Kenyan President Kibaki*. Consulate General of The PRC in San Francisco. <http://www.chinaconsulatesf.org/eng/xw/t207823.htm> [8 Aralık.2018].
- Chambers, S. (2019). *Tanzania scraps massive Chinese port project*. Splash 247. <https://splash247.com/tanzania-scraps-massive-chinese-port-project/> [11 Ekim 2019].
- Chan, S. (1984). *International Relations in Perspective*, New York: Macmillan.
- Chang, J. & Halliday, J. (2005). *Mao: The Unknown Story*, New York: Anchor Books.
- Chaponnière, J.R. (2009). Chinese Aid to Africa: Origins, Forms and Issues. In P. van Dijk (Eds.), *The New Presence of China in Africa*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 55-82.
- Chau, D. C. (2014). *Exploiting Africa: The Influence of Maoist China in Algeria, Ghana, and Tanzania*, Annapolis: Naval Institute Press.
- Chege, M. (2008). Economic Relations Between Kenya and China, 1963-2007. In J. Cooke (Eds.), *U.S. and Chinese Engagement in Africa: Prospects for Improving U.S.-China-Africa Cooperation Relations*, Washington: CSIS Press, 12-32.

- Cheng, J. (2016). *China's Foreign Policy: Challenges and Prospects*, Singapore: World Scientific.
- Cheng, J. Y. (1998). Introduction. In Y. Cheng, Y. Zheng, & J. Y. Cheng (Eds.), *China in the Post-Deng Era*, Hong Kong: The Chinese University Press, 1-21.
- Chickering, R. & Gummer, S. (2007). *Wilhelmine Germany and the First World War (1890-1918)*, Washington: German Historical Institute.
- China Daily (2019). *Confucius classroom unveiled at rural school in central Uganda*. China Daily.
<https://www.chinadaily.com.cn/a/201921/14/WS5df4f222a310cf3e3557e2be.html> [15 Mart 2020].
- China Report (2006). White Paper on China's Peaceful Development Road. *China Report*, 42(2): 215-232.
- Chomsky, N. & Herman, E. S. (2014). *The Washington Connection and Third World Fascism: The Political Economy of Human Rights Volume I*, Chicago: Haymarket Books.
- Chuanjie, Z. (2012). *Chinese Migration to Tanzania in a Transnational and Translocal Context*. Carnegie Endowment for International Peace:
<https://carnegieendowment.org/2012/10/24/chinese-migration-to-tanzania-in-transnational-and-translocal-context-event-3963> [16 Aralık 2019].
- Churchill, W. (2009). Self Determination and the Fourth World: An Introductory Survey. In A. Kempf (Eds.), *Breaching the Colonial Contract: Anti-Colonialism in the US and Canada*, New York: Springer, 35-52.
- CIA. (1966). *Zanzibar: The Hunderd Days' Revolution*, Langley: Directorate of Intelligence.
- Colman, J. (2009). The US embassy and British film policy, 1947–1948. *Journal of Transatlantic Studies*, 7(4): 413-430.
- Conley, R. (1964). *U.S. Fails to Stop Zanzibar's Diplomatic Break*. New York Times.
<https://www.nytimes.com/1964/02/21/archives/us-fails-to-stop-zanzibars-diplomatic-break.html> [19 Haziran 2019].

- Cooper, F. (1977). *Plantation Slavery on the East Coast of Africa*, New York: Pearson Education.
- (1975). *China's Foreign Aid*, Lexington: Lexington Books.
- (2016). *China's Foreign Aid and Investment Diplomacy, Volume II - History and Practice in Asia*, New York: Macmillan.
- (2020). *Taiwan: Nation-State or Province?*, New York: Routledge.
- (2000). *The Postmodern State and the World Order*, London: Demos.
- Corkin, L. (2008). China's Interest in Angola's Construction and Infrastructure Sectors. In D. G. Guerrero, & F. Manji (Eds.), *China's New Role in Africa and the South: A Search for a New Perspective*, Nairobi: Fahamu, 157-190.
- (2014). China's rising Soft Power: the role of rhetoric in constructing China-Africa relations. *Revista Brasileira de Política Internacional* (57): 49-72.
- Cottey, A. & Forster, A. (2004). *Reshaping Defence Diplomacy: New Roles for Military Cooperation and Assistance*, New York: Oxford University Press.
- Crowder, M. (1985). The First World War and its consequences. In U. I. Committee (Eds.), *General history of Africa VII: Africa under colonial domination, 1880-1935*, California: California University Press, 283-311.
- Currey, J. (1999). *General History of Africa*. In A. Ogot (Eds.), California: University of California.
- Curtis, M. (2018). *Uganda for Declassified*. Mark Curtis. <http://markcurtis.info/wp-content/uploads/2018/01/pro.Uganda.-for-Declassified.pdf> [2 Mart 2020].
- Çınar, S. D. (2014). Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı. A. B. Çınar (Der.), *Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*, İstanbul: Hükümdar Yayınları, 239-272.
- CSIS. (2007). *A Smarter, More Secure America*. Center for Strategic and International Studies. <https://www.csis.org/analysis/smarter-more-secure-america> [21 Şubat 2018].

- Dahir, A. L. (2018). *A low-profile, Chinese handset maker has taken over Africa's mobile market*. Quartz Africa. <https://qz.com/africa/1374404/chinas-transsion-dominates-africas-phone-market-with-tecno-itel/> [10 Aralık 2018].
- (2019). *Kenya will start teaching Chinese to elementary school students from 2020*. Quartz Africa. <https://qz.com/africa/1517681/kenya-to-teach-mandarin-chinese-in-primary-classrooms/> [16 Nisan 2019].
- Dahl, R. (1957). The Concept of Power, *Behavioral Sciences*, 2(3): 201-215.
- Daily Africa (2018). *Sh534bn China debt now 72pc of bilateral loans pile*. Business Daily Africa. <https://www.businessdailyafrica.com/economy/Sh534bn-China-debt-now-72pc-of-bilateral-loans-pile/3946234-4642122-743gtxz/index.html> [2 Haziran 2019].
- Daily Nation. (2006). *When Kenya Viewed Beijing Suspiciously*. Daily Nation <https://www.nation.co.ke/news/1056-120970-me91e1z/index.html> [6 Eylül 2019].
- Dale, H. & Johnson, S. (2003). *How to Reinvigorate U.S. Public Diplomacy*, Washington: Heritage Foundation.
- Davidson, B. (1959). *Old Africa Rediscovered: A Story of Africa's Forgotten Past*, London.
- Davies, P. (1991). *Status: What It Is and How Achieve It*, London: Piatkus.
- De Vries, E. (2018). *Kenyans are saying 'Ni Hao' as Chinese language learning booms*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/en/kenyans-are-saying-ni-hao-as-chinese-language-learning-booms/a-43720452> [2 Nisan 2019].
- Deepak, B. (2018). China's Global Rebalancing: Will it Reshape International Political and Economic Order? In B. Deepak (Eds.), *China's Global Rebalancing and the New Silk Road*, Singapore: Springer, 1-14.
- Dellios, R., & James, F. R. (2013). *China's Quest for Global Order: From Peaceful Rise to Harmonious World*, Maryland: Lexington.

- IIED. (2019). *Chinese investment in Uganda: new impetus for sustainable development?*. London: International Institute for Environment and Development.
- DFID. (2006). *China's Interest and Activity in Africa's Construction and Infrastructure Sectors*, Stellenbosch: Centre for Chinese Studies Stellenbosch University .
- Dillon, M. (2016). *Modernleşen Çin'in Tarihi* (A. Ümit, & A. Atılgan, Çev.), İstanbul: İletişim.
- Djellit, N. (2015). *Les dessous de la visite de Messi au Gabon*. France Football. <https://www.francefootball.fr/news/Les-dessous-de-la-visite-de-messi-au-gabon/575504> [12 Eylül 2018].
- Doğan, S., & Kavak, Ş. (2014). Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı. A. Özcan, & Y. Çınar (Der.), *Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*, İstanbul: Hükümdar, 239-272.
- Donghai, Y. (2016). *Why the Chinese Sponsored the TAZARA: An Investigation about the People's Republic of China's African Policy in the Regional Context, 1955-1970*, New York: Buffalo University.
- Dunbar, M. (2013). *Chinese Investors to Support Tanzania Motorcycle Manufacturing Plant. The Moguldom Nation* <https://moguldom.com/35991/tanzania-motorcycle-manufacturing-plant/> [2 Ocak 2020].
- Durrani, S. (2018). *Kenya's War of Independence: Mau Mau and its Legacy of Resistance to Colonialism and Imperialism 1948-1990*, Nairobi: Vita Books.
- Dutt, V. P. (1966). *China and the World: An Analysis of Communist China's Foreign Policy*, New York: Frederick A. Praeger.
- East African Community. (1999). *Overview of EAC*. East African Community. <https://www.eac.int/overview-of-eac> [3 Nisan 2018].
- Ebrey, P. B., & Walthall, A. (2013). *East Asia: A Cultural, Social, and Political History, Volume II: From 1600*, Boston: Wadsworth Cengage Learning.

- Egessa, H. D. (2016). *We must be told the truth about Kampala-Entebbe Expressway*. DailyMonitor.
<https://www.monitor.co.ug/OpEd/Commentary/We-must-be-told-the-truth-about-Kampala--Entebbe-Expressway/689364-3501556-15mw4d4z/index.html> [4 Şubat 2020].
- Einashe, I. (2018). *China in Africa: An Increasingly Uneasy Marriage of Interests*. Pulitzer Center. <https://pulitzercenter.org/reporting/china-africa-increasingly-uneasy-marriage-interests> [15 Mayıs 2020].
- Elkins, C. (2005). *Britain's Gulag: The Brutal End of Empire in Kenya*, Londra: Jonathan Cape.
- Elmi, M. A. (2012). *A New Approach? The Impact of China's Development Aid on Kenya*, Halifax: Saint Mary's University.
- Epstein, H. (2016). *Idi Amin's Israeli Connection*. New Yorker. <https://www.newyorker.com/news/news-desk/idi-amins-israeli-connection> [2 Nisan 2020].
- Ergur, A. (2016). Finans Kapitalizminin İçselleştirilmiş Mantığı Olarak Gözetim. B. Çoban, & B. Ataman (Der.), *Gözetim Toplumu Panoptikon*, Ege Basım, 5-14.
- Ermağan, İ., & Giray, F. (2014). Çin'in Afrika Politikası. İ. Ermağan (Der.), *Dünya Siyasetinde Afrika 1*, Ankara: Nobel, 63-65.
- ETN. (2014). *Tanzania and China sign new Bilateral Air Services Agreement*. ETN. <https://www.eturbonews.com/84026/tanzania-and-china-sign-new-bilateral-air-services-agreement/> [11 Ekim 2019].
- Fan, Y. (2008). Soft Power: Power of Attraction or Confusion. In R. Govers, & N. Cull (Eds.), *Place Branding and Public Diplomacy*, Londra: Palgrave Macmillan, 147-158.
- Fanon, F. (2016). *Yeryüzünün Lanetlileri*, (Ş. Süer, Çev.). İstanbul: Versus.
- Feldman, R. L. (2008). Why Uganda Has Failed to Defeat the Lord's Resistance Army. *Defense & Security Analysis*, 24(1): 45-52.

- FII. (2015). *Tanzania Quiksights Report FII Tracker Survey*. Darusselam: Financial Inclusion Insights.
- FOCAC. (2018). Forum on China-Africa Cooperation Beijing Action Plan (2019-2021). *Forum on China-Africa Cooperation 2018*. Beijing: China Ministry of Foreign Affairs.
- Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language*, New York: Pantheon Books.
- (1980). *Power/ Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, New York: Pantheon Books.
- (2017). *İktidarın Gözü* (I. Ergüden. Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Fowdy, T. (2020). *China's role in Uganda's oil development strategy*. CGTN. <https://news.cgtn.com/news/2020-02-13/China-s-role-in-Uganda-s-oil-development-strategy-O3doloqTzq/index.html> [15 Mart 2020].
- Frank, P. (2006). The Exile of Sayyid Khalid bin Barghash Al-BuSa'idi. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 33(2): 161-177.
- Fujita, M. (2017). *Chinese Involvement in Tanzania and Its Local Impacts*, Lewisburg: Bucknell University.
- Funk and Wagnalls (1971). *Standard Dictionary of the English Language (2 Volumes) International Edition*. Washington: Funk and Wagnalls
- Gardner, A. (2014). *Xi becomes first Chinese president to visit EU*. Politico. <https://www.politico.eu/article/xi-becomes-first-chinese-president-to-visit-eu/> [20 Nisan 2019].
- Gilbert, E., & Reynolds, J. (2016). Doğu Afrika 1500-1850. E. Gilbert, & J. Reynolds (Der.), *Dünya Tarihinde Afrika* (M. Dikkaya, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları, 343-372.
- Gill, B., & Yanzhong, H. (2006). Sources and limits of Chinese 'soft power'. *Survival*(48): 17-36.

- Gilley, B. (2019). Deng Xiaoping and His Successors (1976 to the Present). In W. A. Joseph (Eds.), *Politics in China: An Introduction, Third Edition*, New York: Oxford University Press, 124-126.
- Gitta, A. (2017). *Ugandan police arrests dozens over presidential age limit protest*. DW. <https://www.dw.com/en/ugandan-police-arrests-dozens-over-presidential-age-limit-protest/a-39767048> [16 Nisan 2020].
- Goal. (2016). *Okocha and Oliseh to join StarTimes & Bundesliga Legends Tour to Africa*. Goal <https://www.goal.com/en-ng/news/4065/africa/2016/12/05/30195142/okocha-and-oliseh-to-join-startimes-bundesliga-legends-tour> [19 Kasım 2019].
- Gode, C. D. (2017). *Electricity in Africa: The Politics of Transformation in Uganda*, Suffolk: James Currey.
- Goldenberg, D. M. (2017). *Black and Slave: The Origins and History of the Curse of Ham*, Berlin: De Gruyter.
- Government of Uganda. (2010). *National Development Plan*. Kampala: Government of Uganda.
- Green, B. W. (1980). Toward a Definition of the Term Third World. *Boston College Third World Law Journal*, 1(1): 13-36.
- Gregory, R. (1993). *Quest for Equality: Asian Politics in East Africa 1900-1967*, New Delhi: Orient Longman.
- Gregory, W. (1896). *The Great Rift Walley*. London: John Murray.
- Guloba, M., Kilimani, N., & Nabiddo, W. (2010). *Impact of China-Africa Aid Relations: A Case Study of Uganda*, Kampala: Economic Policy Research Centre.
- Gürkaynak, M., & Yalçiner, S. (2009). Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası İlişkiler*, 6(23): 73-92.
- Hackbarth, J. (2008). *Soft Power and Smart Power in Africa*. Center for Contemporary Conflict. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA517405.pdf> [5 Şubat2018].

- Hadingham, E. (2015). "Where Is the Birthplace of Humankind? South Africa and East Africa Both Lay Claims." *National Geographic*.
- Half, A. (2007). The Panda Menace. *The National Interest* (90): 35-48.
- Harvey, F. P. (2004). *Smoke and Mirrors: Globalized Terrorism and the Illusion of Multilateral Security*, Toronto: University of Toronto Press.
- Heinzig, D. (2004). *The Soviet Union and Communist China, 1945-1950: The Arduous Road to the Alliance*, New York: M.E. Sharpe.
- Herz, J. (1951). *Political Realism and Political Idealism: A Study in Theories and Realities*, Chicago: Chicago Press.
- Hilsum, L. (2006). China, Africa and the G8-or why Bob Geldof needs to wake up. In L. Wild, & D. Mephram (Eds.), *The New Sinosphere*, London: Institute for Public Policy Research, 5-11.
- Hoagland, J. (2014). Elasticity. *The New Republic*, 30-34.
- Hobbes, T. (2016). *Leviathan* (S. Lim, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Hook, L. (2012). *Zuma warns on Africa's ties to China*. Financial Times. <http://www.ft.com/content/33686fc4-d171-11e1-bbbc-00144feabdc0> [30 Mayıs 2019].
- Hornsby, C. (2012). *Kenya: A History Since Independence*, London: I.B.Tauris.
- Hoslag, J. (2006). China's New Mercantilism in Central Africa. *Journal of African and Asian Studies*(5), 133-169.
- HRW. (2016). *Uganda Elections 2016*. Kampala: Human Right Watch. <https://www.hrw.org/tag/uganda-elections-2016>
- Huang, K. (2018). *Will China seize prized port if Kenya can't pay back its belt and road loans?* South China Morning Post. <https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/2180026/will-china-seize-prized-port-if-kenya-cant-pay-back-its-belt> [26 Temmuz 2019].
- Huhu, T. (2017). *The Inner Mongolia Railway is definitely a national reconstruction of Kenya*. Ifeng. http://news.ifeng.com/a/20170531/51186809_0.shtml [2 Eylül 2019].

- Hunt, K. (2017). *China's New World Order*. CNN: <https://edition.cnn.com/interactive/2017/05/world/chinas-new-world-order/> [21 Şubat 2018].
- Hunter, H.L. (2010). *Zanzibar: The Hundred Days Revolution: The Hundred Days Revolution*, Santa Barbara: Praeger Security International.
- Igbe, C. (2015). *How Nollywood became the second largest film industry*. British Council. <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/nollywood-second-largest-film-industry> [4 Ocak 2018].
- Iiffe, J. (1979). *A Modern History of Tanganyika*, Cambridge: Cambridge University Press.
- İnan, N. (2018). *İnsan'a ulaşmada dev adım: Doğu Afrika Rift Vadisi*. Bilim ve Ütopya. <https://www.bilimveutopya.com.tr/insana-ulasmada-dev-adim-dogu-afrika-rift-vadisi> [25 Ocak 2018].
- Independent. (2019). *Uganda's big China debt*. Independent. <https://www.independent.co.ug/ugandas-big-china-debt/> [12 Mart 2020].
- Info Office of State Council. (2014). *China's Foreign Aid White Paper*. Information Office of the State Council The People's Republic of China. http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_2814749_82986592.htm [27 Aralık 2018].
- Ingham, K. (1958). *Making Modern Uganda*, London: Allen & Unwin.
- Isbister, J. (2003). *Promises Not Kept: Poverty and The Betrayal of Third World Development*. Virginia: Kumarian Press.
- Işıksal, H. (2004). To What Extent Complex Interdependence Theorists Challenge to Structural Realist School of International Relations? *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 3(2): 138-142.
- Jacobs, B. F., & Kabuye, C. (1987). "A middle Miocene (12·2 my old) forest in the East African Rift Valley, Kenya." *Journal of Human Evolution*, 16(2): 147-155.

- Jacques, M. (2016). *Çin Hükmettiğinde Dünyayı Neler Bekliyor?* (S. Oğuz, Çev.). Ankara: Akılçelen Kitaplar.
- Jakobson, L. (2013). *China's Foreign Policy Dilemma*, Sydney: Lowy Institute for International Policy.
- Jakobson, L., & Knox, D. (2010). *New Foreign Policy Actors in China*. Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute.
- Jenkins, R., & Chris, E. (2005). *The Effect of China and India's Growth and Trade Liberalisation on Poverty in Africa*, London: Department for International Development.
- JICA. (2013). *Pre-Feasibility Study on Ayago Project* https://openjicareport.jica.go.jp/pdf/12023776_03.pdf [12 Şubat 2020].
- Jian, C. (2008). China and the Bandung Conference: Changing Perceptions and Representations. In S. S. Tan, & A. Acharya (Eds.), *Bandung Revisited: The Legacy of the 1955 Asian-African Conference for International Order*, Singapore: NUS Press, 132-159.
- Jiang, S. (2018). *Beijing has a new propaganda weapon: Voice of China*. CNN Money. <https://money.cnn.com/2018/03/21/media/voice-of-china-propaganda-broadcaster/index.html> [30 Mayıs 2019].
- Jiang, Z. (2011). *Full Text of Jiang Zemin's Report at 14th Party Congress*. Beijing Review. http://www.bjreview.com.cn/document/txt/2011-03/29/content_363504.htm [21 Aralık 2018].
- Jing, D. (2006). *President Hu Jintao visits Nairobi Confucius Institute*. Official Web Portal of PRC. http://www.gov.cn/english/2006-04/30/content_271487.htm [3 Mart 2019].
- Jinping, X. (2014). *The Governance of China*, Beijing: Foreign Languages Press.
- (2015). *Open a New Era of China-Africa Win-Win Cooperation and Common Development*. Department International Relations and Cooperation Republic of South Africa. www.dirco.gov.za/docs/speeches/2015/xi1204.htm [4 Ağustos 2018].

- Jintao, H. (2005). *Promote Universal Development to Achieve Common Prosperity, High-Level Meeting on Financing for Development at the 60th Session of the United Nations*. New York: United Nations.
- Jorgic, D. (2013). *Kenya says Chinese firm wins first tender for Lamu port project*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/kenya-port-lamu/kenya-says-chinese-firm-wins-first-tender-for-lamu-port-project-idUSL5N0CX38D20130411> [18 Haziran 2019].
- Junbo, J. (2007). *China in Africa: From capitalism to colonialism*. CESFD www.cesfd.org.cn/magzine/ch/China%20in%20Africa.pdf [6 Haziran 2019].
- Kable. (2017). *Mombasa-Nairobi Standard Gauge Railway Project*. Railway Technology <https://www.railway-technology.com/projects/mombasa-nairobi-standard-gauge-railway-project/> [12 Ağustos 2019].
- Kahama, J. K. (2010). *Sir George : A Thematic History of Tanzania Through His 50 Years of Public Service*, Beijing: Foreign Languages Press.
- Kahura, D. (2019). *Enter the Dragon: China's Media War in Africa*. Elephant. <https://www.theelephant.info/features/2019/05/02/enter-the-dragon-chinas-media-war-in-africa/> [05 Mayıs 2019].
- Kamadi, G. (2019). *Hello Mr. Right. China Africa*. http://www.chinafrica.cn/Homepage/201904/t20190426_800166185.html [30 Temmuz 2019].
- Kamau, P. (2010). China's impact on Kenya's clothing industry. In A. H. Sievers, S. Marks, & S. Naidu (Eds.), *Chinese and African Perspectives on China in Africa*, Nairobi: Pambazuka Press, 108-127.
- Kamusiime, W. (2018). *President Tours Command Center for National Safe City CCTV*. Uganda Police Force. <https://www.upf.go.ug/president-tours-command-center-for-national-safe-city-cctv/>. [12 Ocak 2020].
- Kannyo, E. (2013). Sino-Ugandan Relations: Themes and Issues. In S. Adem (Eds.), *China's Diplomacy in Eastern and Southern Africa*, Farnham: Ashgate Publishing, 107-126.

- Kaplan, I. (1967). *Area Handbook for Kenya*, Washington: Foreign Area Studies of the American University.
- Karanja, J. (2009). *The Missionary Movement in Colonial Kenya: The foundation of Africa Inland Church*, Göttingen: Cuvillier Verlag Göttingen.
- Kartik, J., Sun, I. Y., & Kassiri, O. (2017). *Dance of the Lions and Dragons*, Washington: McKinsey.
- Kasita, İ. (2013). *China firm wins Karuma deal*. New Vision. https://www.newvision.co.ug/new_vision/news/1323796/china-firm-wins-karuma-deal [23 Kasım 2019].
- Katusa, M. (2015). *The Colder War: How the Global Energy Trade Slipped from America's Grasp*, Vermont: Wiley.
- Kaufman, V. S. (2001). *Confronting Communism: U. S. and British Policies Toward China*, Missouri: University of Missouri.
- Keohane, R., & Nye, J. (1998). Power and Interdependence in the Information Age. *Foreign Affairs*, 77(5):81-87.
- Keohane, R., & Nye, J. (2001). *Power and Interdependence*, New York: Addison Wesley Longman.
- Kerr, P., & Wiseman, G. (2013). *Diplomacy in a Globalizing World: Theories and Practices*, New York: Longman.
- Khurana, G. (2008). China's 'String of Pearls' in the Indian Ocean and Its Security Implications. *Strategic Analysis*, 32(1): 1-39.
- Killingray, D., & Plaut, M. (2010). *Fighting for Britain: African Soldiers in the Second World War*, Suffolk: Boydell & Brewer.
- Kissinger, H. (2015). *Çin: Dünyeden Bugüne Yeni Çin*, İstanbul: Kaknüs.
- Kitano, M. (2011). China's Foreign Strategy. *Asia-Pacific Review*, 37-59.
- Koçel, T. (2011). *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul: Beta.
- Kong, Q., & Du, M. (2020). Is the Belt and Road Initiative the Chinese Vision of Global Governance? In G. Martinico, & X. Wu (Eds.), *A Legal Analysis of*

- the Belt and Road Initiative: Towards a New Silk Road?* Cham: Palgrave Macmillan, 5-20.
- Krause, K. (1998). Theorizing security, state formation and the 'Third World' in the post-Cold War world. *Review of International Studies*, 125-136.
- Kroll, J. A. (1993). The Complexity of Interdependence. *International Studies Quarterly*, 37(3): 322-323.
- Kurlantzick, J. (2006). China's Charm: Implications of Chinese Soft Power. *Carnegie Endowment for International Peace*, 47:1-8.
- Ladley, E. J. (2007). *Balancing Act: How Nixon Went to China and Remained A Conservative*, Lincoln: iUniverse.
- Lahtinen, A. (2018). *China's Diplomacy and Economic Activities in Africa*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Laqueur, W. (1971). *A Dictionary of Politics*, London: Weidenfeld and Nicolson.
- Large, D. (2010). *Africa and the New World Era*, New York City: Palgrave Macmillan.
- Lawther, I. (2016). *Situating Sino-African agricultural demonstrations in the global food order: Case studies from Rwanda and Uganda*, Waterloo: University of Waterloo.
- Lee, K. (2008). The little state department: hollywood and the MPAA's influence on US trade relations. *Northwestern Journal of International Law and Business*, 371-397.
- Lee, M. C. (2006). *Uganda and China: Unleashing the Power of the Dragon*, Kampala: Makerere University.
- Legum, C., & Mmari, G. (1995). *Mwalimu: The Influence of Nyerere*, Suffolk: James Currey Ltd.
- Lei, W. (2019). Encountering Chinese Modernity: The Emerging Popularity of Chinese Television Drama in East Africa. *Wiener Zeitschrift für kritische Afrikastudien* 36(19): 27-49

- Lekorwe, M., Chingwete, A., Okuru, M., & Samson, R. (2016). *China's Growing Presence in Africa Wins Largely Positive Popular Reviews*, Accra: Afrobarometer.
- Li, S., & Ronning, H. (2013). *China in Africa: Soft power, media perceptions and a pan-developing identity*, Bergen: CHR Michelsen Institute.
- Lietzow, R. (2019). *Building a "Xiaokang Society"—China's Poverty, Peasantry, Post-Socialism*. Sirjournal.
<http://www.sirjournal.org/blogs/2019/6/25/building-a-xiaokang-society-chinas-poverty-peasantry-post-socialism> [30 Haziran 2019].
- Lin, C. (2016). Chinese Response to Obama's Rebalancing Strategy: Sino-US Relations and Washington's Pivot to Asia. In D. W. Huang (Eds.), *Asia Pacific Countries and the US Rebalancing Strategy*, New York: Palgrave Macmillan, 85-102.
- Lin, J. S. (2017). *Chinese A-100 Heavy Rockets on Display in Tanzania*. Popular Science. <https://www.popsci.com/blog-network/eastern-arsenal/chinese-100-heavy-rockets-display-tanzania/> [23 Nisan 2019].
- Lin, W. (2017). *Confucius Says: The Analects: Contents Rearranged According to Subject Matter*, Beijing: Foreign Languages Press.
- Lindemann, B. A. (2014). *Cross-Strait Relations and International Organizations*, Tübingen: Springer VS.
- Lofchie, M. F. (1972). The Uganda Coup-Class Action by the Military. *The Journal of Modern African Studies*, 10(1):19-35.
- Lotman, M. (2018). *The Pope's Divisions*. ICDS. <https://icds.ee/the-popes-divisions/> [29 Eylül 2019].
- Lubega, H. (2016). *When Churchill visited Uganda*. Daily Monitor. <https://www.monitor.co.ug/Magazines/PeoplePower/When-Churchill-visited-Uganda/689844-2600754-mm2thhz/index.html> [04 Mart 2020].
- Lukes, S. (1974). *Power: A Radical View*, London: MacMillan.

- Ma Mung, E. (2008,) "Chinese Migration and China's Foreign Policy in Africa." *Journal of Chinese Overseas*, 91-109.
- Macharia, J., & Elizabeth, F. (2011). *Uganda traders shut shops to protest soaring prices*. Reuters. https://www.reuters.com/article/uganda-protest/uganda-traders-shut-shops-to-protest-soaring-prices_idUSLDE7650XN20110706 [05 Şubat 2020].
- Macharia, J., & Trevelyan, M. (2011). *Ugandan traders bemoan Chinese shopkeeper influx*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/uganda-chinese-traders-idAFLDE7671DD20110708> [16 Mart 2020].
- Machiavelli, N. (1994). *Machiavelli: Selected Political Writings*. (D. Wooton, Çev.), Indianapolis: Hackett Publishing.
- (1999). *Savaş Sanatı* (B. Hasan, Çev.). İstanbul: Özne.
- Maina, E., Oboka, W., & Makong'o, J. (2004). *History and Government*, Nairobi: East African Educational Publishers.
- Maiyo, J. (2014). The Political Ecology of Chinese Investment in Uganda. *SAIS-CARI Conference: Agricultural Investment in Africa: 'Land Grabs' or Friendship Farms'?*. Washington: John Hopkins SAIS and Smith Richardson Foundation.
- Makeham, J. (2003). The Retrospective Creation of New Confucianism. In J. Makeham (Eds.), *New Confucianism: A Critical Examination*, New York City: Palgrave Macmillan, 25-54.
- Mallol, C. (2014). *China in the African Ports: A String of Pearls in the Making?* Lund: Lund University.
- Manyok, P. (2016). Oil and Darfur's Blood: China's Thirst for Sudan's Oil. *Journal of Political Sciences and Public Affairs*, 4(1):1-5.
- Mardell, M. (2013). *Chinese leader Xi Jinping joins Obama for summit*. BBC <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-22798572> [13 Şubat 2019].

- Mariano J., S., & B., O. C. (2009). US Army Africa: Smart Power in Action. *Small Wars Journal*, 1-9. <https://smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/193-mariano.pdf?q=mag/docs-temp/193-mariano.pdf> [11 Ekim 2018].
- Marisi, F., & Wang, Q. (2019). Drivers and Issues of China-EU Negotiations for A Comprehensive Agreement on Investment. In J. Chaisse (Eds.), *China's International Investment Strategy: Bilateral, Regional, and Global Law and Policy*, Oxford: Oxford University Press, 163-193.
- Marsh, J. (2019). *How China is slowly expanding its power in Africa, one TV set at a time*. CNN Business. <https://edition.cnn.com/2019/07/23/business/startimes-china-africa-kenya-intl/index.html> [26 Eylül 2019].
- Masta, J. (2009). Chinese investments in Kenya. In A. Y. Baah, & H. Jauch (Eds.), *Chinese Investments in Africa: A Labour Perspective*, Windhoek: African Labour Research Network, 384-421.
- Maweu, M. J. (2016). Journalist' and Public Perceptions of the Politics of China's Soft Power in Kenya under the "Look East" Foreign Policy. In X. Zhang, H. Wasserman, & W. Mano (Eds.), *China's Media and Soft Power in Africa: Promotion and Perceptions*, New York: Palgrave Macmillan, 123-134.
- Maxon, R. (1991). The Devonshire Declaration: The Myth of Missionary Intervention. *History in Africa*, 18: 259-270.
- Maxon, R. M., & Ofcansky, T. P. (2014). *Historical Dictionary of Kenya*, Plymouth: Rowman&Littlefield.
- Mbuvi, D. (2013). *Kenya: Why and How Kenya Switched From Analogue to Digital TV*. *All Africa*. <https://allafrica.com/stories/201312270089.html> [30 Eylül 2019].
- McClelland, C. (1973). Power and Influence. In J. Champlin (Eds.), *Paradigms of Political Power*, New York: Athenthon, 33-65.
- Mcclory, J. (2018). *The Soft Power 30 Report*, Washington: USC Center on Public Diplomacy.

- McKenzie, D. (2012). *Chinese media make inroads into Africa*. CNN. <https://edition.cnn.com/2012/09/05/business/china-africa-cctv-media/index.html> [11 Aralık 2018].
- McManus, J., & Silver, E. (1976). *Israelis jubilant as Amin laments*. The Guardian <https://www.theguardian.com/theguardian/1976/jul/04/1> [22 Nisan 2020].
- Mei, H. (2018). *How can Chinese movies and TV dramas go abroad?* CGTN. <https://news.cgtn.com/news/3d3d774d3555544e77457a6333566d54/index.html> [25 Haziran 2018].
- Mengru, W. (2013). *Chinese TV series well-received in Tanzania*. China.org. http://www.china.org.cn/arts/2013-04/08/content_28475765.htm [4 Aralık 2019].
- Meuller, J. (1989). *Retreat from Doomsday: The Obsolescence of Major War*, New York: Basic Books.
- MFAPRC. (2018). *Forum on China-Africa Cooperation Beijing Action Plan (2019-2021)*. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1593683.shtml [19 Nisan 2019].
- (tarihsiz). *Chairman Mao Zedong's Theory on the Division of the Three World and the Strategy of Forming an Alliance Against an opponent*. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18008.shtml [11 Haziran 2018].
- Mill, J. (1825). *The Liberty of Press* <https://oll.libertyfund.org/titles/mill-liberty-of-the-press-1825/> [04 Ocak 2018].
- Miller, J. (1980). *When Sanctions Worked*. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/1980/03/15/when-sanctions-worked/> [7 Kasım 2018].
- Miller, N., & Yeager, R. (1994). *Kenya: The Quest for Prosperity*, Colorado: Westview Press.

- Miller, T. (2017). *China's Asian Dream: Empire Building along the New Silk Road*, London: Zed Books.
- Mills, L. (2019). *Transparency of Loans to Uganda*, Londra: K4D/ DFID.
- Ministry of Commerce. (2008). *China Commerce Yearbook*, Beijing: China Commerce and Trade Press.
- Ministry of Education. (2019). *Statistical report on international students in China for 2018*. Beijing: Ministry of Education. http://en.moe.gov.cn/news/press_releases/201904/t20190418_378586.html [09 Kasım 2019].
- Miriri, D., & Blair, E. (2013). *Kenya swears in president, West faces balancing act*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-kenya-elections-inauguration/kenya-swears-in-president-west-faces-balancing-act-idUSBRE93806B20130409> [13 Haziran 2019].
- Mitchell, P. (1954). *African Afterthought*, London: Hutchinson.
- Monnet, T. (2019). *Rwandan tourism scores big after Arsenal deal, despite criticism*. The Africa Report. <http://www.theafricareport.com/16937/rwandan-tourism-scores-big-after-arsenal-deal-despite-criticism/> [11 Eylül 2019].
- Moody, P. (2017). Embassy Cinema: What WikiLeaks Reveals About US State Support for Hollywood. *Media, Culture & Society*, 39(7): 1063-1077.
- Morangi, L. (2019). *Second patient dies of Ebola in Uganda*. China Daily. <https://www.chinadaily.com.cn/a/201906/14/WS5d02f46fa3103dbf1432824d.html> [20 Şubat 2020].
- Morgenthau, H. (1965). *Scientific Man versus Power Politics*, Chicago: University of Chicago.
- Morse, E. (1972). *Transnational Relations and World Politics*, Massachusetts: Harvard University.
- Moshi, H., & Mtui, J. (2008). *Scoping Studies on China-Africa Economic Relations: The Case of Tanzania*, Nairobi: African Economic Research Consortium.

- Mpoverello. (2014). *Port Expansion Africa 2014 – increasing capacity of East African Ports*. Mpoverello. <https://mpoverello.wordpress.com/tag/bagamoyo-port/?iframe=true&preview=true/feed/> [21 Aralık 2018].
- Mufumba, I. (2019). *Shs547b road contract given to banned firms*. Daily Monitor. <https://www.monitor.co.ug/News/National/Shs547b-road-contract-given-to-banned-firms-/688334-5264490-15qkcbv/index.html> [15 Ocak 2020].
- Mugira, F. (2013). *Infrastructure: Uganda's great Chinese Expectations*. The Africa Report. <http://www.theafricareport.com/East-Horn-Africa/infrastructure-ugandas-great-chinese-expectations.html> [23 Mart 2020].
- Mugwe, D. (2013). *Kibaki's legacy on economic performance after 10 years in office*. Business Daily. <https://www.businessdailyafrica.com/markets/Kibaki-legacy-on-economic-performance-/539552-1657074-128vllhm/index.html> [4 Mart 2019].
- Muhumuza, R. (2019). *As China builds up Africa, some in Uganda warn of trouble*. The Associated Press. <https://apnews.com/62ab13badad04dd7b38a69b69eac61d1> [16 Nisan 2020].
- Mulati, L. T. (2011). *Human Rights in The Reconfiguration of Aid Relations: The Case of China-Kenya Relations*, Nairobi: Kenyatta University.
- Mulvey, B. (2019). *International Higher Education and Public Diplomacy: A Case Study of Ugandan Graduates from Chinese Universities, Higher Education Policy*.
- Munaita, P. (2005). *Agoa: 25,000 Textile Jobs in Kenya at Risk*. The East African. <https://www.theeastafrican.co.ke/business/2560-245834-uuy161/index.html> [17 Haziran 2019].
- Munene, M. (2005). *Kenya: Now Murungaru Banned From Travelling to the US*. All Africa. <https://allafrica.com/stories/200510260127.html> [17 Haziran 2019].
- Mushi, D. (2012). *Reasons Behind the Zanzibar Revolutions*. Daily News Tanzania. <https://www.dailynews.co.tz/news/reasons-behind-the-zanzibar-revolution.aspx> [9 Kasım 2019].

- Musisi, F., Herbst, R., & Cunningham, P. (2018). The Battle of Mengo: An understanding of the evolution of the 1966 Ugandan Constitution Crisis. *International Journal of Scientific Research and Innovative Technology*, 5(2): 14-27.
- Mutai, E. (2019). *Chinese company close to Sh250 billion Lamu Port special economic zone deal*. Business Daily. <https://www.businessdailyafrica.com/economy/Chinese-firm-close-to-Sh250bn-Lamu-port-SEZ-deal/3946234-5223668-mjt19ez/index.html> [04 Temmuz 2019].
- Mutyeba, M. (2019). *To beat or not to beat: Museveni's big Bobi Wine problem*. African Arguments. <https://africanarguments.org/2019/10/31/uganda-museveni-big-bobi-wine-problem/> [03 Mayıs 2020].
- Mwakikagile, G. (2010). *Nyerere and Africa: End of an Era*, Darussalam: New Africa Press.
- Mwase, N. (1983). The Tanzania-Zambia Railway: The Chinese Loan and the Pre-Investment Analysis Revisited. *The Journal of Modern African Studies*, 21(3): 535-543.
- Naim, M. (2007). Rogue Aid. *Foreign Policy*, 95-96.
- (2009). *Rogue Aid*. *Foreign Policy*. <http://foreignpolicy.com/2009/10/15/rogue-aid/> [16 Haziran 2020].
- Nakamura, R. (2011). Multi Ethnic Coexistence in Kilwa Island, Tanzania. *Shima: The International Journal of Research into Island Cultures*, 5(1): 44-68.
- Namubiru, L. (2018). *Chinese contractors are going to keep dominating road construction in Uganda*. Quartz. <https://qz.com/africa/1326618/china-is-building-expensive-roads-in-uganda/> [15 Şubat 2020].
- Nassanga, G., & Makara, S. (2014). Perceptions of Chinese presence in Africa as reflected in the African media: Case study of Uganda. *China and Africa Media, Communications and Public Diplomacy*. Beijing: Chr. Michelsen Institute, 1-14.

- Ndee, H. (2010). Eastern Africa: Geography, Ethnography and Physical Activity. *The International Journal of the History*, 759-779.
- Neibuhr, R. (1979). *Beyond Tragedy: Essays on the Christian Interpretation of History*, New York: Scribner Book Company.
- Newitt, M. (2005). *A History of Portuguese Overseas Expansion, 1400-1668.*, New York: Routledge.
- New Vision. (2012). *China to build Kampala-Entebbe express way*. New Vision. https://www.newvision.co.ug/new_vision/news/1307693/china-build-kampala-entebbe-express [05 Nisan 2020].
- Ng'eno, N. (2000). The External Debt Problem of Kenya. In İ. Ajayi, & M. S. Khan (Eds.), *External Debt and Capital Flight in Sub-Saharan Africa*, Washington, D.C: IMF Institute, 128-159.
- Nicholls, C. (1971). *The Swahili Coast: Politics, Diplomacy and Trade on the East African Littoral*, London: Allen and Unwin.
- Ningi, L. (1962). Unite to Fight against Imperialism. *Peking Review*, 7-9.
- Ninkovich, F. (1981). *The Diplomacy of Ideas: U.S. Foreign Policy and Cultural Relations 1938-1950*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Njanja, A. (2017). *Number of tourists from India, China, US increasing as trade ties with Kenya deepen*. Business Daily. <https://www.businessdailyafrica.com/markets/marketnews/Tourists-from-India--China--US-increasing/3815534-3839428-u6vh0d/index.html> [08 Mayıs 2019].
- Njau, J. P. (2014). *Tanzania*, Tokyo: Keio University.
- Nkrumah, K. (1966). *Neo-Colonialism: The Last Stage of Imperialism*, New York: International Publishers Co.
- Noble, J. S. (2007). Foreword: Culture Matters-A Report from the Field of U.S.-China Relations. In L. M. Jensen, & T. B. Weston (Eds.), *China's Transformations*. Maryland: Rowman & Littlefield.

- NPA. (2013) *Uganda Vision 2040*. National Planning Authority
<http://www.npa.go.ug/uganda-vision-2040/> [4 Nisan 2020].
- Newitt, M. (1982). The Early History of the Maravi. *The Journal of African History*, 23(2):145-162.
- Nyaga, W., Munga, A., & Kinyua, L. (2017). Kenya China Relations: Portrait of Economic Cooperation in the New Millennium. *International Journal of Social Science and Humanities Research*, 5(3): 254-269.
- Nye, J. (1990). Soft Power. *Foreign Policy*, 153-171.
- (1990). *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. London: Basic Books.
- (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- (2005). Soft Power and Higher Education. *Harvard University* 11-14
- (2009). Get Smart: Combining Hard and Soft Power. *Foreign Affairs*.
<https://www.foreignaffairs.com/articles/2009-07-01/get-smart> [04 Ocak 2018].
- (2017). *Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Araçları*. (R.İ. Ayhan, Çev.). Ankara: BB101.
- Nyerere, J. (1967). *Arusha Declaration*. Arusha.
- Nyong'o, P. A. (1981). Le Président, l'État et le Capital après la mort de. *Politique Africaine*, 7-25.
- NYT. (1976). *2 Papers Say Amin Helped Hijackers*. The New York Times.
<https://www.nytimes.com/1976/07/04/archives/2-papers-say-amin-helped-hijackers.html> [4 Temmuz 2019].
- Obbema, F. (2015). *China and the West: Hope and Fear in the Age of Asia*, New York: I.B. Tauris.
- Obote, M. (1969). The Common Man's Charter. Uganda People's Congress, Kampala.

- Obwona, M., Guloba, M., Nabiddo, W., & Kilimani, N. (2007). *China-Africa Economic Relations: The Case of Uganda*, Kampala: Economic Policy Research Center.
- Oded, A. (2017). The Omani Sultanate in Zanzibar and East Africa: Historical, Political, Economic and Religious Aspects. *RIMA Historical Papers*, 5(2).
- Ogola, G. (2017). *How African governments use advertising as a weapon against media freedom*. The Conversation (18 Nisan). <http://theconversation.com/how-african-governments-use-advertising-as-a-weapon-against-media-freedom-75702> [17 Eylül 2019].
- Ogot, B. (1973). Kenya Under the British, 1885-1963. In B. Ogot (Eds.), *Zamani: A Survey of East African History*, Nairobi: East African Publishing House, 255-289.
- Ogutu, G. (1990). History of Religion. In W. Ochieng (Eds.), *Themes in Kenyan History*, Nairobi: Heinemann, 83-87.
- Ojany, F. (1968). *The Geography of East Africa*, Nairobi: East African Publishing.
- Okay, B. (2017). *Konfüçyüs ve Çin Felsefesinin Temelleri*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Okech, M. L. (2020). *Uganda's public debt hits Shs48.91 trillion*. Monitor Uganda. <https://www.monitor.co.ug/News/National/Uganda-s-public-debt-hits-Shs48-91-trillion/688334-5463216-reqy9tz/index.html> [26 Mayıs 2020].
- Okuda, I. (2017). *Discontent over Chinese contractors' domination rocks Uganda's road sector*. The East African. <https://www.theeastafrican.co.ke/business/Chinese-firms-dominate-Uganda-road-sector/2560-3932208-gg5godz/index.html> [20 Ocak 2020].
- Olins, W. (2005). *Nation Branding in Europe*. Saffron.
- Ominde, S. (1965). Population Movements to the Main Urban Areas of Kenya. *Cahiers d'études africaines*, 5(20): 593-617.
- Omondi, D. (2019). *Kenya debt to China hits Sh650b as SGR takes up more funds*. Standard Digital

- <https://www.standardmedia.co.ke/business/article/2001340176/kenya-debt-to-china-hits-sh650b-as-sgr-takes-up-more-funds> [21 Mayıs 2019].
- Ongiri, I. (2014). *China rewards Kenya's friendship with billions*. Daily Nation. <https://www.nation.co.ke/news/1056-2310614-my44jwz/index.html> [11 Nisan 2019].
- Onjala, J. (2008). *A Scoping Study on China-Africa Economic Relations: The Case of Kenya*, Nairobi: AERC.
- Onyango, J. (2009). *New battery maker takes turf war to Eveready*. Business Daily. <https://www.businessdailyafrica.com/corporate/539550-687058-6itoshz/index.html> [11 Aralık 2019].
- Ortung, R., & Walker, C. (2014). *Russia's International Media Poisons Mind*. Moscow Times. <https://themoscowtimes.com/articles/russias-international-media-poisons-minds-40194> [26 Mart 2018].
- Özcan, A., & Çınar, Y. (2015). *Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*, Ankara: Hükümdar.
- Özçelik, A. O. (2017). Rapprochement between America and China during the Nixon Era: A Product of Timing or the Leadership? *Bilge Strateji*, 9(16): 131-147.
- Özdemir, H. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3): 113-144.
- Page, M. E. (2003). *Colonialism: An International, Social, Cultural, and Political Encyclopedia*, California: ABC-CLIO.
- Panda, D. (1997). The United States and China : Towards A Rapprochement. *Indian Journal of Asian Affairs*, 10(2): 43-68.
- Parkinson, J., Bariyo, N., & Chin, J. (2019). *Huawei Technicians Helped African Governments Spy on Political Opponents*. Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/articles/huawei-technicians-helped-african-governments-spy-on-political-opponents-11565793017> [16 Ocak 2020].
- Pascale, R., Milleman, M., & Gioja, L. (2001). *Surfing the Edge of Chaos: The Laws of Nature and the New Laws of Business*, New York: Crown Business.

- Peers, C. (2005). *Warrior People of East Africa 1840-1900*, Oxford: Osprey Publishing.
- Peking Review. (1961). China and the World: Greetings to Tanganyika. *Peking Review*, 4(50): 30.
- (1964). Tanganyika-Zanzibar Guests Visit China. *Peking Review*, 7(25): 5-6.
- People China (2006). *Chinese firm launches new anti-malaria drug in Uganda*. China.org. http://en.people.cn/200606/15/print20060615_274164.html [14 Mart 2020].
- Perret, C. (2007). L'Afrique et la Chine. *Diplomatie*(24): 32-43.
- Pew Research Center. (2015). *Cell Phones in Africa: Communication Lifeline*, Washington: Pew Research Center.
- Phillsbury, M. (2015). *The Hundred-Year Marathon: China's Secret Strategy to Replace America as the Global Superpower*, New York: Henry Holt and Company.
- Ping, W. (2013). The Chinese View: Reflection of the Long-Term Experiences of Aid Receiving and Giving . In Y. Shimomura, & H. Ohashi (Eds.), *A Study of China's Foreign Aid: An Asian Perspective*, New York: Palgrave Macmillan, 125-144.
- Planning Commission. (2005). *The Tanzania Development Vision 2025*, Darusselam: United Republic of Tanzania PC.
- PWYF. (2018). *The 2018 Aid Transparency Index*. Publish What You Find. <https://www.publishwhatyoufund.org/the-index/2018/> [30 Nisan 2020].
- Pocha, J. (2003). The Rising Soft Power of India and China. *New Perspectives Quarterly* 20(1): 4-13.
- Rai, A. (2009). *Untimely Bollywood: Globalization and India's New Media Assemblage*, Durham: Duke University Press.
- Ramo, J. C. (2004). *Beijing Consensus*, London: The Foreign Policy Centre.

- Raudino, S. (2016). *Development Aid and Sustainable Economic Growth in Africa: The Limits of Western and Chinese Engagements*, Cham: Palgrave Macmillan.
- Reliefweb. (2005). *Uganda's agricultural modernization helps to fight poverty*. Reliefweb. <https://reliefweb.int/report/uganda/ugandas-agricultural-modernization-helps-fight-poverty> [19 Nisan 2020].
- Reisen, H. (2014). *Is China Actually Helping Improve Debt Sustainability in Africa?* G-24.
- Rhamey, P., & Brian, E. (2013). Going for the Gold: Status-Seeking Behavior and Olympic Performance. *International Area Studies Review*, 16(3): 244-261.
- Rodney, W. (1972). Tanzanian Ujamaa and Scientific Socialism. *African Review*, 1(4): 61-76.
- Ronning, H. (2014). How Much Soft Power Does China Have in Africa? *China and Africa Media, Communications and Public Diplomacy*. Beijing: Chr. Michelsen Institute (CMI), 5-7.
- Rosberg, C. G., & Nottingham, J. (1966). *The Myth of "Mau Mau": Nationalism in Kenya*, New York: Hoover Institution.
- Sadeque, S. (2018). *Transsion brands dominate Africa's feature mobile phone market*. The Atlas. <https://theatlas.com/charts/Hk8pyCxxwG> [09 Mart 2018].
- Safety for Sea (2019). *Tanzania suspends Chinese plans of Bagamoyo port construction*. <https://safety4sea.com/tanzania-suspends-chinese-plans-of-bagamoyo-port-construction/> [19 Eylül 2019].
- Salim, A. (1989). The East African coast and hinterland 1800-45. In UNESCO, & J. A. Ajaye (Dü.) (Eds.), *General history of Africa, VI: Africa in the nineteenth century until the 1880s*, California: University of California Press, 211-233.
- (1992). East Africa: The Coast. In UNESCO, & J. A. Ajaye (Dü.) (Eds.), *General history of Africa, VI: Africa from Sixteenth to Eighteenth Century*, California: California University Press, 755-762.

- Salvadori, C. (1989). *Through Open Doors: A View of Asian Cultures in Kenya*, Nairobi: Kenway Publications.
- Samora, M. (2011). *Kenya: It's Brisk Business With China, But Who Benefits?* All Africa. <https://allafrica.com/stories/201103211627.html> [12 Temmuz 2019].
- Sanghi, A., & Johnson, D. (2016). *Deal or No Deal: Strictly Business for China in Kenya?*, Washington: World Bank.
- Sassoon, A. S. (1980). *Gramsci's Politics*, New York : St. Martin's Press.
- Sayın, Y. (2013). Konfüçyüs'ün Yeniden Keşfi ve Çin'in Dış Politikasında Dönüşüm. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 224-237.
- SCPRC. (2014). *China's Foreign Aid (2014)*. The State Council of P.R.C. http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986592.htm [30 Temmuz 2018].
- Schoff, W. (1912). *The Periplus Of The Erythraean Sea: Travel And Trade In The Indian Ocean By A Merchant Of The First Century*. New York: Longmans, Green, and co.
- Segal, G. (1999). *Does China Matter?* Foreign Affairs: <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1999-09-01/does-china-matter> [01 Şubat 2019].
- Sejjaaka, S. (2004). A Political and Economic History of Uganda, 1962-2002. In F. Bird, & W. S. Herman (Eds.), *International Businesses and the Challenges of Poverty in the Developing World*, New York: Palgrave Macmillan, 98-110.
- Sekidde, S. (2013). *China's aid to Uganda's health sector*. Global Health. <http://www.globalhealthhub.org/2013/12/02/chinas-aid-to-ugandas-health-sector/> [13 Nisan 2020].
- Sertel, A. K. (1979). Peasant Political Cognition: A Methodological Perspective. In L. S. Seaten, & H. Claessen (Eds.), *Political Anthropology: The State of the Art*, Hague: Mouton, 311-342.

- Servant, J.-C. (2019). *Will a New Port Make Tanzania 'Africa's Dubai'?* The Nation. <https://www.thenation.com/article/tanzania-china-bagamoyo-port/> [09 Ekim 2019].
- Shambaugh, D. (2002). *Modernizing China's Military: Progress, Problems, and Prospects*, Berkeley: University of California.
- (2013). *China Goes Global: The Partial Power*, New York City: Oxford University Press.
- (2016). *Çin Küreselleşme Yolunda* (L. Boyacı, Çev.). İstanbul: Yarın.
- Shangwe, M. J. (2017). China's Soft Power in Tanzania: Opportunities and Challenges. *China Quarterly of International Strategic Studies*, 3(1): 79-100.
- Shaun, B. (2009). Understanding China's Regional Rise: Interpretations, Identities and Implications. *International Affairs*(85): 817-835.
- Sheikheldin, G. H. (2015). Ujamaa: Planning and Managing Development Schemes in Africa, Tanzania as a Case Study. *The Journal of Pan African Studies*, 8(1): 78-96.
- Shelton, G. (2016). The FOCAC Process and Sino-African Strategic Partnership. *China Quarterly of International Strategic Studies*, 2(2): 259-276.
- Sheng, D., & Saunders, R. (2006). "Talking up China: An analysis of China's rising cultural power and global promotion of the Chinese language." *East Asia*, 23(2): 3-33.
- Shinn, D. H. (2005). China's Approach to East, North and the Horn of Africa. *Testimony before the U.S.-China Economic and Security Review Commission*, Washington: The George Washington University, 1-15.
- Shinn, D. H., & Eisenman, J. (2012). *China and Africa: A Century of Engagement*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Shulong, C. (2017). China and the United States in Southeast Asia. In D. B. Denoon (Eds.), *China, United States, and the Future of Southeast Asia*, New York City: New York University Press, 333-358.

- SIPRI. (1973). *World Armaments and Disarmament*, Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute.
- (2015). *Armaments Disarmament and International Security*. Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute.
- Smidt, W. (2001). A Chinese in the Nubian and Abyssinian Kingdoms (8th Century). *International Journal of Archeology and Social Sciences in the Arabian Peninsula*. <https://cy.revues.org/33#quotation> [12 Aralık 2018].
- Soghayrun, I. (2001). The Arab and Swahili Culture in Historical Perspective: Some Important Links in 'The History of the Mazruis in East Africa' by Shaykh Al-Amin B. Ali Al-Mazrui. *Sudanic Africa*, 12: 15-32.
- Srinivasan, P. (1999). Slavery in Mauritius and the Moresby Treaty of 1822. Indian History Congress. Patiala.
- Ssempala, R. (tarih yok). *Will Uganda Harness Her Public Debt Dividends?* Uganda Debt Network <https://www.udn.or.ug/udn-media/news/115-will-uganda-harness-her-public-debt-dividends.html> [6 Mayıs 2020].
- Steinbach, D. (2015). *Misremembered history: the First World War in East Africa*. BritishCouncil. <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/misremembered-history-first-world-war-east-africa> [18 Ekim 2018].
- Su, W. (2010). New strategies of China's film industry as soft power. *Global Media and Communication* 6(3): 317-322.
- Suettinger, R. L. (2003). *Beyond Tiananmen: The Politics of U.S.-China Relations 1989-2000*, Washington: Brooklyn University Press.
- Sunday Times (2011, 17 Temmuz). Chinese get up African noses.
- Sun, Y. (2017). *China and the East Africa railways: Beyond full industry chain export*. Brookings <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2017/07/06/china-and-the-east-africa-railways-beyond-full-industry-chain-export/#cancel>

- Sutter, R. G. (2013). *Foreign Relations of the PRC: The Legacies and Constraints of China's International Politics since 1949*, Maryland: Rowman and Littlefield.
- Szondi, G. (2008). *Public Diplomacy and Nation Branding: Conceptual Similarities and Differences*, Antwerp: Clingendael.
- Szulc, T. (1964, 31 Ocak). Okello, Cuba Trained Zanzibari, Called Key Man in Power Fight. *New York Times*.
- Tanrısever, O. (2014). Güç. A. Eralp (Der.), *Devlet ve Ötesi*, İstanbul: İletişim, 53-72.
- Tansky, L. (1972, Eylül). China's Foreign Aid: The Record. *Current Scene*, 10(9): 9.
- Tanzania Invest (2015). *Dar es Salaam Rapid Transit Set To Start Services With Arrival Of 138 Chinese Modern Buses*. Tanzania Invest. <https://www.tanzaniainvest.com/transport/dar-es-salaam-rapid-transit-set-to-start-services-with-arrival-of-138-chinese-modern-buses> [21 Mart 2019].
- Tay, W. L. (2010). Kang Youwei, The Martin Luther of Confucianism and his Vision of Confucian Modernity and Nation. *Secularization, Religion and the State*, 97-109.
- Taylor, I. (2006). China's Oil Diplomacy in Africa. *International Affairs*, 82(5): 937-959.
- Taylor, I., & Wu, Z. (2013). China's Arm Transfers to Africa and Political Violence. *Journal Terrorism and Political Violence*, 25(3): 457-475.
- TC. (2019). *80 Tanzanian students feted for learning Chinese language*. The Citizen. <https://www.thecitizen.co.tz/news/1840340-5359900-9uhbg5/index.html> [30 Kasım 2019].
- TEA (2019). *SGR pact with China a risk to Kenyan sovereignty, assets*. The East African. <https://www.theeastafrican.co.ke/business/-Hidden-traps-in-Kenya-SGR-deal-with-China/2560-4933582-e911hjz/index.html> [20 Mart 2019].

- The Citizen. (2019). *How the dream for a port in Bagamoyo became elusive*. The Citizen. <https://www.thecitizen.co.tz/news/1840340-5150328-8r5ggd/index.html> [11 Haziran 2019].
- The Constitution of Uganda. (1962). Kampala. Buganda.
- The Ministry of Foreign Affairs, Republic of Indonesia. (1955). *Asia-Africa speak from Bandung*, Bandung.
- Thomas, T. (2003). Al Qaeda and the Internet: The danger of cyberplanning. *Parameters*, 23(1):112-123.
- Thukydides. (2017). *Peloponnessos Savaşları*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Thussu, D. (2013). *Communicating India's Soft Power: Buddha to Bollywood*, New York: Palgrave/Macmillan.
- (2016). The soft power of popular cinema: the case of India. *Journal of Political Power*, 9(3): 415-429.
- Tibenda, V. N., Sserwadda, M., Namatovu, S., Nasika, I., Logose, F., Anyango, B., & Atukunda, G. (2017). Fish Consumption and Market Potential of Uganda Farmed Chinese Carps. *Journal of Marketing and Consumer Research*, 37: 16-22.
- Tiezzi, S. (2014). *China's 'New Silk Road' Vision Revealed*. The Diplomat. <https://thediplomat.com/2014/05/chinas-new-silk-road-vision-revealed/> [30 Temmuz 2018].
- Tignor, R. L. (2015). *Colonial Transformation of Kenya: The Kamba, Kikuyu, and Maasai from 1900-1939*, New Jersey: Princeton University Press.
- Telegeography (2014). *Tigo and Huawei team up to boost smartphone take-up in Tanzania*. Telegeography. <https://www.commsupdate.com/articles/2014/07/08/tigo-and-huawei-team-up-to-boost-smartphone-take-up-in-tanzania/> [16 Nisan 2019].
- The East African. (2018). *Uganda to now teach Chinese in schools*. The East African. <https://www.theeastafrican.co.ke/news/ea/Ugandan-schools-set-to-teach-Chinese/45529084905436-4rwtsbz/index.html> [04 Mart 2020].

- Trumbour, J. (2007). *Selling Hollywood to the World: US and European Struggles for Mastery of the Global Film Industry, 1920-1950*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Tsou, T. (1986). *The Cultural Revolution and Post-Mao Reforms: A Historical Perspective*, Chicago: University of Chicago Press.
- Tumwesigye, R., Twebaze, P., Makuregye, N., & Muyambi, E. (2011). *Key issues in Uganda's energy sector*, London: International Institute for Environment and Development .
- Tunalı, H., & Akarçay, N. (2018). Deniz Taşımacılığı ile Sanayi Üretimi İlişkisinin Analizi: Türkiye Örneği. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 3(6): 111-122.
- Turki, B. S. (2010). Sayyid Khalid Bin Barghash, Britain and the Throne of Zanzibar. *Anaquel de Estudios Arabes*, 21: 35-53.
- Trading Economics. (2020). *Uganda imports from China*. Trading Economics. <https://tradingeconomics.com/uganda/imports/china> [05 Eylül 2020].
- Uganda Ministry of Agriculture. (2000). *Plan for Modernisation of Agriculture*. Kampala: Ministry of Agriculture, Animal Industry and Fisheries.
- Qiu, Z. (2020). *When Friendship Comes First A Case Study of Chinese Development Aid for Health in Uganda*, London: Palgrave Macmillan.
- Uganda Electoral Commission. (1996). *Ugandan Presidential Elections Final Results*. Kampala: Uganda Electoral Commission.
- Umar, M. (2018). *Mülakat*. Ensar Küçükaltan. Istanbul, 15 Ekim.
- UN. (2019). *World Population Prospects*. Department of Economic and Social Affairs. <https://population.un.org/wpp/> [05 Nisan 2019].
- UNCI. (2019). *A visit to Emanuel's New Hope and Rescue Centre*. University of Nairobi Confucius Institute <https://confucius.uonbi.ac.ke/index.php?q=node/68324> [12 Nisan 2019]
- UNSD. (1999). *UN Stats*. United Nations Statistics Department. <https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/> [21 Ağustos 2020].

- Veilleux, Y.-L., & Federowicz, J. (2015). The Mau Mau Revolt in Kenya, 1952-1956. In G. Barnes-Fremont (Eds.) , *A History of Counterinsurgency Volume I*, California: ABC-CLIO, 177-204.
- VOA. (tarih yok). *Our Networks*. Broadcasting Board of Governors. Voice of America <https://www.bbg.gov/networks/voa/> [25 Mart 2018].
- Vondracek, H. (2019). China's Stadium Diplomacy and its Determinants: A Typological Investigation of Soft Power. *Journal of China and International Relations*, 7(1): 62-86.
- Vyas, P. (2019). *Outline of Chinese Foreign Policy During Mao Era*.
- Wafula, P. (2018). *Behind the SGR walls*. Standard Media. <https://www.standardmedia.co.ke/article/2001287119/exclusive-behind-the-sgr-walls> [27 Haziran 2019].
- Walji, S. R. (1974). *A History of the Ismaili Community in Tanzania*, Wisconsin: University of Wisconsin.
- Walker, C., & Ludwig, J. (2017). *Sharp Powe: Rising Authoritarian Influence*, Washington: NED.
- Wallerstein, I. (1983). *Historical Capitalism*, London: Verso.
- Waltz, K. (2009). *İnsan Devlet ve Savaş-Teorik Bir Analiz* (E. Bozkurt, S. Kanat, & S. Yalçınmer, Çev.). Ankara: Asil.
- Wasserman, H., & Morales-Madrid, D. (2018). How Influential Are Chinese Media in Africa? An Audience Analysis in Kenya and South Africa. *International Journal of Communication*, 12: 2212-2231.
- Wayumba, G. (2019). The White Highlands and the Establishment of the African Settlement Schemes in Kenya. *International Journal of Innovative Studies in Sciences and Engineering Technology (IJISSET)*5(6): 45-56.
- WB. (2018). *Rural population (% of total population) - Kenya*. World Bank: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.RUR.TOTL.ZS?locations=KE> [9 Ağustos 2019].

- (2019). *Population, total - Kenya* World Bank: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=KE> [9 Ağustos 2019].
- Weber, M. (1947). *The Theory of Social and Economic Organization*. (T. Persons, & A. M. Henderson, Çev.). New York: The Free Press.
- (1951). *The Religion of China: Confucianism and Taoism*, Illinois: The Free Press.
- (2013). *Bürokrasi ve Otorite* (H. B. Akın, Çev.). Ankara: Adres.
- Wei, Z., & Yu, F. (2011). China's Search for an Innovative Foreign Strategy. *Contemporary International Relations*(21): 43-51.
- Weissmann, M. (2015). Chinese Foreign Policy in a Global Perspective: A Responsible Reformer "Striving for Achievement". *Journal of China and International Relations*, 3(1): 151-166.
- Wendt, A. (1999). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi* (H. Ertem, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları
- Wesonga, N. (2013) *Ayago power project 'snatched' from Turks*. Daily Monitor (15 Ağustos). <https://www.monitor.co.ug/News/National/Ayago-power-project--snatched--from-Turks/-/688334/1948418/-/ea4e4rz/-/index.html> [15 Nisan 2020].
- Tanzania Affairs. (1994). What Did John Okello Actually Do? <https://www.tzaffairs.org/1994/05/what-did-john-okello-actually-do/>[19 Mart 2019].
- Wheeler, A. (2014). Cultural Diplomacy, Language Planning, and the Case of the University of Nairobi Confucius Institute. *Journal of Asian and African Studies*, 49(1): 49-63.
- Williams, G. (1987). *The Non-aligned Movement. In: Third-World Political Organizations*, London: Palgrave Macmillan.
- Wilson, E. (2008). Hard Power, Soft Power, Smart Power. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1):110-124.

- Wingo, S. (2019). *China in Uganda: The Highs and Lows of the Belt and Road*. Center for Advanced China Research. <https://www.ccpwatch.org/single-post/2019/06/27/China-in-Uganda-The-Highs-and-Lows-of-the-Belt-and-Road> [23 Mart 2020].
- Wingrove, P. (2007). Mao in Moscow, 1949–50: Some new archival evidence. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 11(4): 309-334.
- WITS. (2018). *Tanzania Imports, Tariff By Country*. World Integrated Trade Solution. <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TZA/Year/2018/TradeFlow/Import/Partner/by-country#> [29 Ağustos 2020].
- Woebom, T. (2017). *Chinese Stories, China's Tibet" picture exhibition held in Slovakia*. VTibet . https://www.vtibet.com/en/news_1746/ctbnews/201705/t20170505_543594.html [16 Ocak 2020].
- Wu, Y. (2006). *China and Africa*, Beijing: China International Press.
- (2018). *Highlights from FOCAC 2018*. Africa-China Reporting Project. <https://africachinareporting.co.za/2018/09/highlights-from-focac-2018/> [01 Şubat 2019].
- Wyatt, N. (2015). *China's involvement in the Entebbe-Kampala Expressway*. The Yale Globalist. <http://tyglobalist.org/onlinecontent/blogs/the-globalist-notebook/chinas-involvement-in-the-entebbe-kampala-expressway/> [11 Şubat 2020].
- Xia, Y. (2019). *Chinese Manufacturing and Agricultural Investment in Tanzania A Scoping Study*, Washington: China Africa Research Initiative of John Hopkins University.
- Xiang, & Biao. (2006). A New Mobility Regime in the Making: Policy Changes and Challenges in Chinese Internal and International Migration. *A New Mobility Regime in the Making: Policy Changes and Challenges in Chinese Internal and International Migration*, Paris: EHESS.

- Xiaoyang, T. (2016). Does Chinese Employment Benefit Africans? Investigating Chinese Enterprises and their Operations in Africa. *African Studies Quarterly*, 16(3): 107-127.
- Xinhua. (2005). *First Confucius Institute for Africa Launched in Nairobi*. Xinhua News Agency. <http://arabic.china.org.cn/english/culture/152442.htm> [21 Ocak 2019].
- (2013). *Xi Jinping: China to Further Friendly Relations with Neighboring Countries*. Xinhua .
- (2015). *China opens fourth Confucius Institute in Kenya*. China Daily (31 Mart).http://www.chinadaily.com.cn/world/201503/31/content_19961978.htm [21 Ocak 2019].
- (2018). *Motorcycle accidents in Tanzania kill 800 people annually: minister*. Xinhua. http://www.xinhuanet.com/english/africa/2018-11/07/c_137589980.htm [14 Eylül 2019].
- (2019). *Spotlight: Uganda signs 2.4 mln USD China-funded agriculture project*. http://www.xinhuanet.com/english/2019-11/26/c_138584911.htm [12 Nisan 2020].
- (2019). *Tanzania students embrace Chinese language studies for professional career*. http://www.xinhuanet.com/english/2019-02/23/c_137845188.htm [26 Eylül 2019].
- Xu, Y. (2018). *China, Africa and Responsible International Engagement*, New York: Routledge.
- Xuequan, M. (2019). *Kenyan tourism campaigns pay off as more Chinese visit*. Xinhua. http://www.xinhuanet.com/english/2019-04/29/c_138022750.htm [14 Temmuz 2019].
- Yhome, K. (2013). *The geopolitics of China's new energy route*. The East Asia Forum. <https://www.eastasiaforum.org/2013/06/19/the-geopolitics-of-chinas-new-energy-route/> [05 Nisan 2018].

- Yifan, Y. (2015). Does the Academic Programme Work? The Jean Monnet Programme and European Union Public Diplomacy. *Journal of European Integration*, 37(6): 611-628.
- Yılmaz, S. (2008). *Güç ve Politika*, İstanbul: Alfa Basım Dağıtım.
- Yimin, S. (1996). A Discussion of the Division and Grouping of Forces in the World After the End of the Cold War. *International Studies*, 10: 6-8.
- Yin, W., & Zhang, A. (2019). *Chinese State-Owned Enterprises in Africa: Always a Black-and-White Role?* Nootdorp: Transnational Dispute Management.
- Young, W. J. (1999). *The Longman Companion to America, Russia and the Cold War, 1941-1998*, New York: Routledge.
- Younger, P. (2010). *New Homelands: Hindu Communities in Mauritius, Guayana, Trinidad, South Africa, Fiji and East Africa*, New York: Oxford University Press.
- Zahrán, G., & Ramos, L. (2010). From Hegemony to Soft Power. In I. Parmar, & M. Cox (Eds.), *Soft Power and US Foreign Policy: Theoretical, Historical and Contemporary Perspectives*, Oxon: Routledge, 12-31.
- Zhang, J. (2017). China's Aid to Africa. In H. Zhou, & H. Xiong (Eds.), *China's Foreign Aid: 60 Years in Retrospect*, Singapore: Springer, 97-170.
- Zhang, W.-W. (2010). *Ideology and Economic Reform Under Deng Xiaoping, 1978-1993*, New York: Routledge.
- Zhang, Y., & Mwangi, J. M. (2016). A perception study on China's media engagement in Kenya: from media presence to power influence? *Chinese Journal of Communication*, 9(1): 71-80.
- Zheng, S. (2019). *China, Tanzania in talks to get US\$10 billion Bagamoyo Port project back on track, ambassador says*. *South China Morning Post*. <https://www.scmp.com/print/news/china/diplomacy/article/3018217/china-tanzania-talks-get-us10-billion-bagamoyo-port-project> [16 Temmuz 2019].

Zhu, Y. (2014). 'Transformers 4' May Pander to China, But America Still Wins. ChinaFile). <http://www.chinafile.com/reporting-opinion/culture/transformers-4-may-pander-china-america-still-wins> [7 Eylül 2018].

EKLER

Resim 1: Kenyalı Sanatçı Michael Soi'nin "Çin Afrika'yı Seviyor" Sergisi

Resim 2: Çin Afrika'yı Seviyor Koleksiyonu No: 69- Soi

Resim 3: Çin Afrika'yı Seviyor Koleksiyonu No: 65- Soi

Resim 4: Çin Afrika'yı Seviyor Koleksiyonu No: 72- Soi

Resim 5: Çin Afrika'yı Seviyor Koleksiyonu-Soi

Resim 6: Çin Afrika'yı Seviyor Koleksiyonu No: 71- Soi

